

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН
МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
КАРАГАНДИНСКАЯ АКАДЕМИЯ ИМЕНИ БАРИМБЕКА БЕЙСЕНОВА

KARAGANDA ACADEMY
OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN NAMED AFTER B. BEYSENOV

ХАБАРШЫ – ВЕСТНИК

№ 2 (80)

2023

**Қазақстан Республикасы ІІМ
Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының
2023 жылғы 30 маусым
№ 2 (80)
«ХАБАРШЫ — ВЕСТНИК» журналы**

**Қазақстан Республикасының Мәдениет және
ақпарат министрлігінде тіркелген**

31.05.2012 ж. № 12781-Ж Куәлік

Серия 1972 жылы құрылған.

Ғылыми жұмыстың негізгі нәтижелерін жариялау үшін
Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету
комитеті ұсынатын басылымдар тізбесіне енгізілген
(Қазақстан Республикасы БҒМ 2021 жылғы 11 ақпандағы
№ 2 ҚБПУ бұйрығы).

Бас редакторы

О. Т. Сейтжанов, заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Редакциялық алқа

М. Ю. Бурдин, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Украина);

В. Н. Стратонов, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Украинаның еңбек сіңірген заңгері;

А. Х. Миндагулов, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Ресей Федерациясы);

У. Х. Мухамедов, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Өзбекстан Республикасы);

И. А. Насонова, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Ресей Федерациясы);

Н. С. Нижник, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Жоғары мектептің еңбек сіңірген қызметкері
(Ресей Федерациясы);

К. М. Осмоналиев, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Қырғызстан Республикасы);

В. В. Кожокар, заң ғылымдарының кандидаты
(Ресей Федерациясы);

П. В. Грідюшко, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(Беларусь Республикасы);

Уфук Айхан, қауымдастырылған профессор
(Түрік Республикасы);

И. Ш. Борчаишвили, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері;

С. Е. Қайыржанова, заң ғылымдарының докторы, доцент;

М. Ч. Қоғамов, заң ғылымдарының докторы, профессор;

К. С. Лакбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

С. С. Молдабаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

Е. О. Түзелбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

З. С. Тоқыбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

А. Д. Шаймұханов, заң ғылымдарының докторы, профессор;

С. Қ. Алтайбаев, заң ғылымдарының кандидаты;

А. Б. Жакулин, заң ғылымдарының кандидаты, доцент;

Ж. Ш. Құсайынов, заң ғылымдарының магистрі (жауапты
хатшы).

**Нөмірмен жұмыс
істегендер**

Редакторлар

Лухтина Е. Ю.,

Қалиев Б. А.

**Дизайн,
техникалық редакциялау
және компьютерлік
беттеу:**

Аубакирова С. М.

Басуға 21.04.2023 ж.

тапсырылды

Баспаға 29.06.2023 ж.

қол қойылды

Шартты баспа табақ 32,3.

Формат 60×84^{1/8}.

Офсеттік қағаз.

Баспа офсеттік.

Тапсырыс № 1529.

Тиражы 200 дана.

*Тоқсанына 1 рет
басылып шығарылады*

Редакция материалдарды
қайтармайды.

Материалдарды қайта басып
шығару редакцияның
рұқсатымен ғана мүмкін.

Қазақстан Республикасы ІІМ

Б. Бейсенов атындағы

Қарағанды академиясының

2023 жылға арналған

ғылыми, оқу

басылымдарының

тақырыптық жоспары

№ 2 позициясы.

Қазақстан Республикасы ІІМ

Б. Бейсенов атындағы

Қарағанды академиясының

баспаханасында басылған,

Қарағанды қ.,

Ермеков көшесі, 124.

журнал «ХАБАРШЫ — ВЕСТНИК»
Карагандинской академии
МВД РК им. Баримбека Бейсенова
№ 2 (80) за 2023 год
30 июня

**Зарегистрирован в Министерстве культуры и
информации Республики Казахстан,
свидетельство № 12781-Ж от 31.05.2012 г.**

Серия основана в 1972 г.

Включен в перечень изданий, рекомендуемых Комитетом
по обеспечению качества в сфере образования и науки
Министерства образования и науки Республики Казахстан
для публикации основных результатов научной деятельности
(приказ МОН РК № 2 ДСП от 11 февраля 2021 года).

Главный редактор

О. Т. Сейтжанов, кандидат юридических наук, доцент

Редакционная коллегия

М. Ю. Бурдин, доктор юридических наук, профессор
(Украина);

В. Н. Стратонов, доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный юрист Украины;

А. Х. Миндагулов, доктор юридических наук, профессор
(Российская Федерация);

У. Х. Мухамедов, доктор юридических наук, профессор
(Республика Узбекистан);

И. А. Насонова, доктор юридических наук, профессор
(Российская Федерация);

Н. С. Нижник, доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный работник высшей школы
(Российская Федерация);

К. М. Осмоналиев, доктор юридических наук, профессор
(Кыргызская Республика);

В. В. Кожокар, кандидат юридических наук
(Российская Федерация);

П. В. Гридюшко, кандидат юридических наук, доцент
(Республика Беларусь);

Уфук Айхан, ассоциированный профессор
(Турецкая Республика);

И. Ш. Борчашвили, доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный деятель Казахстана;

С. Е. Каиржанова, доктор юридических наук, доцент;

М. Ч. Когамов, доктор юридических наук, профессор;

К. С. Лакбаев, доктор юридических наук, профессор;

С. С. Молдабаев, доктор юридических наук, профессор;

Е. О. Тузельбаев, доктор юридических наук, профессор;

З. С. Токубаев, доктор юридических наук, профессор;

А. Д. Шаймуханов, доктор юридических наук, профессор;

С. К. Алтайбаев, кандидат юридических наук;

А. Б. Жакулин, кандидат юридических наук, доцент;

Ж. Ш. Кусаинов, магистр юридических наук
(ответственный секретарь).

**Над номером
работали**

Редакторы

Е. Ю. Лухтина,

Б. А. Калиев

**Дизайн,
техническое
редактирование,
компьютерная вёрстка:**

С. М. Аубакирова

Сдано в набор 21.04.2023.
Подписано в печать 29.06.2023.

Усл. печ. л. 32,3.

Формат 60×84^{1/8}.

Бумага офсетная.

Печать офсетная.

Заказ № 1529.

Тираж 200 экз.

Издается 1 раз в квартал

Материалы редакции
не возвращаются.
Перепечатка материалов
возможна только
с разрешения редакции.

Тематический план
научных, учебных изданий
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова
на 2023 г., позиция № 2.
Отпечатано в типографии
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда,
ул. Ермакова, 124.

**The journal «KHABARSHI — VESTNIK»
of the Karaganda Academy
of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
No. 2 (80) for 2023
June 30**

**Registered with the Ministry of Culture and
Information of the Republic of Kazakhstan,
certificate No. 12781-Zh of 31.05.2012**

The series was founded in 1972.

It is included in the list of publications recommended by the
Committee for Quality Assurance in the Field of Education and
Science of the Ministry of Education and Science of the
Republic of Kazakhstan for the publication of the main results
of scientific activity (Order of the Ministry of Education and
Science of the Republic of Kazakhstan No. 2 for official use dated
February 11, 2021).

Chief editor

O. T. Seyitzhanov, *Candidate of legal Sciences, Associate Professor*

M. Y. Burdin, *Doctor of Law, Professor
(Ukraine);*

V. N. Stratonov, *Doctor of Law, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine;*

A. Kh. Mindagulov, *Doctor of Law, Professor
(Russian Federation);*

U. H. Mukhamedov, *Doctor of Law, Professor
(Republic of Uzbekistan);*

I. A. Nasonova, *Doctor of Law, Professor
(Russian Federation);*

N. S. Nizhnik, *Doctor of Law,
Professor, Honored Worker of Higher Education
(Russian Federation);*

K. M. Osmonaliev, *Doctor of Law, Professor
(Kyrgyz Republic);*

V. V. Kozhokar, *Candidate of legal Sciences,
(Russian Federation);*

P. Gridyushko, *Candidate of legal Sciences, Associate Professor
(Republic Of Belarus);*

Ufuk Ayhan, *Associate Professor
(Turkish Republic);*

I. Sh. Borchashvili, *Doctor of Law, Professor,
Honored worker of Kazakhstan;*

S. E. Kairzhanova, *Doctor of Law, Associate Professor;*

M. H. Kogamov, *Doctor of Law, Professor;*

K. S. Sakbaev, *Doctor of Law, Professor;*

S. S. Moldabaev *Doctor of Law, Professor;*

E. O. Tuzelbaev *Doctor of Law, Professor;*

Z. S. Tokubaev, *Doctor of Law, Professor;*

A. D. Shaimukhanov, *Doctor of Law, Professor;*

S. K. Altybaev, *Candidate of legal Sciences;*

A. B. Jakulin, *Candidate of legal Sciences, Associate Professor;*

Zh. Sh. Kussainov, *Master of Laws
(Executive Secretary).*

Worked on the issue:

Editors:

*E. Yu. Lukhtina,
B. A. Kaliev*

**Design,
technical editing,
computer layout:**
S. M. Aubakirova

Submitted to the set on
April 21, 2023.

Signed to the press in
June 29, 2023.

Conditional printed sheet 32,3.

The format is 60×84¹/₈.

Offset paper.

Offset printing.

Order No. 1529.

Edition of 200 copies.

Published 1 time per quarter

Materials are not returned
by the editorial board.
Reprint of materials is possible
only with the permission
of the editorial board.

Thematic plan of publishing
departmental literature of the
Karaganda Academy of the
Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov
for 2023, position No. 2.
Printed in the printing house of
the Karaganda Academy of the
Ministry of Internal Affairs of
the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov,
Karaganda,
Yermekova str., 124.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ПРОБЛЕМЫ ПРАВА И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ THE PROBLEMS OF LAW AND LAW ENFORCEMENT

УДК 342.075

Абдрахманов М.К.,

докторант

(e-mail: medet-abdrahmanov@mail.ru);

Майшекина Э.С.,

заведующая кафедрой государственно-правовых дисциплин,

доктор философии (PhD)

(e-mail: eldana_18@mail.ru);

Душечкина Е.В.,

директор ТОО «Юридическая клиника», магистр права

(Alikhan Bokeikhan University, Республика Казахстан,

г. Семей, e-mail: LenaH14@mail.ru)

Правовое развитие института выборности органов местного самоуправления

Аннотация. Местное самоуправление представляет собой фундамент национальной государственности. Система выборности в органы местного самоуправления зародилась уже при формировании традиций степной демократии. При исследовании историко-правового развития системы органов местного самоуправления нами были выявлены элементы выборного представительства. Так, будучи демократическим государством, Республика Казахстан акцентирует внимание на осуществлении народовластия посредством учёта общественного мнения различных социально-политических сил через процесс избрания. В результате исследования авторы пришли к выводу о том, что выборный характер формирования состава государственных органов позволяет определить приоритеты гражданского общества, которые впоследствии будут воплощены в серии мероприятий.

Ключевые слова: гражданское общество, государственная власть, местное самоуправление, выборы, народное представительство, избирательный процесс, население, представители.

Развитие системы местного самоуправления является одним из неперенных условий экономического процветания, социального благополучия и формирования гражданского общества. Для значительной части населения индикатором эффективности деятельности органов местного самоуправления выступает повышение качества жизни. Конституционно закреплено, что Казахстан является социальным государством; поэтому все звенья управления должны осуществлять свою деятельность в направлении повышения благосостояния людей. В настоящее время имеется ряд проблемных вопросов при процедуре избрания на должность в органы местного самоуправления. Именно маслихаты и акиматы имеют реальную возможность планировать и реализовывать мероприятия в этой части. Выборный характер формирования состава маслихатов позволяет на основе демократических приемов определить приоритеты, которые впоследствии будут воплощены в серии мероприятий.

Основы развития местного самоуправления в Казахстане были заложены Законом от 15 февраля 1991 г. «О местном самоуправлении и местных советах народных депутатов Казахской ССР». Однако он содержал нормы, отражавшие вертикальную иерархию представительных органов, что существенно понижало независимость их деятельности.

После принятия в 1995 г. действующей Конституции Республики Казахстан эта модель получила новые черты. При сохранении на местном уровне элементов представительной и исполнительной власти был создан (и впоследствии усовершенствован) баланс между ними. Самостоятельность органов местного самоуправления в пределах предоставленных им зако-

ном полномочий получила конституционные гарантии (ч. 4 ст. 89 Конституции РК). Был закреплён принцип осуществления местного самоуправления непосредственно населением как посредством выборов, так и через выборные органы.

Уже в 2009 г. в некоторых регионах Казахстана был начат эксперимент по развитию территориального общественного самоуправления (ТОС) — формы самоорганизации населения для самостоятельного осуществления инициатив в решении вопросов местного значения. Например, в городе Усть-Каменогорск инициативные группы граждан и общественников в каждом из округов при поддержке представителя акима провели учредительные конференции, в которых принимали участие граждане. На данных конференциях были избраны члены территориальных советов и их председатели. «Вторым этажом» системы ТОС в г. Усть-Каменогорск стал городской совет самоуправления, куда вошли представители 10 территориальных советов, маслихата города и общественных организаций. Низовым уровнем системы ТОС являются домовые и уличные комитеты [1]. В дальнейшем результаты этого эксперимента, которые показали заинтересованность местных жителей в непосредственном выражении инициатив в области благоустройства, развития жилищно-коммунального хозяйства, поддержания общественного порядка, были использованы при разработке долгосрочной Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан. Решение проблем сельских территорий, 20 % из которых имеют высокий потенциал развития [2, 46-57], во многих случаях происходит по факту общего обсуждения жителями, результаты которого доводятся до сведения акиматов и маслихатов.

Эта концепция была утверждена в 2012 г. как адекватный ответ на новые вызовы, возникшие вследствие общего замедления темпов роста мировой экономики, а также по причине определенного «промежуточного положения» органов местного самоуправления, которые за длительный период так и не стали сегментом публичной власти или самостоятельной формой самоорганизации населения. В этой связи в правовой доктрине Казахстана сформировалось суждение о том, что реальный контроль за деятельностью органов управления в полном объеме не сложился [3, 6–7]. Поэтому видение будущей системы местного самоуправления основывалось на поэтапном наделении его органов полномочиями и формировании доверия граждан. Вплоть до 2020 г. стимулировалось участие местного населения в принятии управленческих решений. В настоящее время можно выделить определенные достижения и оценить эффективность проведенных преобразований.

Указом Президента РК от 18 августа 2021 года утверждена Концепция развития местного самоуправления в Республике Казахстан до 2025 года. В концепции рассмотрено развитие местного самоуправления и деятельность его органов в Республике Казахстан, она основывается на принципах соблюдения общегосударственных интересов при решении вопросов местного значения: учете мнения населения и выборности органов местного самоуправления [4].

Модель местного самоуправления в Республике Казахстан обладает работоспособностью, и местные представительные органы в целом в состоянии учитывать потребности населения. Исполнительные органы обладают возможностью использовать бюджетное финансирование в соответствии с целевым назначением и с соблюдением определенной прозрачности расходов. Отчитываясь перед местным населением, органы местного самоуправления повышают собственный авторитет, позиционируя себя как полновластные — в конституционно установленных пределах — управленческие структуры.

Для сравнения: принцип единства органов публичной власти, реализованный в России после конституционной реформы 2020 г., позволил создать систему взаимодействия локального и центрального уровней управления [5, 24–29]. Однако этот опыт не полностью приемлем для Казахстана: во-первых, Казахстан — унитарное, а не федеративное государство, а во-вторых, его административно-территориальное деление является более простым и не требует

дополнения строгой вертикалью управленческих отношений. Кроме того, в России в данный момент идеи конституционной реформы в этой части реализованы еще не в полном объеме.

Тем не менее, поскольку развитие местного самоуправления в Республике Казахстан уже находится на том уровне, который позволяет оценить эффективность созданной децентрализованной модели, представляется необходимым привести результаты обобщения данных, полученных эмпирическим путем.

Во-первых, вызывают интерес итоги мониторинга публикаций в казахстанских средствах массовой информации, характеризующие удовлетворенность населения деятельностью органов местного самоуправления, а также практикой проведения выборов. В этих целях изучено около 500 публикаций в СМИ за 2017–2022 гг. В подборку были включены только сетевые издания (11 онлайн-изданий, 7 новостных агентств, 4 региональных издания), доля которых в Казахстане составляет около 10 % от общего количества печатных изданий (340 из 3328). За шесть лет ими освещались следующие вопросы, относящиеся к деятельности органов местного самоуправления и их выборам.

Исследованные публикации напрямую касались повышения статуса маслихатов и их роли в социально-правовой жизни Казахстана, а также перспектив развития выборных начал при формировании акиматов и кенесов. Тематика этих публикаций довольно вариативна: принятые решения, взаимодействие с населением, эффективность реализации предусмотренных законом полномочий, а применительно к деятельности акимов — еще и перечень поручений, которые адресуются с вышестоящего управленческого уровня. Интересно, что сходы местных сообществ в сферу внимания электронных СМИ не попали, однако из содержания публикаций становится понятно, что эта форма участия граждан в управлении территорией в целом доступна, хотя не характеризуется полной востребованностью. При этом из текстов публикаций на остросоциальные темы видно, что в определенной степени их потенциал используется (например, при обсуждении вопросов уплотнительной застройки, вызывающей критические оценки местного населения).

И наконец, некоторая доля изученных публикаций была посвящена непосредственно выборам депутатов местных представительных органов и акимов, а также перспективным планам их деятельности. При этом основной идеей в опубликованных материалах выступает широкое вовлечение населения в местное самоуправление (например, посредством озвучивания тезиса об учете воли избирателей при определении направлений финансирования деятельности по благоустройству территорий).

В целом в Казахстане сформирована большая доля печатных СМИ и структур телерадиовещания с государственным участием, однако мониторинг их публикаций не проводился по двум причинам: во-первых, в современный период более популярными среди граждан являются сетевые ресурсы; во-вторых, в целях беспристрастной оценки эффективности деятельности органов местного самоуправления представилось правильным ограничить мониторинг только публикациями в СМИ, прямо не аффилированными с государственными структурами. Все СМИ, публикации которых изучались при проведении исследования, работают на территории Казахстана в соответствии с законом и поддерживают внутреннюю и внешнюю политику государства, при этом являясь частными структурами. Результаты мониторинга опубликованных в них материалов позволяют заключить, что в современный период не весь потенциал выборного формирования органов местного самоуправления доступен для понимания граждан, и поэтому они не проявляют пока высокой активности и большого интереса к участию в решении социально значимых вопросов.

В целях оценки эффективности деятельности органов местного самоуправления в Республике Казахстан при подготовке настоящей статьи был проведен социологический опрос, охвативший 500 респондентов, проживающих в городской и сельской местностях. В целом они дали положительный ответ относительно личного участия в выборах депутатов локаль-

ного уровня и акимов (72 %), высказались за достаточность срока полномочий выборных органов местного самоуправления, установленного законом (90 %), констатировали работоспособность выборных структур и локального уровня управления вообще (62 %). Негативно участники опроса оценили информирование о наиболее важных вопросах, решаемых на локальном уровне (прежде всего, его своевременность, которую 53 % опрошенных назвали недостаточной). Положительной тенденцией было признано расширение полномочий органов местного самоуправления с приданием им в перспективе большей финансовой самостоятельности и полномочий по определению главных инфраструктурных проектов с учетом не только гипотетической, но и подтвержденной потребности населения. Удовлетворенность действующей системой органов местного самоуправления как полную оценили 38 % респондентов, как частичную – 27 %, а эффективность их деятельности и реальное обеспечение прав и законных интересов граждан как высокую — только 34 % (при этом чуть меньше половины респондентов из этой группы отметили невысокую перспективу личной коммуникации с органами местного самоуправления во взаимосвязи с достижением конкретного результата — решения конкретной проблемы местного значения).

Результаты проведенного опроса позволяют заключить, что жителями поселений осознана важность и необходимость личного участия в выборах местных представительных органов, однако понимания роли инициативы в установлении партнерских отношений с локальным уровнем управления в целом не демонстрируется. Жители поселений, особенно сельских, традиционно демонстрируют социальную пассивность и неготовность к активной вовлеченности в решение проблем местного значения. В то же время, они обладают и критическим восприятием деятельности органов местного самоуправления, не пытаясь оптимизировать взаимодействие с ними.

Таким образом, субъективное восприятие эффективности выборного формирования и деятельности органов местного самоуправления жителями Казахстана остается сложным, хотя и нейтральным. Иными словами, население поддерживает существующую систему органов местного самоуправления, но, по-видимому, нуждается в большем приобщении к непосредственному участию в их деятельности. Поэтому в перспективе востребованным направлением совершенствования деятельности органов местного самоуправления в Казахстане должно стать увеличение вовлеченности граждан в обсуждение вопросов местного значения и выработку их решений. Сегодня, когда в нашей стране апробировано множество современных способов коммуникаций, это возможно в различных форматах: на дискуссионных площадках, в общественных обсуждениях, в социальных сетях. Уже произошедшие повышение качества местного самоуправления не может быть признано предельным уровнем.

Выборный характер формирования состава маслихатов позволяет на основе демократических приемов определить приоритеты, которые впоследствии будут воплощены в серии мероприятий. Например, в организации культурно-просветительской работы, бесплатной транспортной развозки жителей территории к удаленным объектам, оказании помощи пожилым людям, особенно в сельской местности, где жизнедеятельность включает тяжелый физический труд. Сильная система органов местного самоуправления и проявление активной гражданской позиции непременно влияет на уровень и качество жизни всего населения [6, 184].

Немаловажной является прозрачность планирования и реализации инфраструктурных проектов. Транспортная доступность в современный период обеспечивает экономическую, туристическую и социальную привлекательность территории. Естественно, что основную роль в ее повышении играют программы, реализованные при поддержке центрального уровня управления. Однако и локальный уровень не может оставаться в стороне, поскольку разработка инфраструктурного проекта должна осуществляться с учетом интересов населения, которое должно оказать проекту необходимую поддержку. Повышению транспортной до-

ступности сопутствуют и мероприятия по благоустройству, проведение которых также пользуется поддержкой жителей.

Список использованной литературы:

1. Чернышов О. Демократический потенциал развития местного самоуправления в Республике Казахстан // 2010 OSCE Review Conferen/.Access March 2, 2022. — № 2. // <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/71686.pdf>
2. Zhanna B. Aubakirova, Erkara B. Aimagambetov. Problems of Local Self-Government Development in Kazakhstan // Central Asian Economic Review. — 2020. — № 6. — С. 46–57.
3. Асаубаев Р. Местное самоуправление – потенциал развития и текущие проблемы. — Астана: Фонд Сорос-Казахстан. — 2016. — С. 6–7.
4. Указ Президента Республики Казахстан от 18 августа 2021 года № 639 «Об утверждении Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан до 2025 года» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000639>
5. Пешин Н. Конституционная реформа местного самоуправления: единство публичной власти как новый всеобщий принцип организации местного самоуправления // Конституционное и муниципальное право. — 2020. — № 11. — С. 24–29.
6. Абдрахманов М.К., Майшекина Э.С., Смоилов С.Ж. Жергілікті бюджеттің құқықтық қалыптастыруының өзін-өзі басқару органдарындағы маңызы // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2022. — № 2 (76). — С. 183–189.

Абдрахманов М.К.,

докторант

(e-mail: medet-abdrahmanov@mail.ru);

Майшекина Э.С.,

мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының меңгерушісі,

(PhD) филология докторы

(e-mail: eldana_18@mail.ru);

Душечкина Е.В.,

«Заң клиникасы» ЖШС директоры, құқық магистрі

(Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы,

e-mail: LenaH14@mail.ru)

Жергілікті басқару органдарындағы сайлау институтының құқықтық дамуы

Аннотация. Жергілікті өзін-өзі басқару ұлттық мемлекеттіліктің негізін құрайды. Жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайлау жүйесі дала демократиясының дәстүрін қалыптастыру кезінде пайда болды. Жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің тарихи-құқықтық дамуын зерттеу барысында сайланбалы өкілдіктің элементтері анықталды. Осылайша, демократиялық мемлекет бола отырып, Қазақстан Республикасы сайлау процесі арқылы түрлі әлеуметтік-саяси күштің қоғамдық пікірін есепке алу арқылы халық билігін жүзеге асыруға баса назар аударады. Зерттеу нәтижесінде авторлар мемлекеттік органдардың құрамын қалыптастырудың сайланбалы сипаты азаматтық қоғамның приоритетін анықтауға мүмкіндік береді деген қорытындыға келген, олар кейіннен бірқатар іс-шараға енгізіледі.

Негізгі сөздер: азаматтық қоғам, мемлекеттік билік, жергілікті басқару, сайлау, халықтық өкілдік, сайлау процесі, халық, өкіл.

M.K. Abdrakhmanov,

Doctoral student

(e-mail: medet-abdrahmanov@mail.ru);

E.S. Maishekina,

Head of the Department of State and Legal Disciplines, Doctor of Philosophy (PhD)

(e-mail: eldana_18@mail.ru);

E.V. Dushechkina,

Director of Law Clinic LLP, Master of Law

(Alikhan Bokeikhan University, Semey, Re-mail: LenaH14@mail.ru)

Legal development of the institute of election of local government bodies

Annotation. Local self-government is the foundation of national statehood. The system of electivity to local self-government bodies was born already during the formation of the traditions of steppe democracy. When studying the historical and legal development of the system of local self-government bodies, we identified elements of elective representation. Thus, being a democratic state, the Republic of Kazakhstan focuses on the implementation of democracy by taking into account the public opinion of various socio-political forces through the election process. As a result of the study, the authors came to the conclusion that the elective nature of the formation of the composition of state bodies makes it possible to determine the priorities of civil society, which will subsequently be embodied in a series of events.

Keywords: the rule of law, state power, local self-government, elections, people's representation, electoral process, population, representatives.

УДК 342.9

Абеуов Е.Т.,

начальник центра межведомственного научно-исследовательского института,

старший советник юстиции, кандидат юридических наук, доцент

(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре

Республики Казахстан, г. Косшы, e-mail: 7171180@prokuror.kz);

Абеуова К.К.,

главный эксперт Министерства просвещения Республики Казахстан

(e-mail: Kuralay.abeuova.79@mail.ru)

Вопросы профилактики правонарушений среди несовершеннолетних

Аннотация. В статье изучаются вопросы профилактики правонарушений как среди несовершеннолетних, так и в отношении них, а также международный опыт. Рассматриваются причины и условия возникновения у несовершеннолетних лиц противоправного поведения. Изучаются аспекты воспитательного и социального характера, формы взаимодействия государственных органов и общественных организаций в профилактике правонарушений. Приводятся статистические данные и практические примеры. Говорится о необходимости проведения комплексной профилактики правонарушений всеми силами государственных органов и общественности. Проводится анализ правонарушений, совершаемых несовершеннолетними по степени тяжести, видам и времени совершения. Обращено внимание на общие критерии обеспечения общественной безопасности, такие как: уровень доверия населения к деятельности правоохранительных органов и взаимодействие полиции с общественностью.

Ключевые слова: профилактика правонарушений, несовершеннолетний, предупреждение преступности, индивидуальная профилактика, полиция, воспитание, безопасность общества, защита детей, нулевая терпимость.

Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних — система правовых, педагогических и иных мер, направленных на предупреждение правонарушений среди несовер-

шеннолетних, выявление и устранение причин и условий, им способствующих, осуществляемых в совокупности с мерами индивидуальной профилактики с несовершеннолетними, родителями или другими законными представителями несовершеннолетних, не исполняющими обязанности по их воспитанию, обучению или содержанию либо отрицательно влияющими на их поведение, а также иными лицами, вовлекающими несовершеннолетних в совершение правонарушений или антиобщественных действий [1].

Данное определение в целом полностью раскрывает понятие профилактики, и в законе очень хорошо обозначены основные аспекты предупредительных мер. Однако вопрос заключается в том, насколько профилактика осуществляется комплексно, системно, а также своевременно. Как известно, грамотное и своевременное проведение профилактических мер позволило снизить уровень правонарушений (*с 2,8 тыс. до 1,6 тыс.*) [2].

Одной из ключевых проблем, требующих решения, является низкий уровень защиты несовершеннолетних от семейно-бытового насилия. Цифры последних пяти лет говорят о росте правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений (2018 г. – 919, 2019 г. – 1052, 2020 г. – 1 071, 2021 г. – 1 021, 2022 г. – 935). В отношении слабого пола (детей и женщин) совершены около 80 % [2].

Антиобщественный образ жизни родителей и бытовые проблемы являются основными причинами таких правонарушений. Дети, присутствуя при совершении бытового насилия, становятся невольными свидетелями, что, соответственно, отрицательно сказывается на их нравственно-психологическом развитии и негативно отражается в их дальнейшей судьбе.

В отношении детей происходят ежегодно около 2000 преступлений, в том числе более 700 — на сексуальной почве, из них свыше 70 % совершаются близкими людьми, не состоявшими на учете (*отцы, отчимы, родственники, знакомые*) [2]. К сожалению, заинтересованные органы, в основном, реагируют только по факту совершенных нарушений.

Правопорядок — главное условие для динамичного развития нашей страны, и его отсутствие обойдется дороже обществу, чем профилактические мероприятия. Мы должны понять: чем выше уровень преступности, тем беднее государство. А чем беднее государство, тем ниже уровень культуры его граждан, тем больше причин и условий для совершения правонарушений.

В отличие от нас, в развитых зарубежных странах профилактика правонарушений рассматривается как коллективная задача, а не только как основная функция полиции. Их власти понимают, что выгодно и целесообразно проводить действия коллективного и упреждающего характера для предотвращения нарушений закона [3]. В Австралии, Великобритании, Норвегии, Сингапуре, Финляндии предупреждение правонарушений является основной задачей не только полиции, но и всех государственных органов. В их стратегических документах этих государств закреплено, что предотвращение правонарушений — общая задача всего общества [4].

К примеру, в Стратегии по предупреждению преступности Великобритании отмечается, что «они смогли добиться значительного и устойчивого сокращения определенных преступлений только за счет того, что правительство, правоохранительные органы, бизнес и общественность работали вместе над предотвращением и профилактикой» [5].

Аспекты профилактической работы необходимо интегрировать во все государственные программы (*образовательные, экономические, социальные и др.*). Усилия должны быть направлены на устранение причин и условий, способствующих совершению правонарушений (*увеличение количества камер, наличие освещения, сигнализаций, укрепление окон, дверей, постоянный контроль за пунктами приема металлолома, ломбарды, точки сбыта краденного и т. д.*). Для безработных и ранее судимых лиц — создание рабочих мест, наркоманов, алкоголиков, игроманов и семейных дебоширов — медицинское лечение с психологической коррекцией.

На сегодня в республике ужесточены санкции за торговлю несовершеннолетними, посягательства на их половую неприкосновенность и вовлечение в занятие проституцией. Отбывание наказания за педофилию — только в учреждениях максимальной безопасности, также упразднены возможности назначения условно-досрочного освобождения и более мягкого наказания. Полиция осуществляет административный надзор за ранее судимыми за педофилию. Образовательные учреждения в обязательном порядке оснащаются системами видеонаблюдения и тревожной сигнализацией, в школах введены должности менеджеров по профилактике (*бывшие сотрудники правоохранительных органов*).

Необходимо продолжать проведение более наступательной профилактики правонарушений, не только совершаемых несовершеннолетними и в отношении них, но и в семейно-бытовой сфере, так как правонарушения в указанной сфере отрицательно влияют на психологию и воспитание детей.

Воспитание несовершеннолетнего — непрерывный процесс воздействия на ребенка со стороны родителей или других законных представителей, а также работников государственных органов по привитию ему правил и норм поведения, принятых в обществе и направленных на его духовное, физическое, нравственное, психическое, культурное, интеллектуальное развитие и защиту от отрицательного влияния социальной среды [6]. Согласно данному понятию, кроме родителей или других законных представителей, воспитанием ребенка могут заниматься также работники государственных органов (*детских садов, школ и др.*). А если дошкольные и образовательные учреждения являются частными, то насколько работники правомочны осуществлять воспитательный процесс?

Одной из главных причин совершения правонарушений несовершеннолетними является низкий уровень воспитания и незнание закона. Результат плохого воспитания и образования — низкая социальная культура и духовно-нравственная невоспитанность несовершеннолетнего индивидуума. Такой человек в силу своей невоспитанности и плохого образования склонен чаще совершать противоправные действия.

За последние 5 лет за совершение преступлений привлечены около 11 тыс. несовершеннолетних, из них более 8 тыс. — за хищение, около 1200 — за преступления против личности, а более 1 тыс. — против общественной безопасности и порядка. Даже после проводимых профилактических бесед с подучетными каждый восьмой снова привлекается к ответственности. Положительно профилактика отразилась только на предупреждении корыстно-насильственных преступлений, которые сократились почти в 2 раза (с 2392 до 1326). По категориям совершенных преступлений: к особо тяжким относятся 2 %, тяжким — 25 %, средним — 63 %, небольшим — 10 %.

В основном преступления совершаются в дневное время (с 14.00 до 19.00 час.), что свидетельствует о недостаточном контроле несовершеннолетних и неэффективной организации их досуга. Здесь уместен опыт зарубежных стран, например, если в США родители оставляют своих детей, которым еще не исполнилось 12 лет, одних родителям грозят штраф и воспитательные курсы. В Англии оставление детей в возрасте до 14 лет считается уголовным преступлением. В Германии можно попасть в тюрьму за оставление ребенка до 14 лет одного даже на 15 минут. Во Франции гражданину, не сообщившему о ребенке, попавшем в социально опасное положение, грозит уголовное преследование [7].

В рамках профилактики правонарушений необходимо бóльшее внимание уделять повышению правовой грамотности. В общеобразовательных учреждениях отсутствуют правовые кружки и клубы, в которых бы прививались навыки юридической грамотности и устойчивость к приобщению к вредным привычкам. Заслуживает внимания опыт Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, сотрудники которой организовали и проводят в онлайн-режиме занятия в кружке «Школа юного юриста». Данный кружок носит не только образовательный и профориентационный характер, но и прежде всего воспитательный, соответствен-

но, этот опыт нужно внедрять повсеместно. Большого эффекта в профилактике детской преступности можно достичь посредством тесного сотрудничества военных и специальных (правоохранительных) вузов со школами (с трудными подростками).

Правительством страны принимаются различные меры, разрабатываются законы, программы и другие мероприятия, вплоть до активизации деятельности полицейского аппарата. Однако в основном они носят карательный характер и направлены уже на совершенное деяние.

Целесообразнее проводить комплекс превентивных мероприятий, спектр которых довольно разнообразен. К сожалению, мероприятия проводятся только государственными органами и организациями (местными исполнительными органами, полицией, образовательными учреждениями), качество и системность таких мер оставляет желать лучшего. Ни одно профилактическое мероприятие без общественности не достигнет цели так, как с полноценным участием населения.

Отрицательная среда общения приводит к нравственному и культурному упадку личности. Все еще есть родители с низким образовательным, культурным и моральным уровнем развития. В неполных семьях уделяется недостаточное внимание воспитанию детей. Также отсутствие достаточного заработка в многодетных семьях вызывает финансовую незащищенность и соответственно сказывается на морально психологическом климате в этой ячейке общества.

Безразличие, жестокость и вредные пороки (пьянство, наркомания, игромания) родителей, а также бесконтрольный просмотр фильмов и роликов в Интернете формирует у детей отрицательные качества, поскольку они более подвержены влиянию негативной информации. Здесь уместно говорить об опыте Китая: к примеру, Тик Ток (До-Ен) является продукцией КНР, и в стране функционирует версия с ограничениями по времени просмотра до 40 минут в день, для лиц до 14-лет только познавательные ролики.

В государстве через различные СМИ необходимо культивировать уважение к закону, обществу, тягу к знаниям и доброте. В дошкольных, общеобразовательных и высших учебных заведениях посредством родительских комитетов, НПО, общественных деятелей, видных спортсменов и т. д. следует проводить мероприятия, направленные на позитивное и созидательное мышление у детей.

Задачи общеобразовательных учебных заведений, в том числе дошкольных, не должны ограничиваться проведением только обучающих мероприятий. Нужно проводить превентивные меры, объяснять, «что такое хорошо, что такое плохо» на доступном для детей языке и через авторитетных для них людей, которых они воспринимают и хотят слушать, а также посредством роликов и наглядных пособий. В рамках мероприятия «Правовой час» осуществлять просмотр документальных фильмов о преступлениях, совершенных несовершеннолетними, организовать экскурсии в учреждения уголовно-исполнительной системы, встречи с потерпевшими лицами и т. д.

Указанные меры позволят воспитывать детей добрыми, культурными и здоровыми личностями. Добрые дети не могут совершать правонарушения, поэтому нужно активно привлекать их к акциям, направленным на милосердие, сострадание и уважение к обществу и природе. В советский период широко были распространены такие школьные движения, как «Тимур и его команда», «Юный натуралист» и др., которые развивали эти качества у молодой части нашего общества. Акция «Тимур и его команда» была направлена на оказание ветеранам войны и одиноким старикам помощи в быту, «Юный натуралист» — на любовь к окружающей природе, дети делали скворечники, собирали макулатуру, металлолом и стеклотару. Подобные движения есть за рубежом, к примеру, в Китае и Японии дети моют ноги пациентам в больницах и приютах.

Несовершеннолетние граждане нашего общества будут законопослушными, если им будут прививаться духовно-нравственные, моральные ценности и правовая культура. Нам следует воспитывать детей в духе уважения к чужому труду (*помогать родителям, принимать активное участие в субботниках в садах, школах и др.*), научить принимать меры к охране своего здоровья и домашнего имущества.

С целью вовлечения несовершеннолетних в процесс обеспечения правопорядка нужно разрабатывать и внедрять учебно-воспитательные программы, важная роль в этом должна отводиться авторитетным личностям в обществе, пропагандирующим национальные традиции, обычаи и иные ценности казахстанского народа.

Список использованной литературы:

1. О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности: Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 591 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000591_
2. В 2018 г. – 1976, 2019 г. – 1983, 2020 г. – 1738, 2021 г. – 1969, 2022 г. – 1849. Анализ состояния преступности в стране проведен на основе сведений отчета «1-М» КПСИСУ Генеральной прокуратуры РК // <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat?lang=ru>
3. Международный отчет о предупреждении преступности и общественной безопасности: тенденции и перспективы. — Монреаль: ICPC. — 2008.
4. Предупреждение преступности в Германии. Европейская Сеть по Предупреждению Преступности // https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/eucpn_crime_prevention_strategy_germany.pdf. «Профилактика как основная стратегия полиции (2021–2025)», Норвегия. <https://www.politiet.no/globalassets/05-om-oss/03-strategier-og-planer/keeping-ahead-of-crime.pdf>
5. Современная стратегия предупреждения преступности, 2016. Министерство внутренних дел Великобритании // www.gov.uk
6. О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности: Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 591. // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000591_
7. Предупреждение преступности. Общество и Право. — 2013. — № 2 (44).

Әбеуов Е.Т.,

*ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институты орталығының бастығы,
аға әділет кеңесшісі, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: 7171180@prokuror.kz);*

Абеуова К.К.,

*Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің бас сарапшысы
(e-mail: Kuralay.abeuova.79@mail.ru)*

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу мәселесі

Аннотация. Мақалада кәмелетке толмағандар арасында да, оларға қатысты да құқық бұзушылықтың алдын алу мәселесі, сондай-ақ халықаралық тәжірибе зерттеледі. Кәмелетке толмағандарда құқыққа қайшы мінез-құлықтың пайда болу себебі мен шарты қарастырылады. Тәрбиелік және әлеуметтік сипаттағы аспекті, құқық бұзушылықтың алдын алуда мемлекеттік орган мен қоғамдық ұйымдардың өзара іс-қимыл нысаны зерделенеді. Статистикалық мәлімет пен практикалық мысал келтірілген. Мемлекеттік орган мен жұртшылықтың барлық күшімен құқық бұзушылықтың кешенді профилактикасын жүргізу қажеттігі туралы айтылады. Кәмелетке толмағандар жасаған құқық бұзушылықтың ауырлық дәрежесі, түрі мен уақыты бойынша талдау жүргізіледі. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің жалпы өлшеміне назар аударылады, мысалы, халықтың құқық қорғау органдарының қызметіне деген сенім деңгейі және полицияның жұртшылықпен өзара іс-қимылы.

Негізгі сөздер: құқық бұзушылық, кәмелетке толмағандардың алдын алу, қылмыстың алдын алу, жеке профилактика, полиция, тәрбие, қоғам қауіпсіздігі, балаларды қорғау, нөлдік төзімділік.

E.T. Abeuov,

*Head of the Center of the Interdepartmental Research Institute,
Senior Adviser of Justice, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, Kossy, e-mail: 7171180@prokuror.kz);*

K.K. Abeuova,

*Chief Expert of the Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan
(e-mail: Kuralay.abeuova.79@mail.ru)*

Issues of prevention of offenses among minors

Annotation. The article examines the issues of crime prevention both among minors and in relation to them, as well as international experience. The causes and conditions of occurrence of illegal behavior in minors are considered. The aspects of educational and social character, forms of interaction of state bodies and public organizations in the prevention of offenses are studied. Statistical data and practical examples are provided. It is said about the need for comprehensive prevention of offenses by all forces of state bodies and the public. The analysis of offenses committed by minors by severity, types and time of commission is carried out. Attention is drawn to the general criteria for ensuring public safety, such as: the level of public confidence in the activities of law enforcement agencies and police interaction with the public.

Keywords: crime prevention, juvenile delinquency, crime prevention, individual prevention, police, education, public safety, child protection, zero tolerance.

ӘОЖ 343.26

Алибекова А.М.,

*арнайы заң пәндері кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты, кіші әділет кеңесшісі
(Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары
академиясы, Қосшы қ., e-mail: aselam@mail.ru)*

Сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін қылмыстық жауаптылықтың кейбір аспектісі

Аннотация. Автор енгізілген өзгеріс пен толықтыруды ескере отырып, сыбайлас жемқорлық қылмыс жасағаны үшін жауаптылық туралы қылмыстық заңнаманың қазіргі жай-күйін зерттейді. Мақалада автор сыбайлас жемқорлық қылмыс субъектісін құқықтық реттеу мәселесін қамтитын нормативтік құқықтық актіге талдау жүргізеді, арнайы субъектінің негізгі белгісін анықтаған, қарастырылып отырған қылмыс құрамының субъектісін саралаудың кейбір мәселесін анықтаған. Салыстырмалы-құқықтық талдау қорытындысы бойынша қылмыстық заңның нормасы белгіленген, онда қарастырылып отырған қылмыс құрамының субъектісін саралаудың белгілі бір қиындығы бар. Автор сыбайлас жемқорлық қылмыс жасағаны үшін жауаптылық туралы заңнаманы жетілдіру жөнінде бірқатар ұсыныс тұжырымдайды.

Негізгі сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлық қылмысы, қылмыстық жауаптылық, қылмыс, арнайы субъект, сыбайлас жемқорлық қылмыс субъектісі, талдау, саралау мәселесі.

Сыбайлас жемқорлық сияқты жағымсыз құбылыс мемлекеттік органда жиі кездеседі. Сыбайлас жемқорлық мемлекеттік басқарудың бүкіл жүйесіне жойқын әсері, мемлекеттік биліктің беделі мен мемлекеттік қызметтің беделінің төмендеуіне ықпалы қазіргі уақытта ерекше орын алууда.

Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы белсенді шара қабылдануда. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына 2022 жылдың 16 наурызындағы «Жаңа Қазақстан: жаңару және жаңғырту жолы» атты Жолдауында «сыбайлас жемқорлыққа түбегейлі қарсы тұрудың» қажеттілігі туралы айтылады [1]. Мемлекеттің құқықтық саясатында осындай кері құбылысқа қарсы іс-қимылдың кешенді шарасын жүзеге асыруға негіз қалыптасқан.

М.Ә. Төлеген, Р.А. Орсаяваның пікірі бойынша, «бүгінгі қазақстандық қоғамда жемқорлыққа қарсы іс-қимыл — күрделі де жауапты міндет, ол құқық қоғау органының бүкіл жүйесінің ғана емес, сонымен бірге азаматтық қоғам институтының да күш-жігерін топтастыруды талап етеді» [2, 105].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласындағы мемлекеттік саясат арнайы қабылданған және Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылдың 2 ақпанындағы № 802 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2022–2026 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тұжырымдамасы аясында жүзеге асырылады. Осы тұжырымдамаға сәйкес «Қазақстан сыбайлас жемқорлыққа қарсы бір сарынды іс-қимылдан қоғамдық сананы түбегейлі өзгертуге, халықтың сыбайлас жемқорлық пен непотизмнің кез келген нысанын қабылдамауына, алдын алу шарасының басымдығына көшуді көздейді» [3].

Негізгі бөлім. Сыбайлас жемқорлық қылмысын жасағаны үшін қылмыстық жауаптылық Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (әрі қарай — ҚР ҚК) сыбайлас жемқорлық белгісі бар тиісті бабында көзделген кінәлі қоғамдық-қауіпті әрекет жасалған жағдайда туындайды. Отандық қылмыстық заңда сыбайлас жемқорлық деп танылған қылмыстың тізбесі ҚР ҚК 3-бабының 29) тармақшасында көзделген. Көрсетілген тізбе толық болып табылады және ҚР ҚК төрт тарауында (ҚР ҚК 6, 8, 15, 18-тарауында) орналасқан баптардан қалыптасқан.

Сыбайлас жемқорлық құрамы қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі белгісінің ерекшелігімен біріктірілген. Осындай қылмыс субъектісінің қылмыстық қызметі мемлекеттік органға қандай да бір қатысы бар адамдардың қызметімен байланысты. Өзіне тиесілі емес ресурсты өз қалауы бойынша бөлуге құзыреті бар кез келген адам (депутат, судья, құқық қорғау органының қызметкері, әкім және т. б.) сыбайлас жемқорлыққа ұшырауы мүмкін.

Сыбайлас жемқорлық қылмысының арнайы субъектісін нақтыланған тізімі Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылдың 27 қарашасындағы «Кейбір сыбайлас жемқорлық қылмысты қарау практикасы туралы» № 8 нормативтік қаулысының (әрі қарай ЖСНҚ) 2 тармағында келесідей анықталған: «ҚК-нің 3-бабының 16), 19), 26), 27) және 28) тармақтарында көрсетілген адамдар және шет мемлекеттің немесе халықаралық ұйымның лауазымды адамдары сыбайлас жемқорлық қылмыс субъектісі болып табылады» [4]. Тізімдегі субъектінің белгісі қылмыстық заңда көрсетілген нормада қарастырылған. Тек шет мемлекеттің немесе халықаралық ұйымның лауазымды адамдардың анықтамасы ЖСНҚ 3-тармағында көрсетілген.

Жоғарыда анықталған тізімге сәйкес сыбайлас жемқорлық қылмысының субъектісі ретінде мыналар танылады:

- мемлекеттік функцияны орындауға уәкілеттік берілген адам (ҚР ҚК 3-бабының 27-тармағы);
- мемлекеттік функцияны орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адам (ҚР ҚК 3-бабының 28-тармағы);
- лауазымды адам (ҚР ҚК 3-бабының 26-тармағы);
- жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адам (ҚР ҚК 3-бабының 16-тармағы);
- коммерциялық немесе өзге ұйымда басқару функциясын орындайтын адам (ҚР ҚК 3-бабының 19-тармағы).

Қылмыстық заңнаманың сыбайлас жемқорлық құрамды талдау барысында осындай қылмыстың субъектісі ретінде бапта нақты анықталған ол мемлекеттік функцияны орындауға уәкілеттік берілген адам, мемлекеттік функцияны орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адам, лауазымды адам, жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адам және шет мемлекеттің немесе халықаралық ұйымның лауазымды адамдары (тек пара беру мен пара алу құрамында). Ал сыбайлас жемқорлық қылмыс субъектіні тізімінде қарастырылған коммерциялық немесе өзге ұйымда басқару функциясын орындайтын адам осындай қылмыс құрамының бабында (диспозициясында) нақты анықталмаған. Аталған субъект қылмыстық заңның тек келесі бапта субъект ретінде қарастырылған:

– экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылық қатарындағы бапта: 235-бабы (Ұлттық валютаны және (немесе) шетел валютасын репатриациялау талабын орындамау), 237-бабы (Оңалту және банкроттық кезіндегі құқыққа сыйымсыз әрекет), 238-бабы (Әдейі банкроттық), 239-бабы (Төлем қабілетсіздігіне дейін жеткізу);

– коммерциялық және өзге де ұйымдағы қызмет мүддесіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар қатарындағы баптарда: 250-бабы (Өкілеттікті теріс пайдалану), 253-бабы (Параға коммерциялық сатып алу), 254-бабы (Міндетіне адал қарамау);

– қоғамдық қауіпсіздікке және қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық қатарындағы бапта: 258-бабы (Террористік немесе экстремистік әрекетті қаржыландыру және терроризмге не экстремизмге өзге де дем берушілік), 266-бабы (Қылмыстық топтың әрекетін қаржыландыру, сол сияқты мүлікті сақтау, бөлу, қаржыландыру арнасын әзірлеу);

– басқару тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылық қатарындағы 388-1-бабы (Жұмылдыру, соғыс жағдайы кезеңінде және соғыс уақытында жұмылдыру тапсырмасын немесе жұмылдыру тапсырысын қасақана орындамау). Бірақ аталған бап сыбайлас жемқорлық қылмыс ретінде танылмайды. Осыған байланысты коммерциялық немесе өзге ұйымда басқару функциясын орындайтын адамды сыбайлас жемқорлық қылмыс субъектісі қатарынан шығарып, ЖСНҚ 2-тармағындағы анықтамадан «19)» деген санды алып тастау арқылы өзгеріс енгізу керек деген пікір білдіреміз.

Қылмыстық заңда сыбайлас жемқорлық қылмыс субъектісі жауаптылығының ерекшелігіне назар аудару қажет. Арнайы субъектімен анықталған қылмыс құрамының белгісін дұрыс саралау қылмыстық жауапкершілік пен жазаны саралаудың негізгі тәсілінің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасында арнайы қылмыс субъектісінің анықтамасы жоқ екені өкінішті. Соған қарамастан, қылмыстық заңнамадағы бірқатар бапта арнайы субъектімен жасалатын қылмыстық құқық бұзушылық құрамы қарастырылған, уақыт өте келе мұндай құрамның саны артып келеді.

М.Н. Гладкихтің пікірінше, арнайы субъектімен құрамды кеңейту тенденциясын келесі себеппен түсіндіруге болады: заң шығарушының қылмыстық жауаптылыққа тартыла алатын адамдардың неғұрлым нақты аясын заңға енгізу жолымен жауаптылықты ажыратуға, жеке-лендіруге деген ұмтылысы; екіншіден, заңның профилактикалық бағытын арттыру; үшіншіден, белгілі бір қылмыстық әрекетке қарсы күрес жөніндегі қылмыстық саясаттағы құндылық бағдарын нақтылауды арттыру [5].

Қазақстан Республикасы Мемлекет Басшысының Қазақстан халқына 2020 жылдың 1 қыркүйегіндегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» Жолдауында «құқық қорғау органы қызметкерлерінің, судьялардың, пара берушілердің және паракорлыққа делдал болғандардың сыбайлас жемқорлығы үшін жазаны қатайту тұрғысынан Қылмыстық кодекске өзгеріс енгізу керек» деген ереже қарастырылған [6]. Осы ережені жүзеге асыру барысында қолданыстағы қылмыстық заңнамаға сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін жауаптылық қарастыратын нормаға бірқатар өзгеріс енгізілді. Қазақстан Республикасының 2020 жылдың 19 желтоқсанындағы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық процесте азаматтардың құқығын қорғауды және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-

қимылды күшейту мәселесі бойынша өзгеріс пен толықтыру енгізу туралы» Заңымен мынадай сыбайлас жемқорлық қылмысқа сараланған және аса сараланған құрамның белгісі ретінде «құқық қорғау органының қызметкерінің», «құқық қорғау органында жауапты мемлекеттік лауазым атқаратын адамның» және «судьяның» сыбайлас жемқорлық арнайы субъектісімен толықтырылды:

361-бабы (Лауазымдық өкілеттікті теріс пайдалану) – 2-1-бөлігі және 3-бөлігі 4) тармағына;

364-бабы (Кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысу) – 2-1 және 4-бөлігіне;

365-бабы (Заңды кәсіпкерлік қызметпен айналысуға кедергі жасау) – 2-бөлігі 4) тармағымен және 4-бөлігіне;

366-бабы (Пара алу) – 1-1-бөлігіне;

369-бабы (Қызметтік жалғандық жасау) – 2-1 және 4-бөлігіне;

370-бабы (Қызметтегі әрекетсіздік) – 2-1-бөлік және 4-бөлігінің 2) тармағына.

Құқық қорғау органының қызметкері, құқық қорғау органында жауапты мемлекеттік лауазым атқаратын адам және судья сыбайлас жемқорлық қылмыс субъектісі ретінде алғашқы рет анықталып отырған жоқ. Дегенмен аталған санаттағы субъектінің сыбайлас жемқорлық қылмыс жасағаны үшін жауаптылығын күшейту мемлекеттің саясатының негізгі бағытының бірі болып отыр.

Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің басшылығының пікірінше, «көрсетілген санаттағы адамдар мемлекеттік қызметтің ерекше мәртебесі бар субъектісі болып танылады және мемлекет тарапынан арнайы әлеуметтік және өзге де кепілдікке ие. Судьялар үшін сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылығы үшін қылмыстық жауаптылықты күшейту керек. Мұны қолдайтын дәлел, олар барлық мемлекеттік орган, олардың лауазымды тұлғалары мен азаматтары үшін міндетті болып табылатын тағдырлы шешім қабылдайды. Судьялардың ерекше мәртебесі бар және оларға қатысты ҚПК-те жауаптылыққа тартудың белгілі бір тәртібі көзделген. Сонымен қатар соттағы сыбайлас жемқорлық көрінісі қоғам мен мемлекетке ерекше зиян келтіреді. Сот жүйесінде сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасау үлкен қоғамдық қауіп төндіретінін ескере отырып, судьялар үшін жауаптылықты күшейту сот жүйесін дамыту саясатының қисынды жалғасы болып табылады» [7].

Бұл субъекті сыбайлас жемқорлық қылмыс субъектісі қатарында заңды тұрғыдан қарастырылған және талдау барында олардың белгісін анықтауға болады. Мысалы, құқық қорғау органының қызметкері ол лауазымды адам анықтамасындағы (ҚР ҚК 3-бабының 26) тармағы) билік өкілі функциясын жүзеге асыратын адамдарға (ҚР ҚК 3-бабының 9) тармағы) жатады.

Сонымен қатар Қазақстан Республикасының 2011 жылдың 6 қаңтарындағы «Құқық қорғау қызметі туралы» Заңының 1-бабының 9) тармағына сәйкес «құқық қорғау органының қызметкері — құқық қорғау органы жұмыскерлерінің арасынан арнаулы атақ немесе сыныптық шен берілген Қазақстан Республикасының азаматы» [8]. Осыған орай, құқық қорғау қызметкерінің анықтамасы, оның белгісін анықтау сыбайлас жемқорлық қылмысын саралау барысында қиындық тудырмайды.

Алайда осындай субъект, мысалы, лауазымдық өкілеттікті теріс пайдалану әрекетін жасаған жағдайда, оның әрекетіне құқықтық баға беру кезінде, құқық қолданушы қылмыстық-құқықтық норма бәсекелестігі кезінде қылмыстық құқық бұзушылықты саралау ережесін ұстануы тиіс. ҚР ҚК 13-бабының 3-бөлігіне сәйкес, егер дәл сол бір іс-әрекет ҚК тиісті бабының жалпы және арнайы нормасының белгісіне сәйкес келсе, қылмыстық жауаптылық ҚК Ерекше бөлігінің арнайы норманы қамтитын бабы бойынша туындайды. Яғни құқық қорғау органының қызметкері ҚР ҚК 361-бабының 2-1-бөлігі бойынша жауаптылыққа тартылуы тиіс. Бірақ ескеретін бір жағдай, құқық қорғау органдары қызметкерінің белгісі ҚР ҚК 3 ба-

бының 26) тармағына сәйкес лауазымды адамның анықтамасында билік өкілі функциясын жүзеге асыратын адамдар қатарына жатқызылған. Лауазымды адамның жауаптылығы ҚР ҚК 361-бабының 1-бөлігінде қарастырылған.

Біздің ойымызша, бір субъектінің жауаптылығы бір уақытта баптың екі бөлігінде қарастырылуына жол берілмеу керек. Осындай жағдайды шешу жолы ретінде келесі ұсынылады: лауазымды адамдардың қатарындағы билік өкілі ұғымынан құқық қорғау органдары қызметкерінің белгісін алып тастап, ҚК 3-бабының 9) тармағын мына мазмұнда қарастыру қажет: «9) билік өкілі — мемлекеттік қызметте жүрген, қызмет бабымен өзіне тәуелді емес адамдарға қатысты Қазақстан Республикасының заңында белгіленген тәртіппен билік ету өкілеттігі берілген адам, оның ішінде арнаулы мемлекеттік органның, әскери полиция органының қызметкері, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысатын әскери қызметші».

Сыбайлас жемқорлық субъектісі ретінде танылатын судьяның да белгісі соңғы толықтыруға сәйкес ҚК бабында арнайы құрамның белгісі бойынша, сонымен қатар жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамның анықтамасында қарастырылған (ҚР ҚК 3-бабының 16) тармағы). Құқық қорғау органдарының қызметкеріне байланысты жоғарыда көрсетілген дәлелге сүйене отырып, ҚК 3-бабының 16) тармағындағы анықтамадан «судья», сөзін алып тастау ұсынылады.

Қорытынды. Жалпы сыбайлас жемқорлық қылмыс жасағаны үшін жауапкершілікті құқықтық регламенттеу бөлігінде қылмыстық заңнаманы жетілдіру мәселесі өзекті болып тұр. Сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін жауапкершілікті күшейтуге және қатаңдатуға бағытталған шараны заңнамалық деңгейде қабылдау заң шығарушының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл проблемасына принципті ұстанымын, сыбайлас жемқорлық қылмыс субъектісінің жауапкершілігін саралау мен регламенттеу кезінде құқық қорғау және сот органының нақты ұстанымын белгілеуді куәландырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына 2022 жылдың 16 наурызындағы «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» атты Жолдауы // Электронды ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K22002022_1
2. Төлеген М.Ә., Орсаева Р.А. Сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға бағытталған іс-қимылға жалпы сипаттама // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2022. — № 2 (76) — 105–109 б.
3. «Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022–2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 2 ақпандағы № 802 Жарлығы // Электронды ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2200000802>.
4. «Кейбір сыбайлас жемқорлық қылмыстарды қарау практикасы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 27 қарашадағы № 8 нормативтік қаулысы // Электронды ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000008S>.
5. Гладких М.Н. Проведение квалификации преступлений со специальным субъектом — необходимое условие обеспечения законности / М.Н. Гладких. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2010. — № 1-2 (13). — Т. 2. — С. 133–136. — URL: <https://moluch.ru/archive/13/1061/>.
6. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық процесте азаматтардың құқықтарын қорғауды және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2020 жылғы 19 желтоқсандағы № 384-VI ҚРЗ // Электронды ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2000000384>

7. «Судьи и правоохранительные органы будут жестче отвечать за коррупцию» // Электронды ресурс: <https://lsm.kz/otvetstvennost-sudej-i-scheta-chinovnikov-za-rubezhom--kak-hotyat-borot-sya-s-korruptsiej>

8. «Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы // Электрондық ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000380>

Алибекова А.М.,

*доцент кафедры специальных юридических дисциплин,
кандидат юридических наук, младший советник юстиции*

*(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: aselam@mail.ru)*

Некоторые аспекты уголовной ответственности за коррупционные преступления

Аннотация. Автором исследуется современное состояние уголовного законодательства об ответственности за совершение коррупционных преступлений с учетом внесенных изменений и дополнений. В ходе подготовки статьи проведен анализ нормативных правовых актов, содержащих вопросы правовой регламентации субъектов коррупционных преступлений, определены основные признаки специальных субъектов, установлены некоторые проблемы квалификации субъектов рассматриваемых составов преступлений. По итогам сравнительно-правового анализа установлены нормы уголовного закона, содержащие определенные сложности квалификации субъектов рассматриваемых составов уголовных преступлений. В заключение автор сформулировал ряд предложений по совершенствованию законодательства об ответственности за совершение коррупционных преступлений.

Ключевые слова: коррупция, коррупционное преступление, уголовная ответственность, преступление, специальный субъект, субъект коррупционного преступления, анализ, проблемы квалификации.

A.M. Alibekova,

*Associate Professor of the Department of Special Legal Disciplines,
Candidate of Legal Sciences, junior justice Advisor*

*(Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kosshy, e-mail: aselam@mail.ru)*

Some aspects of criminal liability for corruption crimes

Annotation. The author examines the current state of criminal legislation on responsibility for corruption crimes, taking into account the changes and additions made. During the preparation of the article, the analysis of normative legal acts containing issues of legal regulation of subjects of corruption crimes was carried out, the main features of special subjects were identified, some problems of qualification of subjects of the considered elements of crimes were identified. According to the results of the comparative legal analysis, the norms of the criminal law containing certain difficulties in the qualification of the subjects of the considered elements of criminal offenses have been established. The author formulated a number of proposals to improve the legislation on liability for corruption crimes.

Keywords: corruption, corruption, responsibility, prestige, special subject, subject of corruption, analysis, qualification problems.

UDC 343.59

G.A. Aubakirova,*Senior Lecturer of the Department of General Legal Disciplines, Colonel of police
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: gulaub2007@mail.ru);***A.R. Bizhanova,***Acting Associate Professor of the Institute of History and Law
of the Department of Jurisprudence, Doctor of Law
(Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Republic of Kazakhstan)*

Legal protection of minors from cyberbullying

Annotation. The problem of bullying has always existed, and at all stages of a person's life, both in childhood in an educational institution and in adult life at work. Adolescence is the most difficult, conflicting and contradictory stage of personality development. At this stage, physical and psychological changes occur, puberty occurs, the search for one's self. Studies fade into the background, and for a teenager, his peers become the reference group, there is a struggle for leadership, conflicts. The urgency of the problem of bullying prevention lies in the fact that universal ways to combat this problem have not been created in schools, many teachers do not notice or do not want to notice bullying among teenagers, because of this, the necessary support and assistance to both «victims» and «abusers» is not provided in time.

Keywords: cyberbullying; bullying; aggression; anxiety; bullying prevention; education; school; school leadership; psychological climate; academic progress.

The problem of school violence arose already at the beginning of the 20th century, in 1905 K. Dukes firstly published his work on this topic. The first systematic studies of the problem of bullying were carried out by Scandinavian researchers: D. Olweus, P.P. Heinemann, A. Picas, E. Roland [1].

They developed the concept of bullying — (bullying from the English bully), defining it as harassment, discrimination and harassment. In the future, this problem interested British scientists, such as V.T. Orton, D.A. Lane, D.P. Tatum, E. Munt [2].

D.P. Tatum (1989) understood bullying as a special kind of violence when a person physically attacks or threatens another person, weak and powerless, for a long time, in order to make the person feel isolated, scared, deprived of freedom of action [3].

In his research, D. Lane relied on the work of E. Roland and gives the following definition of bullying: bullying, which is violence that can be both short-term and long-term, can be physical or mental, and manifests itself in relation to an individual or a group of people, incapable of defending themselves in the current situation [4].

Studying the problem of bullying in the school environment, Arora (1994) came to the conclusion that bullying is an observable activity that takes place in communication between young people at school, which causes feelings of resentment or stress [5].

In her article on bullying in the school environment, O.D. Malantseva drew attention to the fact that «school bullying» includes not only prolonged physical and psychological violence on the part of an individual or group against an individual who cannot protect themselves in this situation, but also a combination of psychological and pedagogical problems [6].

E.N. Ushakova understands bullying as psychological, physical or psychological aggression (attack), with the aim of harming the victim, intimidating him and / or subjecting him to stress [7].

According to S.V. Krivtsova, bullying is the aggression of some children against others, when there is an inequality in the forces of the aggressor and the victim, aggression tends to be repeated. Krivtsova believes that the inequality of forces and repetition are two essential features of bullying [8].

Based on this, the following forms of bullying can be distinguished:

1. Physical school bullying — intentional pushes, hits, kicks, beatings and other bodily harm, etc. Sexual bullying is also possible, which includes actions of a sexual nature.

2. Psychological school bullying — violence associated with the effect on the psyche of the child, psychological trauma is inflicted with the help of constant insults, threats, harassment, intimidation.

The «victim» begins to feel insecure due to constant name-calling (offensive nickname), teasing, spreading unpleasant rumors, isolation, intimidation («the offender» can force the «victim» to do what she does not want), extortion (money, food, coercion to steal something), damage and other actions with property (theft, robbery, hiding personal belongings of the «victim»). This also includes cyberbullying — humiliation using mobile phones, the Internet, the dissemination of ambiguous images, photos and rumors, name-calling, etc.

Thus, we can conclude that bullying is understood as violence that is carried out systematically for a long time, by one person or a group of people, in relation to a person who cannot defend himself, and these actions are aimed at causing damage and harm to the victim, for a long time, period of time, to obtain psychological or physical satisfaction of the abuser.

Teenage bullying is not an ordinary quarrel, but bullying, humiliation and the creation by teenagers of a long-term status for a selected person; the status of a victim, an outcast.

There are a number of features in bullying, one of them is the sense of impunity of the aggressors. This feeling «erases» moral boundaries and is socially dangerous, since the aggressor does everything to block the feedback from the «victim».

Thus, it is much more difficult to learn about the problem of bullying from the «victim» herself.

It is important to prevent normal adolescent conflicts from turning into a more dangerous form, such as bullying.

The concept of bullying also includes such actions as slander (forming an administrative offense) and insult (forming a criminal offense).

At the moment, the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan in Article 131 establishes the composition of a criminal offense — insult, which is defined as humiliation of the honor and dignity of another person, expressed in indecent form. Part 2 of this article provides for qualifying signs of insult: committed in public or using the media or telecommunications networks [9].

This criminal offense belongs to the category of criminal offenses, that is, according to the legislator, it does not pose a great public danger, causes minor harm, or creates a threat of harm to a person, organization, society or state.

Article 15 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan provides for a general age of criminal responsibility of 16 years. Part 2 of this article lists criminal offenses for the commission of which persons who have reached the age of 14 are subject to criminal liability.

So, for example, a 14-year-old citizen can be prosecuted for murder, kidnapping, robbery, knowingly false reporting of an act of terrorism, vandalism, hooliganism under aggravating circumstances. At the age of 14, a person is already able to fully realize the unlawful nature of the act and its consequences [9].

It is important to note that, in accordance with the Code of Criminal Procedure (CCP RK) [10], insult refers to cases of private prosecution, that is, the proceedings in these cases begin only on the complaint of the victim and are subject to termination upon reconciliation with the accused, defendant. In addition, the function of maintaining the prosecution falls on the shoulders of the victim, often a non-professional lawyer. As practice shows, it is in cases of private prosecution that the highest percentage of acquittals is found.

The foregoing allows us to conclude that insult, even in relation to a juvenile or a minor, according to the legislator, does not pose a great public danger and encroaches on the legitimate interests of a particular person, but not the state as a whole.

Such a narrow approach to the criminal law concept and meaning of insult is currently irrelevant and does not allow protecting the rights of the individual in cases of insult.

In connection with the decriminalization in 2020 of some articles of the Criminal Code, slander has moved from the category of criminal offenses to administrative ones.

In accordance with Article 73-3 of the Code of Administrative Offenses of the Republic of Kazakhstan, slander is the dissemination of knowingly false information that discredits the honor and dignity of another person or undermines his reputation [11].

According to the Code of Administrative Offenses of the Republic of Kazakhstan, responsibility for committing an administrative offense begins at the age of 16 [11]. Unlike criminal legislation, administrative legislation does not provide for lowering the age of bringing a person to responsibility for certain categories of offenses.

The position of the legislator is interesting, who does not consider persons who have reached the age of 14 to be subjects of slander and insult. It's no secret that "bullying" or, as we used to call it, bullying is a long-standing phenomenon, and, unfortunately, widespread. For a long time, bullying against children has gone beyond educational organizations and most of the bullying takes place on the Internet. In this regard, the question arises: are people who have reached the age of 14 not able to realize the unlawful nature and consequences of the offense or slander committed?

Bullying injures the psyche of the child and leads to dangerous consequences. From the news reports of the media, the Internet, it can be seen that in recent years, more and more bullying, namely cyberbullying, has become the cause of suicides among minors.

And if in the news we see only isolated cases of such tragedies, then the statistics of the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan allows us to conclude that the number of suicides in Kazakhstan is frighteningly high. Of course, the reasons for suicide are different and not always associated with bullying, but it is foolish to deny that the majority of people with suicidal behavior have not been bullied or cyberbullied in their lives.

In 2021, 3, 922 cases of suicide were registered in Kazakhstan. According to the statistics of the World Health Organization, the number of suicides in the Republic of Kazakhstan is in 20th place among the world's population and in 10th place among those aged 10 to 19 years. Such data were voiced at the site of the CCS during the discussion of issues related to the coverage of the topic of suicide in the media. Also, according to the data of the National Public Health Center, according to which, for the period 2015 to 2021, there is an increase in the number of suicides and suicide attempts among the entire population, in particular, in the country.

For the period of 2022, compared to the same period last year, the number of suicides continues to increase. It is noted that the number of suicides at the age of 15-17 years by region ranges from 1 to 27 cases [12].

The President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart K. Tokayev also expressed his concern about this situation in his Address to the people of Kazakhstan on September 1, 2020: «Like the whole world, Kazakhstan also faced the insecurity of citizens from bullying on the Internet. Children are the first to suffer from this. They are especially sensitive to online bullying, which, unfortunately, leads to sad consequences. It's time to take legislative action to protect citizens, especially children, from cyberbullying» [13].

The given statistics and the problem of protecting children from bullying, identified by the President of the Republic of Kazakhstan, allows us to conclude that such acts as slander and insult are high for the public and necessitate amendments to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and the Code of Administrative Offenses of the Republic of Kazakhstan.

Bullying can be one of the manifestations of types of aggression, but in most cases it is more indirect than the direct form [14].

Based on the above, it is proposed:

1) State the second part of Article 32 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan in the following wording: «Case of criminal offenses provided for in Articles 114 (parts 1 and 2), 123 (part 1), 131 (parts 1 and 2), ... with the exception of the case provided for by part 3 of this article, are considered cases of private prosecution. Proceedings in these cases begin on the complaint of the victim and are subject to termination upon reconciliation between him and the accused, the defendant».

2) Provide in Article 73-3 of the Code of Administrative Offenses of the Republic of Kazakhstan «Slander» a qualifying sign: in relation to a juvenile or a minor.

Supplement article 73-3 of the Code of Administrative Offenses of the Republic of Kazakhstan with the fourth part: «4. The actions provided for by the first, second and third parts of this article, committed in relation to a juvenile or a minor — entails a fine for an individual in the amount of three hundred monthly calculation indices or administrative arrest for a period of twenty-five days».

Provide for in Article 73-3 of the Code of Administrative Offenses of the Republic of Kazakhstan «Slander» the responsibility of parents or persons replacing them for the commission of this administrative offense by a minor aged fourteen to sixteen years.

Supplement Article 73-3 of the Code of Administrative Offenses of the Republic of Kazakhstan with the fifth part: «5. Actions provided for by parts 1, 2, 3 and 4 of this article, committed by minors aged fourteen to sixteen years old — entail a fine on parents or persons replacing them in the amount of five hundred monthly calculation indices».

List of used literature:

1. Ермолаева Т.В., Савицкая Н.В. Буллинг как групповой феномен: исследование буллинга в Финляндии и скандинавских стран за последние 20 лет (1994–2014) // Современная зарубежная психология. — 2015. — Т. 4. — № 1. — С. 65–90.
2. Лэйн Д.А. Школьная травля (буллинг) // Детская и подростковая психотерапия / Под ред. Д. Лэйна и Э. Миллера. — СПб., 2001.
3. Бочавер А. А. Буллинг как объект исследований и культурный феномен / А.А. Бочавер, К.Д. Хломов // Психология. — 2013 — № 3 — С. 149–159.
4. Champion Kelly, Vernberg Eric, Shipman Kimberly. Nonbullying victims of bullies: Aggression, social skills, and friendship characteristics //Applied Developmental Psychology. — 2003. — № 24. — P. 535–551.
5. Aror C M. J. Measuring bullying with the life in School checklist // Patoral Care in Education. — 1994. — № 12. — P. 11–15.
6. Маланцева О. «Буллинг» в школе. Что мы можем сделать? // Социальная педагогика. — 2007 — № 4 — С. 90–92.
7. Ушакова Е.Н. Буллинг — новый термин для старого явления // Директор школы. — 2009. — № 6. — С. 84–87.
8. Кривцова С.В. Буллинг в школе — сплоченность равнодушных, 2011.
9. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2023 г.)
10. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.01.2023 г.)
11. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.01.2023 г.)
12. <https://gmarket.ru/ratings/global-suicide-ranking>

13. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий» (г. Нур-Султан, 1 сентября 2020 года)

14. Жалмаханов Ж.Ш. Кибербуллинг как вид угрозы: понятия, виды, особенности проявления // «Хабаршы — Вестник» Карагадинской академии МВД РК им Б. Бейсенова. — 2021. — № 4 (74). — С. 166–172.

Аубакирова Г.А.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: gulaub2007@mail.ru);*

Бижанова А.Р.,

*тарих және құқық институты, құқықтану кафедрасының
қауымдастырылған профессоры міндетін атқарушы,
заң ғылымдарының докторы
(Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)*

Кәмелетке толмағандарды кибербуллингтен құқықтық қорғау

Аннотация. Қорқыту мәселесі әрқашан болды және адам өмірінің барлық кезеңінде, білім беру мекемесіндегі балалық шақта да, жұмыстағы ересек өмірде де болды. Жасөспірім — жеке тұлғаны дамытудың ең шиеленіске толы және қайшылықты кезеңі. Бұл кезеңде физикалық және психологиялық өзгеріс орын алады, жыныстық жетілу пайда болады, сіздің «Меніңізді» іздеу. Оқу «фонға» кетеді, ал жасөспірім үшін оның құрдастары анықтамалық топқа айналады, көшбасшылық үшін күрес, қақтығыс орын алады. Қорқытудың алдын алу проблемасының өзектілігі мектепте осы проблемамен күресудің әмбебап әдісі ешқашан жасалмағанында, көптеген мұғалім жасөспірім арасындағы қорлауды байқамайды немесе байқағысы келмейді, осыған байланысты «жәбірленушіге» де, «қылмыскерге» де уақытында қажетті қолдау мен көмек көрсетілмейді.

Негізгі сөздер: кибербуллинг, қорқыту, агрессия, мазасыздық, қорқытудың алдын алу, білім беру, мектеп, мектеп басшылығы, психологиялық климат, оқу үлгерімі.

Аубакирова Г.А.,

*старший преподаватель кафедры общеюридических дисциплин, полковник полиции
(Карагадинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: gulaub2007@mail.ru);*

Бижанова А.Р.,

*исполняющий обязанности ассоциированного профессора кафедры юриспруденции
института истории и права, доктор юридических наук
(Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Республика Казахстан)*

Правовая защита несовершеннолетних от кибербуллинга

Аннотация. Проблема буллинга существовала всегда, и на всех этапах жизни человека, как в детском возрасте в образовательном учреждении, так и во взрослой жизни на работе. Подростковый возраст является самым сложным, конфликтным и противоречивым этапом развития личности. На данном этапе происходят физические и психологические изменения, происходит половое созревание, поиск своего «Я». Учеба отходит «на второй план», и для подростка референтной группой становятся его сверстники, происходит борьба за лидерство, конфликты. Актуальность проблемы профилактики буллинга заключается в том, что так и не созданы универсальные способы борьбы с данной проблемой в школах, многие преподаватели не замечают или не хотят замечать травли среди подростков, из-за этого вовремя не оказывается необходимая поддержка и помощь как «жертвам», так и «обидчикам».

Ключевые слова: кибербуллинг, буллинг, агрессия, тревожность, профилактика буллинга, образование, школа, школьное руководство, психологический климат, академическая успеваемость.

УДК 343.81

Байдильдина Р.К.,
*старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,
кандидат юридических наук, капитан полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: raziya.11@mail.ru)*

Виды пробации в Республике Казахстан и целесообразность осуществления их деятельности

Аннотация. Республика Казахстан в уголовно-исполнительной политике уделяет особое внимание вопросам гуманизации. Так, издаются новые законы, вносятся определенные поправки в действующие нормативные правовые акты. Проводимые реформы всецело направлены на снижение тюремного населения, предусматривают различные виды наказания, такие как штраф, исправительные работы, привлечение к общественным работам, ограничение свободы. Практическим исполнением обозначенных видов наказаний занимается служба пробации Министерства внутренних дел Республики Казахстан. В статье представлен анализ действующих видов пробации: досудебная пробация, приговорная пробация, пенитенциарная пробация и постпенитенциарная пробация. Рассмотрена эффективность их деятельности, в результате проведенного анализа представлены выводы о целесообразности их применения в практической деятельности.

Ключевые слова: пробация, служба пробации, наказание, ресоциализация, гуманизация, досудебная пробация, приговорная пробация, постпенитенциарная пробация, пенитенциарная пробация.

В Республике Казахстан вопросу гуманизации отведено особое внимание, издаются новые законы, вносятся определенные поправки в действующие нормативные правовые акты. Проводимые реформы направлены на снижение тюремного населения и предусматривают наказания не только в виде лишения свободы, но и другие, такие как штраф, исправительные работы, привлечение к общественным работам, ограничение свободы. Исполнение данных видов наказаний возлагается на службу пробации Министерства внутренних дел Республики Казахстан.

Становление службы пробации является следствием гуманизации уголовной политики Республики Казахстан. На сегодня сформирована действующая модель пробации со своим организационно-правовым механизмом. Однако несмотря на то, что ведутся работы по улучшению этой деятельности, имеются коллизии правового и организационного характера, которые требуют своего устранения.

В этой связи Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев в ежегодном Послании отметил, что «следует провести ревизию Уголовного и Уголовно-процессуального кодексов, избавиться от всего, что фактически не работает или препятствует правосудию. Не менее важно, чтобы после внесения соответствующих поправок они не подвергались бесконечным корректировкам» [1]. Учитывая сказанное и имеющиеся сегодня проблемы организационно-правового механизма осуществления деятельности службы пробации, считаем незамедлительной необходимостью устранение выявленных проблем.

Пробация представляет собой «систему видов деятельности и индивидуально определяемых мер контрольного и социально-правового характера, направленных на коррекцию поведения лиц, категории которых определены законом, для предупреждения совершения ими уголовных правонарушений» [2]. Служба пробации — орган уголовно-исполнительной (пе-

нитенциарной) системы, осуществляющий исполнительные и распорядительные функции по обеспечению исполнения уголовных наказаний без изоляции от общества, а также организации и функционированию пробации [2].

Законодательство Республики Казахстан с 2016 года предусматривает осуществление четырех видов пробации. К ним относится: досудебная, приговорная, пенитенциарная и постпенитенциарная пробация.

Досудебная пробация представляет собой деятельность и совокупность мер по подготовке досудебного доклада [2]. Согласно отечественному законодательству досудебная пробация осуществляется исключительно на добровольной основе.

Анализ научной литературы и практической деятельности службы пробации показал, что из всех видов самым проблематичным оказалась досудебная пробация. Почему досудебная пробация основывается на оказании социально-правовой помощи подозреваемому и обвиняемому на добровольной основе и направлена на коррекцию их поведения. Однако на практике можно увидеть, что большинство подозреваемых и обвиняемых, как правило, не желают отводить время именно данному вопросу, так как первоочередной для них задачей является получение оправдательного приговора или менее тяжкого наказания.

Следует отметить немаловажную проблему, с которой сталкивается сотрудник, — составление досудебного доклада. Проблема заключается в том, что согласно ст. 14 Закона о Пробации Республики Казахстан досудебный доклад должен включать несколько обязательных пунктов: составление социальной характеристики, результаты психосоциального тестирования личности, оценку рисков совершения ими уголовных правонарушений.

Думается, что служба пробации к составлению названных документов не имеет никакого отношения. Их должны составлять компетентные сотрудники, социальные работники, лица, имеющие психологическое образование и т. д. Ввиду этого сотрудники службы пробации должны обращаться за помощью в другие организации. Это также требует определенных временных затрат, неотработанный механизм взаимодействия значительно усложняет данный процесс.

По последнему обязательному пункту следует отметить, что методики оценки рисков совершения повторных правонарушений осужденными находятся в стадии разработки, хотя прошло уже 6 лет с момента издания специального Закона Республики Казахстан «О пробации». Поэтому говорить о составлении досудебного доклада с учетом данных параметров просто нет смысла. Практика показывает, что составление формального документа не приведет к положительному результату, а лишь затруднит работу сотрудника службы пробации.

Таким образом, есть необходимость пересмотра Закона Республики Казахстан «О пробации». Досудебные доклады не являются на сегодня столь необходимым и востребованным документом, от которого зависит исход судебного решения. Перечисленные нами проблемы являются прямым доказательством того, что отсутствовала четкая проработанная подготовительная программа по внедрению и определению роли досудебного доклада, результатом чего и является его формальное осуществление.

Следующий вид применяемой пробации — это так называемая приговорная пробация. Она представляет собой деятельность и совокупность мер по установлению и осуществлению пробационного контроля в отношении лиц, осужденных к ограничению свободы, а также осужденных условно, и оказанию им социально-правовой помощи [2]. Институт приговорной пробации был введен в 2012 году, однако как такового результата по снижению рецидивной преступности не было получено [3].

Новой моделью пробации для Республики Казахстан явилась пенитенциарная пробация. Данный вид представляет собой деятельность и совокупность мер по ресоциализации лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы в учреждениях уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы [2]. Некоторые элементы данного вида пробации присутствовали

ранее в пенитенциарных учреждениях в Республики Казахстан, что связано со всем известными минимальными стандартными правилами в отношении осужденных — «Правилами Нельсона Манделы» [4]. Учитывая данные правила, с осужденными с первых дней их пребывания в заключении необходимо проводить ресоциализацию, которая заключается в получении образования, обучения профессиям, укреплении родственных связей и так далее.

Следует отметить, что в настоящее время пенитенциарная probation находится в стадии своего формирования, основывается прежде всего на реализации сотрудниками службы probation комплекса ресоциализирующих мероприятий.

Основополагающим видом probation на сегодня является постпенитенциарная probation, которая представлена деятельностью и совокупностью мер по установлению и осуществлению probationного контроля в отношении лиц, освобожденных из учреждений уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы, и оказанию им социально-правовой помощи [2]. Это один из основных видов probation, и его сущность заключается в оказании помощи лицу, освободившемуся из мест лишения свободы. Нить, которая проходит от пенитенциарной probation до постпенитенциарной является, по нашему мнению, ключевой и самой необходимой. Ведь осужденные отбывают наказание не один год и даже не два, это целый временной отрезок жизни, из которого выпадать просто нельзя, тем более если данный человек осужден впервые. Мы сейчас не говорим о тяжких преступлениях. Ввиду этого полагаем, что именно эти направления probation сегодня необходимо развивать и всячески поддерживать, а не «распыляться» на формальные установки.

Американский ученый Ральф Инглэнд справедливо отметил, что институт probation «... начал свое существование не вследствие желания применить к преступнику методы, основанные на научных познаниях о поведении человека, а просто как стремление оградить менее опасных преступников или лиц, впервые совершивших преступления, от пагубного влияния тюрьмы» [5].

Сейчас нет необходимости гнаться за международными стандартами, необходимо привести все то в порядок, что имеется здесь и сейчас. Мы солидарны с мнением Е.А. Саламатова, который считает, что отечественная probation имеет принципиальные отличия от западных моделей. «Основное отличие — это суть probation в отечественном и зарубежном формате. Так, зарубежная модель probation основывается на «испытании», то есть выполнении обязанностей, возложенных судом (например, выполнении общественных работ на социально-значимых объектах в униформе). Другая особенность — восстановительное правосудие (загладить ущерб, принести извинение и др.). Не прошедшему испытание осужденному probation может быть заменена на тюремное наказание» [6].

В свою очередь, следует согласиться с мнением исследователей Н.В. Сидоровой и К.Х. Сатбаевой, которые полагают, что казахстанская модель probation представляет собой ресоциализацию правонарушителя [7]. В Законе, регламентирующем деятельность probation, действительно обозначено, что ключевым моментом является оказание социально-правовой помощи осужденному, но не как не испытание. То есть, в казахстанской модели probation произошла ее подмена на ресоциализацию [6].

Нам не следует слепо имплементировать зарубежное законодательство в отечественное. Временной отрезок становления и работы института probation за рубежом достаточно солиден. Так, в Великобритании данный институт сложился еще в 30–40 годы прошлого века как основа альтернативных мер наказания [8]. В Англии и Уэльсе Национальная служба обращения с правонарушителями имеет в своей структуре 42 службы probation, а количество сотрудников достигает почти 15 тыс. человек. На одного сотрудника приходится не более 13–14 правонарушителей. Значительная часть сотрудников имеет юридическое и психологическое образование [9]. Учитывая штат, условия, основу труда, безусловно можно утверждать, что все это значительно облегчает работу сотруднику и влияет на качество его работы.

Казахстанский ученый Б.К. Шнарбаев отмечает, что «подготовка кадров для подразделений пробации актуальна со времени деятельности уголовно-исполнительных инспекций. По состоянию на 2010 г. штатная численность уголовно-исполнительных инспекций в Казахстане составляла 359 сотрудников. За период с 2010 по 2015 г. штатная численность увеличена до 1358 единиц. Соответственно этим количественным показателям имеют место изменения и в качественном соотношении, а именно в оказанной сотрудниками пробации помощи подучетным лицам» [10].

Несмотря на то, что служба пробации в Республике Казахстан существует с 2012 года, имеется ряд правовых и организационных проблем, которые требуют своего решения. Так, например, несвоевременно осуществляется постановка на учет, слабо ведется розыск лиц, скрывающихся от отбывания наказания, мероприятия по социальной адаптации и ресоциализации осужденных проводятся неэффективно. И это лишь некоторые вопросы, с которыми сталкивается сотрудник службы пробации ежедневно, не говоря уже о применении всех видов пробации к осужденным.

На основе вышеизложенного необходимо обозначить, что служба пробации Казахстана играет ключевую и основополагающую роль в исполнении уголовных наказаний. Вместе с тем, в целях эффективного решения правовых и организационных вопросов службы пробации необходимо прибегнуть к оптимизации всего института. Мы полагаем, что следует сократить виды пробации в Республике Казахстан, оставив две — пенитенциарную и постпенитенциарную. В практической деятельности это позволит отойти от формального отношения к выполняемой работе и улучшить качество работы всей системы.

Список использованной литературы:

1. Токаев К-Ж. Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: Послание Президента Республики Казахстан от 1 сентября 2022 г. // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048> (дата обращения: 28.01.2023 г.).
2. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 года № 38-VI «О пробации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.06.2022 г.) // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z950002464_/history (дата обращения: 28.01.2023 г.).
3. Рецидивная преступность в Казахстане не снижается уже 5 лет — Генпрокуратура от 22 апреля 2022 г. // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://turantimes.kz/obschestvo/34341> (дата обращения: 29.01.2023 г.).
4. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения с заключенными (Правила Нельсона Манделы) // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O15000000005> (дата обращения: 30.01.2023 г.).
5. Ескатова Г.К. Исправительная система англоязычных стран // Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление. — 2009. — № 1. — С. 45–48.
6. Саламатов Е.А. Проблемы казахстанской пробации. URL: <https://www.zakon.kz/4838204-problemy-kazakhstanskoyj-probaczii.html>. (дата обращения: 31.01.2023 г.).
7. Сидорова Н.В., Сатбаева К.Х. Становление института пробации в Республике Казахстан // Вестник Пермского института ФСИН России. — 2019. — № 1 (32). — С. 46–51.
8. Садыков А.У. Перспективы института пробации в России // URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/51436-perspektivyinstituta-probaczii-sovremennoj-rossii> (дата обращения: 31.01.2023 г.).
9. Аккулев А.Ш. Отдельные вопросы пробации // Научный журнал: Вестник Евразийского гуманитарного института. — 2010. — № 4. — С. 41–47.
10. Шнарбаев Б.К. Актуальные вопросы подготовки кадров для пробации // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 3 (73). — С. 104–112.

Байдильдина Р.К.,
жалпы құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: raziya.11@mail.ru)

**Қазақстан Республикасындағы пробация түрлері және
олардың қызметін жүзеге асырудың орындылығы**

Аннотация. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-атқару саясатында ізгілендіру мәселесіне ерекше назар аударады. Мәселен, жаңа заң шығарылады, қолданыстағы нормативтік құқықтық актіге белгілі бір түзету енгізіледі. Жүргізіліп жатқан реформа түрме тұрғындарын азайтуға бағытталған, айыппұл, түзеу жұмысы, қоғамдық жұмысқа тарту, бостандықты шектеу сияқты жазаның сан алуан түрін қарастырады. Белгіленген жаза түрін іс жүзінде орындаумен Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің пробация қызметі айналысады. Мақалада пробацияның қолданыстағы түрлерін талдау ұсынылған: сотқа дейінгі пробация, үкім пробациясы, пенитенциарлық пробация және пенитенциардан кейінгі пробация. Олардың қызметінің тиімділігі қарастырылады, талдау нәтижесінде оларды практикалық қызметте қолданудың орындылығы туралы қорытынды ұсынылады.

Негізгі сөздер: пробация, пробация қызметі, жаза, қайта әлеуметтену, ізгілендіру, сотқа дейінгі пробация, үкімдік пробация, пенитенциарлық пробация, пенитенциарлық пробация.

R.K. Baidildina,
Senior Lecturer of the Department of General Legal Disciplines,
Candidate of Legal Sciences, Police Captain
(Kostanay academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabybayev, e-mail: raziya.11@mail.ru)

**Types of probation in the Republic of Kazakhstan and
the feasibility of their activities**

Annotation. The Republic of Kazakhstan pays special attention to the issues of humanization in its penal policy. Thus, new laws are being issued, certain amendments are being made to existing regulatory legal acts. The ongoing reforms are entirely aimed at reducing the prison population, provides for various types of punishment, such as fines, correctional labor, community service, restriction of freedom. The probation service of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan is engaged in the practical execution of the designated types of punishments. The article presents an analysis of the existing types of probation: pre-trial probation, sentencing probation, penitentiary probation and post-penitentiary probation. The effectiveness of their activities is considered, as a result of the analysis, conclusions about the expediency of their application in practice are presented.

Keywords: probation, probation service, punishment, resocialization, humanization, pre-trial probation, sentencing probation, post-penitentiary probation, penitentiary probation.

Баргаринов А.Р.,
старший преподаватель, кандидат юридических наук, подполковник полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: pradik111777@mail.ru)

**Международное сотрудничество правоохранительных органов
и специальных служб Республики Казахстан при расследовании
транснациональных преступлений экстремистского характера**

Аннотация. В статье освещаются вопросы международного сотрудничества Республики Казахстан при расследовании транснациональных преступлений экстремистского характера. Анализируется правовая основа и законодательство Республики Казахстан о противодействии экстремизму. Наряду с правовыми, рассматриваются организационные основы противодействия транснациональному экстремизму. Изучены формы и ключевые направления международного сотрудничества в рамках расследования транснациональных преступлений экстремистского характера. Выделяются негативные аспекты межгосударственного взаимодействия, влияющие на результативность расследования указанной категории уголовных дел. Учитывается европейский опыт транснационального полицейского сотрудничества агентств Европейского союза. Предлагаются меры по совершенствованию эффективности расследования транснациональных преступлений экстремистского характера. Резюмируется вывод о необходимости использования современных и эффективных алгоритмов скоординированных действий сотрудников правоохранительных и специальных служб в рамках межгосударственного интеграционного пространства.

Ключевые слова: транснациональный экстремизм, международное сотрудничество, НЦБ Интерпол, расследование экстремистских преступлений, правоохранительные и специальные органы.

Транснациональный характер экстремистских преступлений предполагает расследование уголовных дел в рамках данной категории при тесном взаимодействии с правоохранительными органами других государств. В этой связи первостепенное значение при межгосударственном взаимодействии имеют организационные вопросы, решение которых во многом предопределяет эффективность и качество расследования. Учитывая тот факт, что транснациональные преступные группы не ограничиваются совершением одного преступления, а, как правило, имеют многовекторный характер криминальной активности, выявление соучастников обуславливает необходимость скоординированных действий всех заинтересованных правоохранительных служб.

Перечень преступлений экстремистского характера регламентирован п. 39 ст. 3 УК РК (включает деяния, предусмотренные ст. 174 «Возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни»; ст. 179 «Пропаганда или публичные призывы к захвату или удержанию власти, а равно захват или удержание власти либо насильственное изменение конституционного строя»; ст. 180 «Сепаратистская деятельность»; ст. 181 «Вооруженный мятеж»; ст. 182 «Создание, руководство экстремистской группой или участие в ее деятельности»; ст. 184 «Диверсия»; ст. 258 «Финансирование террористической или экстремистской деятельности и иное пособничество терроризму либо экстремизму»; ст. 259 «Вербовка или подготовка либо вооружение лиц в целях организации террористической либо экстремистской деятельности»; ст. 260 «Прохождение террористической или экстремистской подготовки»; ст. 267 «Организация незаконного военизированного формирования»; ч. 2 ст. 404 «Создание общественного объединения, провозглашающего или на практике реализующего расовую, национальную, родовую, социальную, сословную или религиозную нетерпимость или исключительность, призывающего к насильственному ниспровержению конституционного строя, подрыву безопасности государства или посягательствам на территориальную целостность Республики Казахстан, а равно руководство таким объединением»; ч. 3 ст. 404 «Активное участие в деятельности объединений, указанных в частях пер-

вой или второй настоящей статьи»; ст. 405 УК РК «Организация и участие в деятельности общественного или религиозного объединения либо иной организации после решения суда о запрете их деятельности или ликвидации в связи с осуществлением ими экстремизма или терроризма» [1].

Так, по данным Комитета по правовой статистике и специальным учётам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан (КПСиСУ ГП РК) [2] за 2017 г., в Республике Казахстан в ЕРДР зарегистрировано 453 правонарушения, связанных с экстремизмом и терроризмом. Из них 219 преступлений — по ст. 174 УК РК; 1 — по ст. 179 УК РК; 1 — по ст. 180 УК РК; 18 — по ст. 258 УК РК; 13 — по ст. 259 УК РК; 3 — по ст. 260 УК РК; 2 — по ч. 3 ст. 404 УК РК; 20 — по ст. 405 УК РК.

В 2018 году в ЕРДР РК зарегистрировано 323 правонарушения, связанных с экстремизмом и терроризмом. Из них по ст. 174 УК РК — 139 преступлений, ст. 179 УК РК — 6 преступлений; ст. 180 УК РК — 1 преступление; ст. 258 УК РК — 14 преступлений; ст. 259 УК РК — 11 преступлений; ст. 405 УК РК — 49 преступлений.

В 2019 году в ЕРДР РК зарегистрировано 233 преступления, связанных с экстремизмом и терроризмом. Из них 68 преступлений — по ст. 174 УК РК; 3 — по ст. 179 УК РК; 2 — по ст. 180 УК РК; 3 — по ст. 258 УК РК; 2 — по ст. 259 УК РК; 2 — по ст. 260 УК РК, 45 — по ст. 405 УК РК.

В 2020 году в ЕРДР РК зарегистрировано 208 правонарушений, связанных с экстремизмом и терроризмом. Из них 57 преступлений, предусмотренных ст. 174 УК РК; 2 — по ст. 179 УК РК; 3 — по ст. 182 УК РК; 9 — по ст. 258 УК РК; 7 — по ст. 259 УК РК; 2 — по ст. 260 УК РК, 63 — по ст. 405 УК РК.

В 2021 году в ЕРДР РК зарегистрировано 192 преступления, связанных с экстремизмом и терроризмом. Из них 58 — по ст. 174 УК РК; 1 — по ст. 179 УК РК; 2 — по ст. 180 УК РК; 1 — по ст. 182 УК РК; 7 — по ст. 258 УК РК; 5 — по ст. 259 УК РК, 50 — по ст. 405 УК РК.

В 2022 году в ЕРДР РК зарегистрировано 197 преступлений, связанных с экстремизмом и терроризмом. Из них 46 правонарушений — по ст. 174 УК РК; 6 — по ст. 179 УК РК; 7 — по ст. 180 УК РК; 1 — по ст. 182 УК РК; 2 — по ст. 258 УК РК; 8 — по ст. 259 УК РК; 27 — по ст. 405 УК РК [2].

Приведенные данные свидетельствуют о снижении количества преступлений, связанных с экстремизмом и терроризмом, за анализируемый (2017–2022 гг.) период. Положительная тенденция подтверждает эффективную работу правоохранительной системы Республики Казахстан по противодействию терроризму и экстремизму. Однако присутствие экстремистских преступлений в уголовной статистике Республики Казахстан устойчиво сохраняется, при этом в 2022 году прослеживается увеличение показателей рассматриваемого сегмента преступлений. Вместе с тем, расширяется масштаб преступлений так называемого сопутствующего характера, совершаемых участниками транснациональных преступных организаций и организованных групп (п.п. 34–35 ст. 3 УК РК).

Борьба с транснациональными преступлениями, сопряженными с экстремистской деятельностью, является одним из приоритетных направлений защиты мирового сообщества от транснациональной организованной преступности. При этом развитие современных информационно-коммуникационных технологий диктует появление новых форм экстремизма, а информационное пространство буквально стирает под его влиянием все границы.

Противодействие экстремизму и терроризму в Казахстане ведется на программной основе, что подтверждается принятием соответствующих отраслевых государственных программ, специальных правовых актов, установлением ответственности и наличием специальных структурных подразделений в системе специальных и правоохранительных органах [3, 87]. В настоящее время действует «Программа сотрудничества государств — участников СНГ в борьбе с терроризмом и экстремизмом на 2023–2025 годы». Реализация основных направле-

ний деятельности основывается на комплексе мер в сфере борьбы с экстремизмом, предусмотренных в рамках данной Программы.

Особую роль в борьбе с международной уголовной преступностью выполняет НЦБ Интерпол. В 1986 г. в составе Генерального секретариата Интерпола сформировано особое структурное подразделение ТЕ — группа по борьбе с терроризмом и экстремизмом. В его рамках была создана база данных о лицах, причастных или подозреваемых в террористической и экстремистской деятельности. Кроме того, в Интерполе существует база данных на преступные организации, причастные к совершению террористических актов; отслеживаются их связи с преступными сообществами, занимающимися наркобизнесом, торговлей оружием и др. Ежегодно на сессиях Генеральной Ассамблеи заслушивается отчет по делам о террористических актах и экстремистских действиях [4, 118].

Сотрудничество правоохранительных органов Республики Казахстан с компетентными органами иностранных государств в части борьбы с международным экстремизмом определяется общей целью Устава ООН «принимать эффективные коллективные меры для предотвращения и устранения угрозы миру и подавления актов агрессии или других нарушений мира...» [5]. Исходя из указанной цели, принципы Устава ООН находят отражение в Конвенции ООН против транснациональной организованной преступности, ратифицированной Законом Республики Казахстан 4 июня 2008 года [6]; Шанхайской конвенции о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, ратифицированной Законом Республики Казахстан от 18 апреля 2022 года [7]; Конвенции Шанхайской организации сотрудничества по противодействию экстремизму, ратифицированной Законом Республики Казахстан 18 февраля 2020 года [8] и других нормативно-правовых актах, составляющих законодательство Республики Казахстан о противодействии экстремизму.

Конституция Республики Казахстан закрепляет положение о том, что международные договоры, ратифицированные Республикой, имеют приоритет перед ее законами. В УПК РК предусмотрена норма (ст. 2 УПК РК), определяющая приоритет международных договоров перед настоящим Кодексом.

В целях защиты высших ценностей Республики Казахстан в соответствии с законодательством Казахстана реализуются организационные основы противодействия экстремизму, под которыми понимаются полномочия и меры, принимаемые государственными органами, направленные на выявление и пресечение, принятие профилактических мер по предупреждению экстремизма, минимизацию и ликвидацию последствий проявлений экстремизма [9].

Кроме того, в соответствии с законодательством Республики Казахстан, осуществляются контрразведывательные и оперативно-розыскные мероприятия, в рамках запросов о правовой помощи обеспечивается преследование на территории Казахстана лиц, причастных к экстремистской деятельности. В соответствии со статьей 560 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан предусматривается возможность направления запроса об оказании правовой помощи компетентному органу иностранного государства. Компетентным органом, выступающим инициатором отправления запроса, является орган, ведущий уголовный процесс. Вместе с тем, при отсутствии международного соглашения исполнение запроса о правовой помощи (следственного поручения) для компетентного органа иностранного государства необязательно и исполняется на добровольных началах.

К одной из приоритетных форм международного сотрудничества в рамках решения задач расследования транснациональных преступлений экстремистского характера относится формирование совместных международных следственно-оперативных групп, которые рассматривает И.М. Нурбеков [10]; их состав определяется в соглашении сторон в зависимости от цели их организации, обстоятельств расследуемого события и т. д. Основанием для их создания служит официальный запрос и соответствующее соглашение о правовой помощи между компетентными органами.

Ключевыми направлениями международного сотрудничества при расследовании транснациональных преступлений экстремистского характера являются: выявление системы связей членов преступных формирований с помощью информационно-телекоммуникационного и компьютерного оборудования; противодействие легализации (отмыванию) доходов, имеющих отношение к финансированию экстремизма. В рамках указанных целей реализуется информационный обмен о лицах и каналах финансирования межгосударственных запрещенных экстремистских и террористических организаций; проведение совместных оперативно-розыскных и специальных мероприятий. В частности, эти вопросы обсуждаются в рамках регулярных заседаний Координационного совета руководителей органов налоговых (финансовых) расследований государств — участников СНГ (КСОНР) [11, 85].

Трансформация современных форм и методов транснационального экстремизма свидетельствует о важности координации совместных мер правоохранительных структур и специальных служб и разработке упрощенного алгоритма действий по оказанию взаимной правовой помощи в направлении противодействия данному явлению.

Негативным образом на плодотворность расследования транснациональных преступлений экстремистского характера влияет коммуникативный барьер (незнание иностранных языков) и различие в национальных особенностях государств в рамках сотрудничества. В этом отношении представляет интерес опыт сотрудничества правоохранительных органов в рамках Европола и Евроюста. Координация сотрудничества агентств ЕС также ведется с правоохранительными органами стран, не входящих в Европейский союз. При этом реализуется комплекс задач по информационному обмену, совместному расследованию и судебным разбирательствам с проявлениями международной организованной преступности.

В этой связи актуализируются вопросы обеспечения трансграничного сотрудничества в рамках территории стран — участников СНГ и ОДКБ. Интересным представляется заимствование европейского опыта и создание в рамках ЕАЭС специального полицейского ведомства — Евразпола.

Так, например, это позволит существенно повысить качество и эффективность расследования транснациональных преступлений экстремистского характера в ситуации, когда участники организованного преступного сообщества на территории Казахстана и России, управляемые руководителями сообщества с территории Афганистана или Сирии, совершают преступления с целью: вербовки граждан своих государств в ряды запрещенной транснациональной экстремистской организации, разжигания розни, пропаганды экстремизма с использованием информационно-коммуникационного оборудования и возможностей сети Интернет. Во-первых, это ускорит обмен информацией; во-вторых, позволит выработать общие тактические подходы в работе по расследованию и объединить возможности правоохранительных органов разных стран в решении конкретной тактической задачи [12, 116–117].

На основании вышеизложенного, следует, что результативность раскрытия и расследования транснациональных преступлений экстремистского характера предопределяется скоординированным механизмом межгосударственного сотрудничества правоохранительных и специальных служб. При этом значимым фактором является модернизация интеграционного взаимодействия, с использованием современных инновационных технологий, обеспечение паритетных механизмов реализации международного партнерства.

Список использованной литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.03.2023 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252

2. Правовая статистика. Статистические отчеты за 2017–2022 гг. Официальный сайт Генеральной прокуратуры Республики Казахстан <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>
3. Сейтжанов О.Т. Дифференциация и унификация экстремистских и террористических преступлений по уголовному законодательству Республики Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 4 (78). — С. 85–89.
4. Мавлянов А.С. Роль Интерпола в борьбе с экстремизмом // Известия вузов Кыргызстана. — 2017. — № 3. — С. 118.
5. Официальный сайт ООН // Электронный ресурс: <https://www.un.org/ru/about-us/>
6. Закон Республики Казахстан от 4 июня 2008 года № 40-IV «О ратификации Конвенции Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности» // Электронный ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000040_
7. Закон Республики Казахстан от 18 апреля 2022 года № 316 «О ратификации Шанхайской конвенции о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом» // Электронный ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2000000303>
8. Закон Республики Казахстан 18 февраля 2020 года № 303-VI ЗРК «О ратификации Конвенции Шанхайской организации сотрудничества по противодействию экстремизму» // Электронный ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2000000303>
9. Комментарий к законам Республики Казахстан «О противодействии терроризму» и «О противодействии экстремизму» / Под редакцией Депутата Мажилиса Парламента Республики Казахстан, Председателя Правового совета при партии «Нур Отан» д-ра юрид. наук профессора Н.М. Абдирова, директора НИИ государства и права им. Г. Сапаргалиева, заместителя Председателя Правового совета при партии «Нур Отан», секретаря Казахстанского союза юристов, д-ра юрид. наук Н.Н. Турецкого, 2013 // Электронный ресурс: <https://kurl.ru/CUrYn>
10. Нурбеков И.М. Организация и тактика взаимодействия с иностранными компетентными органами при расследовании преступлений международного характера. — М., 2012. — С. 156.
11. По материалам XIX заседания Координационного совета руководителей органов налоговых (финансовых) расследований государств — участников СНГ // Информационный ресурс: <https://мвд.рф/news/item/11132536/>; Тагиров З.И., Трофимов Ю.В. Направления совершенствования организации международного межведомственного правоохранительного сотрудничества по противодействию терроризму (на опыте стран Европейского союза) // Академическая мысль. — 2019. — № 2 (7). — С. 85.
12. Баргаринов А.Р. Расследование транснациональных преступлений экстремистского характера в Республике Казахстан: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. — М., 2022. — С. 116–117.

Баргаринов А.Р.,

*аға оқытушысы, заң ғылымдарының кандидаты, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: pradik111777@mail.ru)*

**Экстремистік сипаттағы трансұлттық қылмысты тергеу кезінде
Қазақстан Республикасының Құқық қорғау органдары мен арнаулы қызметінің
халықаралық ынтымақтастығы**

Аннотация. Мақалада экстремистік сипаттағы трансұлттық қылмысты тергеу кезіндегі Қазақстан Республикасының халықаралық ынтымақтастық мәселесі баяндалады. Қазақстан Республикасының Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы құқықтық негізі мен заңнамасы талданады. Құқықтық негізбен қатар трансұлттық экстремизмге қарсы іс-қимылдың ұйымдастырушылық негізі де қарастырылуда. Экстремистік сипаттағы трансұлттық қылмысты тергеу шеңберінде халықаралық ынтымақтастықтың нысаны мен негізгі бағыты зерттеледі. Қылмыстық істің көрсетілген санатын жүргізудің нәтижелілігіне әсер ететін мемлекетаралық өзара іс-қимылдың жағымсыз аспектісі ерекшеленеді. Еуропалық Одақ агенттігінің трансұлттық полиция ынтымақтастығының еуропалық тәжірибесі ескеріледі. Экстремистік сипаттағы трансұлттық қылмысты тергеудің тиімділігін арттыру бойынша шара ұсынылады. Мемлекетаралық интеграциялық кеңістік аясында

құқық қорғау және арнайы қызмет қызметкерлерінің үйлестірілген іс-қимылының заманауи және тиімді алгоритмін пайдалану қажеттілігі туралы түйін беріледі.

Негізгі сөздер: трансұлттық экстремизм, халықаралық ынтымақтастық, Интерпол ҰБО, экстремистік қылмысты тергеу, құқық қорғау және арнайы орган.

A.R. Bargarinov,

*Senior lecturer, Candidate of Legal Sciences, Police Lieutenant Colonel
(Kostanay academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabybayev, e-mail: e-mail: pradik111777@mail.ru)*

**International cooperation of law enforcement agencies and special services
of the Republic of Kazakhstan in the investigation
of transnational crimes of an extremist nature**

Annotation. The article highlights the issues of international cooperation of the Republic of Kazakhstan in the investigation of transnational crimes of an extremist nature. The legal framework and legislation of the Republic of Kazakhstan on countering extremism are analyzed. Along with the legal ones, the organizational foundations of countering transnational extremism are considered. The forms and key directions of international cooperation in the investigation of transnational crimes of an extremist nature have been studied. The negative aspects of interstate interaction affecting the effectiveness of the investigation of this category of criminal cases are highlighted. The European experience of transnational police cooperation between agencies of the European Union is taken into account. Measures are proposed to improve the effectiveness of the investigation of transnational crimes of an extremist nature. The conclusion is summarized about the need to use modern and effective algorithms for coordinated actions of law enforcement and special services within the interstate integration space.

Keywords: transnational extremism, international cooperation, NCB Interpol, investigation of extremist crimes, law enforcement and special agencies.

ӘОЖ 343.131

Бижан Н.Р.,

құқықтану және тарих кафедрасының доценті,

заң ғылымдарының кандидаты

(e-mail: bizhan.72@mail.ru);

Каныбеков А.Ш.,

аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі

(Орталық Азия инновациялық университеті,

Қазақстан Республикасы, Шымкент қ., e-mail: adilbek.kanybekov072@mail.ru)

**Айыптау және қорғау тараптарының жарыспалылығы мен
тең құқылығы қағидатындағы бәсекеге қабілеттілік мәселесі**

Аннотация. Авторлар Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 1988 жылғы италиялық тәжірибені айыптау және қорғау тараптарының сот жүйесі мен сот ісін реформалауға қатысты бәсекеге қабілеттілік қағидатының ықпалын күшейту үшін пайдалану туралы ұсынысын қарайды. Әңгіме ҚР ҚДЖК-де «қос досье» тетігін енгізу мүмкіндігі туралы болып отыр. Бірінші «досье» — сотқа дейінгі тергеп-тексеруде судья үшін «қол жетімсіз» ретінде қалыптастырылады, екінші «досье» тараптардың соттың пассивті рөлі кезінде дәлелдеме беруі арқылы тікелей сот талқылауы сатысында қалыптастырылады. Мақалада дәлелдемені жинау кезінде қорғаушы тараптың біліктілігінде ешқандай пікір туындамайтыны, сотқа дейінгі тергеу барысында тергеу судьясы қылмыстық іс жүргізу заңнамасының принципі мен талабын тиісінше орындауға өз үлесін қоса алатыны, сондай-ақ дәлелдемені жинауға арналған құралдың қол жетімділігі ерекшеленетіні атап көрсетілген.

Негізгі сөздер: қос іс жүргізу, айыптаушы, қорғаушы, тараптар, дәлелдеме жинау, жарыспалылық, тең құқылық, бәсекеге қабілеттілік, сотталушы, кінәлі.

Әлемдегі әрбір мемлекетпен қабылданатын кез келген маңызды құқықтық құжат — ата заңының талабында қарастырылған әлеуетті дамытуды жалғастыруы міндетті болып табылады. Себебі қоғам мүшелерінің конституциялық құқығы мен кепілдігін мүлтіксіз қамтамасыз ету — мемлекеттің стратегиялық жоспарында қойып отырған үлкен міндетке қол жеткізудің кепілдігі.

Философ ғалым Әбу Насыр әл-Фараби шынайы заңтанушы елдің барлық аймағына, барлық сыныбы мен келесі ұрпағына бақыт әкелетін және адамзат мүддесі қорғалған жаңа заңдар қабылдайды деген болатын [1].

Азаматтардың конституциялық құқығы мен бостандығын қорғау, қылмыстық қудалауды жүзеге асырудың және соттың сот төрелігін іске асырудың сапасы мәселесі өзекті күйінде қалып отырғаны ҚР Президентінің 2021 жылдың 15 қазанындағы № 674 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясатының тұжырымдамасында нақты айтылған болатын.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының сот жүйесі мен сот ісін жүргізуді реформалауға қатысты ұсынысы аталған ғалымның пікіріне сәйкес және президентіміздің жарлығын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін, сонымен қатар еліміздің заңнамасына қайшы келмейтінін айта кетуіміз керек. Басты сот талқылауын жүргізуші судьяның сотқа дейінгі қылмыстық істің материалымен таныса алмауы, тергеу барысындағы заңсыздыққа жол беріледі деген пікір емес. Ол сатыда жоғары қадағалауды жүзеге асырушы прокурордың қызметімен және де қылмыстық процеске қатысушылардың заңсыз әрекетіне шағымдануды тергеу судьясы арқылы жүзеге асырылуына қол жеткізіледі. Тараптармен дәлелдеменің жан-жақты, толық, объективті түрде жиналуымен қоғам арасында әлеуметтік теңсіздіктің болуына жол берілмейді.

Кез келген мемлекеттің қылмыстық іс бойынша сот процесіндегі судьяның алдында отырған тұлға сотталушы болғанымен, оған қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексеруде жиналған қылмыстық істің материалы оны кінәлі деп тануға рұқсат бермейді. Бұл талап ҚР Конституциясының 77-бабы [2] мен ҚР Қылмыстық процесілік кодексінің 19-бабына сай бекітілген [3]. Дегенмен қылмыстық іс материалымен танысқаннан кейін, расында да, сотталушының қылмыстық іс-әрекетке бой алдырған деген пікір туралы көзқарасының басым болуы, барлық қылмыстық процеске қатысушы тұлғаға ой тұжырымдауына әкеліп соғады. Оның себебін қорғаушы мен сотталушының пікірі тек сот талқылауында, яғни айыптаушы тараптың ұсынылған дәлелдемесінен кейін ғана танысуымен түсіндіруге болады. Негізінде сотталушы деген ұғым кез келген қоғам субъектісіне сотталушының қылмысы бойынша кінәлі деген түсінігін туындатады.

Айыпталушы сөзін қолдануға күмән туындататын келесідей себепке тоқталсақ. Қазақ тілі диалектісінің, оның ішінде жеке сөйленісінің лексикалық ерекшелігінен және құрамында сирек кездесетін фонетикалық, грамматикалық құбылысынан мәлімет беретін сөздерді құрайтын диалектикалық сөздікте, *айып-қиып* (Гурьев, Маңғыстау, Семей өңірінде қолданылған. «... Оразбайдың бетін айдай қыламыз, айыпты етеміз, сол айып-қиыбымен Абайдың аяғына әкеп жығамыз» дескен еді (М. Әуезов, Абай жолы, II, 676). *Айып* кінә деген мағынаны білдіреді. Аталған сөздікте *айыптар* (Гурьев, Маңғыстау, Қарақалпақстан өңірінде қолданылған), (*айыптар* адамдарға билер о заманда *айып-қиып* салатын) *айыпкер* деп түсінік береді [4].

Сондай-ақ қолданыста кеңінен тараған уикипедияда *айыпталушы* терминінің мән-мағынасын қылмыстық іс жүргізу кодексінде белгіленген тәртіппен қылмыстық жауапкершілікке тартылған адам, ал сотталушы кісіні ісі бойынша басты сот талқылауы тағайындалған айыпталушы деп түсіндіреді. Демек, *айыпталушы* термині сотты болып, күшіне енген үкіммен ғана кінәлі деп танылатын адамға ғана қолданылатын ескеретін болсақ, оны қолдану заңға қайшы келмей ме?

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде *кінәлаушы* термині *кінә тағушы*, *айыптаушы* деген ұғымды білдіреді [5].

Бұдан туындайтыны, *айыпталушы*, *сотталушы* терминдері, яғни айып тағылған, айыбы, кінәсі дәлелденген тұлғаға қатысты қолданылатыны туралы түсінік береді. Ал кінәсіздік презумпциясы талабына сәйкес ҚР Қылмыстық процестік кодексінде көзделген тәртіппен дәлелденген және соттың заңды күшіне енген үкімімен ғана адамның кінәлігі дәлелдену қажет. Басты сот талқылауы жүргізілмей, дәлелдеме мен іс бойынша шығарылған үкім заңды деп танылмай жатып, адам қалай қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысты айыпты болуы мүмкін? Бұл өз кезегінде жоғарыда көрсетілген ҚР Конституцияның және ҚР ҚПК-нің талабына қайшы.

Қазақстан Республикасы Президентінің ҚР 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасы жарлығында бірінші кезекте қорғаушы тарап қызметінің сапасы оның дәлелдеме жинау өкілеттілігінің спектріне байланысты екені айтылған.

Сондай-ақ бұл тараптың дәлелдемені жинау бойынша өкілеттілігін регламенттейтін қылмыстық-процестік заңнама саласы қоғам тарапынан сынға неғұрлым көп ұшырайтыны және де оның себебі қорғаушы мен айыптаушы тараптар арасындағы мүмкіндіктің теңгерімсіздігі байқалатыны, бұл тараптардың жарыспалылығы мен тең құқылығы қағидатына қайшы келетіні туралы аталып өтіледі [6]. Қылмыстық іс бойынша дәлелдемені жинау өкілеттілігінің қорғаушы тарапына берілуі өз кезегінде жарыспалылықтың негізінде шындықтың сараланып, ақиқаттың ашылуына себепші болып табылады.

Сонымен қатар сот талқылау сатысындағы дәлелдеменің тараптармен ұсыну барысындағы соттың енжарлығына қатысты. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында тергеу судьясы да істің қылмыстық процестік заңнама қағидаты мен талабының толық орындалуына өз үлесін қоса алады. Және де тергеу барысында анықталған жағдайдағы заңсыздықты жоғары тұрған лауазым иесіне, прокурорға не сотқа, яғни тергеу судьясына шағымдану арқылы да жүзеге асырылуы мүмкін. Шетел мемлекеттерінің заңнамасындағы жаңашылдықты өз мемлекетіміздің ішкі саясатын мен жағдайын саралай келе, жаңа заңнама қабылдауға ешқандай мемлекеттің де шектеуге құқығы жоқ.

Дәлелдеме жинаудағы қорғаушы тарапының біліктілігіне қатысты. Қоғамда қорғаушы тарапының біліктілігіне де ешқандай күмән туындауына жол берілмейді. Себебі бұл тарап өзінің құзыретті екенін мемлекет алдында дәлелдеп қажетті лицензиясын заңды түрде иемденген тұлға.

Сот билігін жүргізуге қатысты. Тараптармен дәлелдемені жинап оны сотта ұсыну — сот билігін жүргізу емес. Ешкіммен де сот билігін бөлісу сұрақтары қарастырылмайды. Мәселе — тараптармен дәлелдемені жинау және ұсынуда. Сот билігін жүргізу конституциямен айқындалған талаппен қала бермек.

Дәлелдемені жинауға кететін қаржы мәселесіне қатысты. Мұнда іссапар, сараптама тағайындау, өтініш, шағым келтіруде екі мәселе туындайды. Біріншісі — уақыт, екіншісі — жұмсалатын қаржы. Бірінші сұрақ бойынша электронды түрде тапсырылу арқылы шешіледі. Екіншісінде, жүргізілетін сараптама қорытындысының сомасы ауқымды емес. Қол жетімді сома. Басқа қаладағы дәлелдемені жинауды процестік заңнамадағы жеке тапсырма беру құқығын қорғаушы тарапының құзыретіне беру арқылы шешуге болады. Сот талқылауының басым көбі өз өңірінде жүргізіледі. Демек, азаматтар арасындағы ешқандай да әлеуметтік теңсіздік (кедей мен бай) туралы сұрақтарды қарастырудың қажеттілігі жоқ.

Сонымен қатар азаматтық істі талқылауда өз дәлелдемесін жинап ұсыну тараптарға жүктелген міндеттемесін орындай алатыны және де олар жарыспалылығы мен тең құқылығы қағидаты негізінде бәсекеге қабілетті екені дәлелденіп отыр. Тіпті екінші тараптың өзі мемлекеттік орган болса да. Яғни заңдылықтың орын алған жерінде тараптар өз құқығын жүзеге асыра алатыны мәлім. Оған кепілдік ретінде конституциямыздағы мемлекеттік меншік те,

жеке меншік те тең және билік халықтың қолында екенін атап өтуге болады. Қандай заң, қандай тұлға не қандай үрдіс бұл мүмкіндікті қылмыстық істе тиімді пайдалануға шектеу қоя алады? Қылмыстық істі қараудағы тараптардың дәлелдеме жинауы елімізге таңсық дүние емес. Конституциямызды қабылдауға себеп болған Қасым ханның қасқа жолы мен Есім ханның ескі жолы да кезінде реттеуші құқықтық акт ретінде тараптарға осы құқықты қолдануға мүмкіндік берген.

Сондықтан сот жүйесі мен сот ісін жүргізуді реформалауға қатысты ұсыныс Ресей ғалымы Л.В. Головкиның айыптау және қорғау тараптарының бәсекеге қабілеттілігі: италиялық тәжірбиені қабылдаудың қолайлығы мақаласындағы пікіріне күмән туындатады [7].

Адамның табиғи құқығы мен бостандығын құрметтеу қылмыстық іс бойынша объективті шындыққа қол жеткізудің ажырамас кепілі болып табылады [8].

Сонымен, сотқа дейінгі тергеп-тексеру материалы судьяның қолында болмаған кезінде қос іс жүргізу механизмін енгізу және соттың енжар рөлі бар тараптардың дәлелдемесін ұсыну арқылы тікелей сот талқылауын жүргізу зерттеуінің нәтижесі ретінде ұсынамыз.

Дәлелдемеле жинауға қорғаушы тараптың біліктілігіне ешқандай күмән туындамайтынын; сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында тергеу судьясы да, прокурор да істің қылмыстық процестік заңнама қағидаты мен талабының толық орындалуына өз үлесін қоса алатынын және де дәлелдемені жинауға кететін қаржының қол жетімділігін; дәлелдемені жинау өкілеттілігінің қорғаушыға берілуі өз кезегінде тараптардың тең құқылық пен жарыспалылықтың негізінде шындықтың сараланып, ақиқаттың ашылуына себепші болып табылатынын; тараптармен дәлелдеменің жан-жақты, толық, объективті түрде жиналуымен қоғам арасында әлеуметтік теңсіздіктің болуына жол берілмейтінін ескере келе, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының сот жүйесі мен сот ісін жүргізуді реформалауға қатысты ұсынысы еліміздің заңнамасына қайшы келмейтіні мен тұлғалардың конституциялық құқығы мен бостандығын қорғау, қылмыстық қудалауының және соттың сот төрелігін жүзеге асыру сапасын арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ағыбаев А.Н. Парасат журналы. — 2007. — № 4. — 4–5, 10 б.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. — Алматы: Жеті жарғы, 2022 — 42-б.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі. — Алматы: ЮРИСТ, 2020 — 352-б.
4. Диалектологиялық сөздік. — Алматы, 2007. — 800-б.
5. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов. — Алматы: Дайк-пресс, 2008. — 968 б.
6. Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы ҚР Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674>
7. Головки Л.В. Состязательность сторон обвинения и защиты: приемлемость рецепции итальянского опыта // Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия Право. — 2022. — № 4 (141). — С. 147–153
8. Хан В.В. Презрение естественных прав человека как основная форма отчуждения иррационального в уголовном процессе // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова — 2023. — № 1 (79) — С. 168–174.

Бижан Н.Р.,
доцент кафедры правоведения и истории, кандидат юридических наук
(e-mail: bizhan.72@mail.ru);
Каныбеков А.Ш.,
старший преподаватель, магистр юридических наук
(Центрально-Азиатский инновационный университет,
Республика Казахстан, г. Шымкент, e-mail: adilbek.kanybekov072@mail.ru)

**Вопросы конкурентоспособности в принципе состязательности
и равноправия сторон обвинения и защиты**

Аннотация. Авторы рассматривают предложение Верховного Суда Республики Казахстан об использовании итальянского опыта 1988 года для усиления влияния принципа конкурентоспособности сторон обвинения и защиты в отношении реформирования судебной системы и судопроизводства. Речь идет о возможности внедрения в УПК РК механизма «двойного досье». Первое «досье» — материалы досудебного расследования — формируются для судьи «недоступно», второе «досье» формируется непосредственно в стадии судебного разбирательства путем предоставления сторонами доказательств при пассивной роли суда. В статье подчеркивается, что не возникает никаких сомнений в квалификации стороны защиты при сборе доказательств, в ходе досудебного расследования следственный судья также может внести свой вклад в надлежащее исполнение принципов и требований уголовно-процессуального законодательства, а также отличается доступность средств для сбора доказательств.

Ключевые слова: двойное досье, обвинитель, защитник, стороны, сбор доказательств, состязательность, равноправие, конкурентоспособность, подсудимый, виновный.

N.R. Bizhan,
Associate Professor of the Department, Candidate of Legal Sciences
(e-mail: bizhan.72@mail.ru);
A.Sh. Kanybekov,
Senior Lecturer, Master of Law
(Central Asian Innovative University, the city of Shymkent, Republic of Kazakhstan,
e-mail: adilbek.kanybekov072@mail.ru)

**Issues of competitiveness in the principle of competitiveness
and equality of the parties to the prosecution and defense**

Annotation. The authors consider the proposal of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan on the use of the Italian experience of 1988 to strengthen the influence of the principle of competitiveness of the prosecution and defense parties in relation to the reform of the judicial system and judicial proceedings. We are talking about the possibility of introducing a «double dossier» mechanism in the CPC of the Republic of Kazakhstan. The first «dossier» — the materials of the pre-trial investigation — are formed for the judge «inaccessible», the second «dossier» is formed directly at the stage of the trial by providing the parties with evidence in the passive role of the court. The article emphasizes that there are no differences in the qualifications of the defense when collecting evidence, during the pre-trial investigation, the investigating judge can also contribute to the proper implementation of the principles and requirements of criminal procedure legislation, and the availability of means for collecting evidence differs.

Keywords: double dossier, prosecutor, defender, parties, evidence collection, competitiveness, equality, competitiveness, defendant, guilty. an element in the formation of the rule of law.

Ергалимова А.Н.,
докторант, халықаралық құқық магистрі
(e-mail: akbore_80kz@mail.ru);
Абайдельдинов Е.М.,
заң ғылымдарының докторы
(Еуразия Ұлттық Университеті, Қазақстан Республикасы, Астана қ.,
e-mail: erbolabay@mail.ru);
Уакасов Д.А.,
ғалым хатшысы, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор,
полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: udosa@inbox.ru)

**«Мүгедектердің құқықтары туралы» БҰҰ конвенциясына сәйкес
Қазақстан Республикасында мүгедек балаларға инклюзивті білім беру құқығын
іске асыру мәселесі**

Аннотация. Денсаулық пен психикалық даму ерекшелігіне байланысты ерекше оқу жағдайына мұқтаж мүгедек балаларға білім беру құқығы мемлекет тарапынан ерекше қолдауды талап етеді. Қазақстан Республикасы БҰҰ-ның Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясын ратификациялаған сәттен бастап 2015 жылдың 20 ақпанынан осы салаға қажетті шара қабылдануда. Мақалада осы кезеңде елдің инклюзивті білім беру саласындағы жетістігі мен қиындығы туралы айтылады. Жұмыста құзыретті органдар ұсынған статистикалық дерек пайдаланылады. Авторлар Конвенцияға сәйкес мүмкіндігі шектеулі балалардың білім сапасын арттыруға бағытталған бірқатар заңнамалық шара ұсынады.

Негізгі сөздер: «Мүгедектердің құқықтары туралы» БҰҰ Конвенциясы, мүмкіндігі шектеулі бала, инклюзивті білім беру, бейімді дене шынықтыру, психологиялық-педагогикалық түзеу.

Халықаралық құқықтағы мүмкіндігі шектеулі балалардың негізгі құқығының бірі — олардың кемсітусіз және өзге балалармен мүмкіндік теңдігі негізінде білім алуға құқығы болып табылады. БҰҰ қабылданған «Мүгедектердің құқықтары туралы» Конвенциясы мүше-мемлекеттерден мүгедек адамдардың білім алу құқығын қамтамасыз ету мақсатында мына міндеттің орындалуын талап етеді: мүгедектігіне байланысты білім беру жүйесінен шығарылуын жою; өзінің тұрғылықты жері бойынша инклюзивті, сапалы және тегін бастапқы және орта білім алу мүмкіндікті иелену құқығын жүзеге асыру; жекелеген денсаулық жағдайындағы ерекшелікті ескере отырып, олардың білім алуына қажетті жағдай мен ортаны қалыптастыру; мүгедек адамдардың білім алуы мен әлеуметтік дамуына барынша қолдауды ұйымдастыру бойынша тиімді шара қабылдау [1].

Конвенция ратификацияланған сәттен бастап елімізде мүмкіндігі шектеулі балалардың өзге балалармен тең білім алуын қамтамасыз ету бағытындағы мемлекеттік саясатты іске асырып келеді. Бұл саясаттың басты бағыты мүгедек және мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу әлеуетін іске асыру үшін барынша тиімді жағдай қалыптастыруға бағытталған инклюзивті білім беру болып табылады. Дегенмен оны жүзеге асыру тетігі әлі де болса жетілдіруді талап етеді. Қазіргі мақсат — еліміздегі ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың инклюзивті білім беру саласындағы құқығын іске асыру механизмінің кемшіл тұсын анықтап, оларды шешудің тиімді жолын ұсыну, сол арқылы бұл санаттағы балалардың білім алу құқығын барынша жақсарту.

Адам табиғатынан әлеуметтік тіршілік иесі ретінде ерте балалық шақтан бастап басқа адамдармен толыққанды қарым-қатынас жасауға, ұжымның бір бөлігі болуға және заманауи, тез өзгеретін әлеуметтік-техникалық жағдайда өмір бойы білім алу, қайта даярлау мүмкін-

дігіне ие болуы керек. ҚР «Мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» Заңында: «Мүгедектігі бар бала — тіршілік етуінің шектелуіне және оны әлеуметтік қорғау қажеттігіне әкеп соқтыратын аурудан, жарақаттан, олардың салдарынан, кемістіктен организмнің функциясы тұрақты бұзылып, денсаулығына зақым келген он сегіз жасқа дейінгі адам», — деген анықтама берілген [2].

Ибраева А.К., Маханова А.С., Утегенов Ч.К. ғалымдармен адам құқығы саласындағы халықаралық стандартқа экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтық тұрғыдан талдау жасалған [3].

ҚР ДСМ-нің 2022 жылғы статистикалық мәліметіне сүйенетін болсақ, елімізде 18 жасқа дейінгі мүгедек балалардың саны – 98254, оның ішінде Атырау облысында – 3922, Қызылорда облысында – 5513, Түркістан облысында – 14883, Шығыс Қазақстан облысында – 5593, Қостанай облысында – 3231, Алматы қаласында – 7841, Ақмола облысында – 3077, Жамбыл облысында – 6658, Маңғыстау облысында – 6601, Нұр-Сұлтан қаласында – 7188, Ақтөбе облысында – 4428, Батыс Қазақстан облысында – 2866, Павлодар облысында – 3123, Шымкент қаласында – 6663, Алматы облысында – 8953, Қарағанды облысында – 5478, Солтүстік Қазақстан облысында – 2236 [4].

Мүгедектікті, оның себебі мен мерзімін, еңбек ету қабілетінен айырылу дәрежесін белгілеу тәртібі ҚР ДСӘДМ-нің «Медициналық-әлеуметтік сараптама жүргізу» Ережесімен регламенттелген. Мүгедектік тобын тағайындауға негіз болып табылатын ауруларға адамға әлеуметтік көмек талап етілетін ауыр жарақат, созылмалы ауру және туа біткен патология жатады. Мүгедектік тобы елімізде бала 7-жасқа толған кезден бастап тағайындалады. Егер сараптама комиссиясында өзгеше көрсетілмесе, мүгедек балалар 18 жасқа толғанда қайта куәландырудан өтеді [5]. «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Заңы 15-бабының 5-тармағы кемтар балалардың психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның қорытындысына сәйкес арнаулы білім беру ұйымында немесе мемлекеттік білім беру ұйымында тегін мектепалды және жалпы орта білім алуға құқығына назар аударады [6]. «Бала құқықтары туралы» Заңы 31-бабының 2-тармағында мүгедектігі бар баланың толыққанды өмір сүруінің алғышарты ретінде мүгедектігі бар баланың өзінің дене бітіміне, ақыл-ес қабілетіне және тілегіне сай білім алуға, қызмет түрі мен кәсіпті таңдауға, шығармашылық және қоғамдық қызметке қатысуға құқығын көрсеткен [7].

Мүгедек, мүмкіндігі шектеулі балалар білім беру мен тәрбиенің ерекше жағдайын қажет етеді. БҰҰ Бас Ассамблеясының мақұлдауымен елімізде мүмкіндігі шектеулі, мүгедек балаларды жалпы білім беретін ортаға кіріктіру мақсатында 2009 жылы «ҚР инклюзивті білім беруді дамыту» тұжырымдамасы бекітілген. Еліміздегі инклюзивті білім берудің ең басты мақсаты — мүгедек, мүмкіндігі шектеулі балалардың жекелеген ерекшелігін ескере отырып, оларды қалыпты ортаға бейімдеу болып табылады. «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Заңы 1-бабының 1-тармағына сәйкес білім алу үшін арнаулы жағдай — мүмкіндігі шектеулі балалардың оларсыз білім беру бағдарламасын меңгеруі мүмкін болмайтын, арнаулы оқу және жеке дамыту бағдарламасын, оқыту әдісін, техникалық, оқу және өзге де құралды, тыныс-тіршілік ортасын, психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды, медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметті қамтитын жағдай болып табылады [6].

Мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымы өзінің қызмет көрсету аумағында тұратын балаларды, соның ішінде ерекше білім беру қажеттілігі бар, мүгедек, мүмкіндігі шектеулі балаларды олардың әлеуметтік жағдайына, физикалық, эмоционалдық және интеллектуалдық даму ерекшелігіне қарамастан, тиісті білім беру мекемесіне қабылдап, олар үшін арнайы білім беру бағдарламасын құрастырып, сол балалардың қажеттілігіне бағытталған педагогикалық-психологиялық әдіс қолдануға міндетті [8, 16-18].

Инклюзивті білім берудің дағдылы жағдайда жүргізілуіне мына мәселе кедергі келтіруі мүмкін: педагогтың мүгедек балаларды оқытуға психологиялық және кәсіби даярлығының болмауы немесе жеткілікті деңгейде болмауы; сыныптағы дені сау балалардың ата-анасының өзінің дені сау балаларымен мүгедек баланың бірге оқу фактісін қабылдай алмауы, қарсылық тудыруы; балабақша, мектеп пен өзге де білім мекемесінің білім алудың ерекше жағдайын қажет ететін мүмкіндігі шектеулі балалар үшін қажетті материалдық-техникалық базасының болмауы немесе жеткілікті деңгейде ұйымдастырылмауы; мүгедек баланың ата-анасының дені сау балалардың ортасына түскен балаларының психологиялық қолайсыздық, әлеуметтік қабылдамау сияқты құбылысқа ұшырауынан қорқуы [9].

Еліміздегі білім берудің ерекше жағдайын қажет ететін мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алуға деген құқығын жүзеге асыруды қамтамасыз ететін арнайы білім беру мекемелері, ол жерде білім алып жатқан мүмкіндігі шектеулі бала саны, олардың құқығын жоғарылату және жақсарту бойынша жоспарланған шараны білу мақсатында ҚР Оқу ағарту министрлігіне сұрау салынған еді. Біздің № 733594 сұрауымызға 2022 жылдың 27 мамырындағы № 607-ВН берілген жауапқа сәйкес ҚР бойынша мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған мектепке дейінгі мекеменің саны – 3234 (оның ішінде арнайы балабақша – 45, инклюзия жағдайы жасалған жалпы бала бақша саны – 2963, арнайы топтары бар жалпы балабақша саны – 226). Мүмкіндігі шектеулі балалар мен олардың ата-анасына көмек көрсетілетін орталықтың саны: арнайы білім беру мекемесі – 454, арнайы балабақша саны – 45, арнайы мектеп – 99, түзеу кабинеті – 211, оңалту орталығы – 13, психологиялық-педагогикалық-кеңес – 86 (бұдан ары ПМПК). Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған мектепке дейінгі мекемеде тәрбиеленіп жатқан бала – 24720, (арнайы балабақшадағы тәрбиеленуші саны – 4128, инклюзия жағдайы жасалған жалпы балабақшадағы бала – 14921, арнайы топтары бар жалпы балабақшадағы бала саны – 5671). Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған инклюзивті білім беру орта мектеп саны – 4426.

Осылайша, біз мемлекеттің мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу құқығын қамтамасыз ету бойынша қажетті шара ұйымдастырып жатқанын көрдік. Алайда жасалынып жатқан мүмкіндікке қарамастан, шешімін таппаған мәселенің әлі де болса бар екені жасырын емес. Атап айтқанда, 1. Мүгедек, мүмкіндігі шектеулі балалардың тек білім саласында ғана емес, қоғамдық өмірдің барлық саласындағы құқығын іске асыру тетігін жақсарту тақырыбының елімізде ғылыми тұрғыдан жетік зерттелмегені. Бұл санаттағы балалардың құқығын қорғау, жақсарту тек халықаралық құжат пен ұлттық заңнамаларда көрініс тапқан. Аталған мәселемен айналысқан құқық саласы ғалымдарының еңбектері өте аз. Бұл еліміздегі балалар мүгедектігі мәселесіне деген ғылыми қызығушылықтың төмен деңгейін көрсетеді. Мүгедек, мүмкіндігі шектеулі балалардың құқығы мүгедек адамдардың құқығымен бірге қарастырылған, бөлектенбеген. Бұл олардың құқығы мен қажеттілігінің толық көлемде зерттелмеуіне алып келіп соғады.

2. Инклюзивті білім беру жүйесінде мәселе жоқ емес. Ерекше оқу жағдайын қажет ететін мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беретін арнайы білімі бар педагогтер (әлеуметтік педагог, тьютер, психолог, сурдолог, дефектолог, бейімді дене шынықтырушы) қажеттілігі бар. Аутизммен ауыратын балалармен жұмыс жасайтын арнайы мамандар (мінез-құлық талдаушысы, тьютор, әлеуметтік педогог, психолог) даярлайтын орталық саны аз. Олардың тапшылығы өте күрделі [10]. Бейімді дене шынықтыру мамандарының жоқтығы мүмкіндігі шектеулі балалардың спортпен айналысу құқығына кері әсерін тигізуде. Осы санаттағы секцияның басым бөлігі демеушілер қаражатымен жүргізілуде. Оның үстіне, ол секциялар еліміздегі 150 мыңға жуық баланың 700-ін ғана қамтамасыз ете алады. Мемлекеттік секцияға қабылдау қатаң сұрыптау арқылы жүргізілетіндіктен, психикалық бұзылуы бар мүгедек балалардың бұндай мемлекеттік секцияға қабылдануы тіпті мүмкін емес [11].

3. Қоғамның мүмкіндігі шектеулі балаларға деген теріс көзқарасы. Олардың құқығын жоғарылатуда, оларды қоғамдық өмірге тығыз қатыстыруда, қоғамның инклюзивті мәдениетін дамытуда мемлекеттік саясаттың жеткіліксіздігі.

Қорыта келе, мынадай тұжырымға келдік:

1. Мүгедектердің құқығы туралы Конвенцияның 4-бабында: «Қатысушы мемлекеттер мүгедектігі бойынша қандай да бір кемсітушіліксіз мүгедектердің барлық адам құқығы мен негізгі бостандығын толық пайдалануын қамтамасыз етуге және жәрдемдесуге міндеттенеді. Осы мақсатта қатысушы мемлекеттер арзан технологияға басымдық бере отырып, мүгедектердің ұтқырлығын арттыратын ақпараттық-коммуникациялық технологияны, құралды, көмекші құралды табу мен қолдануда жүргізілетін ғылыми зерттеу мен әзірлемені даярлауға және оларды марапаттауға міндеттенеді», — деп көрсетілген [12]. Осыған сәйкес мүгедек, мүмкіндігі шектеулі балалардың құқығын қорғау мен жақсарту, тиімді қамтамасыз ету мәселесіне ғылыми көзқарасты жетілдіру үшін мемлекет тарапынан ынталандыру шарасы жоғары деңгейде қолға алынуы тиіс, атап айтсақ, осы саладағы ғылыми зерттеу жұмысқа мемлекеттік грант бөлу, зерттеу жұмысын коммерциализациялау жобасын мемлекет тарапынан қолдау. Бұл ынталандыру шарасы еліміздегі мүгедек, мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамдық өмірге толық бейімдеумен қатар, олардың ересек өмірде кедергісіз өзін-өзі жетілдіру, дамыту, көздеген мақсатына жету жолында жаңа тың идея тудырады деген сенімдеміз.

2. ҚР Үкіметінің 2019 жылдың 28 мамырындағы «Мүгедектігі бар адамдардың құқығын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы» № 326 қаулысының 3-бөлім, 1-тарау, 7-параграфінде «Қоғамның мүгедектігі бар адамдардың проблемасына деген көзқарасын өзгерту мақсатында бірқатар негізгі дефиниция мен ұғымды қайта қарау қажеттігі» туралы айтылған [13]. Аталған стратегиялық шараны іске асырудың индикаторы ретінде ҚР «Бала құқықтары туралы» және «Мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» Заңдарындағы «мүгедек бала», «мүмкіндігі шектеулі бала» терминдерін және «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Заңындағы «кемтар бала» терминін «ерекше бала» терминімен алмастыру ұсынылады. «Ерекше бала» термині баланың шектеулі мүмкіндігін ерекше атап көрсетпейді, бірақ қоғамның назарын баланың бойындағы табиғи қабілетін ашудың әр түрлі тиімді тәсілін іздеуге аударады, баланың психологиясына зиян келтірмейді, оның ата-анасы мен туыстарына өздерін қоғамда барынша жайлы сезінуіне мүмкіндік береді. Осы бір маңызды болып көрінбейтін жайт, яғни ерекше балалар деп ресми атауын өзгерту олардың қоғамда, ересек өмірдің барлық саласында әлеуметтену процесін барынша сәтті, нәтижелі өтуіне жағдай тудырады.

3. Конвенцияның 7-бабында: «Мүгедек балаларға қатысты барлық іс-әрекетте баланың жоғары мүддесі басты назарға алынады», — деп көзделген [12]. ҚР мүгедек балалардың құқығын қорғау мен қамтамасыз ету саласындағы іс-әрекетінің басты нысаны олардың құқығы мен заңды мүддесін қамтамасыз ететін заңдарды қабылдауы болып табылады. Мүгедек, мүмкіндігі шектеулі балалардың құқығын қамтамасыз етуді жақсарту мақсатында еліміздегі «Мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» Заңынан 18-жасқа дейінгі мүмкіндігі шектеулі балаларға қатысты «Ерекше балаларды әлеуметтік қорғау туралы» Заңын қабылдау ұсынылады. Бұл заңның қабылдануы осы санаттағы балалардың құқығын толық көлемде зерттеуге, саралауға, кемшіл тұсын дер кезінде анықтап шешу және жетілдіру жолын ұсынуға оң әсерін тигізеді.

Конвенцияның 7-бабында: «Қатысушы-мемлекеттер мүмкіндігі шектеулі балалардың барлық адамға тән құқық пен негізгі бостандықты өзге балалармен тең дәрежеде жүзеге асыруына барлық қажетті шара қабылдайды», — деп белгіленген. Бұл ұсынысты жүзеге асыру еліміздің Конвенция талабына сәйкес міндеттемені тиісінше дәрежеде жүзеге асыруының шынайы көрінісі болып табылары сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы «Мүгедектердің құқықтары туралы конвенцияны ратификациялау туралы» Заңы 20.02.2015 // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000288>
2. Қазақстан Республикасы «Мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» 13.04.2005. // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000039_
3. Ибраева А.К., Маханова А.С., Утегенов Ч.К. Пандемия кезінде адам құқығы саласындағы халықаралық стандарт: құқықтық талдау // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2021. — № 3 (73). — Б. 30–37.
4. ҚР ДСМ деректері. <https://www.gov.kz/memleket/entities/dsm>
5. ҚР ДСӘДМ «Медициналық-әлеуметтік сараптама жүргізу қағидаларын бекіту туралы» № 44 бұйрығы 30.01.2015. // adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010589
6. ҚР «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педогогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Заңы. 11.07.2002 // adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000343
7. Қазақстан Республикасы «Бала құқықтары туралы» Заңы 08.08.2002 ж. // adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345
8. Кушекбаева Ж.С., Бақытбайқызы А., Абилхан И.Н. Қазақстан Республикасындағы инклюзивті білім беру жүйесі // Жас ғалым, 2017. — № 51.1(185.1). — Б. 16-18. // moluch.ru/archive/185/47514/
9. Инклюзивное образование в Казахстане: особенности и перспективы развития. <https://www.nur.kz/family/school/1715660-inkluzivnoe-obrazovanie-v-kazahstane-i-za-rubezom/>
10. Инклюзивное общество. <https://liter.kz/inkluzivnoe-obshchestvo/>
11. Как в Казахстане развивается инклюзивный спорт. 24.kz/ru/news/sport/item/548501-kak-v-kazahstane-razvivaetsya-inkluzivnyj-sport
12. Конвенция ООН «О правах инвалидов» 13.12.2006. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml
13. Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы» № 326 қаулысы. 28.05.2019 ж. // adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000326

Ергалимова А.Н.,

докторант, магистр международного права

(e-mail: akbore_80kz@mail.ru);

Абайдельдинов Е.М.,

доктор юридических наук

(Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева,

г. Астана, Республика Казахстан, e-mail: erbolabay@mail.ru);

Укасов Д.А.,

*ученый секретарь, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор,
подполковник полиции*

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: udosa@inbox.ru)

**Проблемы реализации права на инклюзивное образование детей
с инвалидностью в Республике Казахстан в соответствии с конвенцией ООН
«О правах инвалидов»**

Аннотация. Права на образование детей-инвалидов, нуждающихся в особых условиях обучения в силу особенностей их здоровья и психического развития, требуют особой поддержки со стороны государства. С момента ратификации Республикой Казахстан Конвенции ООН о правах инвалидов 20 февраля 2015 года в стране принимаются необходимые меры в этой сфере. В статье рассказывается о достижениях и проблемах, с которыми столкнулась страна в сфере инклюзивного образования в этот период. В работе используются статистические данные, предоставленные

компетентными органами. Авторы предлагают ряд законодательных мер, направленных на повышение качества образования детей с ограниченными возможностями здоровья в соответствии с Конвенцией.

Ключевые слова: Конвенция ООН «О правах инвалидов», ребенок с ограниченными возможностями, инклюзивное образование, адаптивная физкультура, психолого-педагогическая коррекция.

A.N. Yergalimova,

Master of International Law, doctoral student

(e-mail: akbope_80kz@mail.ru);

Y.M. Abaideldinov,

Doctor of Law

(Eurasian National University named after L.N. Gumilyov,

e-mail: erbolabay@mail.ru);

D.A. Uakasov,

Academic Secretary, Candidate of Law, Associate Professor, Police Lieutenant Colonel

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after B. Beysenov, e-mail: udosa@inbox.ru)

Problems of realization of the right to inclusive education of children with disabilities in the Republic of Kazakhstan in accordance with the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities

Annotation. The rights to education of children with disabilities who need special learning conditions due to the peculiarities of their health and mental development require special support from the State. Since the ratification by the Republic of Kazakhstan of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities on February 20, 2015, the country has been taking the necessary measures in this area. The article describes the achievements and problems faced by the country in the field of inclusive education during this period. The work uses statistical data provided by the competent authorities. The authors propose a number of legislative measures aimed at improving the quality of education of children with disabilities in accordance with the Convention.

Keywords: UN Convention «On the Rights of Persons with Disabilities», a child with disabilities, inclusive education, adaptive physical education, psychological and pedagogical correction.

УДК 342.4

Жамулдинов В.Н.,

профессор кафедры правоведения,

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор

(e-mail: vicniczham@mail.ru);

Бураков А.О.,

магистрант

(Торайгыров университет, г. Павлодар, Республика Казахстан,

e-mail: fylhtqrf67@mail.ru)

О роли и месте Конституционного суда в Республике Казахстан

Аннотация. В статье освещается процесс восстановления Конституционного суда в Казахстане. Авторы использовали при этом методы историзма, сравнительного правоведения, синтез и анализ национального законодательства, а также компетентный подход. Отмечается, что ранее в Казахстане в течение короткого времени уже существовал орган конституционного контроля, впоследствии он был преобразован в Конституционный совет, оказавшийся де-факто недоступным для обычных граждан. Авторы на основе анализа прогнозируют начало деятельности Конституционного суда, его кадровое обеспечение, возможные обращения от граждан страны в большом количестве (но не от государственных органов, которые должны, по сути, стоять во главе инициаторов

обращения в вышеназванный правоохранительный орган). В заключение авторы формулируют свои прогнозы и высказывают рекомендации в целях дальнейшего совершенствования органа конституционного контроля.

Ключевые слова: Конституционный суд, граждане, контроль, прокуратура, омбудсмен, Конституционный совет, право человека, Конституция.

Поводом к написанию статьи послужила очередная конституционная реформа, в результате которой по итогам референдума от 5 июня 2022 года в Казахстане был восстановлен Конституционный суд.

Как известно, Конституционный суд в Республике Казахстан был учрежден еще Конституцией 1993 года. Согласно статье 95 Основного закона страны, «судебная власть в Республике Казахстан принадлежит Конституционному суду, Верховному суду, Высшему арбитражному суду и нижестоящим судам, учреждаемым законом». При этом сделан акцент на том, что впервые созданный «Конституционный суд является высшим органом судебной власти по защите Конституции Республики Казахстан» [1]. Конституционный Суд Республики Казахстан — это государственный орган, задачей которого является защита Основного закона государства, способствующего его верховенству на всей территории Республики Казахстан.

В 1989 году была сделана первая попытка учреждения института конституционного надзора в Казахстане. Были предложены рекомендации и изменения в тогдашнюю Конституцию еще Казахской ССР 1978 года, что само по себе предопределяло учреждение так называемого «Комитета конституционного надзора». К сожалению, создание такового по различным причинам не состоялось. Орган конституционного надзора был учрежден только после объявления суверенитета Казахстана.

1992–1995 годы весьма значимы с точки зрения истории обсуждаемого органа конституционного надзора. Отметим, что 16 декабря 1991 года Конституционным законом Республики «О Государственной независимости Республики Казахстан» высшим органом судебной защиты Конституции устанавливался Конституционный суд Республики Казахстан. Свою работу суд начал лишь в 1992 году, после принятия законов «О Конституционном Суде Республики Казахстан» (6 июня 1992 года) и «О конституционном судопроизводстве», избраны председатель и десять судей Конституционного Суда. Данный состав суда работал в 1992–1995 годах.

Первым председателем Конституционного суда стал известный юрист-конституционалист, уважаемый в научном юридическом сообществе страны и мира ученый, академик Национальной академии наук Казахстана Мурат Баймаханов.

Конституционный суд работал короткий срок, чуть более 3 лет (3 года, 2 месяца, 24 дня), но одним из наиболее известных его решений стало решение по индивидуальной жалобе о неравномерной нарезке избирательных округов, что послужило причиной признания незаконными ранее состоявшиеся парламентские выборы 1994 года и способствовало роспуску президентом Верховного Совета. Сохранились архивные данные о том, что Конституционный суд Казахстана за время своей работы завершил производством всего 11 дел. Видимо, сказалось отсутствие какого-либо опыта и преемственности.

Как следствие, 30 августа 1995 года, в соответствии с принятой на конституционном референдуме Конституцией Республики Казахстан был учрежден новый орган конституционного надзора — Конституционный совет Республики Казахстан, в связи с чем Конституционный суд Республики Казахстан в конце 1995 года прекратил своё существование [2].

В статье 71 раздела 6 «Конституционный совет» Конституции РК 1995 г. в было указано, что данный совет состоит из 7 членов. Отметим, что пожизненными членами Совета являются по праву экс-Президенты Республики. Согласно пункту 6 вышеназванной статьи организация и деятельность Конституционного Совета регулируются конституционным законом.

Согласно поправкам от 8 июня 2022 г., в действующей Конституции раздел 6 заменен на «Конституционный суд» [3]. Анализ статьи 71 в новой редакции показывает, что помимо

председателя, также вводится должность заместителя председателя, произошло увеличение количества членов (теперь именуемых судьями, что, собственно, логично) до 11 человек. Стоит отметить, что появилось ограничение на один срок, составляющий восемь лет. Назначение председателя происходит не только Президентом, но требует согласия Парламента. По смыслу статьи 71 в новой редакции, экс-Президент не упоминается как «пожизненный член» данного органа, то есть на практике, отныне не может быть бессрочных (равно пожизненных) должностей «судья Конституционного суда».

В обновленной редакции Конституции в статье 72 прописаны полномочия Конституционного суда. Кроме того, теперь этот правоохранительный орган может рассматривать не только обращения Президента и судов, право на обращение получили граждане страны, а также Генеральная прокуратура и Уполномоченный по правам человека. На наш взгляд, такая новелла есть существенный шаг вперед в части защиты прав граждан Республики Казахстан. В новой, отдельной статье 83-1 выделена неприкосновенность Уполномоченного по правам человека при осуществлении им своих должностных обязанностей, что тоже имеет положительный эффект и, на наш взгляд, будет способствовать полноценной правозащитной деятельности [4].

Предвидим некоторые сложности в организации работы Конституционного суда: вероятен наплыв большого количества заявлений и обращений граждан, Уполномоченного по правам человека (что было бы желательно), чего не скажешь об «оке государевом» (новая задача потребует новых взглядов, подходов, а практики как таковой не имеется) [5].

Согласно пресс-релизу Конституционного суда, по итогам первого квартала текущего года поступило 2 386 обращений от граждан (как и прогнозировалось), на стадии предварительного изучения находилось 358. Исходя из данных статистики, преобладающее большинство обращений, а именно 43 %, связаны с судебными вердиктами и решениями. Некоторые граждане страны нуждаются в доступе к информации – таковых 3,6 %. Еще 2 % обращений затрагивают защиту права в рамках трудового и пенсионного законодательства, а 1,4 % обращений (ожидаемо) поступили от осужденных в части защиты прав в сфере уголовно-исполнительной системы.

В ведомстве отметили, что с начала года пять из восьми нормативных постановлений Конституционного суда вынесены именно по обращениям граждан. Наиболее количество заявлений поступило из городов Астана и Алматы, Костанайской, Карагандинской и Жамбылской областей, и эта тенденция располагает к размышлению.

На основе изучения материалов средств массовой информации, социальных сетей, выступлений представителей научного сообщества попытаемся подвести некоторые итоги.

– Конституционный суд о себе заявил, и об этом свидетельствует статистика обращений граждан;

– наши прогнозы оправдались и, к сожалению, омбудсмен страны пока не направлял заявлений в Конституционный суд (видимо, еще идет процесс становления этой структуры на местах и процесс вхождения омбудсменов в должность);

– Конституционному суду необходимо выстраивать взаимоотношения с судебной системой, а также с научным юридическим сообществом.

Подводя итоги, мы выражаем надежду, что Конституционный суд сможет стать необходимым инструментом, и солидарны с Е.К. Кубеевым и Г.У. Балгимбековой в том, что он станет «нужным шагом по пути к дальнейшей демократизации политической системы страны» [6], позволяющим гражданам нашей страны защищать свои права и свободы, предусмотренные Конституцией, как в развитых демократических странах, и он будет действительно независимым.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан 1993 г. // Утратила силу в связи с принятием новой конституции 30 августа 1995 г., см. Указ Президента от 6 сентября 1995 г. № 2454. / [Электронный ресурс] – URL: <https://online.zakon.kz> [дата обращения: 10.10.2022]
2. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.). / [Электронный ресурс] – URL: <https://online.zakon.kz> [дата обращения: 09.06.2023]
3. Конституция Республики Казахстан, принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года // Издательство «Юрист». — Алматы, 2012. — 44 с.
4. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан» от 8 июня 2022 года (принят на республиканском референдуме 5 июня 2022 года (официальное сообщение об итогах республиканского референдума опубликовано в газете «Егемен Қазақстан» от 08.06.2022 г., № 107 (30336), «Казахстанская правда» от 08.06.2022 г., № 107 (29734). / [Электронный ресурс] — URL: <https://online.zakon.kz> [дата обращения: 10.10.2022]
5. Бержанова И. Конституционный суд: риски и ожидания // Казахстанская правда. 2022. № 243 (27517).
6. Кубеев Е.К., Балгимбекова Г.У. Конституционная реформа 2022 года как путь обновления и модернизации Нового Казахстана // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 4 (78). — С. 56–64.

Жамулдинов В.Н.,
құқық кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(e-mail: vicniczham@mail.ru);

Бураков А.О.,
магистрант
(Торайғыров атындағы университет, Павлодар қ.,
Қазақстан Республикасы, e-mail: fylhtqrf67@mail.ru)

Қазақстан Республикасындағы Конституциялық соттың рөлі мен орны туралы

Аннотация. Мақалада Қазақстандағы Конституциялық сотты қалпына келтіру процесі баяндалады. Авторлар тарихизм әдісін, салыстырмалы құқықтану әдісін, ұлттық заңнаманы синтездеу мен талдауды, сондай-ақ құзыретті тәсілді қолданды. Бұған дейін Қазақстанда қысқа уақыт ішінде конституциялық бақылау органы болған, кейіннен ол қарапайым азаматтар үшін іс жүзінде қол жетімсіз болып қалған Конституциялық Кеңеске құрылған болатын. Авторлар талдау негізінде Конституциялық сот қызметінің басталуын, оның кадрлық қамтамасыз етілуін, ел азаматтарынан көп мөлшерде (бірақ мемлекеттік органдардан емес, іс жүзінде жоғарыда аталған құқық қорғау органына жүгінудің бастамашыларының басында тұруға тиіс) ықтимал өтінішті болжайды. Қорытындылай келе, авторлар конституциялық бақылау органын одан әрі жетілдіру мақсатында өз болжамын тұжырымдайды және ұсыныс береді.

Негізгі сөздер: Конституциялық сот, азаматтар, бақылау, прокуратура, омбудсмен, Конституциялық кеңес, адам құқығы, Конституция.

V.N. Zhamuldinov,
*Professor of the Department of Law,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(e-mail: vicniczham@mail.ru);*

A.O. Burakov,
*Master student
(Toraigyrov University, Pavlodar, Republic of Kazakhstan,
e-mail: fylhtqrf67@mail.ru)*

On the role and place of the Constitutional Court in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article highlights the process of restoration of the Constitutional Court in Kazakhstan. The authors used the methods of historicism, comparative jurisprudence, synthesis and analysis of national legislation, as well as a competent approach. It is noted that earlier in Kazakhstan there was already a constitutional control body for a short time, later it was transformed into the Constitutional Council, which turned out to be de facto inaccessible to ordinary citizens. Based on the analysis, the authors predict the beginning of the activity of the Constitutional Court, its quality assurance, possible appeals from citizens of the country in large numbers (but not from state bodies, which should, in fact, be at the head of the initiators of the appeal to the above-mentioned law enforcement agency). In conclusion, the authors formulate their forecasts and make recommendations for further improvement of the constitutional control body.

Keywords: Constitutional Court, citizens, control, prosecutor's office, ombudsman, Constitutional Council, human right, Constitution.

УДК 343.3

Жолжаксынов Ж. Б.,
*заместитель начальника НИИ,
доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, майор полиции
(e-mail: jandoss@inbox.ru);*

Ногайбаева А. С.,
*доцент кафедры уголовного процесса, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: a.nogaibayeva@kra.gov.kz)*

Противодействие терроризму в Республике Казахстан: проблемы и пути их решения

Аннотация. Проблемы противодействия терроризму остаются актуальными на протяжении долго времени для всего мирового сообщества. Не является исключением и Республика Казахстан. Анализ деятельности по противодействию терроризму в Республике Казахстан позволил установить наиболее насущные проблемы, освещенные в статье, среди которых: недостаточная эффективность работы по информированию населения о террористических угрозах и сущности терроризма в целом; отсутствие эффективной контрпропаганды терроризма в Интернете; проблема использования достижений науки и техники для борьбы с терроризмом. Авторы предлагают наиболее эффективные пути решения названных проблем. Отмечается, что текущая государственная политика в области борьбы с терроризмом является положительной и эффективной, но рассмотренные проблемы являются насущными и требуют принятия эффективных комплексных действий по их разрешению, среди которых: работа с населением, принятие государством эффективных программ по поддержке молодежи, организация взаимодействия правоохранительных органов и СМИ, а также привлечение специалистов различных областей.

Ключевые слова: терроризм, противодействие уголовным правонарушениям, национальная безопасность, совершенствование законодательства, угроза терроризма, информационная безопасность, предупреждение преступлений, пропаганда терроризма.

Сегодня мировому сообществу приходится признать, что на протяжении продолжительного времени терроризм, представляя собой один из самых разрушительных вызовов человечеству, в то же время является неизбежным фактором международных отношений.

Терроризм является одной из наиболее глобальных проблем для нашего мира и в Республике Казахстан, уголовный закон предусматривает ответственность за совершение данного преступления с 2011 года. Сегодня Республика Казахстан проводит комплексную политику по борьбе с данным негативным явлением, предупреждающую его развитие и распространение.

Одним из основных правовых актов, регламентирующих ответственность за терроризм, является Закон Республики Казахстан «О борьбе с терроризмом и другими преступными деяниями» от 13 июля 1999 года № 416 [1], который предусматривает различные меры по предотвращению террористических актов. Помимо этого, на протяжении долгого времени принимаются соответствующие программы, сменяющие одна другую:

- Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2013–2019 гг.;

- Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018–2022 годы.

Однако создание одной только правовой базы является недостаточным для эффективного противодействия терроризму, поскольку в данном случае необходимо применение разновекторных подходов, которые должны соответствовать действующим реалиям.

В целом, анализ деятельности по противодействию терроризму в Республике Казахстан позволил установить наиболее насущные проблемы, влияющие на эффективность проводимой государством политики борьбы с данным негативным явлением, среди которых:

- недостаточная эффективность работы по информированию населения о сущности терроризма и его угрозах [2, 33]. Информация занимает важное место в жизнедеятельности общества, вне зависимости от сфер деятельности. Правильная её подача может оказать воздействие не только на сознание человека, но и сподвигнуть его к совершению запрещенных уголовным законом деяний. На сегодня актуальным является вопрос участия граждан Казахстана в террористических преступлениях. Как показывает практика и результаты научных работ в данной области, в основном лица подпадают под воздействие террористической идеологии ввиду отсутствия знаний и понимания сущности терроризма. Кроме того, молодое поколение поддается воздействию террористических организаций из-за своей наивности, малого жизненного опыта, воспитания в закрытой от большинства внешних контактов семейной среде [3] и вследствие недостатка информации в целом.

Следующая проблема, которая будет нами озвучена, непосредственно переплетается с предыдущей, поскольку также же связана со сферой информации и в большей степени, отражается на молодом поколении:

- отсутствие эффективной контрпропаганды терроризма в Интернете, в том числе направленной на сознание молодежи. Следует сказать, что жизненная позиция человека может быть обращена как в сторону принимаемых обществом моделей поведения, так и в сторону асоциального, антиобщественного мышления. В современных условиях Интернет является одним из основных каналов массовой информации, который весьма эффективно воздействует на молодых людей, не определившихся в своих идеологических приоритетах, чьи ценностные ориентации и смысловые установки характеризуются неустойчивостью, а постановка жизненных принципов зависит от ряда внешних факторов [4]. Отсутствие эффективной контрпропаганды терроризма в Интернете и при этом массовое количество пропагандистского контента оказывает негативное влияние, создавая риски совершения террористических преступлений.

Как правило, век информационных технологий характеризуется тем, что благодаря достижениям науки и техники, на сегодняшний день существуют широкие возможности развития почти любой сферы жизнедеятельности общества. Вместе с тем, не ограничено использование современных технологий и преступниками, в частности — террористами и террористическими организациями. Получение террористами доступа к современным технологиям является основным фактором, определяющим разрастание угрозы терроризма в мире. В этой связи, способы и приемы противодействия рассматриваемым преступлениям должны соответствовать уровню их развития. Здесь и возникает следующая, третья проблема:

– проблема использования достижений науки и техники для борьбы с терроризмом [5]. Необходимо обозначить, что в первую очередь использование новых технологий для обнаружения и пресечения терроризма требует больших финансовых инвестиций и специализированных знаний.

Все названные проблемы освещаются в трудах многих российских и казахстанских [6] исследователей, предлагается ряд мер по их устранению. Кроме того, все эти проблемы относятся к сфере информатизации, которая развивается с учетом последних достижений науки и техники. Данные проблемы взаимосвязаны между собой, поэтому их решение должно производиться комплексно.

Для решения первой проблемы следует учитывать, что терроризм претерпевает изменения каждый год, а значит, государство должно принимать эффективные меры, чтобы распространять информацию о нём и предостерегать своих граждан от присоединения к экстремистским движениям. К сожалению, проблема радикализации граждан и привлечения их к совершению террористических преступлений остается реальной угрозой для безопасности Казахстана. За последние 4 года было предотвращено 440 поездок казахстанских рекрутов в зону террористической активности. (136 — в 2018 г., 151 — в 2019 г., 91 — в 2020 г. и 62 — в 2021 г.) [7].

В частности, следует обратить внимание на такую категорию граждан как «молодёжь». Необходимо отказаться от формализма в молодежной политике и приложить больше усилий для воспитания подрастающего поколения, а также выработать четкие меры борьбы с деструктивными религиозными течениями. Для решения рассматриваемой проблемы необходимо проводить совместную работу правоохранительных органов и СМИ, привлекая последних к сотрудничеству, в частности, для предоставления качественной и достоверной информации о предотвращённых и совершенных террористических актах и о сущности терроризма в целом, а именно: публикации статей, постов и видеороликов на тему терроризма, демонстрирующих его последствия и предупреждающие о нем. Также целесообразно организовывать онлайн-кампании и запускать социальные инициативы для привлечения внимания людей и их просвещения. Весьма эффективным является публичное слушание уголовного дела, также с привлечением СМИ.

Следует отметить, что организация работы по контрпропаганде терроризма в интернете должна включать в себя несколько этапов.

1. Мониторинг веб-сайтов, на которых пропагандируется терроризм. Это может быть сделано с помощью специализированных программ и расширений браузера, а также путем производства поисковых запросов вручную или автоматически.

2. Анализ содержимого веб-сайтов для определения степени пропаганды терроризма и выявления наиболее часто используемых терминов и идей.

3. Создание специальных заметок (постов, публикаций), которые будут противопоставляться целям терроризма, предоставлять более достоверную информацию о его сущности и угрозах.

На наш взгляд, решая первую и вторую проблемы, наряду с проведением эффективной работы по информированию населения о террористических угрозах и размещению в Интер-

нете контрпропагандистского контента, необходимо параллельно производить работу по повышению уровня занятости населения. К примеру, потребуются оперативное решение проблемы безработицы молодежи, продолжение работы по повышению мотивации молодых казахстанцев для воинской службы. Необходимо продолжать выполнение поручения Главы государства из Послания народу Казахстана 1 сентября 2021 года [8] о получении военнотружущими рабочими специальностей, востребованных в реальном секторе экономики. В этих целях целесообразным видится формирование политики по предоставлению льгот, в частности, в сфере кредитования, а также в образовательном секторе.

Всеобъемлющей проблемой, решение которой должно осуществляться комплексно, является третья названная нами проблема — проблема использования достижений науки и техники для борьбы с терроризмом. Во-первых, для её решения необходимо привлекать лиц с соответствующим профилем образования (программирование, аналитика, психология), которые должны отвечать за планирование и реализацию использования достижений науки и техники при борьбе с терроризмом. Проблема отсутствия специалистов в правоохранительной сфере озвучивается не первый год, потому является весьма актуальной и в борьбе с терроризмом.

Активное использование достижений науки и техники, на наш взгляд, может позитивно отразиться на предупредительной деятельности в борьбе с терроризмом. В частности, большим интересом представляют разработанные специальные программы обнаружения, анализа и предупреждения терроризма, которые могут быть использованы в создании ситуативных моделей, основанных на имеющейся информации. Такие модели способствуют эффективному предупреждению фактам совершения террористических преступлений и позволяют быстро реагировать на их последствия [9]. Также весьма актуальным представляется вопрос использования блокчейн-технологий, которые эффективно могут способствовать предотвращению финансирования терроризма [10].

В заключение следует сказать, что в целом успешное противодействие терроризму и решение обозначенных в данной научной статье проблем требует многовекторного подхода. При этом хотя текущая государственная политика в области борьбы с терроризмом является положительной и эффективной, рассмотренные проблемы требуют принятия эффективных комплексных действий по их разрешению в целях минимизации негативных последствий: здесь и работа с населением, и принятие государством эффективных программ по поддержке молодежи, и организация взаимодействия правоохранительных органов и СМИ, а также привлечение специалистов различных областей.

Однако такое преступление, как терроризм, является транснациональным и имеет непредсказуемый характер, не зависит от территориальных границ. В то же время, терроризм становится все более жестоким и опасным, поэтому нельзя предугадать, будет ли действующая политика эффективной в будущем.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 13 июля 1999 года № 416 «О противодействии терроризму»: [Электронный ресурс] // Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000416_
2. Галым Ф.Г., Жусупов А.К. Некоторые проблемы профилактики экстремизма и терроризма среди несовершеннолетних в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022 — № 3 (77). — С. 31–36.
3. Казарова Д.С., Лебедева И.Н., Шатурина Н.А. Вовлечение индивида в террористическую деятельность: социально-психологический анализ. Minbar. Islamic Studies. 2020;13(1):217-248. <https://doi.org/10.31162/2618-9569-2020-13-1-217-248>

4. Сапожонкова А.А. Интернет как инструментальное средство терроризма // МНИЖ. — 2014. — № 12-2 (31). [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/internet-kak-instrumentalnoe-sredstvo-terrorizma> (дата обращения: 23.03.2023).

5. Лагуткина Ю.Н., Мадалимбеков Ж.И., Омарова Д.К. Противодействие Российской Федерации и Республики Казахстан информационному терроризму // Постсоветские исследования. — 2022. — № 8. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/protivodeystvie-rossiyskoy-federatsii-i-respubliki-kazahstan-informatsionnomu-terrorizmu> (дата обращения: 23.03.2023).

6. Дусметова С.И., Налибай А.А. Проблема терроризма в Республике Казахстан // Постсоветские исследования. — 2020. — № 4. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-terrorizma-v-respublike-kazahstan> (дата обращения: 23.03.2023).

7. Портал органов правовой статистики и специальных учетов: правовая статистика. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators>

8. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2021 г. «Единство народа и системные реформы — прочная основа процветания страны» // [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://baiterek.gov.kz/ru/president-messages/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana>

9. Соколова Л.В. Компьютерные программные средства анализа, моделирования и прогнозирования и возможности их использования для борьбы с терроризмом // Аналитическое обеспечение и опыт борьбы с терроризмом // Аналитический вестник Совета Федерации ФС РФ. — 2005. — № 7 (259).

10. Антонян Е.А., Аминов И.И. Блокчейн-технологии в противодействии кибертерроризму // Актуальные проблемы российского права. — 2019. — № 6 (103). [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/blokcheyn-tehnologii-v-protivodeystvii-kiberterrorizmu> (дата обращения: 6.03.2023).

Жолжаксынов Ж.Б.,

*Ғылыми-зерттеу институты бастығының орынбасары,
(PhD) философия докторы, қауымдастырылған профессор, полиция майоры
(e-mail: jandoss@inbox.ru);*

Ногайбаева А.С.,

*қылмыстық процесс кафедрасының доценті, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: a.nogaibayeva@kra.gov.kz)*

**Қазақстан Республикасындағы терроризмге қарсы іс-қимыл:
проблема және оларды шешу жолы**

Аннотация. Терроризмге қарсы іс-қимыл мәселесі бүкіл әлемдік қоғамдастық үшін ұзақ уақыт бойы өзекті болып қала береді. Қазақстан Республикасы да ерекшелік емес. Қазақстан Республикасында терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі қызметті талдау осы ғылыми мақалада көрсетілген аса өзекті проблеманы анықтауға мүмкіндік берді, олардың ішінде: террористік қатер туралы және жалпы терроризмнің мәні туралы халықты хабардар ету жөніндегі жұмыстың тиімділігінің жеткіліксіздігі; интернетте терроризмді тиімді қарсы насихаттаудың болмауы; ғылым мен техниканың жетістігін терроризм. Автор аталған мәселені шешудің тиімді жолын ұсынады. Терроризмге қарсы күрес саласындағы ағымдағы мемлекеттік саясат оң және тиімді болып табылады, бірақ қаралған проблема өзекті және оларды шешу бойынша тиімді кешенді іс-қимылды қабылдауды талап етеді, олардың ішінде, халықпен жұмыс істеу, мемлекеттің жастарды қолдау жөніндегі тиімді бағдарлама қабылдауы, құқық қорғау органы мен БАҚ-тың өзара іс-қимылын ұйымдастыру, сондай-ақ түрлі саланың мамандарын тарту.

Негізгі сөздер: терроризм, қылмыстық құқық бұзушылыққа қарсы іс-қимыл, ұлттық қауіпсіздік, заңнаманы жетілдіру, терроризм қаупі, ақпараттық қауіпсіздік, қылмыстың алдын алу, терроризмді насихаттау.

Zh.B. Zholzhaxynov,
*Deputy Head of the Research Institute,
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, police major
(e-mail: jandoss@inbox.ru);*

A.S. Nogaibaeva,
*Associate Professor of the Department of Criminal Procedure, police colonel
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: a.nogaibayeva@kpa.gov.kz)*

Countering terrorism in the Republic of Kazakhstan: problems and ways to solve them

Annotation. The problems of countering terrorism remain relevant for a long time for the entire world community. The Republic of Kazakhstan is no exception. The analysis of counter-terrorism activities in the Republic of Kazakhstan allowed us to identify the most pressing problems highlighted in this scientific article, including: insufficient effectiveness of work on informing the population about terrorism threats and the essence of terrorism in general; lack of effective counter-propaganda of terrorism on the Internet; the problem of using science and technology to combat terrorism. The author offers the most effective ways to solve these problems. It is noted that the current state policy in the field of combating terrorism is positive and effective, but the problems considered are urgent and require the adoption of effective comprehensive actions to resolve them, including: work with the population, the adoption by the state of effective programs to support youth, the organization of interaction between law enforcement agencies and the media, as well as the involvement of specialists in various fields.

Keywords: terrorism, counteraction to criminal offenses, national security, improvement of legislation, threat of terrorism, information security, crime prevention, propaganda of terrorism.

УДК 343.97;004

Карпекин А.В.,
*доцент кафедры публичного права, кандидат юридических наук, доцент
(Центрально-Казахстанская академия, г. Караганда Республика Казахстан,
e-mail: karpekin2205@yandex.ru);*

Мишковская В.В.,
*старший преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки и
управления ОВД, магистр юридических наук, полковник полиции
(e-mail: viktoriya.m999@gmail.com);*

Кошубаев Ж.А.,
*старший преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки
и управления ОВД, магистр юридических наук, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: zh.koshubayev@mail.ru)*

Совершенствование управленческого процесса в условиях цифровизации органов внутренних дел

Аннотация. Цифровизация играет важную роль в развитии различных сфер деятельности, включая правоохранительную. Одним из аспектов применения цифровых технологий в органах внутренних дел является использование их для принятия управленческих решений. В данной статье будет рассмотрена роль цифровизации при принятии управленческих решений в органах внутренних дел. Одним из главных достоинств цифровых технологий является возможность сбора, обработки и анализа больших объемов данных. В правоохранительной деятельности это означает, что органы внутренних дел могут использовать данные о преступности, аналитические данные и данные общественного мнения, чтобы принимать управленческие решения на основе фактов и

статистических данных. Цифровизация также позволяет органам внутренних дел улучшить связь между подразделениями и координировать работу. Цифровые системы обмена информацией и коммуникации ускоряют процесс обмена информацией и повышают эффективность координации работы между различными службами. Другой важный аспект цифровизации при принятии управленческих решений — это использование алгоритмов и искусственного интеллекта для анализа данных. Современные алгоритмы могут анализировать большие объемы данных и выявлять паттерны и тенденции, которые могут помочь органам внутренних дел принимать более информированные решения.

Ключевые слова: органы внутренних дел, управленческое решение, цифровизация, оптимизация, информация, искусственный интеллект.

Органы внутренних дел играют важную роль в обеспечении безопасности и порядка в обществе. Для их эффективного функционирования необходимо принятие управленческих решений. Сущность принятия управленческих решений заключается в определении наилучшего курса действий для достижения поставленных целей и задач.

Процесс принятия управленческих решений включает в себя несколько этапов. В первую очередь, следует определить цель, которую необходимо достичь. Затем проводится сбор необходимых данных и анализ ситуации. На основе полученных данных нужно сформировать несколько альтернативных вариантов действий, проанализировать каждый из них с точки зрения его эффективности и возможных последствий. После этого должен быть выбран наилучший вариант и принято решение о его реализации. Важно учитывать все факторы, которые могут повлиять на принятие решения.

Цифровизация в органах внутренних дел проявляется в использовании цифровых технологий для управления информацией, автоматизации процессов и анализа данных. Одним из основных преимуществ цифровизации является возможность собирать и обрабатывать большие объемы данных о преступлениях, жалобах и других событиях, связанных с деятельностью полиции. Системы управления информацией позволяют органам внутренних дел хранить и обрабатывать такую информацию в электронном виде, соответственно, быстро получать доступ к информации, ускорять процессы и оптимизировать работу полиции.

В настоящее время цифровизация является одним из важных инструментов для принятия управленческих решений в различных сферах деятельности, включая органы внутренних дел. Цифровизация представляет собой процесс внедрения современных технологий и информационных систем для автоматизации и оптимизации работы, а также для сбора, хранения и анализа данных. В данном контексте цифровизация может быть использована для повышения эффективности и качества работы органов внутренних дел, а также для принятия наиболее обоснованных управленческих решений. Это совокупность технологических, организационных и социальных изменений, которые ведут к переходу от традиционной экономики и общества к цифровому формату, обеспечивающему новые возможности для развития и конкурентоспособности. Цифровизация включает в себя цифровую трансформацию, цифровое преобразование и цифровую интеграцию и является одним из ключевых факторов экономического роста и развития современных стран.

Цифровизация охватывает широкий спектр технологий, таких как искусственный интеллект, блокчейн, Интернет, большие данные, облачные вычисления, цифровые платформы и др. Она применяется в различных секторах экономики: производство, транспорт, здравоохранение, финансы, образование, государственное управление, культура и другие. Цифровизация стимулирует инновационный рост, повышает качество жизни и расширяет возможности для участия в глобальных процессах. При этом цифровизация требует создания соответствующей инфраструктуры, адаптации правового регулирования, управления данными, развития навыков и компетенций населения, а также развития экосистемы цифровых технологий.

Перед тем как приступить к раскрытию сущности цифровизации в принятии управленческих решений, следует дать научное толкование определений «цифровизация» и «управ-

ленческое решение», что в конечном итоге позволит в полном объеме раскрыть предмет нашего научного исследования. Так, Т.Ю. Кудрявцева и К.С. Кожина указывают на то, что цифровизация играет важную роль в развитии экономики и повышении конкурентоспособности страны. Цифровизация непосредственно связана с цифровыми технологиями, использование которых ведет к росту эффективности производства [1, 151]. По мнению Т.Х. Керимова, она представляет собой процесс интеграции цифровых технологий в различные аспекты общественной жизни и экономики, включая использование компьютеров, Интернета, программного обеспечения и других цифровых инструментов для оптимизации и автоматизации процессов, улучшения качества жизни и повышения эффективности деятельности организаций и государственных учреждений [2, 12].

Ю.В. Журов акцентирует мнение на том, что цифровизацию следует расценивать как сложный и динамичный процесс, который требует комплексного подхода и взаимодействия всех участников экосистемы. Ее продвижение является важным фактором для обеспечения экономического роста и конкурентоспособности страны в современном мире [3, 85]. Е.П. Шульгин считает, что трансформационные процессы, происходящие в обществе, не могут обойти стороной и правоохранный сектор. Современные мировые тенденции требуют развития новых подходов в правоохранительной деятельности, ориентации современных глобальных цифровых платформ для системы, новых цифровых методов осуществления производства, стремительного распространения цифровой информации и т. п., что вносит существенные изменения в деятельность органов внутренних дел [4, 65].

Мнения ученых свидетельствуют о том, что цифровизация является важным фактором для модернизации экономики и улучшения государственного управления в Казахстане.

По мнению К.В. Балдина, С.Н. Воробьева и В.Б. Уткина, управленческое решение представляет собой совокупность мер, принятых руководителем для решения задач и достижения цели. Оно основывается на информации, полученной от подчиненных, экспертов и других источников, а также на руководящем опыте руководителя. Управленческое решение должно быть эффективным, адаптивным и принятым в определенных рамках, установленных организационной культурой [5, 43]. В свою очередь Н.Л. Карданцева рассматривает управленческое решение как процесс принятия руководителем стратегических и тактических решений. При этом она подчеркивает, что эффективность управленческого решения зависит от того, насколько оно соответствует стратегии организации, а также от оценки рисков, связанных с его реализацией [6, 19].

А.К. Дубровин считает, что управленческие решения в органах внутренних дел целесообразно рассматривать как комплексные явления, четкость, детализированность, директивность и гибкость которых обеспечивает эффективность деятельности подразделений органов внутренних дел на каждом уровне с целью реализации поставленных задач. Тем не менее, в основе большинства проблем подготовки и принятия управленческих решений в органах лежат причины организационно-управленческого (субъективного) характера, которые в большинстве случаев имеют общесистемный характер [7, 23].

Проведенный анализ научных изысканий позволяет нам предложить свою формулировку понятия управленческого решения в органах внутренних дел: это процесс анализа и выбора оптимального варианта действий в конкретной ситуации, направленного на достижение определенной цели и учет социальных, экономических и рискованных аспектов. Решение, которое принимается органами внутренних дел на основе анализа информации и прогнозирования последствий, направлено на ликвидацию проблем и обеспечение безопасности граждан и общества в целом.

Переходя к сущностной составляющей цифровизации в принятии управленческих решений, следует начать с того, что цифровизация является существенным фактором, который влияет на принятие управленческих решений в современном мире. Она охватывает широкий

спектр технологий и методов, которые помогают улучшить эффективность процессов управления. Одно из основных преимуществ цифровизации — возможность собирать и анализировать большие объемы данных. Это позволяет руководителям принимать решения на основе фактических данных, а не только на основе интуиции и опыта. Анализ данных также позволяет идентифицировать паттерны, которые могут помочь прогнозировать будущие изменения и принимать решения на основе этой информации.

Важным элементом цифровизации в органах внутренних дел является использование систем аналитики данных. Эти системы могут анализировать большие объемы информации и выявлять связи между различными событиями и действиями. Например, они могут анализировать информацию о преступлениях и выявлять тенденции и общие черты в действиях преступников. Это позволяет органам внутренних дел принимать обоснованные решения и определять наиболее эффективные стратегии борьбы с преступностью.

Цифровизация способствует повышению прозрачности процессов управления, сокращению времени на принятие решений и повышению качества принимаемых решений в органах внутренних дел. Благодаря использованию современных информационных технологий цифровизация обеспечивает более эффективный и точный сбор, анализ и обработку данных.

В частности, цифровизация позволяет автоматизировать многие рутинные и повторяющиеся процессы, такие как учет и хранение документов, обработку запросов и жалоб, подготовку отчетов и другие, что сокращает время на выполнение этих задач и позволяет сосредоточиться на более важных задачах, таких как анализ данных, принятие решений и улучшение работы полиции.

Кроме того, цифровизация способствует улучшению качества принимаемых решений путем предоставления дополнительной информации и аналитических данных, которые помогают принимать обоснованные решения. Использование современных технологий, таких как машинное обучение и искусственный интеллект, позволяет сделать точные прогнозы и смоделировать различные сценарии, что помогает улучшить работу полиции и повысить ее эффективность.

Важно отметить, что цифровизация также влияет на стиль управления органов внутренних дел. Она позволяет сократить временные рамки принятия управленческих решений, уменьшить количество бумажной работы, ускорить передачу информации между подразделениями полиции и повысить прозрачность процессов управления.

Цифровизация не только упрощает управление, но также меняет культуру организации внутренних дел. В рамках цифровизации органы внутренних дел используют электронные системы документооборота, что значительно снижает вероятность потери информации и позволяет быстрее реагировать на изменения внешней среды. Также цифровизация способствует развитию новых форм организации работы полиции. Так, например, с помощью цифровых технологий можно организовать удаленную работу сотрудников, что поможет уменьшить нагрузку на полицейские участки и повысить эффективность работы полиции.

Одним из примеров применения цифровизации в органах внутренних дел является использование систем видеонаблюдения для обеспечения безопасности на территории объектов охраны и на улицах города. Системы видеонаблюдения могут применяться для контроля за соблюдением правил дорожного движения, а также для расследования преступлений и других правонарушений. Использование систем видеонаблюдения позволяет существенно повысить эффективность работы правоохранительных органов и обеспечить безопасность населения.

Еще одним примером применения цифровизации в органах внутренних дел является использование аналитических систем для анализа данных и принятия управленческих решений. Аналитические системы позволяют автоматически обрабатывать и анализировать большие объемы данных, например, о количестве преступлений в определенном регионе, типах

преступлений, динамике изменения уровня преступности и т. д. На основе анализа этих данных можно принимать обоснованные управленческие решения по распределению ресурсов, направлению сил и средств, а также по разработке и внедрению новых методов борьбы с преступностью.

Одной из проблем, связанных с использованием цифровизации в органах внутренних дел, является риск нарушения конфиденциальности и хакерских атак на системы хранения и обработки данных. Также необходимо учитывать, что использование цифровых технологий может привести к непредвиденным ошибкам и сбоям в работе систем, что может негативно сказаться на эффективности работы органов внутренних дел. Однако несмотря на риски и проблемы цифровизация — необходимый этап для повышения эффективности работы органов внутренних дел. Она позволяет сократить время на обработку и анализ информации, повышает точность принятия решений и улучшает взаимодействие между различными подразделениями органов внутренних дел.

А.А. Кузнецова и Я.В. Ермаковой считают, что цифровизация оказывает значительное влияние на принятие управленческих решений в органах внутренних дел. Она обеспечивает более точную и своевременную информацию, повышает эффективность и увеличивает скорость реакции на преступные события, что способствует улучшению безопасности общества. Однако необходимо постоянно совершенствовать технологии и методы защиты данных, чтобы минимизировать риски и обеспечить надежность и конфиденциальность информации [8, 46].

Одним из главных преимуществ цифровизации является возможность использования аналитических инструментов для более глубокого и точного анализа данных. Благодаря этому органы внутренних дел могут проводить детальное и комплексное исследование преступных событий, выявлять тенденции и особенности преступной активности, и, следовательно, разрабатывать более эффективные стратегии и тактики борьбы с преступностью.

Также цифровизация позволяет внедрять новые методы и технологии в работу органов внутренних дел. Например, системы распознавания лиц и голосовых характеристик позволяют улучшить качество и точность идентификации подозреваемых и преступников. Беспилотные летательные аппараты могут использоваться для мониторинга общественной безопасности на высоте, а также для проведения оперативных мероприятий в труднодоступных или опасных местах.

Однако цифровизация также требует значительных инвестиций, как в финансовом, так и в человеческом аспектах. Необходимы высококвалифицированные специалисты, которые могут эффективно управлять системами и обеспечивать безопасность информации. Кроме того, органам внутренних дел необходимо регулярно обновлять и модернизировать свои технологии, чтобы быть на шаг впереди преступников.

Проведенный анализ научных изысканий ученых позволил прийти к выводу о том, что цифровизация играет ключевую роль в принятии управленческих решений в органах внутренних дел. Так, цифровизация имеет большой потенциал для автоматизации рутинных и повторяющихся процессов в органах внутренних дел, что позволяет сократить время и ресурсы, затрачиваемые на выполнение этих задач, и улучшить эффективность работы полиции в целом. Благодаря автоматизации этих процессов сотрудники полиции могут сконцентрироваться на более важных задачах, таких как анализ данных, принятие решений и взаимодействие с обществом, что в конечном итоге приведет к улучшению безопасности и качества жизни граждан.

Цифровизация не только улучшает эффективность работы органов внутренних дел, но и влияет на стиль управления в полиции. Внедрение цифровых технологий позволяет сократить временные рамки принятия управленческих решений, так как данные становятся более

доступными и обрабатываются быстрее, а также уменьшить количество бумажной работы, что в свою очередь снижает затраты на хранение и обработку документов.

Также цифровизация позволяет ускорить передачу информации между подразделениями и повысить прозрачность процессов управления, что может помочь в улучшении взаимодействия между различными подразделениями и повысить доверие граждан к работе полиции.

Список использованной литературы:

1. Кудрявцева Т.Ю., Кожина К.С. Основные понятия цифровизации // Вестник Академии знаний. — 2021. — № 44 (3). — С. 149–151.
2. Керимов Т.Х. Цифровизация общества: модуляция, время, субъективация // Известия Уральского федерального университета. Серия: Общественные науки. — 2019. — Т. 14. — № 3 (191). — С. 5–17.
3. Журов Ю.В. Инструменты повышения качества информационного обеспечения управления в условиях цифровизации // Вестник Российского экономического университета имени Г.В. Плеханова. — 2022. — Т. 19. — № 2 (122). — С. 82–92.
4. Шульгин Е.П. Трансформация правоохранительной деятельности Республики Казахстан в условиях развития цифровых технологий // Вестник Уфимского юридического института МВД России. — 2022. — № 4 (98). — С. 64–71.
5. Балдин К.В., Воробьев С.Н., Уткин В.Б. Управленческие решения: Учебн. — М.: Дашков и К., 2012. — С. 43. 496 с.
6. Карданская Н.Л. Принятие управленческого решения: Учебн. — М.: ЮНИТИ, 2022. — 407 с.
7. Дубровин А.К. Проблемы подготовки и принятия управленческих решений в органах внутренних дел // Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. — 2021. — № 1 (96). — С. 231–240.
8. Кузнецов А.А., Ермакова Я.В. Цифровизация взаимодействия подразделений органов внутренних дел при раскрытии преступлений // Юридический факт. — 2021. — № 4. — С. 45–47.

Карпекин А.В.,

*жария құқығы кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты
(Орталық Қазақстан академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы,
e-mail: karpekin2205@yandex.ru);*

Мишковская В.В.,

*кәсіби-психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі
(e-mail: viktoriya.m999@gmail.com);*

Кошубаев Ж.А.,

*кәсіби-психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: zh.koshubayev@mail.ru)*

Ішкі істер органдарын цифрландыру жағдайында басқару процесін жетілдіру

Аннотация. Цифрландыру қызметтің әр түрлі саласын, соның ішінде құқық қорғау саласын дамытуда маңызды рөл атқарады. Ішкі істер органдарында цифрлық технологияны қолданудың бір аспектісі оларды басқару шешімін қабылдау үшін пайдалану болып табылады. Бұл мақалада ішкі істер органдарында басқарушылық шешім қабылдау кезінде цифрландырудың рөлі қарастырылады. Цифрлық технологияның басты артықшылығының бірі – үлкен көлемдегі деректі жинау, өңдеу және талдау мүмкіндігі. Құқық қорғау қызметінде бұл ішкі істер органдары факті мен статистикалық мәлімет негізінде басқару шешімін қабылдау үшін қылмыс дерегін, аналитикалық деректі және қоғамдық пікір дерегін пайдалана алатынын білдіреді. Сондай-ақ цифрландыру ішкі істер органына бөлімшелер арасындағы байланысты жақсартуға және жұмысты үйлестіруге

мүмкіндік береді. Цифрлық ақпарат алмасу және коммуникация жүйесі ақпарат алмасу процесін жеделдетеді және әр түрлі қызмет арасындағы жұмысты үйлестірудің тиімділігін арттырады. Басқарушылық шешім қабылдауда цифрландырудың тағы бір маңызды аспектісі – деректі талдау үшін алгоритм мен жасанды интеллектіні қолдану. Қазіргі алгоритм деректің үлкен көлемін талдай алады және ішкі істер органдарына ақпараттандырылған шешім қабылдауға көмектесетін үлгі мен тенденцияны анықтай алады.

Негізгі сөздер: Ішкі істер органы, басқарушылық шешім, цифрландыру, оңтайландыру, ақпарат, жасанды интеллект.

A.V. Karpekin,

Associate Professor of the Department of Public Law,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

(Central Kazakhstan Academy, Karaganda, Republic of Kazakhstan,

e-mail: karpekin2205@yandex.ru);

V.V. Mishkovskaya,

Senior Lecturer of the Department of Professional Psychological Training and Management

of the Department of Internal Affairs, Master of Law, Police Colonel

(e-mail: viktoriya.m999@gmail.com);

Y.A. Koshubayev,

Senior Lecturer of the Department of Professional Psychological Training and Management

of the Department of Internal Affairs, Master of Law, Police Colonel

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after B. Beysenov, e-mail: zh.koshubayev@mail.ru)

Improving the management process in the context of digitalization of internal affairs bodies

Annotation. Digitalization plays an important role in the development of various fields of activity, including law enforcement. One of the aspects of the use of digital technologies in the internal affairs bodies is their use for making managerial decisions. This article will examine the role of digitalization in making managerial decisions in the internal affairs bodies. One of the main advantages of digital technologies is the ability to collect, process and analyze large amounts of data. In law enforcement, this means that law enforcement agencies can use crime data, analytical data and public opinion data to make managerial decisions based on facts and statistical data. Digitalization also allows internal affairs agencies to improve communication between departments and coordinate work. Digital information exchange and communication systems accelerate the process of information exchange and increase the efficiency of coordination between different services. Another important aspect of digitalization in managerial decision-making is the use of algorithms and artificial intelligence for data analysis. Modern algorithms can analyze large amounts of data and identify patterns and trends that can help law enforcement agencies make more informed decisions.

Keywords: internal affairs bodies, management decision, digitalization, optimization, information, artificial intelligence.

УДК 343.9

Коцегулов Б.Б.,

доцент кафедры общеправовых и специальных дисциплин,

кандидат правовых наук

(e-mail: bekbolat@mail.ru);

Балгимбеков Д.У.,

профессор кафедры общеправовых и специальных дисциплин,

кандидат правовых наук, доцент

(Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: balgimbekovdy@mail.ru)

**Актуализация изучения проактивного расследования участия бизнеса
в торговле людьми в Казахстане**

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы актуализации изучения проактивного расследования участия бизнеса в торговле людьми в Казахстане. Предупреждение, упреждающее уголовное преследование участия бизнеса в торговле людьми возможно после выработки новых методик расследования преступлений, основанных на мерах по сокращению криминальных рынков, поддерживающих торговлю людьми. Оно используется в целях противодействия в отношении таких аспектов торговли людьми, как снижение спроса и предложения, а также действий, направленных на повышение затрат и рисков для торговцев людьми при одновременном сокращении прибылей, получаемых в результате этого преступления. Проактивные, или превентивные методы расследования упреждающего характера служат мерой борьбы с «бизнесом» торговли людьми путем сокращения или ликвидации прибылей.

Ключевые слова: преступление, методика расследования, торговля людьми, проактивное расследование, предупреждение преступления, криминальный бизнес, криминальная прибыль, личная безопасность.

Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев в Послании народу Казахстана указал на то, что «нам предстоит глубинная перестройка отношений в триаде «гражданин — бизнес — государство» [1]. Поэтому в Казахстане наблюдается преобладание хозяйственно-договорных способов регулирования общественных отношений, что во многом является следствием воздействия рыночных инструментов на природу трудовых отношений. Это, несомненно, — позитивный фактор успешного развития страны. В то же время, некоторая часть бизнес-сообществ, усматривая высокую прибыльность и доходность от трудовой и иной эксплуатации, направляет свои усилия в криминализацию бизнес-отношений. Поэтому необходимость исследования торговли людьми и правовых средств противодействия этому опасному явлению очевидна, для чего уместно направить усилия специалистов в области криминалистических знаний, занятых изучением торговли людьми, на исследование затрат и рисков торговцев людьми, ведущие, в свою очередь, к сокращению прибыли.

Сегодня в мире существует хорошо отлаженная система торговли людьми, действие которой сводится к принуждению людей, заблаговременно завербованных путем подлога, а после этого проданных и купленных для бесплатной работы в сфере сельского хозяйства, коммерческого предоставления сексуальных услуг и на производстве с использованием тяжелого физического труда. Нет ни одной страны в мире, которую не затронула бы проблема торговли людьми. Республика Казахстан не стала исключением. Рост торговли людьми, изменение ее форм — не только отечественная, но и мировая тенденция. Кроме того, создание новых способов передачи информации влечет аналогичную прогрессию в способах совершения противоправных, уголовно наказуемых деяний в рассматриваемой среде. Зачастую методы раскрытия уголовных правонарушений в этой сфере уступают методам совершения данных деяний [2, 42]. Поэтому изучение правовых средств борьбы с торговлей людьми — злободневная и вместе с тем сложная и практически значимая проблема.

В настоящее время Казахстан сталкивается с миграционным давлением в отдельных регионах страны, незаконные трудовые мигранты и беженцы дестабилизируют местные рынки труда. В целях выработки предложений по предотвращению и пресечению незаконного вывоза, ввоза и торговли людьми в Республике Казахстан, влекущих нарушение прав человека, Правительство утвердило Национальный план действий на 2021–2023 годы [3], включающий меры по дальнейшему совершенствованию законодательства в области борьбы с торговлей людьми, расследований и уголовного преследования в рамках дел рассматриваемой категории, процедур выявления жертв и оказания им помощи, сотрудничества с международными и неправительственными организациями, а также профилактические меры.

Во всем мире всегда существовал спрос на услуги сектора коммерческого секса и дешевого труда. Торговля людьми является рынком, на котором жертвы рассматриваются в качестве товара, которым пользуются, распоряжаются и владеют как вещью. На евразийском пространстве исследуемая проблема касается не только Казахстана, но и всего Центрально-Азиатского региона, а в совокупности следует говорить об угрозе мировому сообществу. Торговля людьми, в особенности женщинами и детьми, — действительность нашего времени. При этом необходимо, с одной стороны, отметить, что Республика Казахстан является ведущей страной по противодействию торговле людьми в центрально-азиатском регионе [4]. А с другой — в Ежегодном докладе о борьбе с торговлей людьми Государственного Департамента США Республика Казахстан по рейтингу была отнесена к группе стран, ситуацию по борьбе с торговлей людьми в которых Госдепартамент характеризует так: правительства не полностью соответствуют минимальным стандартам TVPA, но прилагают значительные усилия для того, чтобы привести свое законодательство и уровень борьбы с торговлей людьми в соответствие с этими стандартами [5].

Необходимо признать, что торговля людьми с участием бизнес-структур содержится среди правонарушений, которые распространяются стремительнее других и являются примером глобализации. Как легальный, так и преступный бизнес ориентированы на получение прибыли. Преступление как бизнес, представляет собой рациональный выбор в целях увеличения прибылей, бизнесмены высчитывают возможности, прибыль, риски и затраты, а затем принимают решение [6].

Сформировалась новая социально-экономическая реальность, которая заключается в формировании устойчиво воспроизводящейся системы криминализированных отношений в области трудовой, сексуальной и иной эксплуатации человека. Такая ситуация диктует настоятельную необходимость исследования данного феномена и научной оценки происходящих криминальных процессов. Данное обстоятельство вынуждает проводить комплексное, всестороннее исследование самого феномена и разрабатывать на основе экспертных данных эффективные механизмы по ограничению участия бизнеса в торговле людьми, посредством увеличения риска разоблачения и снижения их прибыли. Выявление закономерностей частной методики расследования рассматриваемых уголовных правонарушений с целью определения путей оптимизации механизмов реализации национальной безопасности актуализируют тему исследования.

Несмотря на наличие определённого количества научных трудов как зарубежных, так и отечественных авторов по вопросам разработки методики упреждающих расследований в области участия бизнеса в торговле людьми, эту проблематику нельзя считать достаточно разработанной, особенно применительно к Республике Казахстан. Решение данного вопроса должно быть комплексным, учитывать специфику казахстанской экономической модели, казахстанского рынка труда, правовых, финансовых и социально-культурных особенностей.

Зарубежная криминалистическая теория и практика с недавних пор имеет разработки в области проактивных расследований участия бизнеса в торговле людьми. Ряд стран вооружил репрезентативной теорией правоприменительную практику в оценочных исследованиях,

необходимых для выявления и преследования бизнес-структур, участвующих в торговле людьми. В этих работах отражен анализ существующих схем сбора данных, программ конфискации средств и сокращения рынков, а также эффективности структур по борьбе с торговлей людьми как внутри стран, так и между ними [7]. При этом необходимо признать, что каждая страна провела свои исследования и с учетом региональной специфики успешности преследования внедрила их в практику.

На основе анализа зарубежной теории и практики упреждающего расследования в нашей стране необходимо внедрить в научный оборот (с последующей имплементацией в национальное уголовно-процессуальное законодательство) теорию проактивного расследования. Поскольку в основе досудебного расследования лежит не только привлечение к уголовной ответственности виновных лиц, но и создание всех условий для прекращения существования такой преступной деятельности. В силу сказанного, разгром и разоблачение таких преступных групп (и, как следствие, финансовая невыгодность и ущербность подобной деятельности) являются одной из главных задач расследования.

Кроме того, упреждающий подход досудебного расследования позволяет во многих случаях вести сбор компрометирующей информации в отношении виновных лиц без привлечения к сотрудничеству жертв торговли людьми и на первоначальном этапе расследования отказаться от их обвинительных показаний.

Своеобразие и специфичность преступной деятельности торговцев людьми в целом и её отдельных криминальных проявлений заключается в получении сверхдоходов и сверхприбылей. Жертвы торговли людьми — это товар, и этот товар необходимо рекламировать и продвигать на рынке криминальных услуг. Это обстоятельство в проактивном расследовании является важным фактором в выявлении, раскрытии, расследовании и предупреждении в рамках расследования таких преступлений.

По сути, стержневой задачей проактивного расследования является обязательное осуществление планомерного воздействия на преступную группу извне, с целью усложнения ее криминального и финансового положения, то есть:

- увеличения рисков разоблачения и привлечения к ответственности;
- уменьшения прибыльности в такой преступной деятельности;
- увеличения производственных и непроизводственных расходов;
- причинения материального ущерба;
- нанесения ущерба репутации лидеров и низовых членов группы и т. д.

Реализация обозначенных задач в представленной логической последовательности позволит получить новые частные методики расследования в рамках проведения упреждающих, проактивных действий. При этом эти действия должны сопровождаться оперативной информацией и ориентироваться на сбор достаточных доказательств, необходимых для оценки риска и мониторинга потенциальных жертв и рынков, наиболее подверженных риску криминальных услуг. Основные методы проактивного расследования остаются теми же, что и при традиционно-рефлексивном расследовании. Но преступления, к которым они применяются, выявляются аналитическим путем с применением таких специфических методов, как операции по подрыву преступной деятельности, параллельное финансовое расследование, оперативно-тактические комбинации, совместные следственно-оперативные бригады, сотрудничество с правонарушителями, защита потерпевших и свидетелей и т. д.

Проанализированные проактивные методы расследования упреждающего характера могут оказать основное влияние на раскрытие и дальнейшее успешное расследование торговли людьми как криминального бизнеса в нашей стране.

Список использованной литературы:

1. Токаев К.-Ж. Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: Послание Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2022 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.akorda.kz>. (дата обращения 15.02.2023 г.).
2. Дарменов А.Д., Жолжаксынов Ж.Б. Криминологическая характеристика лиц, совершающих уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 4 (74). — С. 41–48.
3. Об утверждении Плана мероприятий Правительства Республики Казахстан по профилактике, предотвращению и борьбе с преступлениями, связанными с торговлей людьми, на 2021–2023 годы: Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 февраля 2021 года № 94. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://adilet.zan.kz>. (дата обращения 15.02.2023 г.).
4. Международная организация по миграции (Казахстан). ПРЕСС-РЕЛИЗ: презентация специального доклада «Актуальные проблемы защиты прав человека в сфере противодействия торговле людьми в республике Казахстан», Астана, 2015 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.iom.kz>. (дата обращения 15.02.2023 г.).
5. Госдепартамент США назвал потенциальных жертв торговли людьми в Казахстане [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://www.zakon.kz>. (дата обращения 15.02.2023 г.).
6. G. Becker. Crime and Punishment: An Economic Approach: The Journal of Political Economy. — 1968. Vol. 76. No 3. P. 169–217, as cited in Schoelenhardt, 1999. — P. 204
7. Ароновиц А., Тойерманн Г., Тюрюканова Е. Анализ торговли людьми как бизнес-модели: путь к более эффективному предотвращению преступления // OSCE/ Office of the Special Representative and Coordinator for Combating Trafficking in Human Beings. — Vienna, Austria. — 2011. — P. 134.

Коцегулов Б.Б.,

жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының доценті,

заң ғылымдарының кандидаты

(e-mail; bekbolatk@mail.ru);

Балгимбеков Д.У.,

жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының профессоры,

заң ғылымдарының кандидаты, доцент

(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: balgimbecovdy@mail.ru)

Аннотация. Мақалада Қазақстандағы бизнестің адам саудасына қатысуын белсенді тергеуді зерттеуді жаңарту мәселесі қарастырылған. Адам саудасына қолдау көрсететін қылмыстық нарықты қысқарту шарасына негізделген қылмысты тергеудің жаңа әдісін әзірлеу негізінде адам саудасына кәсіпкерлікті тартудың алдын алу, белсенді қылмыстық қудалауға мән берілген.

Сондай-ақ адам саудасының сұраныс пен ұсынысты қысқарту сияқты аспектісіне қарсы тұру, сонымен бірге осы қылмыстан түсетін пайданы азайту кезінде адам саудагері үшін шығын мен тәуекелді арттыруға бағытталған әрекет те сөз болады. Проактивті сипаттағы белсенді немесе профилактикалық тергеу әдісі пайданы азайту немесе жою арқылы адам саудасының «бизнесімен» күресу шарасы ретінде қызмет етеді.

Негізгі сөздер: қылмыс, тергеу техникасы, адам саудасы, белсенді тергеу, қылмыстың алдын алу, қылмыстық бизнес, қылмыстық пайда, жеке қауіпсіздік.

B.B. Koshegulov,

*Associate Professor of the Department of General Legal and Special Disciplines,
Candidate of Legal Sciences
(e-mail: bekbolat@mail.ru);*

D.U. Balgimbekov,

*Professor of the Department of General Legal and Special Disciplines,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Republic of Kazakhstan,
e-mail: balgimbekov@mail.ru)*

Annotation. The article deals with the issues of updating the study of proactive investigation of business involvement in human trafficking in Kazakhstan. Prevention, proactive criminal prosecution of business involvement in trafficking in persons based on the development of new methods for investigating crimes, based on measures to reduce the criminal markets that support trafficking in persons. And also to counter aspects of human trafficking such as reducing supply and demand, as well as actions aimed at increasing the costs and risks for traffickers while reducing the profits derived from this crime. Proactive or preventive investigative methods of a proactive nature serve as a measure to combat the "business" of human trafficking by reducing or eliminating profits.

Keywords: crime, investigation technique, human trafficking, proactive investigation, crime prevention, criminal business, criminal profit, personal security.

ӘОЖ 351/354

Қабжанов А.Т.,

*құқықтық және қаржылық пәндері кафедрасының меңгерушісі,
заң ғылымдарының кандидаты, профессор
(e-mail: tengrianec_9192@mail.ru);*

Абдижами А.Ж.,

*құқықтық және қаржылық пәндері кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
(e-mail: aity81@mail.ru);*

Абдакимова Д.А.,

*құқықтық және қаржылық пәндері кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты, профессор
(«Bolashaq» Академиясы, Қарағанды қ. Қазақстан Республикасы,
e-mail: abdakimova_dana@mail.ru)*

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жетілдіру мәселесі мен перспективасы

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жетілдірудің проблемалық мәселесі мен перспективасы қарастырылады. Бұл зерттеудің мәні мемлекеттік қызметті түбегейлі жаңғырту және елдегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жетілдіру мәселесі болып табылады. Халықаралық норманы, шетелдік заңнаманы және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл практикасын талдау арқылы мүдде қақтығысы болып табылатын мемлекеттік қызметшілер арасында сыбайлас жемқорлықтың негізгі себебін негіздеуге әрекет жасалған. Қызметтегі мүдде қақтығысы «шекаралық күй» болып табылады, онда қызметші белгілі бір жағымсыз құқықтық салдарға әкеп соқтыратын белгілі бір шешім қабылдайды. Осыған байланысты автор дәл осы мәселеге көбірек назар аударады және оны тегістеу бойынша ұсыныс береді.

Негізгі сөздер: мемлекеттік қызмет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, мүдде қақтығысы, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу.

Қазақстан Республикасының демократиялық, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде қалыптасуы тиімді мемлекеттік аппаратсыз мүмкін емес, оның негізі мемлекеттік қызмет кадрлары болып табылады. Мемлекеттік құрылыстың басым міндетінің бірі – мемлекеттік органдардың жоғары тиімділігін, құзыреттілігін және мінсіз жұмысын қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік қызметшілерді кәсіби даярлау.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасының Президентінің Қазақстан халқына 2021 жылдың 1 қыркүйегіндегі «Халық бірлігі және жүйелі реформа — ел өркендеуінің берік негізі» атты Жолдауында «сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді күресті жалғастыру қажет. Бейінді агенттік жыл соңына дейін біздің орта мерзімді кезеңге арналған іс-қимыл бағдарламамызды айқындайтын стратегиялық құжатты бекітуге енгізуі тиіс. Бұл ретте «тұрмыстық сыбайлас жемқорлықты» жоюға ерекше назар аудару қажет» [1].

ҚР Президентінің тапсырмасы аясында (ҚР Президентінің 2021 жылдың 1 қыркүйегіндегі «Халық бірлігі және жүйелі реформалар» Жолдауын іске асырудың Жалпыұлттық жоспарының 88-тармағы) — ел өркендеуінің берік негізі).

Біздің еліміз сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл ісінде сыбайлас жемқорлықты қарапайым шектеуден бастап қоғамдық сананың түбегейлі өзгеруіне және халықтың сыбайлас жемқорлық пен непотизмнің кез келген нысанын саналы түрде қабылдамауына және сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтегі алдын алу шарасының басымдылығын мойындауға бағытталған.

Қазақстанда мемлекеттік басқаруды жетілдіру мәселесі көптеген жыл бойы бірінші кезектегі мәселенің бірі болып табылады. Бүгінгі жағдай ел үшін қауіпті сипатпен және сапасыз әкімшілік құрылымның, ақаулы кадр саясатының қисынды салдары болып табылатын сыбайлас жемқорлықтың ауқымымен шиеленісуде.

Осы мақалада біз «аталған проблеманы қалай жеңуге болады?» деген сұраққа жауап беруге тырысамыз.

Демократиялық саяси жүйе және сөз бостандығы сыбайлас жемқорлықпен тиімді күресудің нақты тетігі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық жүйесінің өмір сүруінің жалғыз жолы – мемлекеттік тетіктің жұмыс істеуінің демократиялық қағидатын жоққа шығару.

Тұтастай алғанда, қоғамда пайда идеясын жүзеге асыруға сәйкес келетін жағдайды қалыптастыру кезінде оны алу қызметі адамдарды өзіне бағындырады және осылайша идея объективті болады, құнның объективті заңының немесе құндылық бағдарының мәнін қабылдайды деп айту керек. Бұл заң тек бәсекелестік пен анархияны ғана емес, сонымен бірге артық өндірісті де тудырады.

Еліміздің басынан өткізген диамат пен истматқа табыну кезіндегі қайшылық дамудың тетігі болып саналды. Мүмкін олай да емес шығар. Қарама-қайшылық проблеманы тудырады және бұл проблемалық жағдайды басқарушылық шешім қабылдау арқылы шешу керегін тудырады. Проблема неғұрлым аз болса, қоғам соғұрлым тұрақты болады.

Мемлекеттік қызмет жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа байланысты қоғамдық құбылыс кез келген мемлекетте бар және кездесе де береді. Алайда бұл сыбайлас жемқорлық барлық жерде және әрқашан бірдей дегенді білдірмейді. Оның пайда болуы және әр түрлі мемлекеттің мемлекеттік қызмет жүйесінде таралу себебі өте алуан түрлі, сондықтан сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және жолын кесу бойынша әмбебап әкімшілік-құқықтық құрал әзірлеу әрекеті нақты емес болып көрінеді [2, 58]. Сонымен қатар «жаһанданған әлемде бөтен дағдарыс болмайды, әсіресе олар жақын көршілерін басып озатынын аңғарамыз. Сыбайлас жемқорлық тізбегі бір мемлекетке бірінен соң біріне таралады: дамыған елдердің әл-ауқатына нұқсан келтіреді және үшінші әлем елдерінің кедейлігін ушықтырады» [3, 35].

Тұтастай алғанда, бірқатар шет мемлекет сыбайлас жемқорлықты мемлекеттік аппараттың қалыпты жұмыс істеуі үшін елеулі қауіп төндірмейтін ауқымда шектеуге мүмкіндік беретін тетікті құра алды. Құрылымдық қайта құру ең үлкен нәтиже берген және сол арқылы

табысты экономикалық прогреске алғышарт жасаған мемлекеттердің тәжірибесі ерекше қызығушылық тудырады. Мұндай елдерге: Дания, Швеция, Жаңа Зеландия, Сингапур, Финляндия, Швейцария, Исландия, Нидерланды, Австралия, Канада, Люксембург, Австрия, Гонконг, Германия, Норвегия, Ирландия, Ұлыбритания, АҚШ, Жапония және т. б. жатады [4]. Дәл осы елдер сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте белгілі бір жетістікке жетті.

Бұл мемлекеттер сыбайлас жемқорлықпен күресте белгілі бір жетістікке жетті. Осы елдердің практикада жеткен жағымды жетістігі біздің еліміз үшін ішінара болса да тиімді болуы мүмкін.

Әсіресе соңғы кезде Ел басшысы да айтып жүргендей, Сингапур, Оңтүстік Корея, АҚШ сияқты елдердің сыбайлас жемқорлықпен күрес бойынша тәжірибесі біздің көпұлтты еліміздің мемлекеттік органдарында осындай қылмыспен күресуде қолдануға жарарлықтай деңгейде.

Біріншіден, бұл елдерде сыбайлас жемқорлық ұлттық қауіпсіздікке сырттай да іштей де төнген қатер ретінде бағаланады. Сыбайлас жемқорлықтың саяси түрі (елдегі саяси жағдайдың ырқынан шығып кетіп, демократиялық институттарға қатер төндіріп, билік тармағының тепе-теңдігін бұзуға әкеледі) және экономикалық түрі (елдегі нарықтық институттардың тиімділігін төмендетеді) нақты ажыратылады [5].

Іс жүзінде өзінің тиімділігін дәлелдеген сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағдарламаны оқшаулау идеясы оң шетелдік тәжірибе алу үшін үлкен перспектива ұсынады.

2021 жылы Қазақстан сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі (CPI) бойынша Transparency International рейтингінде 180-ден 102-ші орынды иеленді. 0-ден 100 балға дейінгі шкала бойынша, 0 – сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейі, ал 100-оның болмауы, Қазақстан тек 37 балл жинады 2020 жылмен салыстырғанда 1 баллға төмен [6]. Бұл ретте 2020 жылдың қорытындысы бойынша Transparency International жаһандық сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалысының дерегі бойынша Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі – 38 балл. Еліміз оны Бразилия, Эфиопия, Перу, Сербия, Шри-Ланка, Суринам және Танзаниямен бөлісе отырып, 94 позицияны иеленді [7].

Еліміздің позициясын біртіндеп жақсарту бағытында тұрақты динамика байқалады, бірақ бұл көрсеткіш елдің тұрақты дамуы үшін әлі де жеткіліксіз.

Қазір елімізде сыбайлас жемқорлықтың салдарын жоюға қарсы тұру белсенді болып тұр, алайда оның пайда болу себебімен күресіп, барлық жерде профилактикалық жұмыс жүргізу өзекті.

Сыбайлас жемқорлық көрінісіне қарсы тұрудың заңнамасы мен практикасын зерттеу адамзат қолында қазіргі уақытта оларға қарсы тұратын тиімді құралы жоқтығын көрсетеді.

Мысалы, ғылыми әдебиеттерді талдау нәтижесі дәлелдегендей, ғалымдар арасында мемлекеттік қызметте сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың заңнамалық шарасын ғана емес, ұйымдастырушылық шарасын да қабылдау қажеттілігі туралы әлі күнге дейін ортақ пікір қалыптасқан жоқ. Бұл сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекеттік саясаттың дамуына теріс әсер етеді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың халықаралық қағидаты мен стандарты БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Конвенциясында белгіленген. Конвенция (5-бап) сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және оған қарсы іс-қимыл саясаты мен практикасының негізін айқындай отырып, оған қатысушы-мемлекеттерге «сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың қоғамның қатысуына ықпал ететін және құқықтық тәртіп, жария істер мен жария мүлікті тиісінше басқару, адалдық және сатылмайтын, ашықтық және жауапкершілік» белгілейді.

Сыбайлас жемқорлық пен сыбайлас жемқорлық бағытындағы қылмыс туралы көп айтылады және жазылады, бұл ретте заңнаманың, оның ішінде қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңнамасының жетілмегендігіне басты назар аударылады [8].

Сыбайлас жемқорлық қылмысы — кешендік ұғым, сондықтан оның барлық компоненті үшін (орны, уақыты, тәсілі, құралы және жасау құралы) тән бірыңғай белгі жоқ.

Криминологиялық тұрғыдан алғанда, барлық сыбайлас жемқорлық қылмысы қызметтегі мүдде қақтығысына байланысты оларды жасаудың бірыңғай тетігін біріктіреді. Осы тезисті негіздеуге тырысайық.

Ведомстволық заңнамамен сыбайлас жемқорлыққа жатқызылған қылмыстың құрамын талдаудан көрініп тұрғандай, барлық жағдайда мұндай қылмыс мемлекеттік мүддеге қол сұғады. Осыған байланысты кез келген сыбайлас жемқорлық қылмысының алдында мүдде қақтығысы деп аталатын жағдай болады деп ойлау орынды.

Сыбайлас жемқорлық қылмысын жасау қызметтегі мүдде қақтығысынсыз мүмкін емес, бұл адам (қызметші) таңдау алдында тұрған нақты өмірлік жағдайға байланысты болуы мүмкін: заңды бұзу немесе сақтау. Шешімді таңдауға байланысты біз қызметшінің (лауазымды адамның) мінез-құлқының заңдылық (заңсыздық) дәрежесі туралы айтуға болады. Мысалы, мемлекеттік органның қызметшісі пара ұсынысына тап болып, одан бас тартуға және заң талабын орындай отырып, прокурорға және жұмыс берушіге сыбайлас жемқорлық қылмыс жасауға итермелеу туралы хабарлауға не пара қабылдауға құқылы.

Бұл жерде сыбайлас жемқорлық қылмысының ықтимал субъектісінің шеңберін анықтау мүмкін емес. Нақты қылмыстың құрамына байланысты олар лауазымды адамдар, сондай-ақ мемлекеттік органның басқа қызметкерлері болуы мүмкін.

Сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі туралы тұжырымнан басқа, жоғарыда айтылғандар қызметтегі мүдде қақтығысы сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін жалпы белгіні — кінәнің қасақана түрін анықтайды деген ойға итермелейді. Бұл мүдде қақтығысы жағдайында болған адам оны шешу жолын өз бетінше таңдайтынына байланысты.

Сыбайлас жемқорлық қылмысының барлық дерлік себебі қызметтегі мүдде қақтығысына негізделген, бұл себепке айналады және ұстамсыздық, азғындық, ашуланшақтық, агрессивтілік, қатыгездік фактісінен туындайды. Сыбайлас жемқорлық қылмыстың жалпы мотивациялық саласы заңсыз байыту, заңсыз ақша табу болып табылады, бұл көбінесе ескі (ұзақ) немесе стихиялық жанжалмен байланысты. Тұтастай алғанда, сыбайлас жемқорлық қылмысының себебі осы әрекеттің импульсивті сипатымен, кенеттен пайда болатын және нақтыланбаған ниетпен байланысты, олар жағдайға, цинизмге, батылдыққа, басқаларға деген айқын қаскүнемдікке қатысады. Сыбайлас жемқорлық қылмысын жасау кезінде мотивацияның элементі болып табылатын бопсалауды ерекше атап өткен жөн.

Мотив ретінде басқа жеке қызығушылықты сипаттағанда, мансап, отбасы, нақты жағдайды безендіруге, өзара қызмет алуға, кез келген мәселені шешуде қолдау табуға, қабілетсіздігіңізді жасыруға деген ұмтылыс туралы айтылады. Сыбайлас жемқорлық экономикалық қылмыстың элементі деп санайтын Д.А.Шестаковпен келіспеу қиын, оны экономиканың өз ішінде және өзінен тыс көптеген қылмысты көбейту қасиеті деп түсіну керек [9, 243]. Демек, барлық сыбайлас жемқорлық құбылысы осы рухқа сіңіп кеткенін мойындау керек.

Осылайша, сыбайлас жемқорлық қылмыстың негізінде тиісті қызметшілер жіберген мемлекеттік немесе жергілікті билік органындағы қызметтегі мүдде қақтығысы жатыр.

Сонымен қатар қызметтегі мүдде қақтығысы әрдайым дерлік «аралық күй» болып табылады, онда қызметші белгілі бір жағымсыз құқықтық салдарға әкеп соқтыратын белгілі бір шешім қабылдайды. Біртіндеп шиеленісе отырып, бұл жанжал оны заңсыз жолмен шешу үшін «қолайлы» жағдай туғызады. Мүдде қақтығысы әлеуметтік жағдайдың ақауы ретінде сыбайлас жемқорлыққа бағытталған барлық қылмыс үшін қажет. Мүдде қақтығысын шешу перспективасы мемлекеттік қызметшілердің мінез-құлқын, сондай-ақ тиісті профилактикалық іс-шаран тиісті бақылау болмаған жағдайда құқыққа қайшы жолмен шешілуі ықтимал.

Бұл ретте сыбайлас жемқорлықтың барлық көрінісінің ішінде Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 15-тарауында көзделген «Мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік басқару мүддесіне қарсы сыбайлас жемқорлық және өзге де қылмыс» аса қауіпті болып табылады, өйткені мемлекеттік қызметшілерге, оның ішінде құқық қорғау органының қызметкерлеріне елдің тұрақты дамуын қамтамасыз ету, стратегиялық ұлттық басымдықты іске асыру, сондай-ақ қоғам мен мемлекеттің заңды мүддесін қорғау миссиясы жүктелген [10, 187].

Ұйымның мүдде қақтығысын болдырмау және реттеу жөніндегі қызметінің негізгі міндеті жеке мүдденің, қызметкерлердің жеке мүддесінің олар іске асыратын еңбек функциясына, қабылданатын іскерлік шешімге әсерін шектеу болып табылады.

Мемлекеттік басқару саласындағы трансформациялық процесс үшін сөзсіз болатын институционалдық тұрақсыздық ғылыми проблеманы зерттеудің бағыты мен тәсілін — мемлекеттік қызметтегі мүдде қақтығысын басқару тетігін қалыптастыруды алдын ала анықтады.

Мемлекеттік қызметтегі мүдде қақтығысын басқару тетігі деп өзгертілуі процестің өзгеруіне әкелетін элементтер жиынтығы түсініледі: 1) мемлекеттік қызметтегі мүдде қақтығысын анықтау, 2) ескерту, 3) шешу, 4) реттеу.

Мүдде қақтығысын басқару тетігінің тиімділігі мен нәтижелілігін бағалау мақсатында мемлекеттік қызметте көрсетілген тетіктің іске асырылуына мониторинг ұсынылады, ол тетікті іске асыру процесінде және қорытындысы бойынша тікелей, әрі түпкілікті нәтиженің көрсеткішін бағалауды көздейді.

Мүдде қақтығысын реттеу үшінші тұлғаларды (комиссия, бастық, сот және т. б.) тартуды талап етеді, бұл мүдде қақтығысын бәсеңдетуге және оны құқықтық бағытқа қайтаруға мүмкіндік береді.

Мүдде қақтығысының, оның мемлекеттік азаматтық қызметтегі табиғатының түсінігі мен пәндік мазмұны нақтыланды, оның пайда болу себебі анықталды, атап айтқанда, мемлекеттік қызметтегі мүдде қақтығысының негізінде мемлекеттік қызметшіге тән рөлдің үйлесімсіздігі екені дәлелденді; мүдде қақтығысына әкелетін типтік жағдайдың тізімі жасалды; қақтығыстың жіктелуі жасалды.

Мемлекеттік азаматтық қызметтегі мүдде қақтығысын басқарудың екі деңгейлі тетігін жақсарту бойынша ұсыныс әзірленді және ғылыми негізделген, оған мыналар кіреді:

– мүдде қақтығысының туындауының алдын алуға бағытталған шара: қызметшілерді қызметтік мінез-құлыққа қойылатын талапты сақтауға ынталандыру, мемлекеттік азаматтық қызметшілерді оқыту және оларға кеңес беру, этикалық инфрақұрылым құру;

– туындаған мүдде қақтығысын шешуге бағытталған шара: мүдде қақтығысын қызметтік мінез-құлық ережесін бұзғаны үшін жауапкершіліктің жеделдігі мен бұлтартпастығын қамтамасыз ететін санкция; мүдде қақтығысын реттеу үшін үшінші тарапты тарту.

Сонымен, мемлекеттік қызметтің барлық саласында қарапайым: адамға пара беру қиынға соғудан гөрі оңай болатын жағдай жасалады, заң бойынша әрекет етуге тырысу болмайды.

Оның пайда болу себебі және түрлі мемлекеттің мемлекеттік қызмет жүйесінде сыбайлас жемқорлықтың таралуы өте әр түрлі, сондықтан сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және жолын кесу бойынша әмбебап әкімшілік-құқықтық құрал әзірлеу әрекеті нақты емес болып көрінеді [2, 53].

Елдің бәсекеге қабілеттілігін сақтай отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жасау үшін тиімді басқару құрылымы қажет, заманауи басқару технологиясы қажет, билік пен қоғамды цифрландыру қажет. Кадрды түбегейлі жаңарту қажет.

Кадрды жаңарту — өте маңызды мемлекеттік міндет. Елдің беделі мен үдемелі дамуы адамдардың негізгі лауазымға келуіне байланысты.

Біз жалпы ереже бойынша алға қарай жүруді үйренуге міндеттіміз, содан кейін ғана серіктестер үшін өз шартымызды ұсына аламыз.

«Жаңа Қазақстан» заманауи демократиялық мемлекеті құрыла бастады — істі соңына дейін жеткізіңіз. Сонда ғана біз әлемнің мықты ұлттарының қатарында боламыз. Онда мемлекеттік табыстың формуласы қарапайым: билікте ең жақсы, әрекет етуге шақыратын құрылым мен мінсіз, белсенді, адал адамдар болуы керек.

Осылайша, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылыққа қарсы күрестің неғұрлым табысты шетелдік тәжірибесін талдау сыбайлас жемқорлық барынша алынып тасталды деген қорытындыға әкеледі.

Осылайша, сыбайлас жемқорлық туралы айтатын болсақ, біз әрқашан мемлекеттік қызмет туралы, яғни мемлекеттің ресми саясаты туралы айтамыз. Басқаша болмайды, өйткені мемлекеттік қызметшілер мемлекеттің ресми саясатын көрсетеді. Бұл мемлекеттің, яғни Қазақстан халқының қызметшілері. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтың өсуі, міндетті түрде қылмыстық емес, жүйелі іркілістің нәтижесі. Жоғарыда айтылғандардан Қазақстандағы сыбайлас жемқорлықтың себебі сәл өзгеше, олар ерекше, ал ең қызығы, мұндай тәсілмен мемлекеттік қызметті жаңғырту қисынды емес, өйткені тұтастығын өзгертпестен оның бір бөлігін түзетуге болмайды.

Елімізде мемлекеттік қызметшілердің жалақысын көтермеу керек және арнайы карт-бланш құра отырып, барлық артықшылықты ойлап табу керек, мысалы, басқа адамдарға қарағанда әлдеқайда тиімді жағдай, материалдық емес тәсілмен адал жұмыс істеуге ынталандыру немесе ынталандыру, сонымен қатар қоғамды басқарудың демократиялық институттарын қалпына келтіру қажет. Мемлекеттік қызметшілер қызметінің ашықтығын қамтамасыз ету үшін азаматтық қоғамның деңгейін арттыру керек. Атап айтқанда, бүкіл азаматтың, әсіресе журналистердің сөз бостандығын шектейтін барлық норманы міндетті түрде алып тастаңыз. Біз сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті имитациялай отырып, алтын уақытымызды жоғалтамыз, ол үшін өкінетін шығармыз, өйткені біз осы сыбайлас жемқорлықтың кепіліне айналамыз. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылығын жасау норма деп санайтын елдегі көп адам экономикалық, әлеуметтік немесе басқа себеппен өзін әділетсіз әрекетімен ақтай отырып, ертеңінің келешегі бұлыңғыр деп соған көнуі мүмкін.

Адамгершілік қатынастың жоғары санатын құнның ақшалай көрінісімен өлшеуді тоқтататын кез келді. Құқық мемлекеттік қызметшілер үшін ұят, олар жақсы жұмыс істеуі үшін жалақыны көтеру керек деп айтады, өйткені бұл критерий ең зиянды болып табылады, өйткені бұл жоғары санатты мағынасыз бағалауға әкеледі. Осы логика бойынша біз тарифтеуді қалай құруға тиіспіз — «сіз Отаныңызды қаншалықты сүйесіз? деген сұрақты туындатады. Осыдан кейін біз «Ол өз Отанын қаншалықты қорғай алады?», — деп сұрай алмаймыз.

Біз мемлекеттік қызметшінің мінез-құлық ережесі өте уақытылы, этикалық тұрғыдан тексерілген және ерекше маңызды, бірақ міндетті емес талаптың жиынтығы деп санаймыз. Бұл мемлекеттік қызметтің басымдығы, оның мәні мен мағынасы болуы керек дегенді білдіреді. Сонда ғана сыбайлас жемқорлықты еңсеруге толықтай мүмкіндік аламыз.

15-бапқа «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» ҚРЗ 4-бөлігіне мынадай өзгеріс енгізуді ұсынамыз: «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектісіне мемлекеттік қызметтегі мүдде қақтығысын анықтау, алдын алу, шешу және реттеу мақсатында мүдде қақтығысын басқару тетігін енгізу».

Мүдде қақтығысын басқару тетігінің тиімділігі мен нәтижелілігін бағалау мақсатында мемлекеттік азаматтық қызметте көрсетілген тетіктің іске асырылуына мониторинг ұсынылады, ол тетікті іске асыру процесінде және қорытындысы бойынша тікелей, әрі түпкілікті нәтиженің көрсеткішін бағалауды көздейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Токаев К.-Ж. Единство народа и системные реформы — прочная основа процветания страны: Послание Главы государства народу Казахстана. — Нур-Султан, 2021.
2. Куракин А.В., Тюрин В.А., Савостин А.А. Международные, европейские и национальные аспекты борьбы с коррупцией в системе государственной службы РФ // Право и политика. — 2005. — № 8. — С. 53–60.
3. Номоконов В.А. Коррупция в мире и международная стратегия борьбы с ней. — Владивосток, 2004. — С. 35.
4. Анализ национальных законодательств зарубежных государств в сфере борьбы с коррупцией (Сингапур, Южная Корея, США, Россия) <https://sud.gov.kz/rus/content/analiz-nacionalnyh-zakonodatelstv-zarubezhnyh-gosudarstv-v-sfere-borby-s-korrupciey-singapur>
5. Сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзуларының алдын алу. Актуальные вопросы взаимодействия науки, законодательства и практики в реализации уголовной политики: материалы международной научно-практической конференции 7 декабря 2018 г. // Отв.ред. Мауленов К.С. — Нур-Султан, 2019. — 244 с. — 137–139 с.
6. Рейтинг восприятия коррупции: Казахстан ниже Армении, но выше России. https://forbes.kz/process/pozitsii_rk_v_reytinge
7. В Индексе восприятия коррупции Казахстан поднялся на 19 позиций, набрав впервые 38 баллов. <http://tikazakhstan.org/v-indekse-vospriyatiya-korrupsii-kazahstan-podnyalsya-na-19-pozitsij-nabrav-vpervye-38-ballov/>
8. Бабай А.Н., Колташов А.И., Быков А.В. Международно-правовые основы противодействия коррупции в России: Монография. — Хабаровск, 2012; Волков К.А. Уголовно-правовые проблемы противодействия коррупционным преступлениям // Российский следователь. — 2011. — № 15.
9. Шестаков Д.А. Тезисы об уголовно-правовой реакции на коррупцию // Криминология: вчера, сегодня, завтра. — 2005. — № 2(9). — С. 243.
10. Тасжуреков М.М., Әкім К.С. Этапы развития технологий, особенности их эффективного применения в противодействии коррупции в государственном управлении // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1 (75). — С. 193–198.

Кабжанов А.Т.,
заведующий кафедрой правовых и финансовых дисциплин,
кандидат юридических наук, профессор
(e-mail: tengrianec_9192@mail.ru);

Абдижами А.Ж.,
доцент кафедры правовых и финансовых дисциплин,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
(e-mail: aity81@mail.ru);

Абдакимова Д.А.,
доцент кафедры правовых и финансовых дисциплин,
кандидат юридических наук, профессор
(Академия «Bolashaq», г. Караганда, Республики Казахстан,
e-mail: abdakimova_dana@mail.ru)

Проблемы и перспективы совершенствования государственной службы и антикоррупционной политики в Республике Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются проблемные вопросы и перспективы совершенствования государственной службы и антикоррупционной политики в Республике Казахстан. Предметом данного исследования являются проблемы кардинальной модернизации государственной службы и совершенствование антикоррупционной политики в стране. Посредством анализа международных норм, зарубежного законодательства и практики противодействия коррупции проведена по-

пытка обоснования ключевой причины коррупции в среде государственных служащих, каковой выступает конфликт интересов. Конфликт интересов на службе является как бы «пограничным состоянием», находясь в котором, служащий неизбежно принимает то или иное решение, влекущее определенные нежелательные правовые последствия. В этой связи авторами предлагается больше внимания уделять именно этой проблематике, и даются рекомендации по ее нивелированию.

Ключевые слова: государственная служба, антикоррупционная политика, коррупция, антикоррупционная политика, конфликт интересов, профилактика коррупции.

A.T. Kabzhanov,

Head of the Department of Legal and Financial Disciplines,

Candidate of Legal Sciences, Professor

(e-mail: tengrianec_9192@mail.ru);

A.Zh. Abdijami,

Associate Professor of the Department of Legal and Financial Disciplines,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

(e-mail: aity81@mail.ru);

D.A. Abdakimova,

Associate Professor of the Department of Legal and Financial Disciplines,

Candidate of Legal Sciences, Professor

(Bolashaq Academy, Karaganda, Republic of Kazakhstan,

e-mail: abdakimova_dana@mail.ru)

Problems and prospects of improving the civil service and anti-corruption policy in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article discusses problematic issues and prospects for improving the civil service and anti-corruption policy in the Republic of Kazakhstan. The subject of this study is the problems of cardinal modernization of the civil service and the improvement of anti-corruption policy in the country. Through the analysis of international norms, foreign legislation and anti-corruption practices, an attempt was made to substantiate the key cause of corruption among civil servants, which is a conflict of interests. The conflict of interests in the service is like a «borderline state», being in which an employee inevitably makes a decision that entails certain undesirable legal consequences. In this regard, the author suggests paying more attention to this particular problem, and provides recommendations for leveling it.

Keywords: public service, anti-corruption policy, corruption, anti-corruption policy, conflict of interests, prevention of corruption.

Қаржасова Г.Б.,
жалпықұқықтық және арнайы пәндер кафедрасының профессоры,
(PhD) философия докторы;
Балгимбеков Д.У.,
жалпықұқықтық және арнайы пәндер кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты;
Абиев Е.С.,
жалпықұқықтық және арнайы пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қазақстан Республикасы, Қарағанды, қ. e-mail: gkb24@mail.ru)

**Интернет желісіндегі алаяқтықпен күрес:
теориялық және тәжірибелік мәселесі**

Аннотация. Мақалада ғаламдық интернет желісіндегі алаяқтық мәселесі қарастырылады. Авторлар компьютерлік қылмыстан зардап шеккен шағымның, киберқылмыстан зардап шеккен қолданушылардың өтінішінің кеңейе түскенін ерекше атай келе Қазақстанның қолданыстағы заңымен реттеу тәртібіне талдау жасайды, сондай-ақ түрлі ғалымның көзқарасын зерттейді, құқықтық реттеу проблемасын анықтап және оларды шешу жолын көрсетеді. Бүгінгі нақты әрекетке қарсы тұрудың өзектілігі мүлдем азайған жоқ, керісінше, тек өсті. Қазіргі уақытта бұл қылмыс ену саласына байланысты ерекше әртүрлілікпен, бейімделумен, динамизммен және модернизация қабілетімен ерекшеленеді. Мемлекет экономикасының қарқынды дамуы, меншік институтының дамуы, шарттық қатынас санының артуы, әрине, алаяқтарды бейжай қалдырмады. Алаяқтық — ұрлыққа ұқсас меншікке қарсы пайдакүнемдік қылмыс.

Негізгі сөздер: алаяқтық, пайдакүнемдік, алдау, арбау, ақпарат, жаһандану, компьютерлік қылмыс, ғаламтор, құқық бұзушылық, жауапкершілік.

Қазақстанда алаяқтық қылмыс саны өсуде. Алаяқтық қылмыс санының өсуіне байланысты проблема ең жоғары деңгейде танылады. Соңғы жылдардың ерекшелігі интернетте жасалған қылмыс санының едәуір өсуі болып табылады, бұл 1988 жылдан бастап өз есебін жариялап келе жатқан Cert/CC (АҚШ) үйлестіру орталығының жыл сайынғы дерегін талдауды растайды. Компьютерлік қылмыстан зардап шеккен шағымның статистикасы көрсеткендей, соңғы 12 жыл ішінде киберқылмыстан зардап шеккен қолданушылардың өтініші 10 000 еседен астам өсті. БҰҰ-ның қылмыстың алдын алу және компьютерлік қылмыстың қылмыстық сот төрелігі жөніндегі ХІ Конгресінде ерекше назар аударылды: бұл мәселе трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы тиімді шара әзірлеу аясында қарастырылды. БҰҰ сарапшылары киберқылмыстың ерекше сипатын және оған қарсы күресте кешенді тәсіл қолдану қажеттілігін, сондай-ақ БҰҰ-ға қатысушы мемлекеттердің қалыптасқан жағдайға сай келмейтін норманы нақтылау немесе алып қою және киберқылмыстың жаңа түріне қатысты норманы енгізу сияқты қылмыстық заңнамасын жаңарту жөнінде шара қабылдаудың шұғылдығын атап көрсетеді [1, 36]. Ақпараттандырудың қарқынды дамуы компьютерлік технологияны пайдакүнемдік мақсатта пайдаланудың әлеуетті мүмкіндігіне ие. Қазақстанның алдында ақпараттық жаһандану жағдайында жоғары технологиялық алаяқтық проблемасына тап болған мемлекеттердің тәжірибесін зерделеу қылмысқа қарсы күрестің маңызды аспектісінің бірі болып табылады. Ақпараттық технология қоғамға қарсы мінез-құлық пен қылмысқа қарсы күресте маңызды рөл атқарады және атқаруы керек. Интернеттің ашықтығы, айқындылығы және жаһандылығы қоғам өмірінің барлық саласына әсер ету үшін зор мүмкіндік ашады. Соңғы жағдай ұйымдасқан қылмыстық топтың ұлттық шекарадан тыс шығуы және олардың интернеттің ғаламдық ақпараттық желісінің мүмкіндігін пайдалануы, ең алдымен,

экономикалық және қылмыстық жаһанданудың өзара байланысты процесіне байланысты [1, 52]. Халықаралық Компьютерлік желі экстерриториялық принцип әрекет ете алатын (әдейі немесе байқаусызда) аумақта қызметті жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Құқық қорғау органы бұл жағдайда ақпарат алмасуды жүзеге асыра алады, дегенмен бұл ақпарат ұлттық заңнаманың ерекшелігіне байланысты әр түрлі жолмен қарастырылуы мүмкін. Мемлекеттің арнаулы қызметі ақпараттық арна арқылы өтетін электронды хабарламаны, тіпті мұндай хабарламамен мемлекеттің коммуникация саласына өз еркімен араласуынан құқықтық қорғауды пайдаланатын басқа мемлекеттегі адамдар алмасса да, ұстап алуы мүмкін. Компьютерлік қылмыспен күресу ұлттық және мемлекетаралық деңгейде жүзеге асырылады. Бұған бірқатар халықаралық құжат дәлел: компьютерлік қылмыс жаһандық халықаралық проблема ретінде танылған БҰҰ-ға мүше елдер үшін компьютерлік желіні пайдалануға байланысты қылмыстың алдын алу және бақылау жөніндегі Нұсқаулық; Окинава қаласында (Жапония) 2000 жылдың 23 шілдесінде қабылданған жаһандық ақпараттық қоғамның Окинава хартиясы [2]. Алайда қылмысқа қарсы күресте ақпараттық технологияны дамытудағы ең үлкен жетістік жекелеген мемлекет деңгейінде байқалады.

Бірнеше сипаттамалық мысалды қарастырыңыз. Ұлыбританияда 2001 жылдың сәуірінде тергеушілер, сот-медициналық сарапшылар және компьютерлік кеңесшілер кіретін жоғары технологиялық қылмысқа қарсы ұлттық бөлім құрылды. Ұлттық қылмыстық барлау қызметі (NCIS) осы қызметтің ішінде компьютерлік қылмыстың ұлттық орталығын құрудың мүмкіндігі мен болашағын зерттейді. АҚШ-та ұлттық инфрақұрылымды қорғау орталығы (NTPC) қауіпті бағалауды, кибершабуыл туралы ескертуді және кибершабуылды тексеруді қамтамасыз етеді. АҚШ Әділет департаментінің Қылмыстық бөлімі 2000 жылдың қаңтарында федералды, штаттық және жергілікті деңгейдегі компьютерлік сарапшылар желісін — № «Lawnet» құрды. Федералды деңгейде құқық қорғау органының өзара іс-қимылын қолдауда ФБР белсенді рөл атқарады.

АҚШ Қорғаныс министрлігі Қорғаныс және барлау қоғамдастығына киберқылмыспен күресте көмектесу үшін жалпы мәлімет базасын құрды. Бұл біріктірілген проблемалық топтың компьютерлік желідегі жұмысының бөлігі. Біріктірілген мәлімет базасы қауіпсіздік және қорғаныс органына компьютерлік сұрауға тез жауап беруге, маңызды ақпаратпен алмасуға мүмкіндік береді. Австралияда Электронды поштаның қауіпсіздігін Үйлестіру тобы (ESCG) құрылды. Бұл топтың негізгі міндеті-қоғамдық және жеке сектор үшін қауіпсіз, әрі сенімді Электронды операциялық кеңістік құру. ESCG тобы инцидент туралы хабарлауға, киберқылмыспен кибертерроризмге қатысты екіжақты және көпжақты келісім аясында әрекет етуге және үйлестіруге жауапты. ESCG құрамына Австралия федералды полициясының Ұлттық қылмыстық кеңсесі кіреді. Оның міндеті — оқиғаны талдау және оларға жауап беру. Ұлттық ақпараттық инфрақұрылым аясында Ұлттық қылмыстық бөлімге электронды қылмыс туралы ақпарат жинау жөніндегі менеджер көмектеседі, ол полиция қызметкерлерімен бірге қылмыстық істі тергеу үшін электронды дәлелдемені қамтамасыз етеді. Канадада киберқауіпке қарсы әрекет ету үшін 2001 жылдың ақпанында сыни инфрақұрылымды қорғау және жұмылдыру дайындығы басқармасы құрылды.

Сондай-ақ жоғары технологияны пайдалануға байланысты қылмысты тергеуге ықпал ететін тиісті заңнама қабылданды. Әлемдік ақпараттық кеңістікті криминализациялаудың шындығы халықаралық деңгейде сезілуде. Байланыс технологиясымен байланысты қылмыстың көлемін түсіну қауіпті тек бірлескен күш-жігермен шешуге болатынын түсінумен бірге келеді [3, 74].

Қазіргі уақытта заңнаманы біріздендірудің және құқық қорғау қызметін әлемдік ауқымда үйлестірудің саналы үрдісі байқалады. БҰҰ-ның информатика бойынша жұмыс тобы «Тым аз елдердің киберқылмысқа қатысты тиісті заңдары бар» деген қорытынды жасады. Баяндамада заңнамасы талданған 52 елдің тек 10 елінде жоғары технология саласындағы қылмы-

стың жартысынан көбін қамтуға мүмкіндік беретін түзету енгізілгені, ал 33 елде киберкеңістіктегі қылмысқа қарсы күресті заңнамалық қамтамасыз ету іс жүзінде жоқ екені атап өтілді. Баяндамада қазіргі заманғы ақпараттық технология көмегімен жасалған қылмыстың төрт жалпы категориясы тұжырымдалған: мәлімет базасына қатысты қылмыс; жергілікті және жаһандық желіге қатысты қылмыс; заңсыз қол жетімділікке байланысты қылмыс; компьютермен байланысты қылмыс.

Заңнаманы талдау Франция, Жаңа Зеландия, Норвегия және Италия сияқты техникалық жағынан алдыңғы қатарлы елдердің де көптеген жағынан ескірген заңы мен оларды іске асыру тетігі бар екенін көрсетті. Есеп «ықтимал қауіпті жою үшін модельдік тәсіл жасау үшін үйлестірілген қоғамдық және жеке серіктестікке» мүмкіндік беретін үш түрлі әрекетті ұсынады: біріншіден, ұйымдар өзінің компьютерлік желісін қорғауы керек; екіншіден, үкімет өзінің компьютерлік желісін көптеген қылмыстан қорғау үшін компьютерлік қылмысқа қатысты заңдарды қайта қарастыруы керек; үшіншіден, юрисдикция мәселесі мемлекеттердің ынтымақтастығы арқылы шешілуі керек.

Баяндамада Еуропа Кеңесінің киберқылмыс жөніндегі Конвенциясына қылмысқа қарсы күрестің пісіп-жетілген қажеттілігіне барабар жауап берудің мысалы ретінде ерекше назар аударылған. Киберқылмыспен күрес жөніндегі Конвенцияны қабылдау «мынадай мақсатқа қол жеткізуді жақындатуға мүмкіндік берді: а) қатысушы мемлекеттердің киберкеңістіктегі қылмыспен байланысты Ұлттық қылмыстық-құқықтық норманы келісуі; ә) осындай қылмысты тергеу және оларды жасаған адамдарды соттық қудалау, сондай-ақ электронды нысандағы дәлелдемені жинау үшін қажетті іс жүргізу заңнамасын әзірлеу; б) киберқылмыстағы қылмыспен байланысты Ұлттық қылмыстық-құқықтық норманы және осы саладағы халықаралық ынтымақтастықтың тиімді режимі [4, 87] Конвенцияны қабылдаудың маңызы өте зор.

Бұл құжат, шын мәнінде, жаһандық желідегі заңсыз әрекеті үшін қылмыстық қудалаудың құқықтық және процедуралық аспектісін реттейтін осындай деңгейдегі алғашқы халықаралық келісім болды. Ол ұлттық және халықаралық деңгейде негізгі күш-жігердің қай бағытта жасалуы керегін нақты анықтайды [3, 89]. Еуропа Кеңесінің конвенциясы компьютерлік хакинг пен хакинг, деректі заңсыз ұстап алу, компьютерлік жүйенің қызметіне ақаулар енгізу, алдау, жалған жасау үшін қолданылатын әдісті қылмыстық деп тануға шақырады. Конвенция компьютер туралы заңды жүзеге асыру үшін халықаралық ынтымақтастыққа назар аударуды ұсынады және Ұлттық билікті компьютерлік тергеу жүргізуге шақырады [4, 14]. Соңғы онжылдықта құпия және құпия компьютерлік ақпаратты, ақпараттық процеске қатысатын субъектінің құқығын қорғау және қылмыстық қол сұғушылықтан ақпараттандыру мәселесі халықаралық және мемлекеттік проблемаға айналды [5, 96]. Жаңа ақпараттық технология қылмыстық қоғамдастықтың қызметін түбегейлі басқа деңгейде жедел бақылауға мүмкіндік береді.

Бұл тұрғыда АҚШ барлау қызметінің қылмыстық қоғамдастықтың ақпарат алмасуын бақылауға, күдіктілердің компьютерін «бұзуға», оларға ақпаратты бақылауға мүмкіндік беретін бағдарламаны енгізуге және т. б. мүмкіндік беретін «Oasis» (ЦРУ) және «Magic Lantern» (ФБР) жүйелерін әзірлеу мен қолданудағы тәжірибесі үлкен қызығушылық тудырады және сөйлеушілердің дауыстарын ажыратады. Егер компьютер бір рет дауысты анықтаса, болашақта ол оны танып, сәйкесінше белгілейді. «Oasis» мәтіннен «қауіпті» сөздерді (мысалы, «терроризм», «бомба») және олардың синонимін іздейді. Бағдарлама радио мен телешоудың мәтінін ғана емес, сонымен қатар телефон сөйлесуін де сканерлей алады. «Magic Lantern» жүйесі компьютерге пернетақтадағы барлық пернені тіркейтін бағдарламаны орнатады. Осылайша, шифрланған болса да, компьютерге қандай ақпарат енгізілетінін анықтауға болады. «Magic Lantern» бағдарламасын енгізу электронды пошта арқылы жүзеге асырылады — ол үшін жалпы бағдарламалық өнімде белгілі «тесіктер» қолданылады. Ақпараттық технологияны енгізудің маңызды аспектісі олардың негізінде құқық қорғау құрылымының қызметін

құру болып табылады. Қылмыстық қоғамдастықтың заманауи техникасы бар, жоғары білікті хакерді жұмысқа тартатын жағдайда, қызметтік ақпаратты қорғауға қойылатын талап айтарлықтай артады.

Алайда күрделілік ҚР ҚК — ҚР Ішкі Заңы болып табылады, сондықтан ол халықаралық нормативтік акт мәртебесіне ие емес және басқа ел үшін міндетті емес. Интернет желісін пайдаланушылардың жоғары ұтқырлығын ескеру қажет, бұл оларға юрисдикцияны бірнеше рет өзгертуге мүмкіндік береді [5, 93]. Сондықтан аумақтық соттылық проблемасын шешу ұлттық заңнаманы біріздендіру және оларға қол қойған барлық елдің аумағында күші бар халықаралық-құқықтық акті құру жолында мүмкін болады. Проблеманың екінші тобы шетелде жүрген және шетелдік азаматтар болып табылатын жәбірленуші мен куәгерге қатысты тергеу әрекетін жүргізумен байланысты. Құқықтық тұрғыдан алғанда, олардың қатысуы тек ерікті болуы мүмкін. Интернет-алаяқтықты тергеу тәжірибесінде қылмыстық іс қозғаудың бастамашылары басқа мемлекеттердің азаматтары болған жағдай белгілі. Бірақ бұл ережеден гөрі ерекшелік болып табылады және бұл жағдай іс жүзінде заңды түрде реттелмеген. Қазақстан Республикасынан тыс орналасқан серверге қатысты компьютерлік-техникалық сараптама жүргізу, тіпті қазақстандық азаматтарға қатысты алаяқтық ҚР шегінен тыс орналасқан сервер арқылы жасалған болса да, қазіргі уақытта аса күрделі болып табылады. Дәл осы себептен білікті интернет-алаяқтың көпшілігі өз сайты орналастырады және шетел мемлекеттерінің аумағынан, негізінен ҚР-ның дипломатиялық ықпалы жоғары емес аумақтан спам жібереді.

Әдетте, қылмыстық жоспарды жүзеге асыруға бағытталған алаяқтың әрекеті ақпараттық сипатта болады және қылмыстық зорлық-зомбылық нысанын иемдену мақсатында белсенді де, пассивті де алдау немесе жәбірленушілердің сенімін теріс пайдалану болуы мүмкін [6]. Қарастырылып отырған қылмыстың ерекшелігіне қылмыскердің заң аясында ресми түрде әрекет ететіні жатады. Интернетті қолдана отырып, қаржылық алаяқтық туралы тергеу жүргізу кезінде жәбірленушілердің шеңберін анықтау, сондай-ақ жасалған қылмыстың барлық эпизодын анықтау өте қиын. Көбінесе интернет-алаяқтықтың құрбаны заңды тұлға (интернет-дүкен, интернет-банк, халықаралық төлем жүйесі) және алаяқтардың құрбаны болғанын жарнамалағысы келмейтін қарапайым азаматтар болады. Мұндай жағдайда тергеушілерде жасалған қылмыс туралы дәлел жинауда қиындық туындайды. Интернеттегі алаяқтықты тергеу кезінде тергеу әрекетін жүргізу алаяқтардың техникалық және құқықтық сауаттылығының жоғары деңгейімен қиындайды. Ең алдымен, бұл қылмыскерлердің интернет желісінде анонимділікті сақтауға және жасалған құқық бұзушылықтың ізін жоюға мүмкіндік беретін технологияны шебер пайдалануына қатысты. Қазіргі заманғы ақпараттық технологияны қолданудың перспективалы бағыты интернеттің бір-біріне саналы түрде қолдау көрсете алатын және қылмысқа қарсы күресте құқық қорғау органына көмектесе алатын заңға бағынатын пайдаланушылар қауымдастығы ретіндегі тәрбиелік және ұйымдастырушылық рөлі болып табылады.

Бұл мүмкіндікті пайдаланудың қызықты тәсілін ағылшын полициясы ұсынды, ол Лондон тұрғындарына өз аймағында жұмыс істейтін қылмыскерлердің егжей-тегжейлі сипаттамасымен электронды поштаны жіберетінін мәлімдеді. Осылайша полиция лондондықтарды қалталарынан, пәтер ұрыларынан, алаяқтардан және автокөлік ұрлаушыларынан қорғауға тырысады. Шотландия ярд бұл жоба қаладағы қылмыстық жағдайды айтарлықтай өзгерте алады деп сенеді. Полицейлердің пікірінше, e-mail арқылы қылмыскер туралы ақпарат қала тұрғындарына оны газетте жариялағаннан немесе көшеде плакат орналастырғаннан гөрі тезірек түсетін болады [1, 52]. Интернетте орналастырылған АҚШ-тың көптеген полиция басқармасының сайты алаяқтықпен күресуге көмектесетін ақпарат береді: іздеушілердің суреттері, қылмыстық статистика. Бұдан басқа, сайтта дәстүрлі және жаңа алаяқтық схема туралы толық материал орналастырылады, нақты ауданда заңдылық пен құқықтық тәртіпті қолдау бағдарламасын іске асыруға мүмкіндік беретін ақпараттық хабарлама, баспасөз релиз, түрлі хабар-

ландыру орналастырылады. Киберқылмыспен күресте заманауи ақпараттық технологияны қолданудың жоғарыда қарастырылған аспектісі бірнеше түбегейлі маңызды қорытынды ережені тұжырымдауға мүмкіндік береді. Жоғары технология мен интернет желісінің мүмкіндігін қолдана отырып, қылмыстың сандық өсуі, оларды жүзеге асыру технологиясының күрделенуімен қатар жүретін қылмыстық схема санының кеңеюі байқалады. Киберқылмыстан зардап шеккендер шеңберіне жеке адам да, ұйым да (мемлекеттік, коммерциялық, қоғамдық) кіреді, зардап шеккендер түрлі елде тұрып, жұмыс істей алады. Жаһандық өркениет жағдайындағы құқық қорғау жүйесінің жетістігіне бір мемлекет аясында қол жеткізу мүмкін емес: тек бірлескен қызмет пен мемлекетаралық ынтымақтастық қылмысқа тиімді қарсы тұра алады. Ақпараттық технология құқық қорғау органына киберқылмыспен күресте шешуші болып табылатын аумақтық юрисдикцияның күрделі мәселесіне өзара қолайлы тәсіл табуға жағдай жасап, халықаралық деңгейде бірлескен қызметті үйлестіруге мүлдем жаңа мүмкіндік береді. Осы тұрғыда киберқылмыспен күрес жөніндегі Еуропалық конвенцияның қабылдануы өте маңызды: ол ұлттық құқық қорғау құрылымының тиімді жұмыс істеуі, мемлекетаралық үйлестіру және өзара іс-қимыл үшін нақты мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Исмагулова А.Т., Галиаскарова А.М. Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи в Республике Казахстан Монография. — Костанай: New Line Media, 2016. — 160 с.
2. Окинавская Хартия глобального информационного общества (Принята 22 июля 2000 года лидерами стран G8, Окинава) // <https://www.zakon.kz/>
3. Уголовное право зарубежных стран: Учеб. пос. / Л.С. Аистова, Д.Ю. Краев. — СПб.: Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2013. — 132 с.
4. Уголовное право зарубежных стран (Особенная часть): Учеб.-метод. пос. / Н.Е. Крылова, А.В. Малешина, А.В. Серебренникова; Моск. гос. ун-т имени М.В. Ломоносова, юрид. ф-т. — М.: Статут, 2019. — С. 351.
5. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан (Особенная часть). — Нур-Султан, 2021. — С. 568.
6. Ғаббасәлі Б.Ғ. Обстоятельства, подлежащие доказыванию, как структурный компонент криминалистической методики расследования уголовных дел, связанных с созданием финансовой пирамиды и ее руководством // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 4 (74). — С. 160–166.

Каржасова Г.Б.,

*профессор кафедры общеправовых и специальных дисциплин,
доктор философии (PhD);*

Балгимбеков Д.У.,

*профессор кафедры общеправовых и специальных дисциплин,
кандидат юридических наук;*

Абиев Е.С.,

*старший преподаватель кафедры общеправовых и специальных дисциплин,
магистр юридических наук*

(Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: gkb24@mail.ru)

Борьба с мошенничеством в сети Интернет: теоретические и практические проблемы

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы мошенничества в глобальной сети Интернет. Авторы анализируют порядок регулирования действующими законами Казахстана жалоб, обра-

щений пользователей, пострадавших от компьютерных преступлений, а также изучают взгляды различных ученых, выявляют проблемы правового регулирования и указывают пути их решения. На сегодня актуальность противодействия реальной деятельности не только не уменьшилась, а, наоборот, только возросла. В настоящее время это преступление отличается особым разнообразием, адаптацией, динамизмом и способностью к модернизации в зависимости от области проникновения. Бурное развитие экономики государства, развитие института собственности, рост числа договорных отношений, безусловно, не оставили мошенников равнодушными. Мошенничество — это корыстное преступление против собственности, похожее на кражу.

Ключевые слова: мошенничество, корысть, обман, соблазнение, информация, глобализация, компьютерные преступления, интернет, правонарушения, ответственность.

G.B. Karzhassova,

*Professor of the Department of general and special disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD);*

D.U. Balgimbekov,

*Professor of the Department of general and special disciplines,
Candidate of Legal Sciences;*

E.S. Abiyev,

*Senior lecturer of the Department of general and special disciplines,
master of law*

(Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, e-mail: gkb24@mail.ru)

Combating fraud on the Internet: theoretical and practical problems

Annotation. The article discusses the problems of fraud in the global internet network. The authors analyze the procedure for regulating the current laws of Kazakhstan, highlighting the expansion of complaints of users affected by computer crimes, applications of users affected by cybercrime, as well as study the views of various scientists, identify problems of Legal Regulation and indicate ways to solve them. Today, the relevance of countering real action has not decreased at all, but, on the contrary, has only increased. Currently, this crime is characterized by exceptional diversity, adaptability, dynamism and the ability to modernize, depending on the area of penetration. The rapid development of the state economy, the development of the institution of property, the increase in the number of contractual relations, of course, did not leave fraudsters indifferent. Fraud is a selfish crime against property, similar to theft.

Keywords: fraud, mercenary, deception, seduction, information, globalization, computer crimes, internet, offense, responsibility.

ӘОЖ 342.9

Нурушев А.Ж.,

*Академия бастығының орынбасары,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(e-mail: ahan_n@mail.ru);*

Қалқаманұлы Д.,

*ІІО әкімшілік қызмет кафедрасы бастығының орынбасары,
(PhD) философия докторы, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ, e-mail: dkalkamanuly@mail.ru)*

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуді цифрландыру: мәселесі мен болашағы

Аннотация. Ақпараттық қоғамды дамыту жағдайында мемлекеттік басқару саласындағы цифрлық технологияның әлеуетін пайдалану Қазақстан Республикасының өзекті міндеті болып табыла-

ды. Отандық заң ғылымының кез келген саласының өкілдері электронды мүмкіндікті пайдалана отырып, құқықтық қатынастың мәні мен ерекшелігі туралы мәселені белсенді талқылауда. Жұмыста әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша өндірісті цифрландырудың негізгі элементтері, цифрлық технологияны, атап айтқанда «әкімшілік өндірістің бірыңғай тізілімі» мобильді қосымшасын пайдалану кезіндегі проблема ашылады және әкімшілік өндірістің электронды форматының функционалын жетілдіруге бағытталған шешу жолы ұсынылады. Цифрландырудың негізгі артықшылығы көрсетілген, оларға мыналар жатады: әкімшілік іс жүргізу рәсімін жеделдету және оңайлату, қағаз құжаттамаға шығынды азайту, азаматтар үшін ақпараттың ашықтығы мен қол жетімділігін арттыру, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық тәуекелін барынша азайту.

Негізгі сөздер: цифрландыру, ақпарат, цифрлық технология, электрондық формат, хаттама, әкімшілік құқық бұзушылық, іс бойынша іс жүргізу.

Әкімшілік сот ісін жүргізуде цифрлы технологияны қолдану маңызды факторға айналуға, өйткені ақпаратты беру жылдамдығы мен тәсілі онымен жұмыс істеуді жеңілдетеді және полиция қызметкерлерін күнделікті жұмысынан босатады.

Цифрлы технологияны қолданудың өзектілігі туралы жоғары мемлекеттік деңгейде бірнеше рет атап өтілді.

Мәселен, 2021 жылдың қазан айында «Digital Bridge» халықаралық технологиялық форумында сөйлеген сөзінде Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев мыналарға назар аударды: «... міндет сервисті офлайн режимнен онлайн режимге ауыстыру емес. «Цифрлы» мемлекеттік қызметтің және олармен байланысты сұраудың, жауаптың, келісімнің санын қысқартуы тиіс. Мемлекеттік қызмет кешенді және белсенді болуы тиіс» [1].

2022 жылдың маусым айында Қазақстан полициясының 30 жылдығына арналған салтанатты жиналысқа қатысып, цифрландырудың қолда бар элементтерін бағалай отырып, Қасым-Жомарт Тоқаев: «Әрине, бұл — тек бастамасы, бірақ жақсы бастама. Алда құқық қорғау саласын толық цифрландыру бойынша зор жұмыс күтіп тұр. Бұл бағытта бірлесіп жұмыс істеу керек» [2].

Осылайша, цифрлы технологияны енгізу — Мемлекет Басшысының тапсырмаларын орындау, ал жақын арада шешілуі жалпы ұлттық міндет.

2017 жылдың шілдесінен бастап Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының басшылығымен елімізде 87 ақпараттық жүйенің мәліметі жинақталған және құқық қорғау және арнайы органдардың ақпараттық алмасу жүйесінің дерекқорымен интеграцияланатын ақпараттық жүйе болып табылатын «әкімшілік құқық бұзушылықтың бірыңғай тізілімі» пилоттық жобасы іске қосылды. Сервис әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғалған сәттен бастап іс бойынша қаулы орындалғанға дейін әкімшілік іс жүргізу процесін автоматтандыруға, сондай-ақ жергілікті жерде POS-терминал арқылы әкімшілік айыппұл төлеуге мүмкіндік береді.

Бүгінде әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізудің тәртібі электронды форматта, яғни Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының м.а. 2020 жылдың 10 шілдесіндегі «Әкімшілік іс жүргізудің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы» № 85 бұйрығымен регламенттеледі. Әкімшілік іс жүргізудің бірыңғай тізілімі — әкімшілік құқық бұзушылық, оларды жасаған адамдар, олар бойынша қабылданған шешім туралы енгізілетін мәлімет қамтылатын ақпараттық жүйе, сондай-ақ әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі электронды нысанда жүргізуді жүзеге асырады [3].

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізу кезінде цифрландыру әкімшілік құқық бұзушылыққа байланысты құжат және ақпаратпен жұмыс істеу процесінде цифрлы технология мен электронды құралды пайдалануды білдіреді. Бұл ақпаратты жинау, өңдеу мен талдау процесін жеделдетуге және жеңілдетуге, сондай-ақ әкімшілік істі қарау кезінде рәсімнің қызметін қысқартуға мүмкіндік береді.

Әкімшілік өндіріс аясындағы цифрландыру келесі процесті де қамтуы мүмкін:

А. Шағым мен өтінішті электронды түрде беру. Азаматтар арнайы портал немесе қосымша арқылы шағым мен өтінішті электронды нысанда бере алады. Атап айтқанда, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша қаулыға «әкімшілік іс жүргізудің бірыңғай тізілімі» қоғамдық секторы арқылы шағымдануға болады (egap-public.kgp.kz). 2021 жылдың 1 шілдесінен бастап Қазақстан Республикасының әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің қолданысқа енгізілуіне байланысты елде азаматтарға мемлекеттік органдардан ресми ақпарат сұрау салуды рәсімдеуге, өтініш немесе шағым беруге, өз құқығын, бостандығы мен заңды мүддесін қорғауды талап етуге мүмкіндік беретін «Е-өтініш» бірыңғай платформасы іске қосылды, оның ішінде әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізу шеңберінде.

В. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттаманы электронды рәсімдеу — планшеттік компьютер арқылы әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғауға арналған мобильді қосымшасы арқылы жүзеге асырылады. Қазақстанда «әкімшілік іс жүргізудің бірыңғай тізілімі» мобильді қосымшасы арқылы әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасау зор қарқын алуда. 2021 жылдың 12 айында 3750964 электронды хаттама тіркелді, содан кейін өткен жылмен салыстырсақ, 3774901 әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама «әкімшілік іс жүргізудің бірыңғай тізілімі» мобильді қосымшасы арқылы жасалды [4].

С. Деректі талдауға және сот жүйесі мен құқық қорғау органдары жұмысының тиімділігін анықтауға мүмкіндік беретін арнайы бағдарлама мен жүйені пайдалана отырып, әкімшілік істі қарау процесін цифрлы талдамалық сүйемелдеу.

Д. Тараптарды істі қарау нәтижесі туралы электронды хабардар ету, сондай-ақ ақпараттық қауіпсіздік және құпиялылық талабын сақтай отырып, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуге қатысушыларға электронды нысанда жүргізілуі жүзеге асырылатын әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс материалына қашықтан қол жеткізуге мүмкіндік беретін «әкімшілік іс жүргізудің бірыңғай тізілімі» жария секторын қолдана отырып жүзеге асырылады. Егер әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қағаз түрінде жүргізілсе, іске қатысушы тұлғалар, Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің (бұдан әрі — ҚР ӘҚБтК) 743-бабының 2-бөлігіне сәйкес «ұялы байланыстың абоненттік нөмірі бойынша немесе электронды мекенжай бойынша мәтіндік хабарламамен немесе шақыруды тіркеуді қамтамасыз ететін өзге де байланыс құралын пайдалана отырып» хабарлама алуы мүмкін [5].

Жалпы, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізу кезінде цифрландыру қағазбастылықты азайтуға, процесті жеделдетуге, қабылданатын шешімнің сапасын және тараптар арасындағы коммуникация деңгейін арттыруға көмектеседі.

«Әкімшілік іс жүргізудің бірыңғай тізілімі» жобасы бүгінгі күні посткеңестік елдерде теңдесі жоқ бірегей қосымша болып табылады. 2020 жылдың 31 қаңтарында «Еуразиялық экономикалық одақ» елдерінің қатысуымен «digitalalmaty: жаһандық экономиканың цифрлы болашағы» Халықаралық форумы шеңберінде «мемлекеттік сектордағы үздік ІТ-жоба» номинациясында «әкімшілік өндірістің бірыңғай тізілімі» жобасы танылды [6]. Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының өкілдері бұл жобаны іске асыру жедел және ашық процесті, азаматтарға айыппұлды тез және ыңғайлы төлеуге, сондай-ақ адами факторды болдырмай, сыбайлас жемқорлық тәуекелін барынша азайтуға мүмкіндік бергенін атап өтті.

Алайда осындай жоғары бағалауға қарамастан, осы ақпараттық жүйенің жеткіліксіз дамуымен байланысты кейбір мәселені бөліп көрсету қажет:

1. ҚР ӘҚБтК 802-бабының 4-бөлігіне сәйкес «... әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуді қамтамасыз ету шарасын қолдану туралы бірінші хаттама жасалған сәттен бастап қозғалған болып есептеледі» [5]. Алайда әкімшілік іс жүргізудің бірыңғай тізілімі жүйесі әкімшілік істі әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамамен ғана қозғауға мүмкіндік береді, тиісінше, егер лауазымды адам жеткізу немесе ұстау хаттамасын шығару арқылы істі

қозғаса, онда ол істі автоматты түрде тек қағаз форматта жүргізеді, өйткені электронды формат оған мұндай мүмкіндік бермейді.

Осы қарама-қайшылықты жою үшін әкімшілік іс жүргізудің бірыңғай тізілім қосымшасын пысықтап, іс қозғаудың негізі ретінде әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттаманы ғана емес, сондай-ақ қамтамасыз ету шарасын қолдану туралы бірінші хаттаманы да енгізу қажет. Бұл толықтыру, біздің ойымызша, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізудің қағаз форматын жүргізу жөніндегі уәкілетті лауазымды адамдардың жүктемесін айтарлықтай төмендетеді.

2. ҚР ӘҚБтК 806-бабының 6-бөлігіне сәйкес әкімшілік құқық бұзушылық мән-жайын қосымша анықтау талап етілетін жағдайда, әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама көрсетілген мән-жай анықталған күннен бастап үш тәулік ішінде жасалады. Талданатын баптың 7-бөлігі: «Сараптама жүргізу, маманның зерттеуі қажет болған жағдайда, әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама сараптаманың және (немесе) маманның қорытындысын алған сәттен бастап екі тәулік ішінде жасалады», - деп көрсетеді [5].

Алайда әкімшілік іс жүргізудің бірыңғай тізілім полиция қызметкерлерін жоғарыда аталған нормаға қайшы келетін әкімшілік құқық бұзушылық жасау фактісі анықталғаннан кейін дереу әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасауға міндеттейді. Нәтижесінде бірқатар проблема туындайды. Мысалы, ҚР ӘҚБтК-нің 608-бабы бойынша әкімшілік құқық бұзушылық анықталған жағдайда, уәкілетті лауазымды адам алдымен адамды медициналық куәландыруға алып жүруге, ал мас болу дәрежесін көрсететін медициналық куәландыру актісін алғаннан кейін әкімшілік хаттама жасауы тиіс. Әкімшілік іс жүргізудің бірыңғай тізілімі, өкінішке қарай, мұндай функционалдылықты қамтымайды, тиісінше уәкілетті лауазымды тұлғалар әкімшілік материалды қағаз форматында құрайды. Өлі де жоғарыда аталған бап бойынша әкімшілік іс электронды хаттамамен қозғалады, ал медициналық куәландыру мас күйін растамайды, тиісінше іс құқық бұзушылық құрамының болмауына байланысты тоқтатылады.

Осылайша, әкімшілік іс жүргізудің бірыңғай тізілімінің функционалы жоғарыда айтылған ескертуді пысықтауды қажет етеді.

Әкімшілік процесті цифрландырудың көптеген артықшылығы бар [6]. Бұл рәсімді жеделдетуге және қағаз құжаттамаға шығынды азайтуға, азаматтар үшін ақпараттың ашықтығы мен қол жетімділігін арттыруға, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық тәуекелін ең төменгі деңгейге дейін төмендетуге ықпал етеді. Сонымен қатар бұл мемлекеттің тұрақты дамуының және жаһандану жағдайында оның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды элементі болып табылады. Алайда цифрландыру барлық проблема үшін панацея болып табылмайтынын және әлеуметтік, экономикалық және құқықтық аспектіні ескере отырып, оны пысықтауды талап ететінін есте ұстаған жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Токаев принял участие в Международном технологическом форуме Digital Bridge // <https://zonakz.net/2021/10/27/tokaev-prinyal-uchastie-v-mezhdunarodnom-technologicheskome-digital-bridge/?ysclid=lgq2zhbq9a75499311> (дата обращения 20.04.2023).
2. Президент принял участие в торжественном мероприятии по случаю 30-летия казахстанской полиции // <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/press/news/details/392351?lang=ru&ysclid=lgq33wxjg3430270402> (дата обращения 20.04.2023).
3. Әкімшілік іс жүргізулердің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының м.а. 2020 жылғы 10 шілдедегі № 85 бұйрығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2000020962> (жүгіну күні 21.04.2023).

4. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу Комитетінің ақпараттық сервисі // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (өтініш берілген күні 19.04.2023).

5. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ кодексі //

6. Кужабаева Г.М. Информатизация уголовного и административного производства: постановка и проблемы // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1 (75). — С. 205–211.

Нурушев А.Ж.,

заместитель начальника Академии,

кандидат юридических наук, полковник полиции

(e-mail: ahan_n@mail.ru);

Қалқаманұлы Д.,

заместитель начальника кафедры административной деятельности ОВД,

доктор философии (PhD), подполковник полиции

(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева

г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: dkalkamanuly@mail.ru)

**Цифровизация производства по делам
об административных правонарушениях: проблемы и перспективы**

Аннотация. В условиях развития информационного общества актуальной задачей Республики Казахстан является использование потенциала цифровых технологий в сфере государственного управления. Представителями практически любой из отраслей отечественной юридической науки активно обсуждается вопрос о сущности и особенностях правовых отношений с использованием электронных возможностей. В работе раскрываются основные элементы цифровизации производства по делам об административных правонарушениях, проблемы при использовании цифровых технологий, в частности, мобильного приложения «Единый реестр административных производств», предложены пути решения, направленные на совершенствования функционала электронного формата административного производства. Указаны основные преимущества цифровизации, к которым относятся: ускорение и упрощение процедур административного производства, снижение затрат на бумажную документацию, повышение прозрачности и доступности информации для граждан, а также минимизация коррупционных рисков.

Ключевые слова: цифровизация, информация, цифровые технологии, электронный формат, протокол, административное правонарушение, производство по делу.

A.Zh. Nurushev,

Deputy Head of the Academy, Candidate of Juridical Sciences, Police Colonel

(e-mail: ahan_n@mail.ru);

D. Kalkamanuly,

Deputy Head of the Department of Administrative Activities

of the Department of Internal Affairs,

Doctor of Philosophy (PhD), Police Lieutenant Colonel

*(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabylbayev, e-mail: dkalkamanuly@mail.ru)*

**Digitalization of proceedings in cases of administrative offenses:
problems and prospects**

Annotation. In the context of the development of the information society, the urgent task of the Republic of Kazakhstan is to use the potential of digital technologies in the field of public administration. Representatives of almost any branch of domestic legal science actively discuss the issue of the essence

and features of legal relations using electronic capabilities. The paper reveals the main elements of digitalization of proceedings in cases of administrative offenses, problems with the use of digital technologies, in particular the mobile application «Unified Register of Administrative Proceedings» and suggests solutions aimed at improving the functionality of the electronic format of administrative proceedings. The main advantages of digitalization are indicated, which include: speeding up and simplifying administrative procedures, reducing the cost of paper documentation, increasing transparency and accessibility of information for citizens, as well as minimizing corruption risks.

Keywords: digitalization, information, digital technologies, electronic format, protocol, administrative offense, case proceedings.

UDC 343.195 (574)

M.B. Rakhimgulova,

Head of the department of General Legal and Special Disciplines,

Doctor of Philosophy (PhD)

(e-mail: madu805@mail.ru);

M.E. Balgozhina,

Associate Professor of the department of General Legal and Special Disciplines,

Doctor of Philosophy (PhD)

(e-mail: maigul.balgozhina@mail.ru);

V.V. Filin,

Associate Professor of the department of General Legal and Special Disciplines,

Candidate of Legal Sciences

(Karaganda University of Kazpotreboysuz, e-mail: vlad-filin@yandex.ru)

**Problems of legislative regulation of judicial procedures
with the participation of jurors**

Annotation. The article discusses the issues of legislative regulation of judicial procedures with the participation of jurors. The importance of this issue is determined by the fact that those articles of the Criminal Procedure Code that reflect the procedure of preliminary hearing, judicial investigation, discussion, voting are subject to research within the framework of the study of the procedural component of the jury trial. Some of them are devoted to regulating the procedure for conducting a preliminary hearing in a case, the other part determines the procedural features of the judicial investigation. The authors identify three important directions through which the conditions for the democratization of society are formulated through the prism of the judicial system. The conclusions formulated by the authors on the need to exclude the following norms from the CPC of the Republic of Kazakhstan are submitted for discussion.

Keywords: jury trial, judicial procedures, judicial investigation, court decision, court session, preliminary hearing, factual data, arguments of the parties.

The block of articles to be researched in the framework of studying the procedural component of the jury trial are articles that reflect the order of the preliminary hearing, judicial investigation, discussion, voting. Some of them are devoted to regulating the procedure for conducting a preliminary hearing in a case, while the other part determines the procedural features of a judicial investigation.

At the same time, the first group includes Art. 635-637 of Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan, we will analyze them. These articles define the following provisions:

- obligatory preliminary hearing in all cases relating to the jurisdiction of the jury [1, art. 631];
- the procedure for holding a preliminary hearing in all cases related to the jurisdiction of the jury and the types of decisions made as a result of such a hearing [1, art. 636, 637];

- the primacy of the will of one defendant, who declared his desire to trial on the merits of the crime with his participation, over the will of another defendant who did not declare this, or a group of them [1, art. 636];

- rule limiting the use of information in cognition by jurors [1, art. 636];

- the number of candidates for jurors [1, Art. 637].

The study of these elements indicates that only two of them are of interest. Others do not contain shortcomings that impede the implementation of the very idea of a jury trial. At the same time, these two provisions are provisions that determine the primacy of the will of one defendant who has declared his desire to trial on the merits of a crime with his participation over the will of another defendant who has not declared this, or a group of them, and a rule restricting the use of information in knowledge of jurors. The first of them has already been studied by us above, in relation to the question «why», and in the same part of the work that defines the problems of jurisdiction, we have proposed a solution to this problem, which consists in the inadmissibility of depriving one person of the will, by multiplying the will of another.

The second is the most interesting paradox of the current legislation and consists in establishing a rule that excludes from knowledge certain materials defined by the law enforcer as inadmissible. The very paradoxical nature of this issue lies in the fact that, in general, the understanding of certain facts as admissible is based on procedural fictions and presumptions of knowledge, quite reasonably ignored by jurors who resolve the issue on the basis of their own «worldly wisdom», and not some — something they do not understand the legal rules. This permission is the meaning of the jury trial, because fictions and presumptions are therefore not fair, because they are more abstract than necessary. In this context, this rule, which prohibits knowing anything to resolve the situation, is meaningless and stupid, because when it is executed, it makes a fiction out of the jury. It should be noted that these norms permeate many articles of section 14 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Proceedings in cases involving jurors». These include:

part 4 of Art. 636 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Peculiarities of conducting a preliminary hearing» indicating that:

- «4) If necessary, the materials of the case may be read out at the preliminary hearing to check their admissibility as evidence».

- part 3 of Art. 637 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Peculiarities of decisions made in the course of a preliminary hearing when scheduling a court session with the participation of jurors», indicating that:

- «3) Based on the results of the preliminary hearing, the judge, in accordance with Art. 112 of this Code excludes from the materials of the case factual data recognized as inadmissible as evidence.

- parts 2, 3 of Art. 648. Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Competence of the court with the participation of jurors» indicating that:

- «2) The judge must not acquaint the jurors with factual data inadmissible as evidence. If, during the trial, factual data is found that are inadmissible in accordance with Art. 112 of this Code as evidence, the presiding judge is obliged, in the absence of jurors, to decide on the issue of excluding them from such evidence, and in the case of examination of such evidence, recognize them as null and void, and their examination is invalid and explain to the jurors so that they do not take them into account when making decisions.

- 3) The parties are not entitled, without the permission of the presiding judge, to mention in court with the participation of jurors the existence of evidence excluded from the proceedings, to refer to them to substantiate their position. If this requirement is violated, the presiding judge must interrupt the speech of the participant in the process and warn him about the inadmissibility of mentioning the evidence excluded from the case and explain to the jury so that they do not perceive what was said by the participants in the process. In case of disobedience to the orders of the presid-

ing judge, a participant in the proceeding may be subject to a monetary penalty in the manner prescribed by this Code. An appropriate entry shall be made in the minutes of the court session about the said measures taken by the presiding judge. The court may also issue a private ruling in relation to a participant in the process who violates the order of legal proceedings and does not obey the lawful orders of the presiding judge, in order to take measures against him in the manner prescribed by law.

parts 2, 5, 6, 7 of Art. 650 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Peculiarities of the judicial investigation in court with the participation of jurors», indicating that:

«2) The public prosecutor, when announcing the operative part of the indictment, is not entitled to mention the facts of the criminal record of the defendant.

5) The parties, without the participation of a jury, may apply for the examination of evidence previously excluded by the judge from the trial of the case, without setting forth their essence. Listening to the opinions of the participants in the trial on the case in connection with such a petition is carried out by the judge in the absence of jurors.

An appropriate entry shall be made in the minutes of the court session about the said measures taken by the presiding judge.

6) Circumstances connected with the previous conviction of the defendant, on recognizing him as a chronic alcoholic or drug addict, as well as other circumstances that can cause prejudice of jurors in relation to the defendant, are not subject to investigation with the participation of jurors.

7) In case of violation of the procedure provided for by this article, the presiding judge is obliged to warn the relevant participant in the process about the inadmissibility of such behavior and explain to the jury so that they do not perceive what the participants in the process have said. In case of disobedience to the instructions of the presiding judge, a monetary penalty may be imposed on the participant in the proceedings in the manner prescribed by this Code»;

Part 2. Part 3 of Art. 651 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Disputations of the parties in court with the participation of a jury», indicating that:

«2) The first part of the debate consists of speeches by the public prosecutor, the victim, the defense counsel and the defendant, who state their positions on the proven or unproven guilt of the defendant without mentioning his previous conviction.

3) The parties may not mention circumstances that are not subject to consideration by the court with the participation of jurors, and refer to evidence not examined in the court session. The presiding judge interrupts such speeches and explains to the jurors that they should not take these circumstances into account when passing a sentence. In case of disobedience to the orders of the presiding judge, a monetary penalty may be imposed on the participant in the proceedings in the manner prescribed by this Code.

At the same time, they all contain only two norms that implement the same rule on the inadmissibility of examining evidence excluded from such evidence by virtue of the provisions of Art. 112 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Factual data inadmissible as evidence» and one rule imposing a ban on the use in evidence of materials that characterize the defendant from the negative side. In turn, all these norms consistently point to:

- inability to use inadmissible evidence;
- the right of the parties to petition for their use;
- prohibition of the perception of facts inadmissible as evidence;
- classifying materials negatively characterizing the defendant as inadmissible evidence.

We could note that it was not by chance that we quoted all these norms, since their external review testifies to the superfluous nature of some of them, which are regularly repeated in different articles. For example, such an excessive character is noticed in parts 2, 3 of Art. 648 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Competence of the court with the participation of jurors», part 5 of Art. 650 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Pe-

cularities of the judicial investigation in court with the participation of jurors», as well as parts 2 and 6 of Art. 650 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Peculiarities of the judicial investigation in court with the participation of jurors», part 2 of Art. 651 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Disputations of the parties in court with the participation of a jury».

At the same time, in this situation, it would be correct to raise the question, but how correct would it be to constrain jurors with procedural rules for interpreting facts? After all, the meaning of their participation lies precisely in the fact that the decision they make is not formed taking into account the legislative and professional conditions that determine the professional deformation of a judge. In this sense, the decision of the jury should be above all formalities, including certain Art. 112 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Factual data are inadmissible as evidence», because being the voice of the people, the decision of the jurors is higher than procedural fictions. This fact generally suggests the need to exclude the rule on the inadmissibility of using certain facts as evidence in a jury trial without resolving this issue by the jurors themselves.

There are significant comments on the rules for prohibiting the perception of facts that are inadmissible as evidence and classifying as inadmissible evidence materials that negatively characterize the defendant, listed in Part 1 of Art. 6, 7 and Art. 650 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan “Peculiarities of judicial investigation in court with the participation of jurors”. Thus, we believe that any restriction in the knowledge of jurors in the performance of their functions is essentially unacceptable. The legislator, by establishing a ban on knowledge of the circumstances related to the previous conviction of the defendant, on recognizing him (her) as a chronic alcoholic or drug addict, as well as other circumstances that can cause jurors' prejudice against the defendant, not only makes this knowledge null and void, but also thereby violates the rights injured party to whom this rule does not apply. Finally, the ban on the perception of certain facts known to the jury sounds very stupid. At the level of everyday comparison, this sounds like an indication to forget what this or that subject has seen. Note that this is impossible due to the properties of the memory possessed by a person who has perceived this or that fact. Yes, and it is absolutely meaningless, since the image of the attitude to this or that fact is formed in the mind of a person, regardless of external prohibitions. Considering that the decision made by the juror does not require its substantiation and is carried out through simple calculations of subjective opinions, such a rule on the prohibition of perception is also meaningless, since the opinion formed in the mind of the juror, including on the basis of such “inadmissible as evidence » facts, cannot be limited in any way [1, Art. 656]. Here, our conclusion is confirmed by the results of the study of criminal cases, which showed that in 100 % of cases of such a ban on the perception of facts, the jury still accepts a guilty verdict [2].

An example of such senselessness in the mind of a juror can be the content of Part 3 of Art. 112 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan “Factual data inadmissible as evidence”, which prohibits taking as evidence the materials of the criminal case that are not included in the inventory. Here, this fiction does not find its logical confirmation in the mind of a person who is not bound by the procedural rules of interpretation of norms, which is a juror.

The last argument is fully applicable to all other cases of understanding the facts as evidence in the context of the content of Art. 112 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Factual data inadmissible as evidence». It is worth noting that it was reflexively discovered by John D.D. and Kovalev N.P. in relation to information about a criminal record [3, 83].

In addition, we must not forget that the decision made by the jurors is based on an internal conviction, which is the basis for proving the domestic, and indeed the entire world criminal process [4]. Such conviction, however, presupposes a large share of emotional perception of the event and contradicts the theory of scientific objectivism, the essence of which presupposes the pre-established strength of each evidence in the criminal process [5, 132–134]. In the absence of such

an evaluative cliché, it is impossible to take into account or ignore this or that fact in any way, because conviction presupposes the formation of the image indicated above [6, 137]. This means that the very rule on the prohibition of such accounting is meaningless from the point of view of the inner conviction of the person evaluating the information and making a decision on the case. Unfortunately, the study of reality suggests otherwise. For example, in a case considered by the Specialized Interdistrict Court for Criminal Cases of the Karaganda Region, the judge dismissed the panel of assessors at the last moment due to their violation of the secrecy of the deliberation room. After the dissolution of the collegium, the assessors went to one of the local newspapers and said that the judge allegedly persuaded them to give certain answers, promising a minimum punishment for the defendant. This fact became the basis for initiating administrative proceedings against them. Two of the jurors were fined under Art. 657 of the Administrative Code of the Republic of Kazakhstan [7].

These arguments allow us to assert the need to exclude the following norms from the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan, which we have mentioned above, and in particular: part 4 of Art. 636 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Peculiarities of conducting a preliminary hearing», part 3 of Art. 637 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Peculiarities of decisions made in the course of a preliminary hearing when scheduling a court session with the participation of jurors», part 2, 3 of Art. 648. Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Competence of the court with the participation of jurors», parts 5, 6, 7 of Art. 650 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan «Peculiarities of judicial investigation in court with the participation of jurors».

List of used literature:

1. Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 No. 231-V (with changes and additions as of March 7, 2023) // Art. 194-195.
2. Materials of the criminal case No. 183541031001721 dated February 28, 2021.
3. Jackson J., Kovalev N. Lay Adjudication and Human Rights in Europe // *Columbia Journal of European Law*. — 2006. — Vol. 13. — P. 110–111.
4. About jurors. Law of the Republic of Kazakhstan dated January 16, 2006 No. 121-III.
5. Smyslov V.V. The specificity of the Russian national character and the new national idea // *Young scientist*. — 2009. — No. 7. — P. 132–134.
6. Абдульдинов Р. О., Ханов Т. А. Итеративность отдельных новел уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1 (75). — С. 136–141.
7. See criminal case No. 5598-21-00-1/44 13.08.2021.

Рахимгулова М.Б.,

*жалпы заңдық және арнайы пәндер кафедрасының меңгерушісі,
(PhD) философия докторы
(e-mail: madu805@mail.ru);*

Балғожина М.Е.,

*жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының доценті,
(PhD) философия докторы
(e-mail: maigul.balgozhina@mail.ru);*

Филин В.В.,

*жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: vlad-filin@yandex.ru)*

Сот рәсімін алқабилердің қатысуымен заңнамалық реттеу мәселесі

Аннотация. Мақалада алқабилердің қатысуымен сот рәсімін заңнамалық реттеу мәселесі қарастырылады. Бұл мәселенің маңыздылығы алқабилер сотының процедуралық құрамдас бөлігін зерделеу шеңберінде зерттеуге жататын ҚІЖК-нің алдын ала тыңдау, сот тергеуі, талқылау, дауыс беру тәртібін көрсететін баптары болып табылатынымен айкындалады. Олардың бір бөлігі іс бойынша алдын ала тыңдау тәртібін реттеуге арналған, екінші бөлігі сот тергеуінің процедуралық ерекшелігін анықтайды. Авторлар сот жүйесінің объективі арқылы қоғамды демократияландыру шарты тұжырымдалған үш маңызды бағытты анықтайды. Талқылауға авторлар тұжырымдаған ҚР ҚІЖК-дан қандай норманы алып тастау қажеттілігі туралы тұжырым шығарады.

Негізгі сөздер: алқабилер соты, сот рәсімі, сот тергеуі, сот шешімі, сот отырысы, алдын ала тыңдау, нақты дерек, тараптардың жарыссөзі.

Рахимгулова М.Б.,

*заведующая кафедрой общеправовых и специальных дисциплин,
доктор философии (PhD)
(e-mail: madu805@mail.ru);*

Балғожина М.Е.,

*доцент кафедры общеправовых и специальных дисциплин,
доктор философии (PhD)
(e-mail: maigul.balgozhina@mail.ru);*

Филин В.В.,

*доцент кафедры общеправовых и специальных дисциплин,
кандидат юридических наук
(Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: vlad-filin@yandex.ru)*

Проблемы законодательной регламентации судебных процедур с участием присяжных

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы законодательной регламентации судебных процедур с участием присяжных заседателей. Важность данного вопроса определяется тем, что подлежащими исследованию в рамках изучения процедурной составляющей суда присяжных являются те статьи УПК, которые отражают порядок предварительного слушания, судебного следствия, обсуждения, голосования. Часть из них посвящена регулированию порядка проведения предварительного слушания по делу, другая часть определяет процедурные особенности судебного следствия. Авторы определяют три важных направления, посредством которых формулируются условия демократизации общества через призму судебной системы. На обсуждение выносятся сформулированные авторами выводы о необходимости исключения из УПК РК нескольких норм.

Ключевые слова: суд присяжных, судебные процедуры, судебное следствие, судебное решение, судебное заседание, предварительное слушание, фактические данные, прения сторон.

УДК 343.982

Сайдамарова В.В.,

*доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
магистр юридических наук, полковник полиции
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: v.saidamarova@kpa.gov.kz)*

**Современные возможности использования ДНК
в правоохранительной деятельности при установлении личности человека**

Аннотация. Данные, полученные из анализа биологического материала человека с использованием генетических исследований, являются самыми актуальными и востребованными в современных условиях раскрытия и расследования правонарушений. В статье рассматриваются возможности новых направлений в генетике, таких как генотипирование и фенотипирование, определены объекты генетических исследований, направления их использования, причины и проблемы, возникающие в ходе их исследования и сбора, возможности использования баз данных в правоохранительной деятельности. Изучено одно из новых и перспективных направлений реализации итогов исследования генетического наследия человека — диагностика с целью выявления индивидуальных признаков, которые могут определить и описать внешний портрет правонарушителя в целях его дальнейшего установления. Автором определены в качестве результата основные направления использования результатов генетических исследований в правоохранительной деятельности.

Ключевые слова: ДНК, генетические исследования, геном, фенотипирование, генетика, правоохранительные органы, установление личности, биологический материал.

Использование результатов достижений науки и техники в правоохранительной сфере обусловило необходимость применения более точных методов, приёмов, сил и средств, направленных на выявление, изобличение лиц, совершающих (совершивших) правонарушения. Генезис правоохранительной деятельности свидетельствует о непрерывном совершенствовании приемов и методов, целью которого является повышение эффективности раскрытия и расследования правонарушений и установления лиц, причастных к их совершению. Решение вопросов данного направления предопределило процесс изучения и внедрение новых технологий, предлагаемых современной наукой и техникой. В настоящее время в правоохранительных органах имеется потребность во внедрении точных методов идентификации личности. Постепенно расширяются возможности внедрения современных биометрических технологий [1]. Одной из подобных технологий стали генетические исследования ДНК человека при установлении его личности.

Как известно, ДНК — это генетическая матрица, своеобразный код, в котором заключены данные о наследственной информации, передаваемой из поколения в поколение. Последовательность нуклеотидов ДНК у каждого человека уникальна, она формирует своеобразный «генетический след», остающийся индивидуальным и постоянным в течение всей его жизни. Геном человека представляет собой совокупность наследственного материала, который расположен в клетках человека. В человеческий геном входят 46 (23 пары) хромосом, расположенных в ядре клетки, и митохондриальная ДНК. Из 23 пар хромосом 22 пары являются аутосомами, две половые хромосомы — X и Y. Геном человека включает примерно 3,2 млрд. пар оснований. Эта особенность ДНК делает ее уникальной и интересной для применения в правоохранительной деятельности для раскрытия и расследования правонарушений.

Внедрение результатов ДНК-технологий в правоохранительную деятельность получило широкое освещение в трудах как российских, так и казахстанских исследователей: Л.В. Баженовой [2], И.Л. Беднякова, В.В. Кубанова [3], В.О. Давыдова [4], Ж.Р. Дильбархановой [5], М.К. Жабагиным [6], В.С. Кириленко, Е.А. Хомутовой [7], С.Н. Кубитович [8], И.О. Перепечиной [9]; [10], М.Г. Пименовым [11], Т.А. Хановым, М.Р. Сихимбаевым, Б.К. Биржановым, К.К. Биржановым [12] и др.

Анализ литературы позволяет выделить в качестве объектов генетических исследований, в рамках расследования происшествий преступной направленности, следующие:

- практически все ткани и биологические жидкости организма человека, содержащие ДНК (кровь человека, слюна, абортивный материал и пр.);
- вещественные доказательства (одежда, орудия преступления, объекты с места преступления и пр.) с пятнами крови, спермы и другими биологическими выделениями человека;
- биологические объекты, загрязненные микрофлорой (зубы, костные останки и пр.);
- микроколичества биологического материала (теоретически возможно исследовать ДНК, выделенную всего лишь из одной клетки);
- смешанные следы;
- волосные луковицы (срезанные волосы для исследования описываемыми методами непригодны, т. к. не содержат ядерную ДНК, а только митохондриальную);
- при отсутствии сравнительных образцов решается вопрос о принадлежности биологического следа (например, при безвестном исчезновении человека, уничтожении трупа и т. п.):
- объекты от трупов (фрагменты, отчлененные части тела, мягкие ткани, костные останки и пр.) [13, 184]; [4, 49–50].

Соответственно, основываясь на объектах генетических исследований, сформировались направления их использования, которые В.С. Кириленко, Е.А. Хомутова распределили по следующим категориям:

- прямое применение ко многим преступлениям, связанным с дикой природой (*Экологическая преступность, в случаях браконьерства, кражи и преследования животных в широком спектре видов*);
- в расследовании преступлений сексуальной направленности;
- наиболее точный способ идентификации жертв массовых катастроф;
- для определения, являются ли два или более человек членами одной семьи;
- для идентификации пола человека;
- поиск пропавших детей [14, 126–127].

Несмотря на использование новейших данных в сфере генетических исследований, авторы не отразили ряд сфер применения ДНК-технологий, а именно:

- генетическая регистрация, т. е. возможность сравнения ДНК по генетической базе данных;
- идентификация личности человека по биологическим останкам, изъятым с места происшествия, либо в связи с расследованием преступлений;
- идентификация людей как результат розыска безвестно пропавших, скрывшихся и пр.;
- идентификация ДНК как отрасль биометрии;
- ДНК-фенотипирование, т. е. возможность создания предполагаемого облика по исследуемому геному.

В правоохранительной деятельности, как правило, новейшие технологии используются лишь в том случае, если они продемонстрировали направленность, отвечающую критериям допустимости, законности, безопасности, этичности, научной состоятельности, эффективности, надежности и экономичности. В этой связи, как правило, в лабораториях ДНК-анализа используются два метода оценки качества и количества экстрагированной ДНК:

- метод капиллярного электрофореза;

– метод оценки полимеразной цепной реакции (ПЦР) в реальном времени.

Учитывая биологическую составляющую объектов генетических исследований, изъятых с места происшествия, к их отбору, изъятию и хранению предъявляются особые условия, позволяющие избежать опасности загрязнения и разрушения ДНК [5, 56].

Следует отметить актуальные причины медленного распространения данной научной сферы в правоохранительной составляющей Казахстана:

а) генетические технологии для целей идентификации конкретного человека, связанного с преступным событием, в настоящее время не имеют аналогов;

б) данная технология позволяет использовать небольшие количества вещества или «загрязненные» объекты;

в) результаты исследования ДНК позволяют решать широкий круг вопросов и задач правоохранительной деятельности.

Однако необходимо также констатировать ряд моментов, затрудняющих исследования ДНК в правоохранительной деятельности, а именно:

– необходимость организации специализированных лабораторных условий, отвечающих специфическим требованиям, в каждом регионе [15, 33–36];

– относительное длительное производство генетических исследований;

– экономическая дороговизна производства генетических исследований, обусловленная технической составляющей и расходными материалами импортного производства;

– отсутствие, не смотря на наличие Закона Республики Казахстан «О дактилоскопической и геномной регистрации», динамики полной его реализации и использования, баз данных генетического материала;

– зависимость научных изысканий Республики Казахстан от результатов генетических исследований и приобретения расходных материалов и оборудования в странах дальнего и ближнего зарубежья и пр.

Любые проекты в сфере генетики в той или иной степени связаны с необходимостью формирования специализированных баз данных. Формирование подобных генетических баз данных — идея отнюдь не новая, самой первой страной, которая начала генотипировать своих граждан, является Великобритания (с 1995 года). Общая численность базы данных ДНК составляет около 6,3 млн. генотипов. С 1998 года в США начала формироваться федеральная база данных ДНК в ФБР (FBI), общая численность базы составляет более 20 млн. генотипов. В этих странах приняты отдельные законы, регулирующие геномную регистрацию граждан страны.

На сегодня самой многочисленной и большой базой данных ДНК обладает Китай – более 80 млн. генотипов. В данной стране, как и в Великобритании и США, обязательна геномная регистрация всех задержанных лиц, также в Китае успешно функционирует отдельная программа по без вести пропавшим гражданам.

Помимо этих стран, свою базу данных ДНК имеют Япония (800 000 генотипов), Южная Корея (200 000 генотипов), Сингапур (250 000 генотипов), Малайзия (100 000 генотипов), Гонконг (150 000 генотипов), Тайвань (100 000 генотипов), Таиланд (70 000 генотипов), Филиппины (10 000 генотипов), Вьетнам (40 000 генотипов) и др. «Первопроходцами» геномной регистрации граждан являются такие страны, как США, Великобритания, Новая Зеландия, Австралия. На постсоветском пространстве геномную регистрацию граждан первыми начали осуществлять Российская Федерация и Республика Беларусь. Во всех указанных странах держателем базы данных ДНК является полиция.

В Республике Казахстан Закон «О дактилоскопической и геномной регистрации» принят в 2016 году [16]. Преимущества геномной регистрации уже отмечались специалистами, она необходима целей:

– предупреждения, расследования и раскрытия преступлений;

- розыска пропавших без вести граждан Республики Казахстан, иностранных граждан и лиц без гражданства;
- установления личности неопознанных трупов;
- установления личности лиц, не способных по своему физическому и психическому состоянию либо возрасту сообщить данные о себе;
- подтверждения личности граждан РК, иностранных граждан и лиц без гражданства [5, 82–83].

Геномная регистрация осуществляется уполномоченными государственными органами, в число которых включены: органы внутренних дел, уполномоченный государственный орган в области внешнеполитической деятельности, органы национальной безопасности, уполномоченный государственный орган в области транспорта [16]. В Казахстане данные мероприятия осуществляются с января 2015 года геномной лабораторией при МВД РК, формирующая АГИС (Автоматизированную геномную информационную систему) «Генпроф».

Органы внутренних дел осуществляют геномную регистрацию лиц, осужденных за совершение тяжких и особо тяжких преступлений, неустановленных лиц, чьи биологические материалы изъяты с мест совершения нераскрытых преступлений (*биологические следы*), неопознанных трупов, а также биологических родственников без вести пропавших граждан (*при наличии их письменного согласия*).

Кроме того, стоит отметить, что сегодня массив базы данных ДНК нашей страны имеет значительное количество генотипов, по которым проводятся поиск совпадений. База данных ДНК полностью автоматизирована и сегментирована по категориям лиц, чьи генотипы со-держаться. На сегодня в массиве АГИС содержится более 33 тыс. генотипов. Кроме того, имеются подтвержденные факты установления совпадений генотипов, среди которых определение биологического родства между людьми, установление личности преступника, совершившего преступление, установление личности неопознанных трупов. В процентном соотношении рост запросов проверок по базе данных генетического учета в течение трех лет вырос и составляет 14,3 % (2020–2021 гг.), 43,7 % (2021–2022 гг.), что свидетельствует о востребованности в сфере раскрытия и расследования правонарушений.

Наряду с этим, наличие базы данных ДНК позволяет проводить поиск людей не только внутри страны, но и по массивам базы данных других стран по линиям БКБОП (Бюро по координации борьбы с организованной преступностью стран СНГ) и Интерпола. В нашу страну в год приходят не менее сотни запросов из стран дальнего и ближнего зарубежья именно по ДНК, их количество из года в год растет.

Одним из новых и перспективных направлений реализации итогов исследования генетического наследия человека является его диагностика с целью выявления индивидуальных признаков. Так, И.О. Перепечина, исследуя возможности диагностических исследований ДНК (РНК), выделила следующие представляющие интерес для правоохранительной сферы направления:

- определение природы идентифицируемого объекта;
- установление механизма образования следов;
- определение времени образования следов;
- установление возраста лица, чьи генетические следы изъяты;
- прогнозирование географического происхождения лица;
- криминалистическое ДНК-фенотипирование;
- морфология ушной раковины;
- прогнозирование роста и пр. [17].

В целом автор достаточно подробно обрисовала отдельные направления диагностики ДНК (РНК), в том числе несомненно представляющее интерес криминалистическое ДНК-фенотипирование. Данная технология в литературе имеет различные наименования, так, в

частности, В.В. Попов употребляет термин «генетический или молекулярный фоторобот» [18], группа белорусских ученых использовала понятие «генетическое фенотипирование» [19]. В целом, несмотря на разночтения в терминологии, смысл данной технологии заключается в прогнозировании физических характеристик человека по анализу ДНК. Данный анализ осуществляется по фенотипу, совокупности внешних и внутренних признаков организма, приобретенных в результате индивидуального развития [20].

Открытие данного феномена принадлежит двум генетикам — М. Шрайверу и К. Ченг, которые обнаружили связь между имеющимся признаком внешности и определенным геном.

На сегодня достаточно достоверно определяется расовый тип человека, цвет его кожи, вплоть до оттенка. 98 % точности достигает тест на определение синих и темно-карих глаз. Светлый цвет волос определяется с достоверностью 70 %, темный – 87 %. Остаются неразгаданными гладкость, волнистость или кудрявость волос, а также облысение и седина. Если человеку 20–60 лет, его возраст можно определить с достоверностью до 5 лет, но для этого необходимо достаточно большое количество биологического материала, следовые количества непригодны [18, 221].

Между тем, результаты технологии геномного фенотипирования реализуются в сфере ретроспективного воссоздания облика человека на основе извлечённого ДНК скелетированных останков. Так, на основе методик ДНК-фенотипирования воссозданы предполагаемые 3D-проекты портретов «денисовской девочки», умершей приблизительно 160 000 лет назад, и трех египетских мумий, захороненных между 1380 г. до н. э. и 425 г. н. э. в древнеегипетском городе Абусир эль-Мелек. Результаты исследования генома показали, что у троих мужчин были темные глаза и волосы и светло-коричневая кожа [21]; [22].

С 2021 года на базе национального центра биотехнологий КН МОН РК учеными-генетиками проводится грантовое исследование «Исследование генетической вариативности цвета кожи, волос и радужной оболочки глаз казахстанской популяции». Данный проект рассчитан на 3 года, заключается в определении возможностей на основе генетического материала восстановления внешнего облика человека (цвет глаз, волос, национальная принадлежность) — представителя казахстанской популяции: «....Генетический полиморфизм Y-STR локусов распределён по миру неоднородно, отражая, с одной стороны, патрилокальность многих популяций, с другой стороны, сложные историко-демографические события и эффекты расширения отцовских линий в разных географических регионах. Эта дифференциальная закономерность представлена в YHRD в качестве метапопуляций, использование которых рекомендуется in the interpretation of Y-STR results in forensic analysis. Однако и Казахстан представлен в YHRD неоднородно – всего два гаплотипа по 27 Y-STR локусам представлены из Западного Казахстана, что очевидно недостаточно для описания генетического разнообразия Y-хромосомы всего Западного Казахстана...». С первоначальными результатами данного исследования можно ознакомиться в научной публикации [23].

В 2021 году Оперативно-криминалистическим департаментом МВД Республики Казахстан начато внедрение в криминалистическую практику метода секвенирования ДНК, основанного на NGS (next generation sequencing). За счет данной технологии возможно устанавливать не только генотипические признаки, но фенотипические признаки человека, такие как цвет глаз, волос, кожи и биогеографическое происхождение, т. е. национальность человека. Именно тогда приобретен комплекс лабораторного оборудования — секвенатор. В текущем году запланировано приобретение реактивов и расходных материалов к нему. Как известно, создание и внедрение новых технологий в разы снижают стоимость тех методов, которые применялись ранее. И поэтому ДНК-типирование, посредством которого осуществляется геномная регистрация, через несколько лет будет стоить в разы меньше, чем сейчас. Технология ДНК-фенотипирования для целей правоохранительной сферы является важным, актуальным и перспективным направлением, позволяющим с высокой степенью точности воссоздать

предполагаемый облик личности для использования его в розыскных целях (в форме оперативной идентификации).

Обобщая возможности использования ДНК в правоохранительной деятельности в целях установления личности человека, отметим следующее. Использовать результаты генетических исследований в правоохранительной деятельности целесообразно по следующим направлениям:

- правонарушения, связанные с природой (совершенные как в среде человеческого обитания, так и вне этой среды) — экологическая преступность, кражи скота и пр.;
- преступления сексуальной направленности;
- идентификация жертв массовых катастроф;
- определение родственных отношений;
- идентификация пола человека;
- поиск пропавших безвестных детей и др. лиц;
- идентификация личности человека;
- генетическая регистрация, т. е. возможность сравнения ДНК по генетической базе данных;
- идентификация ДНК как отрасль биометрии;
- ДНК-фенотипирование, т. е. возможность создания предполагаемого облика по исследуемому геному.

Список использованной литературы

1. Сайдамарова В.В. Становление и тенденции развития биометрии // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — Караганды. — 2021. — № 1 (71). — С. 55–61.
2. Баженова Л.В. Перспективы развития генетической идентификации // Известия Тульского государственного университета. — 2016. — № 2–3. — С. 155–161.
3. Бедняков И.Л., Кубанов В.В. Использование в раскрытии преступлений результатов геномной учетно-регистрационной деятельности: современное состояние и перспективы развития // Юридический вестник Самарского университета. — 2017. — Т. 3. — №3. — С. 90–93.
4. Давыдов В.О. К вопросу об эффективности использования методов генотипоскопии в сфере экспертной деятельности (на примере экспертно-криминалистического центра управления Министерства внутренних дел Российской Федерации по Тульской области) // Известия ТулГУ. Экономические и юридические науки. — 2013. — № 4–2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ob-effektivnosti-ispolzovaniya-metodov-genotiposkopii-v-sfere-ekspertnoy-deyatelnosti-na-primere-ekspertno> (дата обращения: 02.05.2023).
5. Дильбарханова Ж.Р. Генотипоскопическая экспертиза в расследовании преступлений: Учеб.-практ. пос. — Алматы: Юрист, 2007. — 88 с.
6. Zhabagin M.; Sarkytbayeva A.; Tazhigulova I.; Yerezhepov D.; Li S.; Akilzhanov R.; Yeralinov A.; Sabitov Z.; Akilzhanova A. Development of the Kazakhstan Y-chromosome haplotype reference database: Analysis of 27 Y-STR in Kazakh population. Int. J. Legal. Med. 2019, 133, 1029–1032. [Google Scholar] [CrossRef] [PubMed].
7. Кириленко В.С., Хомутова Е.А. Проблемы и перспективы применения ДНК в системе уголовного правосудия // Вестник Алтайской академии экономики и права. — 2021. — № 11-1. — С. 123–128.
8. Кубитович С.Н. ДНК как носитель информации неограниченного круга лиц // Вестник экономической безопасности. — 2017. — № 4. — С. 185–190.
9. Перепечина И.О. Эффективность ДНК-анализа при раскрытии и расследовании преступлений // Вестник Московского университета МВД России. — 2017. — № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/effektivnost-dnk-analiza-pri-raskrytii-i-rassledovanii-prestupleniy> (дата обращения: 25.04.2023).

10. Перепечина И.О., Пименов М.Г., Кондрашов С.А. Особенности формирования базы данных о генетических признаках на основе автоматизированных информационных систем // Экспертная практика. — 1996. — № 40. — С. 3–5.
11. Пименов М.Г., Культин А.Ю., Кондрашов С.А. Научные и практические аспекты криминалистического ДНК-анализа: Учеб. пос. — М.: ГУ ЭКЦ МВД России, 2001. — 144 с.
12. Ханов Т.А., Сихимбаев М.Р., Биржанов Б.К., Биржанов К.К. Геномная регистрация как универсальный идентификатор личности в системе мер предупреждения преступности: исследование и перспективы внедрения // Всероссийский криминологический журнал. — 2016. — Т. 10. — № 3. — С. 544–553.
13. Давыдов В.О. К вопросу об эффективности использования методов генотипоскопии в сфере экспертной деятельности (на примере экспертно-криминалистического центра управления Министерства внутренних дел Российской Федерации по Тульской области) // Известия ТулГУ. Экономические и юридические науки. — 2013. — №4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ob-effektivnosti-ispolzovaniya-metodov-genotiposkopii-v-sfere-ekspertnoy-deyatelnosti-na-primere-ekspertno> (дата обращения: 06.04.2023).
14. Кириленко В.С., Хомутова Е.А., Проблемы и перспективы применения ДНК в системе уголовного правосудия // Вестник Алтайской академии экономики и права. — 2021. — № 11-1. — С. 123–128.
15. Научные и практические аспекты криминалистического ДНК-анализа: Учеб. пос. — М.: ГУ ЭКЦ МВД России, 2001. — 144 с.
16. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 года «О дактилоскопической и геномной регистрации» № 40-VI ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000040>
17. Перепечина И.О. Некоторые новые возможности ДНК (РНК)-диагностики // Вестник Академии экономической безопасности. — № 2. — С. 214–219.
18. Попов В.В. Об одной из перспектив ДНК-анализа// Юрист-Правоведъ. — 2019. — № 2 (89). — С. 220–225.
19. Середенко (Шинкевич) М.В., Вакула С.И., Шаптуренко М.Н., Кондратюк А.В., Боровко С.Р., Луговнёв А.В., Гудиевская И.Г., Скрыпник О.В., Марченко Л.Н., Кильчевский А.В. Прогностическая способность системы генетического фенотипирования HirisPlex в белорусской популяции // Экологическая генетика = Ecological genetics: Рецензируемый научно-практический журнал / Учредитель, издатель: ООО «Эко-Вектор2». — 2021. — Т. 19. Вып. 1. — С. 67–76.
20. Фенотипирование помогает экспертам раскрывать безнадежные дела // https://ceur.ru/library/articles/sudebnaja_jekspertiza/item350284/ (дата обращения: 02.05.2023)
21. Марков А. Данные по метилированию ДНК позволили воссоздать облик денисовского человека https://elementy.ru/novosti_nauki/433540/Dannye_po_metilirovaniyu_DNK_pozvolili_vossozdat_oblik_denisovskogo_cheloveka (дата обращения: 02.05.2023)
22. Ученые из США восстановили лица трех египетских мумий с помощью ДНК // <https://thecity.m24.ru/news/2880> (дата обращения: 26.04.2023)
23. Ashirbekov Y., Sabitov Z., Aidarov B., Abaildayev A., Junissova Z., Cherusheva A., Saidamirova V.V., Sharipov K., Ramankulov Y., Zhabagin M. Genetic Polymorphism of 27 Y-STR Loci in the Western Kazakh Tribes from Kazakhstan and Karakalpakstan, Uzbekistan. Genes 2022, 13, 1826. <https://doi.org/10.3390/genes13101826>

Сайдамарова В.В.,
қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика
кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: v.saidamarova@kpa.gov.kz)

**Адамның жеке басын анықтау кезінде құқық қорғау қызметінде
ДНҚ-ны қолданудың заманауи мүмкіндігі**

Аннотация. Құқық бұзушының жеке басын анықтаудың қазіргі кезеңінде құқық қорғау қызметінде уақытылы және нақты құралды, әдіс-тәсілді қолдану қажеттілігі артты. Географиялық емес зерттеулерді пайдалана отырып, адамның биологиялық материалын талдаудан алынған дерек құқық бұзушылықты ашу мен тергеудің қазіргі жағдайында ең өзекті және сұранысқа ие болып табылады. Мақалада генотиптеу және фенотиптеу сияқты генетикадағы жаңа бағыттың мүмкіндігі қарастырылады, генетикалық зерттеудің объектісі, оларды пайдалану бағыты, оларды зерттеу және жинау барысында туындаған себеп пен проблема, құқық қорғау қызметінде мәлімет базасын пайдалану мүмкіндігі анықталады. Адамның генетикалық мұрасын зерттеу нәтижесін іске асырудың жаңа және перспективалы бағытының бірі - одан әрі анықтау мақсатында құқық бұзушының сыртқы портретін анықтайтын және сипаттайтын жеке белгіні анықтау мақсатында диагностика қарастырылады. Автор құқық қорғау қызметінде генетикалық зерттеудің нәтижесін пайдаланудың негізгі бағытын нәтиже ретінде анықтайды.

Негізгі сөздер: ДНҚ, генетикалық зерттеу, геном, фенотиптеу, генетика, құқық қорғау органдары, жеке басын анықтау, биологиялық материал.

V.V. Saidamarova,
Associate Professor of the Department of Criminal Law,
Criminal Procedure and Criminalistics,
Master of Law, Police Colonel
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Ma Esbulatov, e-mail: v.saidamarova@kpa.gov.kz)

**Modern possibilities of using DNA
in law enforcement during establish a person's identity**

Annotation. At the present stage of establishing the identity of the offender, the need to use timely and more accurate means, techniques and methods in law enforcement has increased. The data obtained from the analysis of human biological material using genetic studies are the most relevant and in demand in modern conditions of disclosure and investigation of offenses. The article examines the possibilities of new directions in genetics, such as genotyping and phenotyping, identifies the objects of genetic research, the directions of their use, the causes and problems that arise during their research and collection, the possibilities of using databases in law enforcement activities. One of the new and promising directions of the implementation of the methods of studying the genetic heritage of a person is considered - diagnostics in order to identify individual signs that can identify and describe the external portrait of the offender in order to further establish it. The author defines as a result the main directions of using the results of genetic research in law enforcement.

Keywords: DNA, genetic research, genome, phenotyping, genetics, law enforcement agencies, identification, biological material.

Салаев А.Б.,
*заместитель начальника кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: adil.adlan007@gmail.com)*

**Цифровизация в осмотре места происшествия:
современный взгляд на уголовное судопроизводство**

Аннотация. Цифровизация играет все более важную роль в сфере правосудия, особенно в процессе сбора и анализа доказательств. Данная научная статья посвящена обсуждению вопросов, связанных с цифровизацией осмотра места происшествия в рамках досудебного расследования в электронном формате. Автор представляет новый подход к осмотру места происшествия, основанный на использовании современных технологий и цифровых инструментов. В статье рассматриваются преимущества цифровизации в процессе осмотра места происшествия, включая повышение качества доказательств, улучшение координации работы сотрудников правоохранительных органов и уменьшение времени, затрачиваемого на осмотр; обсуждаются различные технологии, которые могут быть использованы в процессе осмотра места происшествия, включая камеры наблюдения, дроны и технологии виртуальной и дополненной реальности.

Ключевые слова: следственный осмотр, электронный формат, цифровизация, оптимизация, правоохранительная деятельность, досудебное производство.

Цифровизация является процессом использования цифровых технологий для улучшения качества и эффективности различных процессов. В деятельности органов досудебного производства цифровизация может помочь ускорить процесс сбора и анализа доказательств, повысить доступность правосудия и улучшить общее качество деятельности органов, осуществляющих досудебное производство в электронном формате. Использование цифровых инструментов в процессе сбора доказательств может обеспечить большую прозрачность и справедливость, что является крайне важным для поддержания доверия со стороны общественности.

Большинство современных стран, в том числе Республика Казахстан, уже имеют непосредственный опыт использования цифровых технологий в повседневной жизни. Однако правоохранительная система в течение длительного времени отставала от этих тенденций ввиду объективных причин, связанных с формализацией делопроизводства. Данный процесс не только снижает временные и материальные затраты на работу правоохранительных органов, но также обеспечивает повышение эффективности и прозрачности их деятельности. В частности, цифровые технологии позволяют быстро обрабатывать большие объемы информации, осуществлять оперативный мониторинг и анализ преступных ситуаций, выявлять и предотвращать преступные посягательства. Использование информационно-коммуникационных технологий в правоохранительной сфере способствует повышению качества доказательной базы и уменьшению вероятности ошибок и противоречий в доказательственном материале.

В Республике Казахстан ведется активная работа по развитию и внедрению новых информационно-коммуникационных технологий в правоохранительную сферу, что позволяет обеспечить эффективность деятельности правоохранительных органов и повысить уровень безопасности и справедливости в обществе. В 2017 г. был разработан модуль под названием «Электронное уголовное дело» на основе информационной системы «Единый реестр досудебных расследований», который позволил автоматизировать этапы досудебного расследования. В уголовно-процессуальный кодекс была добавлена статья 42-1, что сделало процесс расследования более эффективным и современным [1]. Использование модуля «Электронное

уголовное дело» снижает вероятность ошибок, связанных с человеческим фактором, так как система предоставляет возможность контроля и мониторинга процесса расследования, а также сокращает время, затрачиваемое на подготовку и анализ документации.

Данные обстоятельства требуют пересмотра традиционных подходов и методов координации действий между органами досудебного производства. Особенно это касается такой важной стадии расследования, как осмотр места происшествия в уголовном судопроизводстве. Быстрый рост технологий, появление новых видов преступлений, изменение способов совершения преступлений, а также рост потребности в эффективном использовании ресурсов требуют новых, более инновационных подходов к осмотру места происшествия. Это вызывает необходимость поиска новых технологических решений, таких как использование цифровых технологий, автоматизированных систем и облачных платформ, которые могут существенно улучшить качество и эффективность процесса осмотра места происшествия, а также повысить точность и достоверность доказательств в уголовных делах. Изменяющиеся обстоятельства в уголовных делах требуют новых и более современных подходов к осмотру места происшествия, чтобы обеспечить более эффективное и точное расследование преступлений и более справедливое уголовное правосудие.

Осмотр как следственное действие является неотъемлемой частью уголовного процесса и используется для сбора доказательств в рамках уголовного дела. Основная цель проведения осмотра заключается в изучении места, на котором произошло преступление, обнаружении и фиксации следов преступления. Осмотр предполагает комплексный подход к исследованию объекта. Для этого применяются различные методы и приемы, такие как визуальный осмотр, фото- и видеофиксация, замеры, отбор образцов для исследований и многое другое. Использование такого подхода позволяет получить наиболее полную информацию о произошедшем преступлении, что способствует более эффективному расследованию уголовного дела.

По мнению Р.А. Потураева, следственный осмотр представляет собой действия следователя (дознавателя), направленные на осмотр места происшествия, обнаружение и фиксацию следов преступления, сбор необходимых доказательств [2, 5]. Е.С. Лапин считает, что следственный осмотр — это одно из основных следственных действий, предназначенное для изучения места происшествия и обнаружения следов преступления, которые могут стать важными доказательствами в уголовном деле [3, 34]. В свою очередь И.В. Семин указывает на то, что следственный осмотр объединяет в себе сложный комплекс мероприятий, направленных на изучение места происшествия, обнаружение следов преступления и фиксацию необходимых доказательств. Он проводится с целью получения наиболее полной информации о произошедшем преступлении [4, 42].

Проведенный анализ научных изысканий ученых позволяет выделить сущностные признаки следственного осмотра, которые можно охарактеризовать следующим образом.

1. Цель — основной целью следственного осмотра является получение фактических данных, которые могут быть использованы в качестве доказательств в уголовном деле. Для этого проводится исследование места происшествия, обнаруживаются и фиксируются следы и материальные доказательства.

2. Комплексность — следственный осмотр является сложным комплексом мероприятий, которые проводятся в соответствии с установленными нормами и правилами.

3. Направленность на сбор доказательств — проведение следственного осмотра направлено на сбор доказательств в уголовном деле. Собранные доказательства могут быть использованы в ходе досудебного производства в качестве улик в пользу или против подозреваемого.

4. Обязательность проведения — следственный осмотр является обязательным следственным действием, которое должно проводиться при расследовании уголовных дел. Он не-

обходим для получения наиболее полной информации о произошедшем преступлении и для сбора достоверных доказательств.

5. Уважение прав граждан — при проведении следственного осмотра необходимо соблюдать права и свободы граждан. Осмотр должен производиться в соответствии с законодательством, с учетом требований прав на неприкосновенность жилища и личной жизни.

При этом, учитывая изложенное, следует понимать, что цифровизация в настоящее время играет значимую роль в различных областях деятельности, включая сферу уголовного судопроизводства [5, 33]. Современные технологии неизбежно повлияли на методы сбора доказательств, в том числе на осмотр места происшествия. Наиболее значимым преимуществом цифровизации при проведении осмотра места происшествия является возможность использования современного оборудования для фиксации следов. Технические средства, такие как камеры, дроны, аппараты лазерного сканирования, позволяют получить более точную и полную информацию о месте происшествия, чем это было ранее. Кроме того, цифровые данные, полученные в результате осмотра места происшествия, могут быть быстрее и удобнее обработаны, сохранены и переданы другим участникам процесса. Еще одним важным преимуществом цифровизации является возможность удаленного доступа к информации, что позволяет оптимизировать работу следователей и экспертов, ускоряя процесс сбора и анализа доказательств. Также стоит отметить, что использование цифровых технологий может значительно снизить вероятность ошибок при проведении осмотра места происшествия и повысить качество доказательств.

Однако несмотря на все преимущества цифровизации, необходимо учитывать и некоторые ее недостатки. Например, технические средства не всегда могут быть применены в конкретных условиях осмотра места происшествия, например, в труднодоступных местах или при неблагоприятных погодных условиях. Кроме того, необходимо учитывать возможность технических сбоев, которые могут привести к потере данных или неверной интерпретации полученной информации.

Использование искусственного интеллекта при проведении следственного осмотра может значительно упростить и ускорить процесс сбора и анализа доказательств. Одним из примеров использования искусственного интеллекта в следственной практике является автоматическое распознавание лиц на видеозаписях, изъятых на месте происшествия. Это позволяет быстро и точно идентифицировать подозреваемых и свидетелей, что существенно ускоряет процесс расследования и повышает эффективность работы следственных органов.

Следующим положительным примером использования искусственного интеллекта является автоматический анализ фото- и видеоматериалов с помощью компьютерных алгоритмов. Такие алгоритмы позволяют быстро и точно определять наличие следов на месте происшествия, например, биологических выделений, орудий преступления, обстановки, и получить более полную картину произошедшего. Также искусственный интеллект может быть использован для анализа больших объемов данных, связанных с расследованием конкретного преступления. Например, алгоритмы машинного обучения могут помочь выявить связи между различными факторами, что может стать ключевым доказательством в деле.

Использование искусственного интеллекта при проведении следственного осмотра является наиболее продуктивным вариантом. Это связано с использованием цифровых средств для фиксации и осмотра следов преступников, предметов обстановки места совершения преступления, а также передачи этой информации на компьютер следователя или дознавателя и в электронные материалы уголовного дела. Кроме того, цифровые технологии могут использоваться при подготовке электронных процессуальных документов и протоколировании хода процессуальных действий.

Искусственный интеллект может быть использован для обработки информации, полученной с места происшествия, для идентификации вероятного преступника, отождествления

информации с криминалистическими учетами, включая дактилоскопический учет, а также моделирования портрета подозреваемого и его распознавания с помощью видеокамер на улицах, в метро, домах и других местах. Использование искусственного интеллекта может значительно ускорить и улучшить процесс следственного осмотра, позволяя получить более точные и быстрые результаты, а также повысить эффективность расследования преступлений. Однако, необходимо учитывать и потенциальные недостатки использования искусственного интеллекта, такие как возможность ошибок и нарушения конфиденциальности данных. Поэтому внедрение искусственного интеллекта должно осуществляться с учетом всех факторов и при соблюдении соответствующих правовых норм и мер безопасности [6, 127].

Использование технологий при осмотре места происшествия является неотъемлемой частью современного расследования [7, 144]. Камеры наблюдения, дроны и технологии виртуальной и дополненной реальности открывают новые возможности для более эффективного и точного сбора и анализа доказательств.

Одним из самых популярных и распространенных инструментов при осмотре места происшествия являются камеры наблюдения. Они могут быть установлены как на территории самого объекта преступления, так и на прилегающих улицах и зданиях. Важным преимуществом использования камер наблюдения является возможность фиксации всех движений и действий, происходящих на месте происшествия. Благодаря этому следователи могут получить ценные доказательства, такие как описание внешности преступников, данные о маршруте и времени их передвижения, а также описание транспортных средств, которыми они пользовались.

Также важным инструментом, который может использоваться при осмотре места происшествия, являются дроны. Дроны позволяют получить обзор с высоты так называемого «птичьего полета», что может быть полезным в тех случаях, когда осмотр места происшествия затруднен из-за больших размеров осматриваемого объекта или препятствий на земле. Кроме того, дроны могут быть использованы для быстрого поиска преступников, особенно в труднодоступных местах, где не могут пройти транспортные средства. Дроны также позволяют получить более точные и детальные изображения, чем камеры наблюдения на земле.

Виртуальная реальность представляет собой технологию, которая создает иллюзию полного погружения в искусственную среду [8, 74]. Эта технология может использоваться в различных областях, включая медицину, образование, развлечения и даже правоохранительная деятельность. Вот некоторые возможности использования виртуальной реальности в процессе проведения следственного осмотра.

1. Реконструкция места происшествия. С помощью виртуальной реальности можно создать точную 3D-модель места происшествия. Это может помочь следователям визуализировать место происшествия и проанализировать его, чтобы найти дополнительные доказательства. Это также может быть полезно при подготовке протоколов осмотра места происшествия.

2. Тренировочные упражнения. Виртуальная реальность может использоваться для тренировки следователей, чтобы они могли получить опыт в проведении следственных действий в различных сценариях. Таким образом, можно улучшить процесс проведения следствия и увеличить шансы на успешное расследование.

3. Рассмотрение сценариев. С помощью виртуальной реальности можно создавать различные сценарии и альтернативные версии того, что могло произойти на месте происшествия. Это может помочь следователям лучше понять обстоятельства и возможные сценарии, что в свою очередь способствует принятию более обоснованных решений.

Также одним из перспективных направлений в области технологий, применяемых в следственной деятельности, является использование дополненной реальности. Дополненная реальность представляет собой технологию, позволяющую накладывать виртуальные объек-

ты на реальный мир, создавая таким образом гибкую и удобную среду для взаимодействия с информацией.

В контексте проведения следственного осмотра дополненная реальность может быть использована для визуализации информации о месте происшествия. Например, следователь может использовать приложение дополненной реальности на своем устройстве для создания виртуальной модели места происшествия, на которой будут отображены различные элементы: следы, орудия преступления, предметы обстановки и т. д. Благодаря этому следователь может получить более полное представление о том, что произошло на месте происшествия и какие следы нужно фиксировать.

Другим примером использования дополненной реальности при проведении следственного осмотра является создание виртуальных планов помещений. Например, если местом происшествия является квартира или дом, то следователь может использовать специальное приложение для создания виртуального плана помещения, на котором будут отображены мебель, двери, окна и т. д. Это позволит более точно описать место происшествия и выявить возможные места, где могут находиться следы.

Также возможно использование дополненной реальности для визуализации следов преступления. Например, следователь может использовать приложение дополненной реальности для создания виртуальных объектов, которые будут накладываться на реальные следы и помогать определить их тип и размер. Это также может помочь в создании виртуальной модели места происшествия и визуализации расположения следов и предметов обстановки.

Исходя из проведенного анализа, можно заключить, что цифровизация в осмотре места происшествия является неотъемлемой частью современного уголовного судопроизводства. Использование цифровых технологий, таких как камеры наблюдения, дроны, виртуальная и дополненная реальность, а также искусственный интеллект, позволяет значительно повысить эффективность следственного осмотра и ускорить процесс сбора и анализа доказательств.

1. Цифровые технологии обеспечивают точность и надежность сбора информации, а также способствуют сохранению целостности доказательств. Использование искусственного интеллекта позволяет автоматически обрабатывать большие объемы данных, что существенно упрощает и ускоряет процесс анализа доказательств. При этом, использование цифровых технологий также предполагает наличие высококвалифицированных специалистов, которые могут правильно оценить и интерпретировать полученную информацию. Кроме того, необходимо учитывать возможные риски, связанные с хранением и обработкой цифровых данных, и принимать меры для их защиты.

2. Таким образом, можно сделать вывод, что цифровизация в осмотре места происшествия является необходимой и эффективной составляющей уголовного судопроизводства, но ее использование должно осуществляться с учетом всех соответствующих норм и правил действующего законодательства Республики Казахстан.

Список использованной литературы:

1. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности: Закон Республики Казахстан от 21 декабря 2017 г. № 118-VI ЗРК // Казахстанская правда. 2017. 22 дек.
2. Потураев Р.А. Следственный осмотр в системе следственных действий, проводимых по делам о налоговых преступлениях // Российский следователь. — 2007. — № 6. — С. 4–7.
3. Лапин Е.С. О некоторых актуальных вопросах производства следственного осмотра // Эксперт-криминалист. — 2022. — № 3. — С. 33–36.

4. Семин И.В. Некоторые особенности и проблемы осмотра мобильных телефонов как предметов, хранящих в себе следственно значимую информацию // Актуальные проблемы современности. — 2022. — № 3 (37). — С. 41–43.
5. Тлеубаев Д.К., Иманбаев С.М., Карымсаков Р.Ш. Цифровизация уголовного процесса в Республике Казахстан: становление и практика применения // Colloquium-journal. — 2021. — № 11 (98). — С. 31–37.
6. Кустов А.М. Использование искусственного интеллекта при производстве процессуальных действий // Высокотехнологичное право: генезис и перспективы: Материалы III Международной межвузовской научно-практической конференции. — Красноярск, 2022. — С. 122–128.
7. Лысенко Е.С. Совершенствование работы органов внутренних дел в условиях развития информационного общества // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 4 (74). — 142–147.
8. Курманбаев Е.Б., Медиев Р.А. Цифровизация осмотра места происшествия в рамках уголовного судопроизводства (в электронном формате) // Мир закона. — 2021. — № 7-8 (231-232). — С. 56–92.

Салаев А.Б.,

*қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика
кафедра бастығының орынбасары*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: adil.adlan007@gmail.com)*

Оқиға орнын тексерудегі цифрландыру: қылмыстық сот ісін жүргізуге заманауи көзқарас

Аннотация. Цифрландыру сот төрелігі саласында, әсіресе дәлелдеме жинау және талдау процесінде маңызды рөл атқарады. Бұл ғылыми мақала электронды форматта сотқа дейінгі тергеу шеңберінде оқиға болған жерді қарауды цифрландыруға байланысты мәселені талқылауға арналған. Автор заманауи технология мен цифрлы құралды пайдалануға негізделген оқиға орнын тексерудің жаңа тәсілін ұсынады. Мақалада оқиға болған жерді тексеру процесінде цифрландыру алдындағы мүлік, соның ішінде дәлелдеменің сапасын арттыру, құқық қорғау органы қызметкерлерінің жұмысын үйлестіруді жақсарту және тексеруге кететін уақытты азайту қарастырылады; оқиға болған жерді тексеру процесінде қолдануға болатын әр түрлі технология, соның ішінде бақылау камерасы, дрон және виртуалды және толықтырылған шындық технологиясы талқыланады.

Негізгі сөздер: тергеу тексеру, электронды формат, цифрландыру, онтайландыру, құқық қорғау қызметі, сотқа дейінгі іс жүргізу.

A.B. Salaev,

*Deputy Head of the Department of criminal law, Criminal Procedure and Criminalistics
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Ma Esbulatov, e-mail: adil.adlan007@gmail.com)*

Digitalization in the inspection of the scene of the incident: a modern view of criminal proceedings

Annotation. Digitalization is playing an increasingly important role in the field of justice, especially in the process of collecting and analyzing evidence. This scientific article is devoted to the discussion of issues related to the digitalization of the inspection of the scene of the incident as part of the pre-trial investigation in electronic format. The author presents a new approach to the inspection of the scene of the accident, based on the use of modern technologies and digital tools. The article discusses the advantages of digitalization in the process of inspecting the scene of an accident, including improving the quality of evidence, improving the coordination of law enforcement officers and reducing the time spent on inspection;

discusses various technologies that can be used in the process of inspecting the scene of an accident, including surveillance cameras, drones and virtual and augmented reality technologies.

Keywords: investigative inspection, electronic format, digitalization, optimization, law enforcement, pre-trial proceedings.

УДК 342

Салкебаев Т.С.,

начальник кафедры административной деятельности ОВД,

доктор философии (PhD), полковник полиции

(e-mail: salkebaev@mail.ru);

Ладыгина О.А.,

старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,

магистр юридических наук, подполковник полиции

(e-mail: o.ladygina@kpa.gov.kz);

Олейник В.В.,

старший преподаватель кафедры административно-правовых дисциплин,
подполковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: valynik84@mail.ru)

Организационное совершенствование национальной полиции Казахстана: доктринальная модель

Аннотация. Одной из актуальных задач в сфере усиления защиты прав граждан Республики Казахстан и их безопасности остается полноценная реформа правоохранительной системы, в особенности полиции. В связи с этим Глава государства в своем Послании народу Казахстана поставил цель изменить образ полиции как силового инструмента государства и модернизировать его в орган по оказанию услуг гражданам для обеспечения их безопасности. Очевидно, что имеется целый комплекс причин такого положения, и авторы обозначают контуры их исследования. Наиболее сложным направлением, с точки зрения авторов, следует признать коррекцию функций полиции и её структуры. В связи с этим рассмотрена функциональная характеристика национальной полиции, а также наиболее значимые аспекты её деятельности.

Ключевые слова: полиция, функции полиции, организационное построение и система полиции, надзор и контроль в деятельности полиции, сервисная функция полиции.

В рамках реализации Дорожной карты по модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан на 2019–2021 годы, утвержденной постановлением Правительства Республики Казахстан № 897 от 27 декабря 2018 года [1], Министерством внутренних дел (далее — Министерство, МВД) проведены организационные меры, направленные на совершенствование своей структуры.

Между тем, приоритетность вышеуказанных задач в практике реализации функций министерства не прослеживается. В частности, службы и сотрудники, непосредственно взаимодействующие с населением, по-прежнему функционально загружены большим объемом иной работы, в критериях оценки их деятельности отсутствие жалоб граждан занимает далеко не первое место, уступая по значимости таким показателям, как: соблюдение режима секретности, оперативное и грамотное руководство следственно-оперативными группами, знание криминогенной обстановки и т. д. [2].

Очевидно, что имеется целый комплекс причин такого положения, и автор обозначает контуры их исследования. Наиболее сложным направлением, которое выделил автор, следует признать коррекцию функций полиции и её структуры. В связи с этим авторы провели функ-

циональную характеристику национальной полиции, а также наиболее значимых аспектов её деятельности.

Наряду с указанной концептуальной проблемой деятельность Министерства характеризуется также и другими недостатками, среди которых первоочередное внимание обращает на себя дублирование функций между различными подразделениями центрального аппарата Министерства, а также между ними и территориальными подразделениями МВД.

Кроме того, на уровне центрального аппарата отмечается чрезмерное количество структурных подразделений (должностей), реализующих исключительно обеспечительные функции, в том числе дополнительных контрольных инстанций по отношению к территориальным подразделениям.

Так, при наличии прокурорского надзора за законностью предварительного расследования и с учетом конечного рассмотрения уголовных дел судом наличие более чем одной инстанции внутриведомственного контроля за работой следователей ОВД представляется неоправданным.

Обращает на себя внимание то, что многолетнее существование нескольких уровней внутриведомственного контроля к заметному улучшению качества предварительного следствия не привело. Ранее в рамках административной реформы в системе МВД были созданы Следственный комитет и комитеты криминальной, административной, дорожной полиции в которых подразделения были объединены по функциональному признаку, что позволило, по мнению бывшего Министра внутренних дел, вдвое сократить количество департаментов, устранить дублирование функций, сконцентрировать усилия центрального аппарата на стратегических регулятивных функциях, более эффективно координировать работу территориальных и транспортных органов внутренних дел.

Отмеченное внешне соответствовало признакам административной реформы, но в то же время не способствовало достижению её цели, поскольку практически не привело к сокращению управленческого аппарата, не приблизило конкретные полицейские органы и самих полицейских к населению, что является основным условием улучшения взаимоотношения населения с полицией, повышения качества оказываемых услуг.

Следует отметить, что первой задачей, возложенной на ОВД, является: профилактика правонарушений, при этом функционально вся система оценки деятельности направлена на выявление правонарушений, по количеству которых (преимущественно), а также наложенных штрафов и их взысканию составляются рейтинги подразделений. Это свидетельствует о недостаточном понимании как рядовыми сотрудниками, так и их руководителями сути задач, поставленных законом. Отчасти этим объясняются приоритеты установки камер видеонаблюдения за дорожным движением, а не в районах с высоким уровнем преступности. Доказательством этого также является рост уголовных правонарушений в семейно-бытовой сфере (по итогам 2022 года — каждое десятое преступление) [3]. Таким образом, на лицо смещение приоритетов в организации деятельности полиции.

В этом вопросе необходимо исходить из того, что Казахстан принял за основу своего развития принципы и опыт стран ОЭСР [4], где «нулевая терпимость» к правонарушениям достигается именно за счет их профилактики. *В исследованиях многих американских и английских специалистов подчеркивается, что среди функций полиции приоритетной должна быть профилактика правонарушений. Эффективная и профессиональная реализация этой функции позволит, по их мнению, создать прочные позиции для предупреждения преступности и, одновременно, организовать полноценные контакты с населением [5].*

Вопрос выбора приоритетов организационно-правового развития МВД базировался на: состоянии преступности, политической конъюнктуре, личных качествах и опыте работы руководителя. Неустойчивость этих трех компонентов автоматически влекла за собой достаточ-

но беспорядочную смену приоритетов и в «борьбе с преступностью», и в решении организационно-штатных вопросов, и в кадровой политике на всех уровнях.

Вместе с тем, выбор приоритетов имеет не только организационное, но и политическое значение, связанное с необходимостью формировать общественное мнение и о состоянии правопорядка, и о работе полиции. Большинству граждан практически безразлично, как и в каком направлении должна развиваться и совершенствоваться (с организационной точки зрения), например, криминальная полиция или административная полиция. Однако большинство граждан хотят чувствовать свою защищенность от конкретных преступных посягательств, а также от беззакония и полицейского произвола. С этих позиций приоритеты деятельности полицейской системы достаточно условно можно сгруппировать в два блока.

Во-первых, приоритеты общественно-политического характера, ориентированные на формирование общественного правосознания и укрепление связи полиции и населения.

В основе этих приоритетов, регулярно доводимых до сведения населения через СМИ соответствующими руководителями полиции, должна быть информация о состоянии преступности и правопорядка, результатах деятельности полиции по выявлению, предупреждению, пресечению и раскрытию преступлений, в том числе получивших большой общественный резонанс.

Во-вторых, приоритеты организационно-управленческого и оперативно-служебного характера, ориентированные на развитие и совершенствование деятельности полиции в целом или отдельных ее направлений.

Отметим три особенности формирования приоритетов организационно-управленческого характера.

1) в их основе должны лежать задачи адаптации организационного построения полиции, ресурсного (кадрового, материально-технического) и научно-методического обеспечения оперативно-служебной деятельности к реалиям общественного развития;

2) исходя из централизованного построения полицейской системы, они должны учитывать местные условия;

3) в основе выбора приоритетов должен лежать баланс развития тех или иных служб с тем, чтобы организационные перестройки не приводили к первоочередному развитию одних служб и отношению к другим службам по остаточному принципу.

Во многом это зависит от системного видения преступности, ситуации с общественной безопасностью, а также мнения граждан.

Среди множества факторов, определяющих эффективность деятельности органов внутренних дел, одно из первых мест занимает управление. Реальные трудности в деятельности полиции, сложность криминогенной обстановки и рост рабочей нагрузки на сотрудников требуют структурного и функционального совершенствования системы МВД.

В соответствии со статьей 1 Закона «Об органах внутренних дел» органы внутренних дел Республики Казахстан (далее — ОВД) являются правоохранительным органом, предназначенным для защиты жизни, здоровья, прав и свобод человека и гражданина, интересов общества и государства от противоправных посягательств, охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности [6].

Основной миссии ОВД соответствуют задачи, закрепленные в статье 4 Закона «Об ОВД»:

- 1) профилактика правонарушений;
- 2) охрана общественного порядка;
- 3) борьба с преступностью;

4) исполнение уголовных наказаний и иных мер уголовно-правового воздействия, а также административных взысканий;

5) предупреждение и ликвидация чрезвычайных ситуаций, обеспечение пожарной безопасности, организация гражданской обороны.

Указанные задачи предопределяют функции, для реализации которых организуются конкретные структурные подразделения, детализующиеся вплоть до определения должностных обязанностей отдельных сотрудников.

С позиции науки управления все функции, осуществляемые ОВД, можно разделить на три вида, которым соответствуют действующие подразделения центрального аппарата МВД:

– **основные** (*Комитеты административной полиции, миграционной службы, УИС, ЧС, Департаменты криминальной полиции, Следственный, Оперативно-криминалистический, по борьбе с наркопреступностью, противодействию экстремизму, НЦБ «Интерпол»*);

– **обеспечивающие** (*Департаменты юридический, кадровой политики, собственной безопасности, внешних и внутренних коммуникаций, финансового обеспечения, тыла, информатизации и связи, внутреннего аудита, информационно-аналитический центр, управление документационного обеспечения, Второе специальное управление, ЦВВК*);

– **общего руководства** (*Штаб-департамент, Департамент специальной и мобилизационной подготовки*).

Следует отметить, что удельный вес обеспечивающих служб равен половине численности основных служб центрального аппарата МВД.

Наряду с этим, действующая структура МВД не коррелируется с законодательно установленными задачами и компетенциями в части реализации государственной политики в отдельных сферах. К примеру, государственный контроль и надзор за дорожным движением и обеспечением его безопасности, оборотом гражданского и служебного оружия и патронов к нему, охранной деятельности возложен на Комитет административной полиции, в области гражданства, миграции населения и беженцев — на Комитет миграционной службы, а в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ, прекурсоров и противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими — на Департамент с одноименным названием. При этом Комитеты административной полиции и миграционной службы не имеют территориальных подразделений, являясь юридическими лицами, не ведут самостоятельную финансовую и полно функциональную кадровую политики.

Соответственно, нелогичным является выделение из всех полицейских служб в качестве Комитета только подразделений административной полиции.

Аналогичное отсутствие общих подходов наблюдается и при выделении и структурировании функциональных департаментов центрального аппарата.

Весьма важным вопросом определения дальнейшего пути реформирования полицейской системы является вопрос вхождения в ее структуру следственного аппарата. Как известно, следственные подразделения являются составным звеном ОВД наряду криминальной, административной полицией. Изучив полемику по данной проблеме в научных и практических кругах, предлагаем создать Следственный комитет при МВД. Несмотря на «половинчатость» данного решения, оно создает предпосылки институционализации следственной службы в соответствии с международными стандартами.

Кроме того, обособление следователей (5409 ед.) и присвоение им специального звания «юстиции» позволит улучшить рейтинг страны по числу полицейских. Если в перспективе в стране будет пересмотрена концепция институционализации следственных подразделений, предусматривающая создание Следственного комитета (самостоятельного или при Генеральной прокуратуре), то это могло бы произойти без сильных издержек. В этом случае для сохранения эффективности криминалистического обеспечения не только расследования, но и раскрытия преступлений экспертно-криминалистическую службу целесообразно сохранить самостоятельно от Следственного комитета. При принятии политического решения по вопро-

су создания следственного комитета реорганизация рассматриваемой службы пройдет в щадящем режиме.

Функционально Следственный комитет целесообразно наделить правом досудебного расследования тяжких и особо тяжких преступлений. Уголовные правонарушения средней, небольшой тяжести, а также совершенные по неосторожности и проступки должны расследоваться в форме полицейского расследования в максимально упрощенной форме с ускоренной передачей материалов в суд.

К многочисленным традиционным видам противоправных проявлений в общественных местах со стороны отдельных лиц или групп добавились массовое недовольство и серьезные конфликты, вызванные социальной напряженностью. Это приводит к открытому антагонизму различных групп населения, проявляющемуся в трудовых конфликтах, демонстрациях, шествиях, массовых волнениях, блокировании дорог, бесчинствах и многих других видах конфронтации, где с одной стороны выступают граждане, а с другой — полиция, задача которой — налагать ограничения, установленные государством.

Эти новые для нашей страны явления, хорошо известные в Европе и имевшие значительный всплеск на рубеже 60-70-х годов XX в., поставили задачи охраны общественного порядка в один ряд с обычно фокусируемыми проблемами роста преступности, наркомании и т. д., повлекшими впоследствии оснащение и техническое перевооружение специальных сил полиции.

Учитывая, что региональные полицейские силы в силу срачивания с населением (различные мотивы: методы работы, профилактика, клановость, коррупция и т. д.) не смогут выполнить задачу по обеспечению общественной безопасности, в структуре МВД должны быть хорошо вооруженные (включая специальную технику) силы, способные выполнить поставленную задачу. Причем эта структура должна быть централизованной по системе управления. *Это подтверждается введением централизованного управления полицией в Германии, Великобритании, Франции во время массовых забастовок.* Поэтому в структуре МВД должна быть сохранена Национальная гвардия, представляющая собой государственную военную организацию, создаваемую для охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности в условиях чрезвычайных обстоятельств, охраны особо важных объектов, пресечения деятельности незаконных вооруженных формирований.

Необходимость комплексного реагирования при чрезвычайных ситуациях, а также ликвидации их последствий, в том числе оптимального использования имеющихся ресурсов диктует необходимость функционирования в МВД Комитета по ЧС.

Таким образом, в наших условиях оптимальной моделью реформирования МВД является формирование в нем комитетов национальной полиции, следствия, миграции, УИС, а также по чрезвычайным ситуациям. Это также соответствует рамкам правоохранительной функции государства.

Учитывая вышеизложенное, мы предлагаем следующую систему организации национальной полиции по уровням управления:

- Комитет национальной полиции МВД;
- Департаменты полиции по областям, городам республиканского значения и столицы;
- городские (районные, линейные) подразделения (пункт, отделение, отдел, управление) полиции.

Приведенная схема организационно-структурного построения органов национальной полиции, разумеется, носит общий характер.

Следует максимально разгрузить центральный аппарат полиции, оставив там только те структуры, которые бы выполняли задачи стратегического характера (возможно, и те, от которых зависит влияние МВД на регионы — финансы, кадры, контроль и т. п.). Следовательно, все функциональные департаменты должны быть переданы на оперативный уровень

управления. Тем самым был бы сделан важнейший шаг в повышении управляемости системой и эффективности ее функционирования.

Список использованной литературы:

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2018 года № 897 «Об утверждении Дорожной карты по модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан на 2019–2021 годы» // URL: [\(https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000897#:~:text=Постановление%20Правительства%20Республики%20Казахстан%20от,\(далее%20-%20Дорожная%20карта\)](https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000897#:~:text=Постановление%20Правительства%20Республики%20Казахстан%20от,(далее%20-%20Дорожная%20карта)) (дата обращения 10.04.2023).
2. Джиембаев Р.К., Салкебаев Т.С. Организационные и правовые аспекты государственной деятельности по охране общественного порядка в Республике Казахстан: возможности и перспективы // Научно-правовой журнал Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. — 2022. — № 1 (68). — С. 66–75.
3. Статистические отчеты Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан: URL: <https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat> (дата обращения 10.04.2023).
4. Murray R. Challenges and good practices of npms operating in different organizational structures. Briefing paper // https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/Murray_briefing_paper.pdf.
5. Petrillo M. Chained to the prison gates: A comparative analysis of two modern penal reform campaigners // Probation Journal. — 2014. — № 61 (1). — P. 87-88.
6. Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.09.2022 г.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31538985 (дата обращения 10.04.2023).

Салкебаев Т.С.,

*Ішкі істер органдарының әкімшілік қызметі кафедрасының бастығы,
(PhD) философия докторы, полиция полковнигі
(e-mail: salkebaev@mail.ru);*

Ладыгина О.А.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: o.ladygina@kpa.gov.kz);*

Олейник В.В.,

*әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
полиция подполковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: valynik84@mail.ru)*

Қазақстан Ұлттық полициясының ұйымдастыру бөлімі: теориялық үлгі

Аннотация. Қазақстан Республикасы азаматтарының құқығын қорғауды және олардың қауіпсіздігін күшейту саласындағы өзекті міндеттің бірі — құқық қорғау жүйесін, әсіресе полицияны толыққанды реформалау болып қала береді. Осыған байланысты Мемлекет басшысы өзінің Қазақстан халқына Жолдауында полицияның мемлекеттің күш құралы ретіндегі имиджін өзгерту және олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін азаматтарға қызмет көрсету жөніндегі органға жаңғырту мақсатын қойды. Әлбетте, бұл позицияның себебінің тұтас кешені бар және авторлар олардың зерттеу контурын белгілейді. Авторлардың көзқарасы бойынша, ең қиын бағыт полиция функциясы мен оның құрылымын түзету деп танылуы керек. Осыған байланысты мақалада ұлттық полицияның функционалдық сипаттамасы, сондай-ақ оның қызметінің маңызды аспектісі қарастырылған.

Негізгі сөздер: полиция, полиция функциясы, ұйымдық құрылымы және полиция жүйесі, полиция қызметіндегі қадағалау және бақылау, полицияның қызмет көрсету функциясы.

T.S. Salkebayev,
senior teacher of department of general legal disciplines
(e-mail: salkebaev@mail.ru);

O.A. Ladygina,
Senior Lecturer of the Department of General Legal Disciplines,
Master of Law, Lieutenant Colonel of the Police
(e-mail: o.ladygina@kpa.gov.kz);

V.V. Oleinik,
Senior Lecturer at the Department of Administrative and Legal Disciplines,
Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: valynik84@mail.ru)

Organizational Department of the National Police of Kazakhstan: theoretical Model

Annotation. One of the urgent tasks in the field of strengthening the protection of the rights of citizens of the Republic of Kazakhstan and their security remains a full-fledged reform of the law enforcement system, especially the police. In this regard, the Head of State, in his Message to the People of Kazakhstan, set a goal to change the image of the police as a power tool of the state and modernize it into a body for providing services to citizens to ensure their safety. It is obvious that there is a whole complex of reasons for this situation, and the authors outline the contours of their research. The most difficult direction, from the point of view of the authors, should be recognized as the correction of the functions of the police and its structure. In this regard, the article examines the functional characteristics of the national police, as well as the most significant aspects of its activity.

Keywords: police, police functions, organizational structure and police system, supervision and control in police activities, service function of the police.

ӘОЖ 343

Сапарғалиев Ж.Н.,
киберқауіпсіздік және ақпараттық технологиялар кафедрасының оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: messy_xxx@mail.ru);

Кульбаев С.Б.,
кәсіби психологиялық даярлық және ІО басқару кафедрасының доценті,
полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., e-mail: Sackenkulbaev@yandex.ru)

Киберқылмысты ашудың және тергеудің ерекшелігі

Аннотация. Мақалада заманауи ақпараттық технологияны пайдаланып жасалатын қылмысты ашумен тергеудің маңызды проблемалық мәселесі қарастырылады. Сонымен қатар аталған қылмысты тергеу кезінде қандай ізге көңіл бөлуді қарастыру керегін және кімдердің жасайтыны туралы сұрақтар көтерілген. Сонымен қатар іздердің квалификациясы және оларды қалай алу керегі қарастырылған. Мұндай қылмыстың латенттілігінің жоғары дәрежесі, оларды құқық қорғау органдарының анықтауының күрделілігі, сондай-ақ келтірілген елеулі залал осы қылмысты тергеу ерекшелігін зерттеудің өзектілігін көрсетеді. Ұсынылған зерттеудің ғылыми жаңалығы — осы мақалада ақпараттық қауіпсіздік саласындағы қылмысты тергеу кезінде ішкі істер органының қызметкерлерінде кездесетін мәселе талданады, сонымен қатар оларды шешу жолы ұсынылады.

Негізгі сөздер: киберқылмыс, интернеттегі алаяқтық, компьютерлік алаяқтық, жоғары технологияны пайдалану арқылы жасалатын, ақпараттық қауіпсіздік.

Бүгінде интернеттегі алаяқтық — өте кең таралған құбылыс. Қарастырылып отырған қылмыстың субъектісі ерекше. Объекті, зат мазмұнының ерекшелігі объективті, субъективті жағы мен қылмыс субъектісінің, ақпараттық қауіпсіздік саласындағы қылмысқа оқталуы, оларды басқа қылмыстық әрекеттен ажыратуға және қылмыстық заңнамада көзделген кінәлі қоғамдық қауіпті әрекетті анықтауға мүмкіндік береді [1, 141].

Әдетте, қылмыскердің орта немесе жоғары техникалық білімі бар. Олар әкімші немесе есепші болып жұмыс істейді немесе инженерлік қызметтердің қызметкерлері болып табылады. Ең бастысы, олар компьютерлік технологияға тұрақты түрде еркін қол жеткізе алады. Көбінесе мұндай қылмысты кәметке толмағандар немесе ұйымдасқан қылмыстық топ жасайды [2, 298].

Қол сұғушылықтың объектісі компьютерлік ақпаратқа, компьютерлік ақпараттың материалдық тасымалдаушысына, оларды қорғауға, жасау, пайдалану және тарату процесіне қол сұғылмаушылықты қамтамасыз ететін қоғамдық қатынас болып табылады. Сондай-ақ мұндай қылмыс компьютерді, есептеуіш жүйені немесе олардың желісін пайдалана отырып, ақпаратты өңдеу жүйесінің жұмыс істеуінің белгіленген тәртібіне қол сұғады. Қылмыстың зардабы ақпарат иелерінің заңды мүддесіне, құқығы мен бостандығына, азаматтардың өмірі мен денсаулығына, қоғамның, мемлекеттің мүддесіне зиян келтіру немесе зиян келтіру қаупі түрінде болады.

«Компьютерлік қылмыс», «киберқылмыс», «жоғары технологиялық қылмыс», «ақпараттық қылмыс» терминдерінің болуына қарамастан, зерттеушілердің ешқайсысы интернет желісінде қылмыс жасау туралы түсініксіз пайымдаумен шектеліп, қылмыстық әрекетті білдіру ортасына назар аудармайтынын айта кету керек.

Сонымен қатар бұл түсінік маңызды сипатқа ие, өйткені ол жоғары технологиялық затты, алгоритмді-әдіс-тәсілін, білім-дағдысыны қолдану шекарасын анықтауға мүмкіндік береді. Жоғарыда айтылғанды ескере отырып, жоғары және «басқа» технологияның салыстырмалы сипаты, құқық қолданушы ықтимал нәтижеге және оларға қол жеткізудің тиімділігіне, эргономикаға, сипатталған басқа критерийге қатысты кез келген әрекетті үнемі бағалауға мәжбүр болады [3, 141].

Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы қылмысты тергеудің толыққанды әдістемесін әзірлеу қазіргі уақытта маңызды міндет болып табылады. Қарастырылып отырған қылмысты тергеп-тексеру барысында туындайтын қиындық бар: қылмыс фактісін анықтау, белгілі бір тергеу әрекетін дайындау және жүргізу, қажетті сот-медициналық сараптама мен тағайындауды анықтау, тергеуде компьютерлік технологияны қолданудың орындылығы, мінсіз тергеу әрекетінің болмауы және оларды зерттеу әдісі.

Ақпараттық технология саласындағы қылмыс туралы хабарламаны тексеру кезеңі, қылмыс жасау әдісі, компьютерлік жүйенің жұмыс режимі, компьютерлік ақпаратқа қол жеткізу нысаны, қорғау құрамдас бөлігі, қылмысты жасау әдісі сияқты факторды нақтылаудан басталады. Қылмыстан қалған із, қылмыстың көлемі мен келтірген зияны, жәбірленушінің және орындаушының жеке басы.

Осы фактордан дәлелдемелік базаны қалыптастыру осы қылмыстың сипатына байланысты өте қиын. Оларға: қылмыскердің анонимділігі, әр түрлі қылмыстық қауымдастықтың өзара әрекеті, қылмыстық әрекеттің жоғары табысы жатады.

Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы қылмысты жасау дәстүрлі материалдық және идеалды белгіден сипаттамасы бойынша ерекшеленетін іздің жеке тобын бөлуге ықпал етеді — бұл материалдық және идеалды арасында аралық орынды алатын «виртуалды» із. Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы қылмыстың ізі ретінде қылмыскердің өз компьютерінен жіберген электронды сигналын немесе командасын қарастыруға болады. сондай-ақ осы сигнал оларды үлкен дәлдікпен анықтауға мүмкіндік беретін материалдық бекітілген өрнекке ие (мысалы, IP мекенжайы).

Интернет-алаяқтық қылмысты тергеу кезінде қылмыскердің қай компьютерде жұмыс істегенін көрсететін іздің практикалық маңызы жоқ екенін есте ұстаған жөн, өйткені қылмыс қаруы қылмыс жасаған адам үнемі жұмыс істейтін компьютер болуы мүмкін. Құқық бұзушының онымен жұмыс істеген уақытын көрсететін із маңызды.

Алынған ақпаратты виртуалды ізден алынған ақпаратпен сәйкестендірген дұрыс болады. Бір компьютерде көп адамның күнделікті жұмыс істеуі, материалдық ізді алу және бекіту проблемасын туындатады.

Компьютердің келесі нысанынан із алуға болады: пернетақта, бар болса алақан тірегі, жүйелік блоктың портына енгізілген қосқыш, пернетақтадағы шаң, пернелердің астындағы бос орын, мышка, монитор, жүйелік блок, жүйелік блоктың элементі, принтер, сканер [4].

Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы қылмыс спецификалық ортада — виртуалды киберкеңістікте жасалады. Қылмыс жасау тәсілі тергеу әрекетінің барысына да әсер етеді, оған тергеуші әрекетінің алгоритмі мен реттілігі мен жедел-ізвестіру шарасы байланысты. Бұл санаттағы істі тергеп-тексеру тергеу әрекетінің, жедел-ізвестіру қызметінің кең ауқымын қарастырады, олардың әрқайсысының өзіндік ерекшелігі бар. Тергеу жағдайын зерделеу және бағалау процесінде тергеушінің қарауындағы қолда бар мәліметтің және қылмыс оқиғасы мен оның жекелеген мән-жайы туралы басқа да бағдарлайтын дәлелдеменің болмауын ескеру қажет. Жауап алу тактикасын таңдауға тергелетін қылмыс туралы жеткілікті ақпараттың болуы оң әсер етеді. Тергеуші мұндай ақпаратты процессуалдық (басқа да тергеу әрекетінің нәтижесі) және процессуалдық емес (жедел-ізвестіру шарасының нәтижесі) әр түрлі көзден алады. Қылмыстық іске бірнеше жәбірленуші мен куә тартылған кезде жауап алу тәртібін таңдауға ерекше назар аудару қажет, бұл қылмысты тергеуде дұрыс тактиканы қолдануға мүмкіндік береді. Бастапқыда сіз қылмыс оқиғасын толығырақ есте сақтайтын жәбірленуші мен куәгерден жауап алуыңыз керек және оларда ақпаратты жасыруға негіз жоқ [5, 141]. Мұндай тақырыптан ең сенімді ақпаратты күтуге болады. Одан кейін қылмыс оқиғасын жеткілікті түрде есіне түсірмеген, нақты фактіні есіне түсіре алмайтын жәбірленуші мен куәдан жауап алынады.

Интернеттегі алаяқтықты тергеу кезінде жеке басқа қатысты дерек туралы ақпаратты Google, Yandex, Rambler іздеу жүйесінен, «ВКонтакте», «Фейсбук» әлеуметтік желісінде, «Twitter», «LJ», «Одноклассники», «Мой Мир», «Фото ел», «Instagram» фотосервисінен, «YouTube», «Rutube» бейнехостингінен т. б. іздеу өзекті. Интернеттегі алаяқтықты кәметке толмағандар жиі жасайды, оның себебі — бұзақылық, топтан ерекшелену, өз дербестігін көрсету және т. б. [6].

Аса маңызды тұлға санатынан күдіктінің, жәбірленушінің және куәгердің қарым-қатынасы туралы мәліметі болуы мүмкін адамдардан жауап алу керек.

Басқа субъектіден айғақ алу алдында қатысушылардың мынадай санатынан жауап алу тиімдірек:

- заңсыз шабуыл жасалғанға дейін болған факті туралы мәліметі бар жәбірленуші мен куәдан;

- егер басшы күдікті болса, онда оған тікелей бағынатын жәбірленуші мен куәгерге мұндай басшының қысым көрсетуін болдырмау үшін бастапқыда жауап алу керек.

Күдіктімен үнемі қарым-қатынаста болатын адамдардан қылмыстық іске басқа қатысушыларға қатысты тергеу әрекеті аяқталғаннан кейін жауап алынады, өйткені олар күдіктіге істің қандай мән-жайы тергеушіні көбірек қызықтыратынын аша алады. Қылмыс ашу қиынға жатқызылатындықтан, оларды тергеуде компьютерлік және техникалық сараптаманың маңызы зор. Компьютерлік-техникалық сараптама ақпараттық қауіпсіздік саласындағы қылмысты тергеудің аса күрделі мәселесін қозғайтын сұрақтарға жауап алуға мүмкіндік береді. Сараптаманың осы түрінің қазіргі даму кезеңі сарапшылардың айтарлықтай тәжірибесін көрсетеді. Компьютерлік ақпарат және оны зерттеу мен талдау әдісі туралы білімнің жеткілікті көлемі

жинақталған. Өткізілген компьютерлік техникалық сараптаманың саны жыл сайын артып келеді, өйткені ақпараттық ресурс зиянкес үшін тартымды нысан болып қала береді. Мұндай сараптама объектісінің тізбесі де ұлғаюда, тиісінше, қылмыстың жаңа түріне қарсы тұруды ұйымдастыру мен әдісіне қойылатын талап та жетілдірілуде. Сондықтан компьютерлік сот сараптамасы саласында жоғары білікті мамандарды даярлау қажеттілігі әлі де бар.

Бұл қылмыс түрінің жоғары дамуы мен ашылу деңгейін төмендегі келесі негізге байланысты:

1) осы қылмыстың жоғары латенттілігі. Тергеу жүргізетін органдар тіркеген қылмысты ғана көрсетеді. Көрінетін материалдық іздің болмауы бұл қылмыстың жасырын болуының негізгі себебі болып табылады;

2) тергеп-тексеруді жүзеге асыратын тұлғалардың біліктілігінің әрқашан жоғары болмауы;

3) қылмыс орнын анықтаудың қиындығы. Мұндай қылмыс басқа мемлекеттің аумағынан да жасалуы мүмкін, бұл тергеуде қосымша қиындық туғызады;

4) қылмыстың жасалған уақытын анықтаудағы қиындық. Мәселе мынада, зиянды бағдарламаны бір уақытта компьютерге жүктеп алуға болады, ал бағдарламаның іске қосылуы компьютердегі сол немесе басқа алгоритмге байланысты болуы мүмкін;

5) жүйеден ақпаратты жоюдың қарапайымдылығы мен жылдамдығы. Қылмыскер қылмыстың ізін тез жоя алады, БАҚ-тағы ақпаратты қайта-қайта жазады, бұл іздеген ақпаратты қалпына келтіруде қиындыққа әкеледі [7].

Жоғарыда аталған проблеманың дамуын болдырмау үшін оларды шешудің келесі жолы ұсынылады:

1. Тұрғындардың құқықтық санасын арттыру, азаматтарды қылмыс туралы хабарлауға ынтыландыру, біздің ойымызша, қылмыстың ашылуына оң әсерін тигізеді.

2. Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы кадрды кәсіби қайта даярлау және олардың біліктілігін арттыру қажет.

3. Түрлі мемлекеттің құқық қорғау органының өзара ынтымақтастығы қамтамасыз етілсін. Арсеналында деректі шифрлау технологиясы бар Google, Apple, Yandex, Kaspersky Lab және т. б. сияқты жеке компаниямен жасанды интеллект арқылы осы немесе басқа мазмұнды анықтау бойынша ынтымақтастық тергеуді дамытуға үлкен үлес болары сөзсіз. Компьютерлік ақпарат саласындағы жергілікті және трансұлттық қылмыс.

4. Техникалық және криминалистикалық құралды дамыту осы санаттағы қылмысты тергеудің тиімділігін айтарлықтай арттырады. Киберқылмысты шешудің заманауи әдісі жетілдірілмеген және құқық қорғау органынан психикалық және материалдық дамуды талап етеді. Олардың жаңа технологияны енгізу, персоналды дамыту және халықаралық ынтымақтастық арқылы дамыту киберқылмыспен күресу және азаматтардың да, ұйымдардың да қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі маңызды қадам болмақ.

Осы ұсынысты іске асыру Қазақстан Республикасының құқық қорғау мен сот органдарына дұрыс біліктілік беруге және осы салада неғұрлым тиімді қылмыстық-құқықтық саясат жүргізуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Савельева М.В. Проблемы предварительного расследования преступлений в сфере компьютерной информации // Евразийское Научное Объединение. — 2020. — № 1-2 (59). — С. 141–145.

2. Хомяков Э.Г. Об актуальных проблемах раскрытия и расследования преступлений в сфере компьютерной информации // Тенденции развития уголовной политики в современной России: Сборник статей. — Ижевск, 2019. — С. 298–314.

3. Шульгин Е.П., Корякин И.П. Вопросы уголовно-правового анализа криминалистической характеристики преступлений в сфере высоких технологий // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1 (76). — С. 139–143.

4. Матвейчук Н.С., Бадиков Д.А. Некоторые аспекты проведения следственных действий при расследовании мошенничеств в сфере компьютерной информации // Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы борьбы с преступностью: Мат-лы Всероссийской науч.-практ. конф. — Орёл, 2015. — С. 236–242.

5. Вехов В.Б., Пастухов П.С. Преступления в информационном обществе: совершенствование расследования на основе положений электронной криминалистики // Exjure. — 2018. — № 4. — С. 134–136.

6. Коровин Н.К. Особенности методики расследования мошенничества в сети Интернет // Символ науки. — 2016. — № 10-1.

7. Пешков Г.Г., Чопоров О.Н., Воронов А.А., Москалёва Е.А. Анализ тактических особенностей производства следственных действий при расследовании преступлений в сфере компьютерной информации // Информация и безопасность. — 2017. Т. 20. — № 1. — С. 101–110.

Сапаргалиев Ж.Н.,

*преподаватель кафедры кибербезопасности и информационной технологий,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда,
Республика Казахстан, e-mail: messy_xxx@mail.ru);*

Кульбаев С.Б.,

*доцент кафедры профессиональной подготовки и управления ОВД,
полковник полиции
(Актюбинский юридический институт им. М. Букенбаева, г. Актобе,
Республика Казахстан, e-mail: Sackenkulbaev@yandex.ru)*

Особенности раскрытия и расследования киберпреступлений

Аннотация. В статье поднимаются наиболее проблемные вопросы раскрытия и расследования преступлений, совершенных с использованием современных информационных технологий. Рассмотрены особенности данного вида преступлений, предложены решения названных проблем и пути повышения эффективности расследования киберпреступлений. Высокая степень латентности таких преступлений, сложность выявления их правоохранительными органами, а также причиняемый или значительный ущерб свидетельствуют об актуальности исследования особенностей расследования данных преступлений.

Ключевые слова: киберпреступления, интернет-мошенничества, компьютерной информации, преступления, совершаемые с использованием высоких технологий, информационная безопасность.

Zh.N. Sapargaliev,

Lecturer of the Department of Cyber Security and Information Technology,

Master of Law, Police Lieutenant Colonel

*(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: messy_xxx@mail.ru);*

S.B. Kulbaev,

Associate Professor of the Department of Professional Training and Management

of the Department of Internal Affairs, Police Colonel

*(Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bukenbayev, e-mail: Sackenkulbaev@yandex.ru)*

Features of disclosure and investigation of cybercrime

Annotation. The article raises the most problematic issues of disclosure and investigation of crimes committed with the use of modern information technologies. And also the features of this type of crimes are considered, and solutions to the above problems and increase the efficiency of the investigation of cybercrimes are proposed. The high degree of latency of such crimes, the difficulty of detecting them by law enforcement agencies, as well as the significant damage caused indicate the relevance of the study of the features of the investigation of these crimes. The scientific novelty of the presented research lies in the fact that the article analyzes the problems faced by employees of internal affairs bodies when investigating crimes in the field of information security, and also suggests ways to solve them.

Keywords: cybercrime, internet fraud, computer information, high technology crimes, information security.

ӘОЖ 343.98.06

Сахарбай А.,

көлік объектілерінде қауіпсіздікті ұйымдастыру кафедрасының бастығы,

заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі

(e-mail: Arman_bs@mail.ru);

Губайдуллин Ж.Ж.,

көлік объектілерінде қауіпсіздікті ұйымдастыру кафедрасы бастығының орынбасары,

заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,

Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., e-mail: Arman_bs@mail.ru)

Әуе көліктерінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесі

Аннотация. Бұл мақалада әуе көлігі қауіпсіздігінің негізгі аспектісін және әуе тасымалы қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қолданылатын шара қарастырылады. Сонымен қатар әуе көлігіндегі қауіпсіздікті талдау үшін маңызды фактор аталады және оларға талдау жүргізіледі. Оған қоса әуежайдағы қауіпсіздік шарасы қарастырылып оларды оңтайландырудың тиімді жолы ұсынылады. Әуежайдың жолаушылар мен олардың аумағы арқылы өтетін жүктің барынша қауіпсіздігін қамтамасыз етуі жөнінде міндеті айқындалған. Соның шеңберінде тыйым салынған затты сканерлеу және тексеру жүйесі, жеке басы мен жүкті тексеру әрекеті және кіруді бақылау жұмысы сияқты түрлі шараны қамтитыны көрсетіледі. Жалпы, әуе көлігіндегі қауіпсіздікті талдау — метеорологиялық жағдайды бақылау және әуе көліктері арасында қауіпсіз қашықтықтан жүруді қамтамасыз ету сияқты ұшуды бақылау шарасын қамтитыны негізделеді.

Негізгі сөздер: көлік объектісі, әуе көлік объектісі, әуе кемесі, қауіпсіздік, әуежай, жолаушы қауіпсіздігі, қауіпсіздікті қамтамасыз ету, әуе көлігінің қауіпсіздігі, қауіпсіздікті ұйымдастыру.

Әуе көлігінің қауіпсіздігі — қазіргі әлемдегі ең маңызды міндеттің бірі. Әуе көлігі тасымалдаудың ең жылдам және тиімді әдісі болып табылады, алайда жолаушылар мен қызмет-

керлер үшін белгілі бір қауіп бар [1]. Әуе көлігіндегі қауіпсіздік — әуе көліктерін жобалау мен жасаудан бастап персоналды бақылау мен оқытуға дейінгі көптеген факторды қамтитын күрделі және жан-жақты процесс. Әуе көлігіндегі қауіпсіздіктің негізгі элементінің бірі — әуе көліктері мен олардың жүйесінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, сондай-ақ барлық компоненттің сапасын қатаң бақылау.

Екінші негізгі элемент — ұшқыш, стюардесса, техникалық персоналды және авиацияда жұмыс істейтін басқа мамандарды қоса алғанда, қызметкерлерді оқыту және біліктілігін арттыру. Қызметкерлерді жүйелі оқыту мен олардың жоғары біліктілігі әуе көлігіндегі қауіпсіздіктің ажырамас бөлігі болып табылады, өйткені олар борттағы жолаушылар мен экипаждың қауіпсіздігіне жауап беретін маңызды тұлғалар [2].

Әуе көлігіндегі қауіпсіздіктің тағы бір маңызды элементі әуежайдағы қауіпсіздік шарасы, соның ішінде тыйым салынған зат пен қауіпсіздік құралының болуын бақылау процедурасы, сондай-ақ ұрлыққа қарсы шара және ұшуды бақылау жүйесі сияқты рейстегі қауіпсіздік жүйесі болып табылады. Әуе көлігіндегі қауіпсіздік азаматтық авиациядағы маңызды аспектінің бірі болып табылады. Авиациялық тасымалдаудың жоғары қауіпсіздігіне қарамастан, бұрын болған апат қауіпсіздік шарасын жетілдіруді және ары қарай дамытуға мәжбүр етеді. Әуе көлігіндегі қауіпсіздікті талдау ұшу қауіпсіздігіне әсер ететін әр түрлі факторды бағалауды, сондай-ақ тәуекелді азайтуға және ықтимал апаттың алдын алуға мүмкіндік беретін шараны әзірлеуді қамтиды.

Ұшу қауіпсіздігіне әсер ететін маңызды фактордың бірі — әуе көліктерінің жағдайы мен қызметі. Барлық жүйе мен компоненттің дұрыс жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін әр ұшақ үнемі техникалық қызмет көрсетуден және тексеруден өтуі керек. Бұл саладағы кемшілік пен анықталған талапты бұзушылық ұшу кезінде апатқа немесе оқиғаға әкелуі мүмкін.

Екінші фактор — қызметкерлерді оқыту және біліктілігін арттыру. Әуе көлігінің бортында жұмыс істейтін ұшқыш, стюардесса және басқа қызметкерлер өздерінің білімі мен дағдысын жаңарту үшін және ықтимал төтенше жағдайға жауап беруге дайын болу үшін тұрақты жаттығу мен оқу курсынан өтуі керек.

Әуе көлігіндегі қауіпсіздікті талдау үшін маңызды үшінші фактор — әуежайдағы қауіпсіздік шарасы [3]. Әуежай жолаушылар мен олардың аумағы арқылы өтетін жүктің барынша қауіпсіздігін қамтамасыз етуі тиіс. Ол үшін тыйым салынған затты сканерлеу және тексеру жүйесі, жеке басын және жүктерді тексеру әрекеті және кіруді бақылау жұмысы сияқты әр түрлі шара қолданылады. Жалпы, әуе көлігіндегі қауіпсіздікті талдау — метеорологиялық жағдайды бақылау және әуе көліктері арасында қауіпсіз қашықтықтан жүруді қамтамасыз ету сияқты ұшуды бақылау шарасын қамтиды.

Әуе көлігіндегі заманауи қауіпсіздік шарасы — көптеген шара мен процедураны қамтитын көп деңгейлі жүйе. Мұндай шараның бір мысалы — жарылғыш зат пен тыйым салынған затты тексеру жүйесі, ол рентген және осы тектес қолдануды қамтитын технология.

Әуе көлігіндегі заманауи қауіпсіздік шарасы үнемі жетілдіріліп отырады және әр түрлі технология мен рәсімді қамтиды. Қазір әуе көлігіндегі заманауи қауіпсіздік шарасының қолданылатын бірнеше түрі бар. Олар:

1. *Тыйым салынған заттың бар-жоғын сканерлеу және тексеру жүйесі.* Заманауи әуежай жолаушылардың жүгінде және денесінде тыйым салынған затты анықтауға мүмкіндік беретін әр түрлі сканерлеу және тексеру жүйесімен жабдықталған.

2. *Жеке басын және жүкті тексеру рәсімі.* Жолаушылар мен жүк тыйым салынған заттың бар-жоғын тексерудің міндетті рәсімінен өтеді. Сондай-ақ жолаушылардың жеке басын тексеру жүргізіледі, бұл борттағы қауіпсіздікті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

3. *Қол жеткізуді бақылау шарасы.* Әуе көлігінің бортында қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін қол жетімділікті бақылау шарасы пайдаланылады, мысалы, жолаушылар бортқа отыра алдында құжатты тексеру және тексеру рәсімінен өтуі тиіс.

4. *Метеорологиялық жағдайды бақылау.* Қазіргі заманғы әуе көліктері ұшқыштарға дұрыс шешім қабылдауға және ауа райының өзгеруіне жауап беруге мүмкіндік беретін метеорологиялық жағдайды бақылаудың арнайы жүйесімен жабдықталған.

5. *Қауіпсіз қашықтықта ұшу.* Әуе қозғалысының қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін әуе көліктері арасында қауіпсіз қашықтықтан ұшуды қамтамасыз ететін ұшуды бақылау және бақылау жүйесі пайдаланылады.

6. *Білімді жүйелі түрде жаңарту.* Борттағы ұшқыштар мен қызметкерлер өздерінің білімі мен дағдысын жаңартуға және ықтимал төтенше жағдайға жауап беруге дайын болуға мүмкіндік беретін тұрақты жаттығу мен оқу курсын меңгереді.

7. *Технологиялық мүмкіндік.* Автоматты соқтығысу туралы ескерту жүйесі, зымыраннан қорғау жүйесі және осы сияқты заманауи технологияны қолдану әуе көліктерінің бортында қауіпсіздікті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [4].

Аталған мәселенің өзектілігі сөзсіз, оған қоса әуе көліктерінде орын алатын құқық бұзушылық сипатындағы қауіптің алдын алу және оларды ескерту өте маңызды. Ал бұл орайда, адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ететін, түрлі келеңсіздіктен қорғайтын көліктегі ішкі істер департаментінің қызметі айрықша бағаланатыны анық. Сондықтан аталған көлікте ұшу қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін орын алып отырған кемшілікті де жоюға дер кезінде назар аударған жөн. Әуежайда арнайы және құқық қорғау органдары жүргізген тәжірибе азаматтарды лаңкестік әрекеттен қорғау шарасын әлі де болса күшейту қажеттігін көрсетеді. Мәселен, Астана, Алматы, Ақтау, Атырау, Ақтөбе, Қарағанды қалаларындағы әуежайда орнатылған бейне-бақылау камералары тиісті талапқа сай орналастырылғанымен, Балқаш, Петропавл, Семей, Көкшетау қалаларындағы әуежайлар бейне-бақылау жүйесімен толықтай жабдықталмаған. Олардың қауіп төндіретін аумақты шолу мүмкіндігі шектеулі.

Сол сияқты жаңадан салынып жатқан әуежайда көлік полицейлерін орналастыру мәселесін шешу ісі өзекті болып отыр. Мұндай аумақта желілік полиция бөлінісінің қызметкерлері үшін арнайы қызметтік бөлмелер қарастырылмаған. Осы аталғандар да қазіргі уақыттың өзекті мәселесі болып табылады.

Жалпы, дүниежүзілік азаматтық авиация — құрамына халқы әр түрлі тілде сөйлейтін 188 ел кіретін өте күрделі жүйе. Ол 900-ден астам әуе компаниясын, 5000 пайдаланушыны, 16000 ұшақта ұшатын 150000 ұшқышты, 240000 техникалық қызметкерді, сондай-ақ 1350 ірі және 10000 шағын әуежайды қамтиды [5].

Осы уақытқа дейін әлемде шамамен 37 млн км дүниежүзілік көлік жолы қызмет етіп тұрды, соңғы онжылдықта оның жыл сайын өсуі 4,5 % деңгейінде тұрақтанды. Сарапшылардың бағалауынша, бұл үрдіс 2027 жылға дейін сақталады. Мұның өзінде әуе жолының ұзындығы барынша тез қарқынмен өседі [1].

Қазіргі уақытта көптеген шетелдік әуе компаниясы Қазақстан арқылы жүйелі рейстер атқаруда. Мысалы, British Airways, Cathay Pacific, Lufthansa, KLM, Air France, Аэрофлот, Swiss Air, Азал Карго, Turkish Airlines, EL AL Israel Airlines, Korean Airlines, Crgolux және т. б. Тасымалдау бағыты батыста Лондоннан шығыста Манилаға дейін алуан түрлі [6]. Қазақстан әуе желісінің ұзындығы 2022 жылы 400 мың км-ге жетті, бұл — дүниежүзілік әуе жолының 4,2 %. Қазақстан халықаралық ынтымақтастық саласында әуе қатынасы туралы 40-тан астам келісімге қол қойды, олардың ішінде 13-і жақын шетелмен жасалды. «Казаэронавигация» тәулігіне 250-300 рейске қызмет көрсетеді, олардың 90 % транзиттік рейс болып табылады. Қазақстан Республикасынан өтетін әуе жолының ұзындығы 61 мың км-ден асады, олар 72 әуе дәлізіне бөлінген.

Тұтас алғанда, Республиканың әуе компаниясы 2022 жылы ішінде 1,66 млн жолаушы және 20,4 мың тонна жүк тасымалдады, бұл 2021 жылдың деңгейіне тиісінше 127 және 114,7 %-ға жетті. Жолаушылар айналымы 24,6 %-ға өсіп, 3,3 млрд. ткм құрады. Жүк айналымы 1,5 есе артып, 99 млн. ткм құрды. Жолаушылар тасымалын жүзеге асыруға арналған кон-

курстық, жүк және кеме жалдау әуе тасымалын реттейтін нормативтік құқықтық базаның негізінде былайша дамитын авиация нарығы қалыптасқан: Астана, Алматы, Атырау қалаларында үш «хабты» дамыту Қазақстанның барлық қаласын тек өзара емес, сондай-ақ алыс шетелмен байланыстыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта халықаралық ұшуды қамтамасыз етуге мынадай 14 әуежайға рұқсат етілген: Астана, Алматы, Ақтау, Ақтөбе, Атырау, Қарағанды, Қостанай, Петропавл, Тараз, Орал, Өскемен, Шымкент, Павлодар, Семей. Қазақстан Республикасының әуежайлары 2022 жыл ішінде 3,4 млн жолаушыға қызмет көрсеткен, бұл 2021 жылдың көрсеткішінен 114 % жоғары. Өңделген жүк, поштаның көлемі 1,5 есе артып, 70,3 мың тонна болды. Мұнда өндірістік көрсеткіш Астана, Алматы, Атырау, Ақтау әуежайларында барынша артқан.

Осы аталғандардың барлығы бірқалыпты өз жұмысын атқару үшін белгілі бір қауіпсіздік шарасы қолданылуы тиіс. Жалпы, әуе көлігі ең қауіпсіз көлік түрінің бірі болып саналады. Дегенмен ұшақ бортында қауіпсіздікті қамтамасыз етуге байланысты белгілі бір қауіп бар [7]. Осы тәуекелдің кейбірі мынаны қамтиды:

1. Техникалық ақау: Басқару жүйесіндегі, қозғалтқыштағы немесе басқа маңызды компоненттегі ақау сияқты техникалық ақау авиациялық апатқа әкелуі мүмкін. Сондықтан ұшақтарды үнемі тексеріп отыру және техникалық қызмет көрсету өте маңызды.

2. Ауа райы жағдайы: ауа райы жағдайы ұшу қауіпсіздігіне қауіп төндіруі мүмкін, әсіресе олар өте нашар болса. Найзағай, турбуленттілік және қатты жел сияқты ауа райының кейбір түрі ұшу мен қонуды қиындатып, ұшақты басқаруды жоғалтуы мүмкін.

3. Терроризм актісі: ұшақты басып алу және борттағы бомба сияқты терроризм актісі ұшу қауіпсіздігіне үлкен қауіп төндіруі мүмкін. Бұл тәуекел міндетті қауіпсіздік тексеруі және әуежайды қорғау сияқты оқыту мен тиімді қауіпсіздік шарасы арқылы күреседі.

4. Адам факторының қателігі: ұшқыш, диспетчер немесе басқа экипаж мүшелерінің қателігі сияқты адам факторының қателігі де авиациялық апатқа әкелуі мүмкін. Жаттығу және экипаждағы тиімді байланыс бұл тәуекелді азайтуға көмектеседі.

5. Қауіпсіздік ережесін бұзу: кейбір жолаушы ұшақ бортындағы қауіпсіздік ережесін бұзуы мүмкін, мысалы, қауіпсіздік белдігін тағудан бас тарту, ұшу және қону кезінде электронды құрылғыны пайдалану және т. б. Бұл, сонымен қатар ұшу қауіпсіздігіне қауіп төндіруі мүмкін [8].

Тұтастай алғанда, авиация саласы технологияны үздіксіз жетілдіру арқылы ұшақ бортындағы қауіпсіздікке байланысты тәуекелді азайтуға тырысады.

Сонымен, әуе көлік объектісінде қауіпсіздік шарасын жақсарту бойынша бірнеше ұсыныс келтіреміз:

1. Жолаушыларды қауіпсіздік ережесіне үйрету. Барлық жолаушы әуе кемесінің қауіпсіздік жүйесін қалай дұрыс пайдалану керегі туралы ақпарат алуы керек. Бұл ақпарат бортта, сондай-ақ ұшақ алдында көруге болатын брошюра мен бейне түрінде қол жетімді болуы керек.

2. Қызметкерлерді қауіпсіздік ережесіне үйрету. Барлық экипаж мүшесі ықтимал төтенше жағдайға дайын болу үшін үнемі дайындықтан өтуі керек. Оқыту тек техникалық аспектіні ғана емес, сонымен қатар сыни жағдайда басқаруға психологиялық дайындықты да қамтуы керек.

3. Әуе кемелеріне тұрақты қызмет көрсету және жаңарту. Барлық ұшақ қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін үнемі техникалық тексеруден және техникалық қызмет көрсетуден өтуі керек. Қауіпсіздік шарасын жетілдіру үшін жаңа технологияны енгізу және жабдықты жаңарту қажет.

4. Сапаны бақылау жүйесін құру және жақсарту. Борттағы қауіпсіздіктің барлық аспектісі үнемі бақыланатын және бағаланатын болуы керек. Ол үшін қауіпсіздіктің барлық ас-

пектісін, соның ішінде оқыту процесін, техникалық қызмет көрсету мен қызметкерлердің жұмысын бағалайтын және талдайтын сапаны бақылау жүйесін құру қажет.

5. Авиакомпания мен бақылаушы органдар арасында ақпарат алмасу жүйесін жетілдіру. Әуе көлігіндегі қауіпсіздікті арттыру үшін авиакомпания мен бақылаушылар арасында ақпарат алмасу жүйесін жақсарту қажет. Бұл кез келген ықтимал қауіпке жедел ден қоюға және қауіпсіздік шарасын дер кезінде қабылдауға мүмкіндік береді.

Аталмыш ұсыным әуе көлігіндегі қауіпсіздікті арттыруға және барлық жолаушы мен экипаж мүшесі үшін рейсті ыңғайлы, әрі қауіпсіз етуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Таженов А.Д., Абеуов Е.Т. Понятие и значение безопасности дорожного движения в контексте перспективного внедрения системы беспилотного автомобильного транспорта в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 256–261.
2. «Егемен Қазақстан». 9 шілде, 2014. // <https://egemen.kz/article/34065-koliktegi-kemshilikti-kemitu-%E2%80%93-qauiipsizdik-kepili> (қолжетімділік уақыты: 05.04.2023, сағ.15.25)
3. Stolzer A., Halford C. & Goglia J. Safety Management Systems in Aviation. Routledge. — 2012. — P. 39.
4. Thomas A.R., & Wilkinson P.R. Aviation Security Management. Routledge. — 2014. — P. 105.
5. Higgins C.A. Aviation Terrorism and Security. CRC Press. — 2012. — P. 44.
6. Salas, E., Maurino D., & Garzon L. Human Factors in Aviation. Academic Press. — 2010. — P. 81.
7. Walters J.R., & Sumwalt R.L. Aircraft Accident Analysis: Final Reports. Ashgate Publishing. — 2015. — P. 54.
8. Kazda A. & Dovákin M.R. Safety in Air Traffic Management. Routledge. — 2014. — P. 63.

Сахарбай А.,

начальник кафедры организации безопасности на объектах транспорта,

магистр юридических наук, подполковник полиции

(e-mail: Arman_bs@mail.ru);

Губайдуллин Ж.Ж.,

заместитель начальника кафедры организации безопасности

на объектах транспорта,

магистр юридических наук, подполковник полиции

(Актюбинский юридический институт МВД РК им. М. Бокенбаева,

г. Актөбе, Республика Казахстан, e-mail: Arman_bs@mail.ru)

Проблемы обеспечения безопасности на объектах воздушного транспорта

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные аспекты безопасности воздушного транспорта и меры, применяемые для обеспечения безопасности. При этом названы и проанализированы важные факторы для анализа безопасности воздушного транспорта. Кроме того, рассмотрены меры безопасности в аэропортах и предложены эффективные пути их оптимизации. Также изучены некоторые обязанности аэропортов по обеспечению максимальной безопасности пассажиров и грузов, проходящих через их территорию. Сюда входят различные меры, такие как системы сканирования и досмотра запрещенных предметов, проверка личности и багажа, а также операции контроля доступа. В целом обосновывается анализ авиационной безопасности оправданный включением таких мер управления полетом, как мониторинг метеорологических условий и соблюдение безопасной дистанции между воздушными судами.

Ключевые слова: транспортные средства, объекты воздушного транспорта, самолет, безопасность, аэропорт, безопасность пассажиров, обеспечение безопасности, авиационная безопасность, организация авиационной безопасности, организация безопасности на объектах транспорта.

A. Sakharbay,

Head of the Department of Security Organization at Transport Facilities,

Master of Law, Police Lieutenant Colonel

(e-mail: Arman_bs@mail.ru);

Zh. Gubaidullin,

Deputy Head of the Department of Security Organization at Transport Facilities,

Master of Law, Police Lieutenant Colonel

*(Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bokenbayev, e-mail: Arman_bs@mail.ru)*

Problems of ensuring security at air transport facilities

Annotation. This article discusses the main aspects of air transport safety and the measures used to ensure safety. At the same time, important factors for the analysis of air transport safety are named and analyzed. In addition, security measures at airports are considered and effective ways to optimize them are proposed. Some responsibilities of airports to ensure maximum safety of passengers and cargo passing through their territory have also been studied. This includes various measures, such as scanning and screening systems for prohibited items, identity and baggage checks, as well as access control operations. In general, the analysis of aviation safety is justified by the inclusion of such flight control measures as monitoring meteorological conditions and maintaining a safe distance between aircraft.

Keywords: vehicles, air transport facilities, airplane, safety, airport, passenger safety, security, aviation security, organization of aviation security, organization of security at transport facilities.

УДК 343.85

Сейтжанов О.Т.,

заместитель начальника Академии,

кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: OlzhasSeitzhanov@yandex.ru)

О концепции Кодекса о профилактике правонарушений

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются вопросы профилактики правонарушений в Республике Казахстан. Проведен обзор законов Республики Казахстан, посвященных общей профилактике и профилактике отдельных видов правонарушений. На основе актуальных статистических данных сформулировано мнение о недостаточной эффективности принимаемых превентивных мер и о том, что правоохранительные органы вынуждены бороться с последствиями противоправных деяний. Анализ зарубежного опыта показал положительный и эффективный опыт Японии, где принят и действует Кодекс превентивных мер. По итогам исследования с учетом требований юридической техники, в частности, Закона РК «О правовых актах», сформирован вывод о необходимости разработки Кодекса Республики Казахстан о профилактике правонарушений и предложена примерная структура данного правового акта.

Ключевые слова: профилактика правонарушений, превентивные меры, правонарушения, преступления, Кодекс о профилактике.

В сфере профилактики правонарушений в Казахстане принят ряд законодательных актов, к основным из которых следует отнести следующие:

– Закон Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года «О профилактике правонарушений»;

– Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности»;

– Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года «О профилактике бытового насилия»;

– Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года «Об участии граждан в обеспечении общественного порядка» [1].

Также ведется разработка законопроектов о профилактике распространения наркотиков и киберпреступлений.

Анализ перечисленных законодательных актов показал, что примерно половина их норм идентична или дублирует друг друга по сути и содержанию. При этом юридическая техника ставит условием объединять в единый правовой акт законодательство, регулирующую единую группу правоотношений. Так, согласно Закону РК «О правовых актах» от 6 апреля 2016 года с целью совершенствования структуры законодательства объединяют законы, регулирующие комплексные по своему характеру общественные отношения, в консолидированные законы (ст. 9), а с целью регулирования однородных важнейших общественных отношений принимаются Кодексы (ст. 8) [2].

В обоих указанных нормах Закона о правовых актах профилактика правонарушений не указана в числе приоритетных.

О низкой эффективности деятельности по профилактике свидетельствует динамика роста административных и уголовных правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений, среди несовершеннолетних и в отношении детей, с использованием средств коммуникаций и сети Интернет и др.

Анализ динамики, структуры и уровня преступности в Казахстане за 5 лет (2017–2021 годы) [3] свидетельствует о том, что принимаемые меры по обеспечению безопасности и правопорядка в стране позволяют сохранить устойчивую тенденцию снижения количества уголовных правонарушений (с 316,4 тыс. в 2017 г. до 157,9 тыс. в 2021 г.). Их уровень на 10 тыс. населения сократился более чем в 2 раза (в 2017 г. – 171, 2018 г. – 155, 2019 г. – 128, 2020 г. – 84, 2021 г. – 80).

В тоже время, в 2017–2019 годы в 2 раза (с 445 до 1052) возросло и в последующие 2 года оставалось стабильным количество преступлений, совершенных в сфере семейно-бытовых отношений. Около 80 % из них совершены в отношении женщин и детей.

В настоящее время система защиты женщин и детей от насилия реализуется, в основном, в сфере административного права. При этом полиция, в рамках возложенных полномочий, принимает меры реагирования только на последствия.

Ежегодно по фактам противоправных действий в сфере быта административный материал составляется в отношении 27 тыс. лиц (ст. 73 КоАП РК). Вместе с тем, данная мера носит ограниченный характер, поскольку более половины таких дел прекращается в суде, по 18 % выносятся предупреждения и лишь по 24 % применяется административный арест.

Ежегодно в отношении детей совершается 2 тыс. преступлений (в 2017 г. – 1879, 2018 г. – 2102, 2019 г. – 2098, 2020 г. – 1792, 2021 г. – 2072). При этом отмечается тенденция роста числа посягательств на их половую неприкосновенность (с 676 в 2017 г. до 906 в 2021 г.). Более 70 % из них совершены лицами из близкого окружения (отцы, отчимы, сожители матери, соседи, родственники, знакомые).

Сложившаяся ситуация во многом обусловлена недостаточной профилактической работой, и правоохранительные органы вынуждены бороться с последствиями противоправных деяний.

В структуре подростковой преступности за 2017–2021 годы в среднем 63 % преступлений относятся к категории средней тяжести, 25 % – тяжких, 10 % – небольшой тяжести, 2 % – особо тяжких. За 5 лет к уголовной ответственности привлекались 12 441 несовершеннолетний, в том числе 9 544 (77 %) — за совершение преступлений против собственности, 1

225 (9,8 %) – против личности, 1 305 (10 %) — против общественной безопасности и порядка.

Из общего количества привлеченных 2387 подростков были осуждены к различным мерам наказания, в том числе 459 — к лишению свободы, в отношении 6401 уголовные дела были прекращены по нереабилитирующим основаниям. Несмотря на проводимую с подучетными профилактическую работу, каждый седьмой (1660 из 12 441) привлекается к уголовной ответственности повторно.

В условиях развития инновационных технологий и цифровых сервисов особую тревогу вызывает возрастающая угроза киберпреступности. В той категории преобладают преступления, связанные с мошенничествами и хищениями денежных средств со счетов граждан. За 5 лет их количество возросло более чем 10 раз (2017 г. – 528, 2018 г. – 906, 2019 г. – 8034, 2020 г. – 14573, 2021 г. – 21969).

Возможности интернет-ресурсов и электронных платежных систем стали активно использоваться наркодельцами для сбыта наркотиков. Несмотря на относительно стабильную статистику по общему количеству выявленных наркопреступлений (более 2 тыс. ежегодно), за исследуемый период отмечается увеличения фактов пропаганды и распространения наркотиков в интернете (в 2020 г. – 138, 2021 г. – 247).

Положительный зарубежный опыт имеет примеры действия Кодексов о профилактике правонарушений или отдельных глав и разделов. Так, раздел 1 Части 2 (Уголовный процесс) Уголовного кодекса Калифорнии посвящен вопросам предупреждения публичных правонарушений (§§ 692-727), Часть 4 – вопросам предупреждения преступлений и поимки преступников [4].

Глава 6 Раздела 1 (Уголовный процесс) Уголовного кодекса Техаса посвящен вопросам предупреждения правонарушений действиями мировых судей и других должностных лиц; просвещения относительно последствий определенных правонарушений (статьи 6.1-6.10).

Кодекс превентивных мер (Preventive Measures Code) [5] — законодательный акт, который был принят в Японии в 2005 г. Его целью является предотвращение преступлений и нарушений общественного порядка путем применения профилактических мер, а также поддержка соответствующих мер, направленных на укрепление законности.

Кодекс содержит рекомендации по профилактике различных видов преступлений, таких как насилие в семье, насилие в школе, сексуальное насилие и другие. Кроме того, в нем имеется информация о мерах, которые могут быть приняты государственными органами, правительственными организациями, а также гражданами для обеспечения безопасности и профилактики преступлений.

В кодексе указывается, что каждый гражданин Японии должен взять на себя обязательство по профилактике преступлений и нарушений общественного порядка, а также участвовать в поддержке мер, направленных на укрепление законности. В частности, гражданам предлагается принимать активное участие в различных инициативах, направленных на поддержку безопасности, таких как создание соседских сообществ, организация благотворительных мероприятий и т. д.

Кодекс превентивных мер также содержит рекомендации для органов правосудия и правительственных организаций по укреплению мер безопасности и профилактике преступлений. В частности, указывается необходимость проведения превентивных мероприятий, таких как информационные кампании, консультации и обучение, а также предоставление соответствующей помощи жертвам преступлений и поддержка реабилитации преступников.

Таким образом, Кодекс превентивных мер представляет собой важный законодательный акт, направленный на повышение безопасности и профилактику преступлений в Японии. В нем отражены рекомендации и меры, которые могут быть приняты различными участниками общества для достижения этих целей.

Названные выше страны находятся на передовых позициях Рейтинга верховенства права и уровня безопасности. Так, по Индексу верховенства закона (WJP Rule of Law Index) [6] в 2022 году США заняли 26 место из 140 стран, Япония — на 16 месте.

В целях выполнения задач, поставленных Президентом РК К.К. Токаевым, реализации программных документов (Послания Президента народу Казахстана «Стратегия «Казахстан — 2050»: новый политический курс состоявшегося государства»; Национального плана развития Республики Казахстан до 2025 года, утвержденного Указом Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636; Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674; Послания Президента народу Казахстана от 16 марта 2022 года «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации»; Дорожной карты развития органов внутренних дел Республики Казахстан на 2022–2024 годы, утвержденной распоряжением Премьер-Министра РК от 9 сентября 2022 года № 146-р), необходимо определить одним из приоритетов государственной деятельности профилактику правонарушений.

Для этих целей требуется дополнить ст. 8 Закона РК «О правовых актах» группой общественных отношений в сфере профилактики правонарушений и приступить к разработке Кодекса о профилактике правонарушений. Кодекс будет призван регулировать отношения в сфере профилактики правонарушений, криминологического прогнозирования, принятия мер общей, отраслевой, региональной и индивидуальной профилактики.

Содержание и структура Кодекса РК о профилактике правонарушений предполагается в следующем виде.

Общие положения:

- законодательство в сфере профилактики правонарушений;
- основные понятия;
- задачи и принципы;

Субъекты профилактики:

- полномочия;
- уполномоченный орган, Правительство РК: распределяет бюджет, устанавливает индикаторы, принимает отчеты МИО;
- МИО: принимает региональные программы, отчитывается перед Правительством РК;
- отраслевые органы: предлагают меры, реализуют отраслевые задачи, осуществляют профилактику;
- гражданская общественность: предлагает меры и способствует реализации программ;
- НПО и международные организации предлагают меры и способствуют реализации программ;

Меры профилактики:

- общие: общереспубликанские программы с индикаторами и бюджетом;
- отраслевые: в рамках полномочий ведомств;
- предметные: по видам правонарушений, повторные;
- региональные: в зависимости от региональных особенностей;
- индивидуальные: по категориям лиц;

Порядок реализации мер профилактики:

- криминологический прогноз: на основе данных органов Прокуратуры и МВД;
- разработка программ;
- распределение бюджета: республиканский и местный;

Заключительные положения:

- оценка принятых мер;
- зона ответственности субъектов профилактики.

Полагаем, что разработка и принятие рассмотренных мер позволит консолидировать усилия по профилактике правонарушений и создать безопасную среду в нашей стране.

Список использованной литературы:

1. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан // <https://adilet.zan.kz/rus>
2. Закон Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года «О правовых актах» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000480>.
3. По данным МВД РК.
4. Уголовный кодекс Калифорнии по состоянию на 2009 г. // <https://law.justia.com/codes/california/2009/pen.html> (дата обращения: 30.04.2023 г.)
5. <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/2641>
6. <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2022>

Сейтжанов О.Т.,

Академия бастығының орынбасары,

заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция полковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: OlzhasSeitzhanov@yandex.ru)

Құқық бұзушылық профилактика Кодекс концепциясы туралы

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу мәселесі қаралады. Құқық бұзушылықтың жекелеген түрінің жалпы профилактикасы мен алдын алуға арналған Қазақстан Республикасының заңдарына шолу жасалды. Өзекті статистикалық дерек негізінде қабылданатын алдын алу шарасының тиімділігінің жеткіліксіздігі және құқық қорғау органы құқыққа қарсы іс-қимылдың салдарымен күресуге мәжбүр екені туралы пікір тұжырымдалады. Шетелдік тәжірибені талдау Жапонияның оң және тиімді тәжірибесін көрсетті, онда алдын алу шарасы кодексі қабылданды және қолданылады. Зерттеу қорытындысы бойынша, заң техникасының, атап айтқанда, Қазақстан Республикасы «Құқықтық актілер туралы» Заңының талабын ескере отырып, Қазақстан Республикасының құқық бұзушылықтың алдын алу туралы кодексін әзірлеу қажеттілігі туралы түйін жасалады және осы құқықтық актінің үлгілік құрылымы ұсынылады.

Негізгі сөздер: құқық бұзушылық профилактикасы, профилактикасы шарасы, құқық бұзушылық, қылмыс, профилактика туралы Кодекс.

O.T. Seitzhanov,

Deputy Head of the Academy,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov, e-mail: OlzhasSeitzhanov@yandex.ru)

Annotation. This article discusses the issues of crime prevention in the Republic of Kazakhstan. The review of the laws of the Republic of Kazakhstan devoted to general prevention and prevention of certain types of offenses is carried out. On the basis of up-to-date statistical data, the opinion is formulated about the insufficient effectiveness of the preventive measures taken and that law enforcement agencies are forced to deal with the consequences of illegal acts. The analysis of foreign experience has shown the positive and effective experience of Japan, where the Code of Preventive Measures has been adopted and is in force. Based on the results of the study, taking into account the requirements of legal technology, in particular, the Law of the Republic of Kazakhstan «On Legal Acts», a conclusion was formed about the need to develop the Code of the Republic of Kazakhstan on the Prevention of Offenses and an approximate structure of this legal act was proposed.

Keywords: prevention of offenses, preventive measures, offenses, crimes, Prevention Code.

УДК 343.2

Сейтжанова Н.К.,
заместитель начальника учебно-методического центра, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: nurgulyas@mail.ru)

**Методология толкования оценочных категорий, содержащихся
в уголовном законодательстве Республики Казахстан**

Аннотация. В настоящей статье предпринята попытка определить методологию толкования оценочных категорий, содержащихся в уголовном законодательстве Республики Казахстан. Автором выделены конструктивные элементы методологии толкования оценочных категорий, которые определены в виде качественных и количественных характеристик, именуемых степенью и пределами. Выделен еще один элемент данной методологии, выраженный в единстве качественных и количественных характеристик. Автором проведен анализ норм Уголовного кодекса Республики Казахстан, содержащих оценочные категории, и приведены примеры правоприменительной практики. На основе проведенного анализа с использованием математических методов предложена формула методологии толкования оценочных категорий, содержащихся в уголовном законодательстве Республики Казахстан.

Ключевые слова: уголовное законодательство, оценочные категории, пределы и степень толкования, методология толкования.

Еще полтора века назад правоведы заявили, что необходимость толкования неточных норм вызвана необходимостью их применения, а не самой неточностью или неясностью [1, 75]. Как нами было уже ранее установлено, полноценно смысл и значение оценочных категорий определяется в момент применения самой нормы, ее содержащей (казуальное толкование). Субъект правоприменения толкует оценочную категорию на момент наступления факта, подлежащего юридической оценке, исходя из различных условий обстановки.

Исследователями выделено несколько особенностей, свойственных применению норм, содержащих оценочные категории. Первая группа особенностей относится к самому правоприменителю, который самостоятельно усматривает смысл и содержание нормы, при этом исходит из своего личного сознания, жизненного опыта и профессиональных компетенций. Вторая группа особенностей определяется условиями произошедшего события, подлежащего юридической оценке. К этой же группе отнесены особенности толкования абстракции применительно к совершенному конкретным индивидуумом деянию. И наконец, правильное применение нормы с оценочной категорией обусловлено диалектикой смысла законодательной нормы и всех обстоятельств факта, подлежащего юридической оценке. Изложенное вызывает необходимость исследования вопроса о степени, пределах и возможности толкования нормы, содержащей оценочные категории.

Проведенный нами анализ сущности, содержания и видов оценочных категорий позволил определить, что от оценочных необходимо отличать категории, которые можно измерить в денежном выражении, в количестве дней и других показателях, т.е. поддающиеся метрическим измерениям.

Разделяя подобную точку зрения, Н.Ф. Кузнецова предлагает правила квалификации уголовно наказуемых деяний, нормы о которых содержат оценочные категории: «а) при их толковании следует исходить из того, что характер их общественной опасности определяет уголовное законодательство, называя родовые, видовые и непосредственные объекты соответствующего преступления, признаки потерпевшего, содержание ущерба, причиняемого объектам и потерпевшим, умыслом, мотивом и целью; б) правоприменитель конкретизирует обобщенные оценочные признаки по степени опасности соответствующих элементов состава в зависимости от ситуационных обстоятельств дела, измеряя величину ущерба, времени, места, обстановки совершения преступления; в) при конкретизации степени общественной

опасности элементов деяния с оценочными признаками недопустим выход за пределы категории деяния и характера опасности преступления, то есть за рамки объекта, предмета, потерпевшего, содержания ущерба, умышленной формы вины, мотивов и целей деяния; г) описание содержания ущерба, как и во всех других преступлениях, производит законодатель, поэтому моральный вред оценивается по объективным критериям, а не по субъективным, эмоциональным представлениям потерпевшего; д) во избежание квалификационных ошибок при применении норм с оценочными признаками акцент делается на законодательную формулировку специфических криминообразующих элементов; е) если в уголовно-правовой норме содержится слово «незаконные», это означает ее бланкетность; ж) при раскрытии оценочных признаков следует прибегать к приему систематического толкования, сопоставляя такие признаки с одноименными либо близкими терминами УК, других отраслей права, подзаконных актов; з) при коллизии норм федерального законодательства при квалификации предпочтение отдается не нормам уголовного права, что вытекает из принципа гуманизма и уголовно-процессуального закона о толковании неустранимых противоречий в пользу подсудимого» [2, 154–155].

Анализ приведенных в пример правил позволяет сделать вывод о наличии как приемлемых указаний, так и положений, которые имеют общий характер и могут быть подвергнуты критике. Начиная с последних, необходимо остановиться на рекомендации о недопустимости выхода за категорию тяжести совершенного уголовного наказуемого деяния и конструктивных элементов его состава. Законодательство и правоприменительная практика допускают возможность, а в некоторых случаях и требуют переквалификации деяния в зависимости от установленных в ходе расследования обстоятельств дела. Как закреплено в действующем уголовно-процессуальном законодательстве, квалификация деяния обличается в установленную форму соответствующим постановлением, и процедуры его объявления подробно регламентированы в УПК РК [3] в Главе 25 «Признание лица подозреваемым и определение квалификации деяния подозреваемого, квалификации уголовного правонарушения». В свою очередь, ст. 207 УПК РК регламентирует порядок изменения и дополнение ранее определенной квалификации деяния подозреваемого. При этом законодатель не ограничивает переквалификацию ни по виду, ни в сторону уменьшения или увеличения тяжести деяния. Как правило, основанием для переквалификации являются новые установленные обстоятельства, а иногда и оценочные категории. Так, например, производство по уголовному делу в отношении гражданина «С» было начато по ч. 1 ст. 293 УК РК «Хулиганство», поскольку виновным совершены действия, подпадающее под признаки хулиганства. Однако после установления всех обстоятельств, а именно личных взаимоотношений между виновным и лицами, в отношении которых совершены противоправные действия, данное деяние было переквалифицировано по другим статьям Особенной части УК РК [4].

Следует отметить, что применение аналогии в праве уже давно является устоявшимся явлением, а отечественный законодатель закрепил этот институт и в законодательных нормах. Так, 6 апреля 2016 года был принят Закон Республики Казахстан «О правовых актах» [5], в ст. 13 которого раскрывается и регламентируется порядок применения механизмов аналогии закона и права. Данный институт вполне пригоден и для толкования оценочных категорий, содержащихся в нормах уголовного законодательства.

Между тем, аналогия не применима в соответствии с действующим законодательством ни к оценочным категориям, ни в уголовном законодательстве целом. Соответственно законодательному предписанию в ст. 4 УК РК [6] закреплено, что «применение уголовного закона по аналогии не допускается». На основании проведенного анализа мы приходим к выводу, что механизмы аналогии неприменимы для толкования оценочных категорий, содержащихся в уголовном законодательстве.

Избранная нами точка зрения диктует необходимость учета качественных и количественных характеристик в процессе толкования и применения уголовно-правовых норм с оценочными категориями. При наличии и использовании различных способов разъяснения или толкования оценочных категорий сам процесс должен быть выполнен в определенных пределах и степени, где последние характеризуют оценочную категорию в качественной и количественной плоскостях. В этой связи нами предлагается считать, что пределами толкования в уголовном праве, в том числе и оценочных категорий, должны выступать сами нормы уголовного законодательства. Иначе говоря, оценочные термины могут толковаться до тех пределов, пока они происходят в рамках нормы, содержащей данную оценочную категорию. Недопустимо толкование смысла оценочной категории и экстраполяции ее смысла на другую норму уголовного законодательства. К тому же, как известно, применение аналогии в уголовном праве недопустимо. Например, смысл аффекта, как сильного душевного волнения нельзя использовать при квалификации убийства матерью новорожденного ребенка, совершенного в условиях психотравмирующей ситуации. Хотя длительная психотравмирующая ситуация может стать причиной возникновения аффекта. Основанием для такого правоприменения являются нормы законодательства. Несмотря на смысловую близость этих категорий, смысл состояния аффекта нельзя распространять на деяние, предусмотренное ст. 100 УК РК «Убийство матерью новорожденного ребенка», поскольку диспозицией данной нормы не предусмотрен аффект, а содержится только психотравмирующая ситуация. Аналогично, не допускается распространение смысла «жестокое обращение с военнопленными» на «жестокое обращение с животными» или «жестокое обращение с детьми».

Изложенные доводы подтверждают определение пределов толкования оценочных категорий нормой уголовного законодательства, в которой и содержится данная категория. Если в процессе толкования оценочной категории ее смысл выйдет за пределы содержащей ее нормы, то дальнейшее толкование должно осуществляться вне оценочной категории, т. е. данная норма не распространяется на данные отношения и должна быть применена другая правовая норма. В таком случае дальнейшее правоприменение осуществляется в рамках другой нормы или вовсе выходит за пределы правового поля определенной нормы, что уже представляет собой аналогию, применение которой казахстанским уголовным законодательством запрещено.

В подтверждение нашего мнения можно привести позицию законодателя, закрепившего механизм официального разъяснения нормативных правовых актов, регламентировав его в Главе 13 Закона РК «О правовых актах» от 2016 года. Данный механизм разработан для случаев, когда практика применения правовых норм сталкивается с наличием противоречий, неясностей и, соответственно, различного толкования и понимания смысла правовой нормы. Одним из общих положений для официального разъяснения является запрет выхода за пределы нормы, которая и подвергается толкованию, т. е. официальному разъяснению.

Таким образом, пределы толкования оценочных категорий в уголовном праве должны быть ограничены рамками уголовно-правовой нормы, содержащей оценочную категорию, т. е. оценочная категория может быть истолкована только в рамках нормы, ее содержащей. Пределы толкования ограничиваются границами, в качестве которых выступают уголовно-правовые нормы, статьи, их части и пункты. Пределы, т. е. качественные характеристики оценочной категории, представляют собой объект, подвергающийся воздействию и оцениванию.

Неотделимо от качественных характеристик толкования оценочных категорий последние содержат и количественные характеристики, которые, в свою очередь, по нашему мнению, располагаются в иной плоскости. Этот вектор мы полагаем именовать степенью оценки категории. Поскольку степень в своем естественно-научном (арифметическом) выражении представляет собой кратное произведения натуральной величины, мы находим основание относить эту плоскость толкования к количественной характеристике.

Имеющимся в теории уголовного права примером применения степени следует назвать применение количественной характеристики степени к институту вины. Определение степени вины происходит на основе установления и исследования всех составляющих признаков вины как элемента состава уголовно наказуемого деяния, психического отношения виновного к содеянному и объективных обстоятельств его совершения, с учетом отягчающих и смягчающих обстоятельств.

Показатель степени характеризует количественную сторону совершенного деяния или факта, подлежащего юридической оценке. В зависимости от характеристик совершаемых действий зависит, например, определение роли виновного и степени его участия в совершенном уголовно наказуемом деянии.

В этой связи мы предлагаем применить степень для количественной характеристики при толковании и применении оценочной категории.

Полагаем, что степень толкования оценочных категорий определяется количественной характеристикой явлений, влияющей на правовые последствия для субъекта уголовно-правовых отношений. Толкование каждой оценочной категории, содержащейся в уголовно-правовой норме, влияет на применение данной нормы и, соответственно, на наступление правовых последствий ее применения. Толкование и определение количественных характеристик оценочного термина позволяет установить наличие и количество воздействия, подлежащего юридической оценке.

Для более полного понимания степени для толкования оценочных категорий разберем некоторые из них. Так, оценочная категория «жестокость», которая содержится в диспозициях ряда статей Особенной части УК РК, применяется для характеристики количественных признаков деяния, от которой зависит наступление последствий. При этом жестокость оценивается степенью отклонения относительно нормального и допустимого поведения или отношения. Наверное, самым тяжким преступлением можно назвать убийство, совершение которого возможно еще и с особой жестокостью (п. 5 ч. 2 ст. 99 УК РК). Если убийство есть причинение смерти, то особая жестокость этого действия может отличаться отягченным умерщвлениями действиями после наступления смерти, т. е. бóльшим количеством воздействия, чем этого достаточно для причинения смерти. Жестокость может проявляться и при причинении вреда здоровью различной степени (п. 4 ч. 2 ст. 106, п. 3 ч. 2 ст. 107 УК РК) и половом насилии (п. 2 ч. 2 ст. 120 и п. 2 ч. 2 ст. 121 УК РК). Жестокость как особый вид совершения деяния и отягчающий ответственность, также закреплена в качестве конструктивного элемента и в других составах уголовных правонарушений: ч. 2 ст. 140 УК РК, ст. 163 УК РК, ст. 313 УК РК, ст. 316 УК РК), п. 3 ч. 3 ст. 380 УК РК, п. 4 ч. 2 ст. 380-1 УК РК; п. 3 ч. 3 ст. 380-2 УК РК.

Разнообразие уголовно наказуемых деяний, где жестокость в своем особом виде закреплена в качестве конструктивного элемента состава деяния, свидетельствует о разных видах жестокости, суть которой заключается в применении большего количества способов, методов и средств, чем достаточно для достижения виновным своих противоправных целей.

При этом степень жестокости как оценочная категория не влияет на юридическую оценку и на квалификацию деяния. Юридическое значение имеет лишь факт наличия признаков жестокости, факт наличия в какой бы то ни было степени. Это объясняет требование наличности, т. е. степень как количественная характеристика оценочной категории должна быть наличной.

Мерилом степени оценочной категории является внешний ориентир, признак, не зависящий от самой категории, но влияющий на нее. Можно сказать, что толкование оценочных категорий производится по степени отклонения от установленной нормы или предполагаемого шаблона. Для примера приведем некоторые оценочные категории. Так, в диспозиции ст. 350 УК РК «Умышленное приведение в негодность транспортных средств или путей со-

общения» в качестве конструктивного элемента данного состава правонарушения зафиксировано нарушение нормальной работы транспорта и связи. При этом понятия нормальной работы не существует, как не имеет своей регламентации и нарушение. Сложность данной оценочной категории заключается в том, что нарушение должно быть таким, что работа не прекращается полностью, а лишь влечет отклонение от нормы, чего достаточно для квалификации деяния по данной статье уголовного законодательства.

Проведенное исследование методологических основ толкования и применения оценочных категорий, содержащихся в нормах уголовного законодательства, позволило нам сформировать следующие выводы.

Содержание оценочной категории определяется посредством установления пределов и степени оценочной категории. При этом пределы оценочной категории мы относим к качественным характеристикам, которые выражаются в закреплении категории в конкретной норме уголовного закона. В зависимости от места нормативной регламентации оценочной категории ее содержание может отличаться. К примеру, оценочная категория «жестокое обращение» по-разному толкуется в зависимости от закрепления в ст. 163 УК РК «Применение запрещенных средств и методов ведения войны» или в ст. 316 УК РК «Жестокое обращение с животными».

Таким образом, качественная характеристика оценочной категории определяется сферой своего юридического значения, ограниченной самой нормой уголовного закона.

В свою очередь количественные характеристики определяют степень проявления или значения оценочной категории, содержащейся в уголовно-правовой норме или в совершенном уголовно наказуемом деянии. Например, при квалификации деяния по ст. 293 УК РК «Хулиганство» количественной характеристикой следует считать оценку категории особо дерзкого нарушения. Степень особенности дерзости в данном случае оценивается явным неуважением. При этом для квалификации деяния кратность степени не имеет значения. Важным является наличие дерзости и явности неуважения, при этом последние характеризуют степень нарушения общественного порядка. Аналогично по уголовному правонарушению, совершенному в состоянии аффекта (ст. 101 или 111 УК РК), где степень душевного волнения имеет значение до своего сильного проявления.

Следующим конструктивным элементом методологии толкования и применения уголовно-правовых норм, содержащих оценочные категории, следует считать единство количественных и качественных характеристик оценочной категории, ее пределов и степени. Экстраполяция степени за пределы оцениваемой категории недопустима при толковании и применении уголовно-правовых норм с оценочными категориями. Так, если удержание человека на цепи и в будке признается жестоким обращением или особой жестокостью, то аналогичное обращение с домашним животным, например, с собакой, считается абсолютно допустимым.

Наряду с этим необходимо руководствоваться принципом наличности, что означает фактическое значение оценочной категории, а не ее отсутствие или отрицательное значение.

Гипотетически полагаем, что предложенную нами методологию толкования и применения оценочных категорий, содержащихся в нормах уголовного законодательства, можно выразить в виде математической формулы (1):

$$C = A \times B \quad (1)$$

где C – оценочная категория.

A – пределы оценочной категории.

B – степень только в своем положительном значении. В случае, если степень будет иметь нулевое или отрицательное значение, то и значение C будет иметь нулевое или отрицательное значение.

При этом переменные А и В должны быть закреплены в одной норме УК РК. Подмена переменной из-за пределов регламентации (другой статьи УК РК) влечет утрату значения или ее отрицательное значение. В свою очередь отрицательное или нулевое значение одной из переменных нивелирует результат.

При этом для полноценной обоснованности и апробации указанного математического выражения необходимо привлечение знаний или специалистов в области естественных, а именно математических сфер деятельности. Учитывая смежный характер данной гипотезы, представить ее в качестве полноценного вывода в рамках настоящего исследования невозможно, и она будет исследована нами в дальнейших научных изысканиях.

Полагаем, что выработанная методология позволит толковать и применять уголовно-правовые нормы с оценочными категориями. При этом следует учитывать, что оценочная категория не образует полностью квалификацию деяния, а лишь один из элементов состава. Но опосредованно оценочная категория влияет на наличие или отсутствие признака элемента состава, а далее на отсутствие или наличие состава уголовно наказуемого деяния.

Список использованной литературы:

1. Градовский А.Д. Начала русского государственного права. — СПб., 1873. Т. 1. — 384 с.
2. Кузнецова Н.Ф. Проблемы квалификации преступлений: Лекции по спецкурсу «Основы квалификации преступлений». — М., 2007. — 336 с.
3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан по состоянию законодательства на 1 января 2023 года // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852
4. Материалы ДП г. Алматы ЕРДР № 197513031001967 от 9 апреля 2019 г.
5. Закон Республики Казахстан «О правовых актах» от 6 апреля 2016 г. (по сост. законодательства на 1 января 2023 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000480>
6. Уголовный кодекс Республики Казахстан по состоянию законодательства на 1 января 2023 года // https://continent-online.com/Document/?doc_id=31575252

Сейтжанова Н.К.,

*оқу-әдістемелік орталығы бастығының орынбасары, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: nurgulyas@mail.ru)*

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында қамтылған бағалау санатын түсіндіру әдістемесі

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында қамтылған бағалау санатын түсіндіру әдіснамасын айқындауға әрекет жасалды. Автор дәрежесі мен шегі деп аталатын сапалық және Сандық сипаттама түрінде анықталған бағалау категориясын түсіндіру әдіснамасының құрылымдық элементін анықтады. Бұл әдістеменің тағы бір элементі сапалық және сандық сипаттаманың бірлігінде көрсетілген. Автор бағалау санаты бар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің нормасына талдау жүргізді және құқық қолдану практикасының мысалын келтірді. Математикалық әдісті пайдалана отырып жүргізілген талдау негізінде Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында қамтылған бағалау санатын түсіндіру әдіснамасының формуласы ұсынылды.

Негізгі сөздер: қылмыстық заңнама, бағалау категориясы, түсіндіру шегі мен дәрежесі, түсіндіру әдістемесі.

N.K. Seitzhanova,

*Deputy Head of the training and methodological center, Lieutenant Colonel of the Police
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: nurgulyas@mail.ru)*

**Methodology for the interpretation of evaluation categories contained
in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan**

Annotation. This article attempts to determine the methodology of interpretation of evaluation categories contained in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. The author highlights the constructive elements of the methodology of interpretation of evaluation categories, which are defined in the form of qualitative and quantitative characteristics, called degree and limits. Another element of this methodology is highlighted, expressed in the unity of qualitative and quantitative characteristics. The author analyzes the norms of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan containing evaluation categories, and provides examples of law enforcement practice. Based on the analysis carried out using mathematical methods, a formula for the methodology of interpretation of evaluation categories contained in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan is proposed.

Keywords: criminal law, evaluation categories, limits and degree of interpretation, methodology of interpretation.

УДК 343.97

Сердалинов К.М.,

*ведущий научный сотрудник Межведомственного
научно-исследовательского института*

*(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, г. Косшы, e-mail: 7171144@prokuror.kz)*

**Отдельные аспекты криминологического портрета сотрудника,
совершившего пытки**

Аннотация. В статье анализируются причины агрессивного поведения сотрудников правоохранительных органов, связанного с применением насильственных мер борьбы с правонарушителями, рассматривается криминологический портрет лица, совершавшего пытки в отношении подозреваемых и осужденных. Автором проанализированы статистические данные уголовного правонарушения о пытках. Акцентируется внимание на характеристике лиц, причастных к совершению пыток, исследуется влияние образования и рода занятий на их склонность к совершению таких преступлений. По мнению автора, существует много факторов, которые могут привести к совершению пыток. Предложены меры профилактики применения пыток на досудебной стадии уголовного процесса.

Ключевые слова: пытка, досудебное расследование, сотрудник правоохранительных органов, осужденный, подозреваемый, образование, профессия, преступное поведение, социальные характеристики, должностные обязанности, возраст, специальное звание.

Создание атмосферы нетерпимости требует принятия эффективных мер по недопущению проявления пыток. Выработка таких мер предполагает глубокое изучение не только причин и условий, предшествовавших совершению пыток, но и особенностей личности преступника. В этой связи, учитывая необходимость постоянного совершенствования методов борьбы с пытками, изучение указанной проблемы приобретает особую актуальность.

В специальной литературе преступники часто описываются как модель, которая имеет свои социальные и психологические черты. Изучение личностных характеристик лиц, совершивших пытки, необходимо для определения и оценки их свойств и черт, которые могут привести к преступному поведению. Это позволяет принимать меры профилактики [1].

В основе ключевых криминологических проблем лежит неразрывная связь между личностью преступника, механизмами преступного поведения, причинами этого поведения и необходимыми мерами для предотвращения преступлений, предусмотренных статьёй 146 Уголовного кодекса Республики Казахстан.

Следует отметить, что личность должностного лица, которое совершило уголовное правонарушение, является центральным элементом в этой связи, поскольку ее криминологические особенности являются главным фактором, определяющим преступное поведение. Поэтому именно эти особенности должны быть основным объектом профилактических усилий. Однако это не означает, что необходимо игнорировать внешние социальные факторы, которые также могут влиять на поведение преступника [2].

Другими словами, понимание личности преступника и причин его деяний является неотъемлемой частью профилактики преступлений. При этом важно учитывать не только внутренние, но и внешние факторы, которые могут повлиять на формирование криминального поведения.

Личностные особенности, включая те, которые могут способствовать совершению преступления, формируются в рамках социальных условий и зависят от социальных связей, в которых человек находится, и от роли, которую он играет в обществе. Существуют также ситуационные факторы и внешняя обстановка, которые могут влиять на совершение преступления. Тем не менее, личность преступника играет ведущую роль в механизме индивидуального преступного поведения, что позволяет рассматривать совершение преступления как результат взаимодействия личности с конкретной жизненной ситуацией.

Непосредственно переходя к рассмотрению вопроса противодействия пыткам в Казахстане, необходимо остановиться на произошедших в стране событиях «трагического января», которые вскрыли пласт системных проблем в этой сфере.

В Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации» от 16 марта 2022 г. были отмечены факты, когда сотрудники правоохранительных органов применяли к задержанным запрещенные методы дознания и даже пытки: «Такие варварские проявления средневековья противоречат принципам любого прогрессивного общества. Они неприемлемы и для нас» [3].

Пытки — это один из самых жестоких и бесчеловечных методов извлечения признания или информации от подозреваемых и обвиняемых в правоохранительных органах. В современном обществе пытки являются незаконным и неправомерным действием, нарушающим права человека и подрывающим доверие к правоохранительным органам. Однако несмотря на то, что пытки запрещены законодательно, они все еще происходят, и часто виновными в этом являются сотрудники правоохранительных органов.

С уголовно-правовой точки зрения о личности преступника может идти речь только тогда, когда лицо признано судом виновным в преступлении или хотя бы тогда, когда оно выступает в уголовном процессе в качестве подозреваемого или обвиняемого, и заканчивается в момент исполнения или отбывания наказания и погашения судимости. В этом случае признание лица преступником определяется строго законом. Сведения о таких лицах находят отражение в статистических учётах. Их изучение выступает начальным этапом познания личности тех, кто совершает преступления.

Согласно статистическим данным КПСиСУ Генеральной прокуратуры Республики Казахстан за последние 5 лет (2018–2022 гг.) зарегистрировано по ст. 146 УК 3868 уголовных правонарушений, из них в 2018 г. – 647, 2019 г. – 850, 2020 г. – 766, 2021 г. – 685, 2022 г. – 920 [4]. Статистика по стране характеризовалась ростом в 2019 году на 31,4 % и последующим незначительным снижением (2020 г. – 9,9 %, 2021 – 10,6 %), а в 2022 году вновь произошёл резкий рост на 34,3 % [4].

В ходе анализа было выявлено, что в большинстве случаев результаты расследования дел о пытках приводят к их прекращению по реабилитирующим основаниям с последующим снятием с учета как уголовное правонарушение. Данные показатели составляют 89 %, или 3443 досудебных производств в период с 2018 по 2022 годы (в 2018 году – 574, в 2019 году – 764, в 2020 году – 703, в 2021 году – 583, в 2022 году – 819) [4].

За последние 5 лет из 3868 уголовных правонарушений в суд было направлено 53 уголовных дела, или 1,4 %, что свидетельствует о недостаточном уровне борьбы с такими нарушениями прав человека.

Приведенные статистические сведения свидетельствуют о росте данного вида преступности. В этой связи представляется актуальным изучение личности преступника, совершающего пытки, и его роли в формировании преступного поведения, что является залогом разработки эффективных и успешных мер противодействия.

Из 68 осужденных за пытки за отмеченный период 57 – сотрудники правоохранительных органов, что составляет 83,8 % от общего числа осужденных. При этом все осужденные по ст. 146 УК — сотрудники МВД (ОВД – 35 и КУИС – 22) [4].

Зачастую пытки совершались с особым цинизмом и жестокостью. Особую обеспокоенность вызывает тот факт, что среди осужденных имеются и руководители. Например, в Алма-тинской области было рассмотрено уголовное дело в отношении 7 сотрудников одного из исполнительных учреждений. Среди них были 2 руководителя, один из которых занимал должность заместителя начальника по режиму и оперативной работе, а другой — заместителя начальника по воспитательной работе. Данные сотрудники для достижения беспрекословного подчинения осужденных оказывали на них моральное и психическое давление, которое унижало их человеческое достоинство. Используя количественное превосходство, они наносили телесные повреждения по различным частям тела потерпевших, причиняя физическую боль и моральные страдания.

После рассмотрения дела все подсудимые были признаны виновными по ч. 2 ст. 146 УК, и им было назначено наказание в виде реального лишения свободы сроком от 5 до 7 лет. Апелляционная инстанция оставила приговор в силе, жалобы подсудимых не были удовлетворены [5].

Таким образом, криминологическая картина, выявленная в ходе изучения уголовных дел и следственно-судебной практики, объясняется характером юридических полномочий должностных лиц. В большинстве случаев сотрудники, занимающиеся осуществлением юридически значимых действий по отношению к зависимым по службе лицам, совершают пытки с целью получения признательных показаний, а также для подавления личности и наказания за неповиновение в учреждениях.

Анализируя характеристики сотрудников, причастных к совершению пыток, можно отметить, что 92,7 % из них имеют высшее образование, а 7,3 % – среднее специальное. В связи с этим, к сожалению, можно констатировать, что наличие высшего образования не гарантирует, что сотрудник полиции не будет совершать противоправные деяния.

Существует множество причин, почему сотрудник полиции может совершать пытки. Некоторые из них считают, что это единственный способ получить информацию от подозреваемого, некоторые предвзято относятся к определенной группе людей, а некоторые могут совершать пытки просто потому, что им нравится власть и контроль [6].

Некоторые исследователи считают, что семья может оказывать противодействие криминальному поведению личности. Однако проведенный анализ уголовных дел свидетельствует о спорности данного тезиса. Так, из числа субъектов, совершивших преступление по ст. 146 УК Республики Казахстан, 85,5 % состояли в официальном браке и лишь 14,5 % были холостыми.

Одним из важных специально-криминологических признаков, характеризующих личность, является предыдущая судимость, которая может предопределять общественную опасность лица. В то же время, должность сотрудника правоохранительного органа сама по себе предполагает отсутствие такого признака. В этой связи не требует каких-либо обоснований.

Таким образом, пытки как средство получения информации являются серьезным нарушением прав человека и не должны применяться в любых обстоятельствах. Важно учитывать специально-криминологические признаки личности лиц, занимающих должности в правоохранительных органах, для предотвращения подобных нарушений.

Особенностью должностных преступников, в отличие от обычных уголовников, является отсутствие злоупотребления спиртными напитками и наркотиками, а также отсутствие нарушений общественного порядка. Согласно изученным уголовным делам и приговорам, подобные лица по месту работы получают положительную характеристику. Тем не менее, подозреваемые должностные лица чаще всего увольняются со службы до вынесения судебного решения. Характеристика привлекаемого к ответственности лица в большинстве случаев берется с места работы, а не с места жительства. При этом содержание характеристик должностных лиц, привлекаемых к уголовной ответственности, зачастую подчиняется шаблону.

Средний возраст преступников, совершивших пытки, составил 30 лет, при этом самому младшему было 22 года, а самому старшему – 41 год. Изучение возрастной характеристики преступников позволяет сделать выводы о криминогенной активности и особенностях преступного поведения в зависимости от возрастных групп. Доля преступников, совершивших пытки в возрасте от 22 до 25 лет, составила 16,4 % от общего числа, в возрасте от 26 до 30 лет – 41,8 %, в возрасте от 31 до 35 лет – 27,3 %, а в возрасте от 36 до 41 года – 14,5 % [4]. Таким образом, для лиц, совершивших пытки, характерен возраст с 26 до 30 лет (41,8 %), что объясняется наличием определенного профессионального опыта для совершения преступлений такого рода.

Кроме того, исследование показало, что важным фактором, влияющим на совершение пыток, является также корпоративная культура в правоохранительных органах. Если сотрудники получают неясные или двусмысленные указания своих начальников, они могут интерпретировать их как призыв к применению насилия. Кроме того, если в подразделении сложилась «круговая порука», принято оправдывать применение пыток, это может стать дополнительным стимулом для сотрудников, которые уже имеют склонность к насилию.

Таким образом, для предотвращения совершения пыток в правоохранительных органах необходимо проводить комплексные мероприятия, которые включают в себя обучение сотрудников правилам поведения с подозреваемыми и воспитание у них социальной ответственности и уважения к правам человека.

Важным аспектом является создание положительной корпоративной культуры, основанной на принципах законности и уважения к правам человека. Необходимо установить строгую дисциплину и ответственность за совершение пыток, что позволит создать нулевую терпимость к таким действиям.

Здесь также предлагается внести запрет выхода на пенсию в ходе досудебного расследования.

Следует отметить, что борьба с пытками не только в интересах общества, но и в интересах самих правоохранительных органов.

В целом, борьба с пытками в правоохранительных органах является важной задачей государства и общества. Для ее решения необходимо проводить системную работу по предотвращению профессиональной деформации сотрудников, созданию положительной корпоративной культуры и установлению строгой дисциплины и ответственности за совершение пыток.

Еще одним фактором является наличие личностных особенностей у сотрудника, которые могут способствовать совершению пыток. К таким особенностям можно отнести агрессивность, склонность к насилию, низкий уровень эмпатии и социальной ответственности. Также сотрудник, совершивший пытки, может испытывать чувство безнаказанности и обладания властью, что может стать причиной и условием для совершения насилия.

Кроме того, важным фактором является недостаточная подготовка сотрудников к работе с подозреваемыми и обвиняемыми. Если сотрудник не имеет достаточных навыков общения с людьми и не знает эффективных методов получения информации, это может привести к тому, что он будет применять насилие вместо использования других, более эффективных методов.

Необходимо отметить, что сотрудники правоохранительных органов, совершившие пытки, не всегда осознают в полной мере тяжесть своих действий и их последствий. Они могут считать, что действуют в интересах общества и что их действия оправданы.

Проанализировав имеющийся эмпирический материал, можно сформулировать следующий криминологический портрет сотрудника, совершившего пытки. В основном совершающие пытки — это мужчины в возрасте 26-30 лет, с высшим гражданским образованием, прошедшие курсы первоначальной подготовки, женатые, со стажем работы более 10 лет, зачастую в должности оперуполномоченного районного или областного подразделения и в звании младшего офицерского состава.

Причинами и условиями является профессиональная деформация, наличие личностных особенностей, корпоративная культура, отсутствие контроля за действиями правоохранительных органов, недостаточная подготовка к работе с подозреваемыми и обвиняемыми, а также не в полной мере осознание тяжести своих действий.

Понимание этих факторов позволяет более эффективно бороться с проблемой совершения пыток и улучшить работу правоохранительных органов в целом.

Список использованной литературы:

1. Халиков А.Н. Характеристика личности преступника по должностным преступлениям // Вестник ЮУрГУ. Серия «Право». — 2015. — Т. 15. — № 3. — С. 73–79.
2. Смирных Д.А. Криминологическая характеристика лиц, злоупотребляющих должностными полномочиями и превышающих должностные полномочия // Проблемы экономики и юридической практики. — 2018. — № 3. — С. 279–283.
3. Новый Казахстан: путь обновления и модернизации: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 16 марта 2022 года [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://10.61.42.188/rus>.
4. Статистические отчеты // Информационный сервис Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан [Электронный ресурс] — Режим доступа: www.qamqor.gov.kz
5. Анализ о состоянии надзора за законностью досудебного расследования о пытках: Генеральная прокуратура Республики Казахстан // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://sd.kgp.kz/inforpanel>.
6. Джиенбаев Р.К., Жунусова Н.М. Право человека на свободу от пыток в контексте дисциплин государственно-правового цикла // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им Б. Бейсенова. — 2020. — № 1. — С. 39–43.

Сердалинов Қ.М.,
ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институтының жетекші ғылыми қызметкері
(Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: 7171144@prokuror.kz)

Жеке аспекті азаптау жасаған қызметкердің криминологиялық портреті

Аннотация. Мақалада құқық бұзушымен күрестің зорлық-зомбылық шарасын қолдануға байланысты құқық қорғау органы қызметкерлерінің агрессивті мінез-құлқының себебі талданады, күдіктілер мен сотталғандарға қатысты азаптау жасаған адамның криминологиялық портреті қаралады. Автор азаптау туралы қылмыстық құқық бұзушылықтың статистикалық дерегін талдады. Азаптауға қатысы бар адамдардың сипаттамасына назар аударылады, білім беру мен кәсіп түрінің олардың осындай қылмыстар жасауға бейімділігіне әсері зерттеледі. Автордың пікірінше, азаптауға әкелетін көптеген фактор бар. Қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатысында азаптауды қолданудың алдын алу шарасы ұсынылады.

Негізгі сөздер: азаптау, сотқа дейінгі тергеп-тексеру, құқық қорғау органының қызметкері, сотталушы, күдікті, білімі, мамандығы, қылмыстық мінез-құлқы, әлеуметтік мінездеме, лауазымдық міндет, жасы, арнайы атағы.

K.M. Serdalinov,
Leading researcher of the Interdepartmental Research Institute
(Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, the city of Kosshy, e-mail: 7171144@prokuror.kz)

Selected aspects criminological portrait of the employee who committed the torture

Annotation. The article analyzes the reasons for the aggressive behavior of law enforcement officers associated with the use of violent measures to combat offenders, examines the criminological portrait of the person who committed torture against suspects and convicts. The author analyzes the statistical data of the criminal offense of torture. Attention is focused on the characteristics of persons involved in the commission of torture, the influence of education and occupation on their propensity to commit such crimes is investigated. According to the author, there are many factors that can lead to the commission of torture. Measures to prevent the use of torture at the pre-trial stage of the criminal process are proposed.

Keywords: torture, pre-trial investigation, law enforcement officer, convict, suspect, education, profession, criminal behavior, social characteristics, job responsibilities, age, special rank.

УДК 343.985

Стефаненко А.П.,
старший преподаватель кафедры экономической безопасности
(Академия МВД Республики Беларусь, г. Минск, e-mail: alex-zorg@tut.by)

Тактическая операция «допрос»

Аннотация. Рассматриваются взгляды ученых на понятия: «тактическая операция», «взаимодействие», «оперативно-розыскное сопровождение», «допрос». Исследуются сущность и содержание тактической операции и следственного действия «допрос». Анализируется взаимосвязь между оперативно-розыскным сопровождением и тактическими операциями. Обозначается позиция автора по взаимодействию органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, и следователей в процессе осуществления оперативно-розыскного сопровождения расследования уголовного дела и проведения тактической операции «допрос». Выделены характерные черты и особенности оперативно-розыскного сопровождения проведения допроса. Сформулирован перечень оперативно-розыскных мероприятий, сопровождающих проведение допроса. Рассмотрены особенности тактических приемов, применяемых при проведении комплекса следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий в рамках тактической операции «допрос», обусловленные соот-

ветствующей следственной ситуацией. Сделаны соответствующие выводы по исследуемому вопросу.

Ключевые слова: тактическая операция, допрос, оперативно-розыскное сопровождение, взаимодействие, оперативно-розыскная деятельность, уголовно-процессуальная деятельность, расследование уголовных дел.

Результативность в борьбе с преступностью во многом зависит от участия в этом процессе различных государственных органов, общественных организаций и конкретных должностных лиц, обладающих необходимой компетенцией и соответствующими полномочиями. Очевидно, что эффективность такого рода деятельности зависит от согласованности действий ее участников, основанной на грамотно и профессионально организованном взаимодействии.

Расследованию уголовного дела, как правило, предшествует оперативно-розыскная деятельность. Обусловлено это тем, что ее результатом может быть выявлено (раскрыто) преступление, установлены лица, его совершившие, установлены другие обстоятельства, имеющие значение для уголовного дела.

В ходе осуществления уголовно-процессуальной деятельности не только не исключается, но и предполагается сочетание оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий, связанных между собой организационными мероприятиями, управленческими и процессуальными решениями. Могут создаваться следственно-оперативные группы; решается вопрос об осуществлении оперативно-розыскного сопровождения, планируется совместное проведение оперативно-розыскных мероприятий, следственных и иных процессуальных действий.

Материалы оперативно-розыскной деятельности, а также фактические данные, полученные процессуальным путем, являются основой выдвижения версий.

Оперативно-розыскные мероприятия, находясь в тесной взаимосвязи со следственными и иными процессуальными действиями, выполняют по отношению к ним в большей мере вспомогательную, обеспечивающую функцию [1, 77]. При этом необходимо отметить, что оперативно-розыскная деятельность может выходить за рамки расследования конкретного уголовного дела [2, 71–75], так как при осуществлении оперативно-розыскного сопровождения могут быть установлены дополнительные эпизоды противоправной деятельности подозреваемых и обвиняемых, а также выявлены сопутствующие преступления, которые могут быть совершены иными лицами, получена оперативно-розыскная информация, которая требует самостоятельной проверки и оценки, что недопустимо в рамках расследования уголовного дела.

В процессе расследования уголовного дела также может возникнуть необходимость использования возможностей различных государственных органов и негосударственных организаций, а также отдельных лиц, способных оказать содействие следователю в уголовно-процессуальной деятельности [3]. При этом функция следователя не обязательно должна сводиться только к даче поручений и истребованию различных сведений.

В случаях, когда возбуждению уголовного дела предшествовала оперативная разработка, и основанием для его возбуждения послужили материалы, полученные в ходе осуществления оперативно-розыскной деятельности, взаимодействие оперативного сотрудника и следователя можно рассматривать как процесс оперативно-розыскного сопровождения уголовного дела [4, 90–93].

Одной из наиболее эффективных форм взаимодействия следователя и оперативного сотрудника в процессе расследования уголовных дел, особенно когда речь идет об оперативно-розыскном сопровождении, является совместное проведение тактических операций, которые представляют собой сочетание следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий, обусловленных общими целями и задачами [5, 209–213]. При этом тактические опера-

ции, проводимые следователем совместно с оперативными сотрудниками, имеют свои особенности [6, 52], которые могут выражаться в производстве совместно спланированных, согласованных следственных и иных процессуальных действий, оперативно-розыскных мероприятий, осуществляемых с учетом разграничения компетенции ее субъектов в целях решения задач предварительного расследования.

Тактическая операция может представлять собой как совокупность следственных действий, так и отдельное следственное или иное процессуальное действие, сопровождаемое оперативно-розыскными мероприятиями. По нашему мнению, наиболее часто проводимой в процессе оперативно-розыскного сопровождения расследования уголовных дел тактической операцией является допрос.

В рамках проведения тактической операции «допрос» видится целесообразным заблаговременное планирование и проведение отдельных оперативно-розыскных мероприятий, сопровождающих проведение следственного действия. Такими мероприятиями могут являться:

- «оперативный опрос», в ходе которого у подозреваемого и его связей можно выяснить сведения, представляющие оперативный интерес, которые в последствии можно использовать при подготовке к следственному действию или сравнить с показаниями, данными при проведении допроса;

- «наблюдение», в ходе которого можно проверить, с кем встречалось допрашиваемое лицо перед началом допроса и после его окончания, а также проверить информацию о возможных попытках скрыться или скрыть похищенное имущество;

- «слуховой контроль», в ходе которого можно зафиксировать сведения о подготовке допрашиваемого лица к проведению следственного действия, построению с его стороны линии поведения по введению следствия в заблуждение или сокрытию известных ему обстоятельств совершения преступления, а также получить сведения о возможной даче заведомо ложных показаний;

- «контроль в сетях электросвязи», в ходе которого можно получить сведения об отношении допрашиваемого или допрошенного лица к проведению допроса, о поставленных ему вопросах и данных им ответах, его искренности, а также иные обстоятельства, имеющие значение для расследования уголовного дела и проведения эффективного оперативно-розыскного сопровождения процесса расследования.

Оперативно-розыскные возможности, связанные с преодолением противодействия допрашиваемых лиц, целесообразно сочетать с тактическими приемами проведения допроса. Участие оперативного сотрудника в подготовке допроса можно считать тактически обоснованным, так как на подготовительном этапе оперативный сотрудник имеет возможность проинформировать следователя об имеющейся оперативно-розыскной информации, материалах и т. д., изобличающих допрашиваемых лиц [7, 251]. В указанных материалах могут содержаться сведения о дополнительных эпизодах противоправной деятельности подозреваемых или обвиняемых, их связях, местах хранения похищенного имущества, орудиях преступления, размерах причиненного ущерба, а также иные обстоятельства, имеющие значение для расследования уголовного дела. Оперативная информация может служить ориентиром, позволяющим критически оценивать показания допрашиваемого лица на предмет их соответствия действительности, устранять противоречия, исключать информацию, не относящуюся к делу, а также отличать заведомо ложные показания от достоверных.

Кроме того, участие оперативных сотрудников в проведении тактических операций, помимо сказанного, обусловлено также использованием оперативных возможностей в вопросах оказания правомерного психологического воздействия на допрашиваемых лиц [8, 49].

В некоторых случаях эффективным способом получения в ходе допроса интересующей информации может оказаться создание определенных условий проведения следственного действия (место, время, обстановка), нахождение допрашиваемого лица в тревожной или,

наоборот, комфортной обстановке и т. д. Могут быть созданы искусственные условия по рефлексивному управлению проверяемыми (допрашиваемыми) лицами.

По нашему мнению, при подготовке и проведении тактической операции «допрос», оказание правомерного психологического воздействия, направленного на формирование у допрашиваемого лица преувеличенного представления о наличии доказательств, имеющих у следствия, о намерениях соучастников, наличии свидетелей и очевидцев и т. д., может осуществляться не только следователем, но и оперативным сотрудником, принимающим участие в данной тактической операции. Таким образом, на наш взгляд, представляется целесообразным осуществление оперативно-розыскного сопровождения проведения допроса на всех стадиях указанного следственного действия.

Учитывая, что проведение тактической операции допрос может предполагать сочетание следственных, оперативно-розыскных и других действий [9, 209–213], в зависимости от следственной ситуации, вида и обстоятельств совершенного преступления, а также следственных и оперативно-розыскных возможностей, в некоторых случаях целесообразно проводить дополнительные следственные и иные процессуальные действия. Так, например, при получении в ходе допроса информации, имеющей значение для расследования уголовного дела, с целью обнаружения разыскиваемых лиц, выявления и сохранения следов преступления, а также получения новых доказательств и т. д. может возникнуть необходимость в безотлагательном проведении осмотра, обыска или выемки, в которых могут принимать участие (или самостоятельно его проводить) оперативные сотрудники.

Немаловажную роль, по нашему мнению, играет возможность проведения допроса оперативным сотрудником. Такое действие представляется тактически обоснованным при условии, что используются данные, полученные оперативно-розыскным путем, которые могут создать у допрашиваемого лица впечатление о невозможности дачи заведомо ложных показаний. Участие оперативного сотрудника в совместно проводимой тактической операции и непосредственно в следственном действии (по поручению следователя) позволяет снизить риск разглашения метода и источника получения используемой информации.

Тактические приемы, применяемые при проведении комплекса следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий в рамках тактической операции «допрос», могут быть обусловлены соответствующей следственной ситуацией:

- создание правдоподобной обстановки, побуждающей разрабатываемых лиц проявить свою подлинную суть, раскрыть намерения, совершить ожидаемые с их стороны действия, для чего целесообразно создание продуманной и убедительной легенды, предусматривающей использование сведений, полностью или частично соответствующих действительным фактам и событиям и не нарушающих логической последовательности их совершения [1];
- создание ситуации на основе фактов, которые могут быть неоднозначно истолкованы допрашиваемым, что впоследствии может привести к его изобличению [9, 616];
- пресечение дачи заведомо ложных показаний путем убеждения допрашиваемого лица в отсутствии целесообразности введения следствия в заблуждение и (или) возникновении оснований для оказания с его стороны содействия расследованию, с последующими положительными для него выводами и др.

Как правило, результативность следственных действий зависит не только от грамотно продуманных, заранее спланированных, последовательных, совместных действий оперативных сотрудников и следователей, но и от эффекта внезапности, который позволяет неожиданно для допрашиваемого лица распознать и предугадать его позицию, в результате чего можно получить информацию, необходимую для расследования преступления. Достигается это непредвиденным для допрашиваемых лиц выбором следственного действия и сопровождающих его производство оперативно-розыскных мероприятий, а также способов и методов их проведения.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что тактическая операция, являясь наиболее оптимальным и эффективным средством решения задач предварительного расследования, представляет собой совокупность не только следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий, направленных на решение конкретной следственной задачи, но и может выступать в качестве комплекса указанных действий и мероприятий, осуществляемых в сочетании с тактическими приемами в рамках одного следственного действия, примером которого может выступать допрос.

Список использованной литературы:

1. Оперативно-розыскная деятельность: Учебн. 2-е изд., доп. и перераб. / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Сенилова, А.Ю. Шумилова. — М.: ИНФРА-М, 2004. — XIV, 848 с.
2. Стефаненко А.П. Оперативно-розыскное сопровождение уголовно-процессуальной деятельности / А.В. Яскевич, А.П. Стефаненко // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. — 2020. — № 1 (39). — С. 71–75.
3. Дулов А.В. Тактические операции при расследовании преступлений // Минск. Изд. БГУ им. В. И. Ленина, 1979. — 127 с.
4. Стефаненко А.П. Оперативно-розыскное сопровождение в теории оперативно-розыскной деятельности / А.В. Яскевич, А.П. Стефаненко // Вестник Академии МВД Респ. Беларусь. — № 1 (41). — 2021. — С. 90–93.
5. Стефаненко А.П. Тактические операции, осуществляемые в процессе оперативно-розыскного сопровождения расследования уголовных дел / А.П. Стефаненко, А.В. Яскевич // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. — 2022. — № 2 (44). — С. 209–213.
6. Шиканов В.И. Информация к тактической операции «атрибуция трупа». — Иркутск, 1975. — С. 52.
7. Стефаненко А.П. Оперативно-розыскное сопровождение следственного действия: допрос / А.П. Стефаненко // Проблемы борьбы с преступностью и подготовки кадров для правоохранительных органов: Международ. науч.-практ. конф. (Минск, 28 янв. 2022 г.): Тез. докл. / Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь; [редкол.: П.В. Гридюшко (отв. ред.) и др.]. - Минск, 2022. — С. 251.
8. Селиванов Н.А. Этико-тактические вопросы расследования // Вопросы борьбы с преступностью. — М., 1983. — С. 49.
9. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебн. для вузов // Под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р.С. Белкина. — М.: НОРМА – ИНФРА. — М, 1999. — 990 с.

Стефаненко А.П.,
экономикалық қауіпсіздік кафедрасының аға оқытушысы
(Беларусь Республикасы ІІМ Академиясы, Минск қ., e-mail: alex-zorg@tut.by)

Тактикалық операция жауап алу

Аннотация. Ғалымдардың «тактикалық операция», «өзара әрекет», «жедел-ізвестіру сүйемелдеу», «жауап алу» ұғымына көзқарасы қарастырылады. Тактикалық операция мен тергеу әрекетінің мәні мен мазмұны зерттеледі, яғни жауап алу. Жедел-ізвестіру және тактикалық операциясы арасындағы байланыс талданады. Автордың жедел-ізвестіру қызметін жүзеге асыратын органдар мен тергеушілердің қылмыстық істі тергеп-тексеруді жедел-ізвестіру сүйемелдеуін жүзеге асыру және тактикалық операция-жауап алу процесінде өзара іс-қимылына позициясы белгіленеді. Жауап алуды жедел-ізвестіру сүйемелдеуінің тән белгісі мен ерекшелігі анықталады. Жауап алуды жүргізуді сүйемелдейтін жедел-ізвестіру іс-шарасының тізбесі тұжырымдалған. Тиісті тергеу жағдайына байланысты жауап алу тактикалық операциясы шеңберінде тергеу әрекеті мен жедел-ізвестіру іс-шарасының кешенін жүргізу кезінде қолданылатын тактикалық әдістің ерекшелігі қаралды. Зерттелетін мәселе бойынша тиісті қорытынды жасалды.

Негізгі сөздер: тактикалық операция, жауап алу, жедел-іздігіру, өзара іс-қимыл, жедел-іздігіру қызметі, қылмыстық-процестік қызмет, қылмыстық істі тергеу.

A.P. Stefanenko,
Senior Lecturer of the Department of Economic Security
(Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Belarus, Minsk,
e-mail: alex-zorg@tut.by)

Tactical operation interrogation

Annotation. The views of scientists on the concepts of «tactical operation», «interaction», «operational search support», «interrogation» are considered. The essence and content of the tactical operation and investigative action «interrogation» are investigated. The relationship between operational-search support and tactical operations is analyzed. The author's position on the interaction of the bodies carrying out operational investigative activities and investigators in the process of carrying out operational investigative support of the investigation of a criminal case and conducting a tactical operation «interrogation» is indicated. The characteristic features and features of operational investigative support of the interrogation are highlighted. A list of operational investigative measures accompanying the interrogation is formulated. The features of the tactical techniques used in carrying out a complex of investigative actions and operational investigative measures within the framework of the tactical operation «interrogation», due to the corresponding investigative situation, are considered. The relevant conclusions on the issue under study are made.

Keywords: tactical operation, interrogation, operational investigative support, interaction, operational investigative activity, criminal procedural activity, investigation of criminal cases.

УДК 343

Тессман С.А.,
начальник Научно-исследовательского института,
кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции
(e-mail: s.tessman@kpa.gov.kz);

Еспергенова Е. В.,
старший научный сотрудник центра по исследованию проблем
уголовной политики и профилактики преступности НИИ,
доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент),
подполковник полиции
(e-mail: yevgeniyayes@mail.ru);

Олейник В. В.,
старший преподаватель кафедры административного-правовых дисциплин,
подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: valynik84@mail.ru)

Угроза акта терроризма и ее общественная опасность в рамках самостоятельного состава преступления

Аннотация. Авторы отмечают, что несмотря на успешные меры, принимаемые правительством, угроза терроризма остается серьезной проблемой для Республики и требует дальнейшего изучения, разработки и принятия соответствующих мер для ее преодоления. Авторы полагают, что особый интерес с уголовно-правовой точки зрения представляет информационная форма терроризма, при которой речь идет не о реальной опасности наступления последствий, а о выражении намерения совершить действия, которые могут их повлечь. Признание преступным не только деяния, но и угрозы его совершения отнюдь не означает признания равной степени их общественной опасности и необходимости установления одинакового наказания. Соответственно, с точки зрения

авторов, угроза терактом не может быть идентифицирована как теракт, так как она обладает меньшей степенью общественной опасности.

Ключевые слова: нормативный правовой акт, закон, правонарушение, угроза, акт терроризма, теракт, общественная опасность, ответственность, зарубежный опыт, борьба с терроризмом.

Терроризм является одной из самых актуальных и серьезных угроз безопасности в мире, и Республика Казахстан не является исключением. Несмотря на то, что Казахстан — относительно молодое государство, его территория неоднократно становилась объектом террористических актов и инцидентов, связанных с экстремизмом и насилием. Эти явления не только создают серьезные угрозы для жизни и здоровья граждан, но также наносят значительный ущерб экономике и социальной сфере страны.

Возникновение и распространение терроризма в каждом государстве имеют определенные исторические предпосылки и связаны как с внутренними экономическими, политическими, социальными, межнациональными, конфессиональными противоречиями, так и с внешними, в том числе общими для всего мирового сообщества террористическими угрозами.

Одной из основных причин терроризма в Республике Казахстан является экстремистская идеология, которая может пропагандироваться через социальные сети, интернет, религиозные общины и другие каналы коммуникации. Кроме того, существует нелегальный оборот оружия и наркотиков, который также является важным фактором, способствующим увеличению числа террористических актов [1].

В свете этих вызовов правительство Казахстана разработало и внедрило ряд мер, направленных на борьбу с терроризмом и экстремизмом. В том числе были созданы специальные организации, занимающиеся противодействием терроризму и предупреждением экстремизма, проводятся кампании по пропаганде мира, толерантности и уважению к правам человека. Однако, несмотря на успешные меры, принимаемые правительством, угроза терроризма остается серьезной проблемой для Республики и требует дальнейшего изучения, разработки и принятия соответствующих мер для ее преодоления.

Правовую основу противодействия терроризму в Казахстане составляют: Конституция Республики Казахстан, общепризнанные принципы и нормы международного права, международные договоры Республики Казахстан, нормативные правовые акты Президента Республики Казахстан, нормативные правовые акты Правительства Республики Казахстан, нормативные правовые акты Республики Казахстан, регулирующие деятельность государственных органов по противодействию терроризму, которая направлена на выявление и пресечение, принятие профилактических мер по предупреждению экстремизма, минимизацию и ликвидацию последствий проявлений терроризма.

Уголовный кодекс Республики Казахстан, в свою очередь, является основным нормативным актом, определяющим перечень террористических преступлений. Так, в соответствии со ст. 255 УК РК актом терроризма является совершение взрыва, поджога или иных действий, создающих опасность гибели людей, причинения значительного имущественного ущерба либо наступления иных общественно опасных последствий, если эти действия совершены в целях нарушения общественной безопасности, устрашения населения, оказания воздействия на принятие решений государственными органами Республики Казахстан, иностранным государством или международной организацией, провокации войны либо осложнения международных отношений, а также угроза совершения указанных действий в тех же целях [2].

Объективная сторона преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 255 УК РК, выражается в следующих альтернативных действиях: совершении взрыва, поджога или иных действий, создающих опасность гибели людей, причинения значительного имущественного ущерба либо наступления общественно опасных последствий и в угрозе совершения указанных действий.

Особый интерес с уголовно-правовой точки зрения представляет угроза совершения теракта. В данном случае имеется в виду информационная форма терроризма, при которой речь идет не о реальной опасности наступления последствий, а о выражении намерения совершить действия, которые могут их повлечь. Признание преступным не только деяния, но и угрозы его совершения отнюдь не означает признания равной степени их общественной опасности и необходимости установления одинакового наказания. Соответственно, угроза терактом не может быть идентифицирована как теракт, она обладает меньшей степенью общественной опасности. Это нужно учесть и при установлении санкции, которая должна быть менее строгой и более вариативной для того, чтобы у угрожающего был мотив не доводить угрозу до исполнения.

Проведенный анализ зарубежного уголовного законодательства свидетельствует о существовании различных законодательных подходов относительно регламентации ответственности за угрозу совершения акта терроризма, несмотря на то, что так или иначе правовые системы различных стран оказывали определенное влияние друг на друга.

Анализ зарубежного законодательства свидетельствует о том, что в уголовном законодательстве стран ближнего зарубежья (таких как Российская Федерация, Украина, Узбекистан, Таджикистан) угроза совершения теракта, аналогично Уголовному кодексу Республики Казахстан, является одним из альтернативных действий, образующих объективную сторону преступления, предусматривающего ответственность за акт терроризма. Однако в уголовном законодательстве Грузии и Кыргызской Республики ответственность за угрозу совершения акта терроризма закреплена в различных частях одной правовой нормы. В Республике Беларусь ответственность за угрозу совершения теракта предусмотрена в самостоятельной статье. Соответственно, законодатель Грузии, Беларуси и Кыргызской Республики различает степень общественной опасности угрозы совершения акта терроризма и непосредственно совершение самого акта терроризма.

В целом хотелось бы отметить, что в уголовном законодательстве постсоветских стран прослеживается влияние советской уголовно-правовой теории. Это отражается в структуре уголовных кодексов этих стран, а также в применении без особых изменений уголовно-правовых институтов общепринятых для советского права, в том числе связанных с ответственностью за угрозу совершения акта терроризма.

Согласно уголовному законодательству стран дальнего зарубежья ответственность за угрозу акта терроризма в большинстве стран предусмотрена в самостоятельной норме. Так, в США ответственность за угрозу террористическим актом определяется соответствующими законами и законодательными актами. Например, федеральный закон США «Об угрозах террористическими актами» (18 U.S. Code § 2331) [3] определяет уголовную ответственность за угрозу или попытку совершения террористического акта, который может причинить смерть или тяжкие телесные повреждения людям, причинить серьезный вред зданию, сооружению или объекту, или привести к нарушению законности или осуществления управления правительством. В соответствии с данным законом любое лицо, угрожающее совершить террористический акт, может быть наказано штрафом, лишением свободы на срок до 10 лет или обоими видами наказания. Если угроза приводит к смерти или тяжким телесным повреждениям, наказание может быть более строгим.

Кроме того, угроза террористическим актом может быть преследуема в соответствии с Законом «О борьбе с терроризмом» (The USA PATRIOT Act) [4], который был принят в ответ на террористические атаки 11 сентября 2001 года. Этот закон включает в себя различные положения, направленные на борьбу с терроризмом и связанными с ним преступлениями, в том числе угрозами терактов.

Следует заметить, что каждый штат имеет свои законы, которые могут регулировать угрозы террористическим актом. В Калифорнии, например, угрозы терактом рассматривают-

ся как преступления против общественной безопасности и могут привести к тюремному заключению сроком до 3 лет и штрафу в размере до \$ 10 000. Независимо от того, рассматривается угроза терактом в соответствии с федеральным законодательством или законами штата, необходимо доказать, что угроза была реальной и имела потенциал причинить вред людям или имуществу. Также может потребоваться доказать намерение лица совершить террористический акт.

В уголовном законодательстве Франции самостоятельной статьи, предусматривающей ответственность за угрозу совершения акта терроризма, не содержится, несмотря на то, что Уголовный кодекс содержит специальный раздел II «О терроризме», в который входят главы 1 «Об актах терроризма» и 2 «Особые положения».

Угроза акта терроризма во Франции квалифицируется по ст. 222-17 либо по ст. 222-18 § 3 «Об угрозах». Так, согласно ст. 222-17 УК Франции если угроза преступления или проступка против личности совершается неоднократно либо выражена в письменной, изобразительной или любой другой материальной форме, санкция предусматривает шесть месяцев тюремного заключения и штраф в размере 50 000 франков. В случае, если речь идет об угрозе убийством, наказание увеличивается до трех лет тюремного заключения и 300 000 франков штрафа.

В соответствии со ст. 222-18 УК Франции, если угроза преступления или проступка против личности, осуществляется любым способом и сопровождается приказанием выполнить какое-либо условие, санкция предусматривает три года тюремного заключения и штраф в размере 300 000 франков. Наказание увеличивается до пяти лет тюремного заключения и 500 000 франков штрафа, если речь идет об угрозе убийством [5].

Кроме того, во Франции существует ряд законов и положений, направленных на борьбу с терроризмом. Так, в 2015 г. был принят Закон «О безопасности государства» (*Loi sur la sécurité de l'État*), который включает в себя меры по предотвращению террористических актов, борьбе с радикализацией и укреплению безопасности национальных границ [6].

В УК Италии ответственность за угрозу совершения акта терроризма закреплена в самостоятельной статье 270-bis «Угроза совершения террористического акта». Согласно данной норме, угроза совершения террористического акта — это деяние, которое заключается в публичном или частном сообщении, направленном на создание серьезной общественной опасности, обещании или угрозе, непосредственно выраженной или подразумеваемой, совершить террористический акт. За совершение данного преступления предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок от 3 до 7 лет. Если же угроза совершения террористического акта была адресована государственному или международному органу, то максимальный срок наказания увеличивается до 15 лет лишения свободы. Также статья 270-bis предусматривает ответственность тех лиц, которые знали о планируемой угрозе совершения террористического акта, но не сообщили об этом властям. В этом случае наказание может быть лишением свободы на срок от 1 до 5 лет [7].

Кроме того, в Италии существует ряд законов и положений, направленных на борьбу с терроризмом. Так, в 2005 г. был принят закон «О превентивных мерах и борьбе с терроризмом» (*Legge sulla prevenzione e la lotta al terrorismo*), который усилил меры по борьбе с террористическими угрозами. В 2015 г. принят закон «О борьбе с терроризмом» (*Legge antiterrorismo*), который усилил меры по борьбе с террористическими действиями [8].

В Турции ответственность за угрозу теракта, так же, как в УК США и Италии, закреплена в самостоятельной статье 313 УК «Угроза использования насилия с целью создания страха и паники в обществе». Данная норма предусматривает ответственность за угрозу насилия, включая физическое насилие, взрывы и террористические акты, в том числе за угрозы, совершенные с использованием интернета и других средств массовой информации. Санкция ст. 317 УК Турции заключается в лишении свободы от трех лет до пятнадцати лет [9].

Кроме того, угроза совершения теракта в Турции регламентируется Законом «О борьбе с терроризмом» (Law on the Fight Against Terrorism) [10]. Данный закон содержит широкий спектр мер, которые направлены на борьбу с терроризмом, включая ответственность за угрозу террористическим актом. Согласно статье 6 указанного закона, любой человек, который угрожает совершением террористического акта, должен быть привлечен к ответственности.

В соответствии со ст. 291 УК Китая в случае, «если кто-то угрожает совершением террористических деяний путем написания, телефонных звонков, факсов, электронной почты, текстовых сообщений, голосовых сообщений, видео- и аудиозаписей или иными способами или делает публичное заявление об угрозе террористическими деяниями либо публично выставляет знаки, символы, наборы оборудования и тому подобное, и угроза является серьезной, но сам террористический акт не был совершен, то такое лицо подлежит наказанию в соответствии со статьей 120 настоящего Кодекса» [11].

Согласно ст. 120 УК КНР лицо, которое публично угрожает совершить террористический акт, будет наказано лишением свободы на срок от трех до пяти лет. Лицо, которое реально готовится к совершению террористического акта, будет наказано лишением свободы на срок от пяти лет до десяти лет. Лицо, которое совершает террористический акт или пытается его совершить, будет наказано лишением свободы на срок от десяти лет до пожизненного заключения, а в случае крайней опасности для общества может быть применена смертная казнь. Также ст. 120 УК КНР определяет уголовную ответственность за пропаганду террористических идеологий, сбор и распространение материалов, призывающих к террористической деятельности. В таких случаях наказание может быть наложено в соответствии со ст. 103 УК КНР [11].

Кроме того, в Китае действует ряд законов и мер безопасности, направленных на борьбу с терроризмом и угрозами терактов. Например, Закон «О борьбе с терроризмом» от 2015 г. устанавливает правила и процедуры борьбы с терроризмом, включая организацию, финансирование, пропаганду и угрозу терроризма [12].

Таким образом, анализ законодательства зарубежных стран позволил прийти к выводу, что во многих странах угроза совершения акта терроризма выделена в самостоятельный состав преступления. При этом в некоторых международно-правовых актах используется такой технический прием, когда реально совершенные противоправные действия и угрозы их совершения приравнивают по степени общественной опасности. Однако нормы международного права не имеют санкций, поэтому признание преступным не только деяния, но и угрозы его совершения отнюдь не означает признания равной степени их общественной опасности и необходимости установления одинакового наказания.

Соответственно, с учетом анализа международного законодательства, на наш взгляд, угроза терактом не может быть идентифицирована как теракт, поскольку она обладает меньшей степенью общественной опасности. Изложенный анализ позволяет прийти к выводу, что законодательное закрепление акта терроризма и угрозы его совершения в одной части статьи уголовного кодекса нарушает принцип дифференциации уголовной ответственности при назначении наказания и юридически ставит знак равенства между реальным наступлением вреда и созданием опасности его причинения. Ввиду этого считаем необходимым выделение состава угрозы совершения террористического акта либо в отдельную часть ст. 255 УК РК, либо в самостоятельную уголовно-правовую норму с соответствующей меньшей санкцией (ст. 255-1 УК РК).

Полагаем, что высказанные предложения сыграют важную роль в борьбе с преступностью в рассматриваемой сфере.

Список использованной литературы:

1. Жолжаксынов Ж.Ж., Еспергенова Е.В. Уголовные правонарушения экстремистской направленности в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б.Бейсенова. — 2022. — № 2 (76). — С. 55–60.
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
3. Федеральный закон США «Об угрозах террористическими актами» (18 U.S. Code § 2331) // <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2018-title18/html/USCODE-2018-title18-partI-chap113B.htm>
4. Федеральный закон США «О борьбе с терроризмом» (The USA PATRIOT Act) // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-107publ56/pdf/PLAW-107publ56.pdf>
5. Уголовный кодекс Франции // URL <http://yurist-online.org/>
6. Закон Франции «О безопасности государства» (Loi relative à la sécurité de l'État) // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000042311682/>
7. Уголовный кодекс Италии // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/8e536f350a61bb7a28c925d1f8f33ee91be19208/
8. Официальный сайт правительства Италии // <http://www.governo.it/it/i-servizi/normativa>
9. Уголовный Кодекс Турции // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>
10. Закон Турции «О борьбе с терроризмом» (Law on the Fight Against Terrorism) // <https://www.refworld.org/docid/4a4c6d4f2.html>
11. УК КНР // <http://www.npc.gov.cn/npc/c30834/202101/d11a29567b7f47ce8a08d987bc09e3d3.shtml>
12. В Китае принят первый в истории страны закон о борьбе с терроризмом // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2560026>

Тессман С.А.,

*Ғылыми-зерттеу институтының бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция полковнигі
(e-mail: s.tessman@kpa.gov.kz);*

Еспергенова Е. В.,

*ҒЗИ қылмыстық саясат және қылмыстың алдын алу проблемаларын зерттеу
орталығының аға ғылыми қызметкері, философия докторы (PhD),
полиция подполковнигі
(e-mail: yevgeniyayes@mail.ru);*

Олейник В. В.,

*әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
полиция подполковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: valynik84@mail.ru)*

Терроризм актісі қаупі және оның тәуелсіз қылмыс құрамы шеңберіндегі қоғамдық қауіптілігі

Аннотация. Авторлар Үкімет қабылдаған табысты шараға қарамастан, терроризм қаупі Республика үшін күрделі проблема болып қала беретінін және оны еңсеру үшін одан әрі зерделеуді, әзірлеуді және тиісті шара қабылдауды талап ететінін атап өтті. Авторлар терроризмнің ақпараттық формасы қылмыстық-құқықтық тұрғыдан ерекше қызығушылық тудырады деп санайды, онда бұл салдардың нақты қаупі туралы емес, оларды тудыруы мүмкін әрекетті жасау ниетін білдіру туралы. Іс-әрекетті ғана емес, оны жасау қаупін де қылмыстық деп тану олардың қоғамдық қауіптілігінің тең дәрежесін және бірдей жаза белгілеу қажеттілігін мойындауды білдірмейді.

Тиісінше, авторлардың көзқарасынша, террорлық шабуыл қаупін террорлық шабуыл ретінде анықтау мүмкін емес, өйткені оның қоғамдық қауіптілік деңгейі төмен.

Негізгі сөздер: нормативтік құқықтық акт, заң, құқық бұзушылық, қауіп, терроризм актісі, террористік акт, қоғамдық қауіп, жауапкершілік, шетелдік тәжірибе, терроризмге қарсы күрес.

S.A. Tessman,

Head of Research Institute,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel

(e-mail: s.tessman@kpa.gov.kz);

E. V. Espergenova,

Senior Researcher at the Center for the Study of Criminal Policy and Crime Prevention,

Research Institute, Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor,

Police Lieutenant Colonel

(e-mail: yevgeniyayes@mail.ru);

V.V. Oleinik,

Senior Lecturer of the Department of Administrative-Legal Disciplines,

Police Lieutenant Colonel

*(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov, e-mail: valynik84@mail.ru)*

The threat of an act of terrorism and its public danger within the framework of an independent corpus delicti

Annotation. The authors note that despite the successful measures taken by the Government, the threat of terrorism remains a serious problem for the Republic and requires further study, development and adoption of appropriate measures to overcome it. The authors believe that the information form of terrorism is of particular interest from a criminal legal point of view, in which it is not about the real danger of consequences, but about the expression of the intention to commit actions that may entail them. Recognizing not only an act as criminal, but also the threat of its commission does not at all mean recognizing the equal degree of their public danger and the need to establish the same punishment. Accordingly, from the authors' point of view, the threat of a terrorist attack cannot be identified as a terrorist attack, since it has a lower degree of public danger.

Keywords: normative legal act, law, offense, threat, act of terrorism, act of terrorism, public danger, responsibility, foreign experience, fight against terrorism.

ӘОЖ 343.8

Тоқыбаев З. С.,

*Академияның бірінші проректоры, ғылым және стратегиялық даму жөнінде
проректор, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Орталық Қазақстан академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.,
e-mail: zairulla_@mail.ru);*

Кайнар Е.Е.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы,
(PhD) философия докторы, полиция подполковнигі
(e-mail: kainar-1986@mail.ru);*

Қалқаманұлы Д.,

*Ішкі істер органдарындағы әкімшілік қызмет кафедрасы бастығының орынбасары,
(PhD) философия докторы, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: dkalkamanuly@mail.ru)*

**Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелері аумағына тыйым салынған заттың енуі:
күресу және алдын алу мәселесі**

Аннотация. Мақалада қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріне тыйым салынған заттың енуіне қарсы күрес және алдын алу процесінде туындайтын өзекті мәселе қарастырылады. Тыйым салынған затпен күрес шарасына тиісті көңіл бөлінбейді, сондықтан авторлар мекеме қызметкерлерінің аталған бағыт бойынша өз міндетін тиісінше орындауына кедергі келтіретін мәселені көтереді. Авторлар тыйым салынған затты тәркілеу түрі және оларды мекемеге жеткізу түрінің ерекшелігімен байланысты салыстырмалы статистикалық деректі зерттеді. Жұмыста тыйым салынған заттың қылмыстық-атқару жүйесіне ғана емес, интернет-кеңістік пен байланыс құралын пайдалана отырып, алаяқтық қылмыстарға байланысты жалпы қоғамға теріс әсер ету мәселесі сөз болады.

Негізгі сөздер: Қылмыстық-атқару жүйесі мекемесі, тыйым салынған зат, арнайы ұшақ «дрон», есірткі, психотроптық зат, алкогольдік ішімдік, байланыс құралы, «Integrity check», сотталған азамат, мекеме қызметкері.

Еліміздің қылмыстық-атқару жүйесін жетілдіру саясатының бағыты алдағы уақытта өзгерісті талап етіп отыр. Соңғы 10 жылдың ішінде қылмыстық-атқару жүйесін ізгілендіру бағытында көп қадам жасалды, сотталғандардың құқығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған жетілдіру жұмысы өзінің мақсаттық оң нәтижесін беруде. Жыл сайын мемлекеттің жоғарғы кеңес жиынында қылмыстық-атқару жүйесінің көптеген мәселесіне қатысты көңіл бөлудің маңыздылығы талқыланып келеді. 2022 жылдың 11 қаңтарында Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың Парламенттің Сенат пен Мәжілістің біріккен отырысында қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінде қылмыстық элементтің деструктивті діни идеологиямен біте-қайнасуға жол бермеу керегін атап өткен болатын [1].

Қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінің негізгі міндеттемесін атап өтетін болсақ, бұл сот үкімімен белгіленген жаза түрін атқаруды жүзеге асыру, сотталған азаматтарға тәрбиелік ықпал ету, келтірілген шығынды өтеуіне, орта және арнайы орта білім алуына мүмкіндік жасау, бостандыққа шығаруға дейін бейімдеу жұмысы болса, ал арнайы міндетінің бірі қылмыспен күресуге және олардың алдын алуға үлесін қосу болып табылады. Өкінішке қарай, қылмыстық-атқару жүйесін жетілдіру бағытында арнайы міндеттеме қалыс қалып отырады және олардың нәтижесінде қылмыстың саны мен түрінің артуы ұлғайып келеді.

Қазір бүкіл әлемде қылмыс түрінің күрделенуі байқалады, ал оның ішінде байланыс құралы мен ғаламтор жүйесі арқылы жасалатын алаяқтық қылмыстың орны ерекше назарға алуға болады. Себебі соңғы 5 жылдың ішінде алаяқтық қылмыстың саны 2018 жылы – 5345, 2019 жылы – 5777, 2020 жылы – 6508, 2021 жылы – 8610, 2022 жылы – 6380, ал

2023 жылдың бірінші жарты жылдығында 7300-ге жеткен. Оның басым бөлігі — байланыс құралы мен ғаламтор жүйесі арқылы тіркелген қылмыс [2]. Ұялы байланыс құралы мен ғаламтор жүйесі арқылы тіркелген қылмыстың басым бөлігі қылмыстық-атқару жүйесі мекемесіндегі жазасын өтеп отырған азаматтар мен шетел мемлекетінің аумағынан, оның ішінде сол мемлекеттің жаза өтеу орынынан ұйымдастырылып жасалып отырған қылмыс болып табылады.

Қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінде тыйым салынған зат қатарына байланыс құралы, ноутбук пен түрлі гаджет, ақша, алкогольдік ішімдік, есірткі, психотроптық немесе басқа да мас ететін зат, суық қару, теріс діни ағымды насихаттайтын кітап, шикі зат және т.б. кіреді. Атап отырған затты кіргізуге немесе пайдаланған жағдайда заңмен көзделген жауаптылық қарастырылған. Қылмыстық-атқару мекемесінде тыйым салған заттың тек пайдаланған сотталған азаматтың өзіне ғана кері әсермен шектелмейді, бұл қылмыстық атқару жүйесінің негізгі және арнайы міндеттемесін жүзеге асыруға өрескел кедергі келтіреді.

Еліміздің пенитенциарлық жүйесін жетілдіру бойынша жыл сайын мәселе көтеріліп келеді, алайда қылмыспен күресу және олардың алдын алу мәселесі қалыс қалуда. Қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінің қызметкерлері өздеріне жүктелген арнайы міндеттемесіндегі қылмыспен күресу және алдан алу бағытында жұмыс атқаруға өз күшімен тырысуда, алайда атқарылып жатқан жұмыстың нәтижесінің өзі қызметкерге жағымсыз әсерін тигізіп отыр. ҚР ПМ Қылмыстық-атқару жүйесі комитетінің 2021–2022 жылдарының жедел-қызметтік ақпаратының есебі мәселенің күрделігін негіздейді [3]. Оған дәлел ретінде келесі кестеге назар аудару қажет (1-кесте).

1-кесте

**Қазақстан Республикасының барлық облыс аумағында орналасқан
қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінен тәркіленген тыйым салынған заттың
2021–2022 жылдардағы көрсеткіші**

№ №	Тыйым салынған заттардың түрі	2021 жыл		2022 жылы	
		мекеме ішінен	Кіргізуге әрекет ету барысында	мекеме ішінен	кіргізуге әрекет ету барысында
1.	Байланыс телефоны және басқа да гаджет	2536 дана	1034 дана	1941 дана	902 дана
2.	Алкогольдік ішімдік	30,33 литр	166,22 литр	11,395 литр	131,88 литр
3.	Есірткі, психотроптық немесе басқа да мас ететін зат	0,408 грамм	10,822 грамм	0,066 грамм	7,141 грамм
4.	Ақша сомасы	144 мың 310 теңге	406 мың 488 теңге	17 мың 560 теңге	2 млн 381000 мың теңге

Ресми түрде тіркелген көрсеткішке сүйенетін болсақ, еліміздің қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінде сотталған азаматтардан тыйым салынған затты анықтап және оларды тәркілеу көрсеткіші олардың алдын алу көрсеткішінен айтарлықтай төмен болып отыр. Бұл мекемеге кіріп шығу тәртібінің қатаң болу көрсеткіші деп көрсетуге болмас, себебі байланыс құралына қарағанда жеңіл жасырып кіргізуге мүмкіндігі бар есірткі затының мекеме ішінен тәркілену көрсеткіші өте төмен, ал байланыс құралының мекеме ішінен тәркілену көрсеткіші керісінше жоғары болып отыр.

Біз 2021 жылдың қараша айынан бастап 2022 жылдың ақпан айына дейін Қостанай, Павлодар және Шығыс Қазақстан облыстарында орналасқан Қылмыстық-атқару жүйесі комитетіне қарасты мекемеде деструктивті діни идеологияның қылмыстық элементпен біте-

қайнасу белгісінің деңгейіне зерттеу жұмысын жүргізу барысында, сотталған азаматтарға жасырын сауалдама жүргізген болатынбыз. Сауалдаманың нәтижесі бойынша қылмыстық-атқару жүйесі мекемесіне тыйым салынған заттың енуінің тәсілі оның түріне байланысты екен. Мысалы, ұялы байланыс құралы мен ақша сомасының басым бөлігі кездесуге келген туысы немесе мекеменің әкімшілік қызметкері арқылы өтетінін атаған. Ал есірткі, спирттік ішімдік және басқада тыйым салынған заттың басым бөлігі мекеме сыртынан лақтыру немесе арнайы ұшақ «дрон» құралын қолдану арқылы жеткізуге тырысып отырады делінген.

Қылмыстық-атқару жүйесі мекемесіне тыйым салынған затты арнайы ұшақ «дрон» құралы арқылы жеткізу кеңінен таралып жатқаны рас. Аталған құбылыс көптеген елдің өзекті мәселенің біріне айналып отыр. Ресей Федерациясының ғалымы Д.В. Горбань өзінің ғылыми еңбегінде қылмыстық-атқару жүйесі мекемесіне тыйым салынған заттың арнайы ұшақ «дрон» құрылғысы арқылы енуі жылдан жылға өсіп келе жатқанын көтеріп, оның алдын жолын кесу жолына назар аудару қажет екенін атап өтуде [4].

Қылмыстық-атқару жүйесі мекеме қызметкерлерінің айтуынша, тыйым салынған затқа қол жеткізу түрі жылдан-жылға дамып келетінін көрсетуде, ал сотталған азаматтардың тыйым салынған затқа деген сұранысының төмендемеуінің негізгі себебі болып олардың әрекеті үшін жазықсыз қалып отыруы деп көрсетуде. Сотталған азаматтардың тыйым салынған затпен қолдануының салдары қылмыстық-атқару жүйесінің негізгі міндеттемесіне кері әсерін тигізеді, ол сотталған азаматтарды түзетуге бағытталған жүйенің тиімді жүзеге асырылуына, мекеме ішінде және одан тыс аумаққа қылмыстық әсерін беруі болып табылады.

Пенитенциарлық мекемесінде көптеген тінту іс-шарасы жүргізіліп отырады, алайда аталған іс-шара барысында мекеме қызметкерлермен тыйым салынған затты анықтап және тәркілеудің нәтижесі мекеме қызметкеріне жағымсыз әсер беруде. Яғни мекеме аумағында сотталғандардан, ұялы байланыс құралы, ақша сомасы, есірткі және тағы басқа затты тәркіленген жағдайда, оның мекеме аумағына енудің алдын алу шарасының әлсіз болуына басым көңіл бөлініп қызметкерлерді жазалау шарасына тарту тәжірибесі жиі қолданып келеді. Бұл тәжірибенің жиі қолдануы, тыйым салынған затты тәркілеуге қатысты іс-шараның тиімсіз болуына, мекеме қызметкерінің тәркілеу фактісін жасыруға және сотталған азаматтардың тиісті жазасын алмауға әсер етеді.

Қазіргі заманауи технологияның қарқынды дамуына байланысты мекеме аумағына тыйым салынған заттың енуінің алдын алуға жүз пайыз кепілдік жоқ, сондықтан да олардың мекеме ішінде анықталуы мен тәркіленуі заңдылық. Тыйым салған заттың мекемеге енуіне қатысты күресу шарасы олардың алдын алу шарасымен бірдей жүру қажет. Осыған байланысты мекемеден тыйым салынған затты қызметкерлермен тәркілеу фактісіне байланысты көзқарасты өзгерту қажет.

Әрбір қызметкердің мекемеге жасырын енген тыйым салынған затты анықтап және тәркілеу нәтижесі тиісті деңгейде бағалануы қажет, ал оның мекемеге енуіне қатысты тексеріс бастапқы емес, қосалқы мақсатта жүргізілуі қажет. Себебі кез келген қызметкерлер тыйым салынған затпен күресу оның негізгі міндеті және жұмысының нәтижесі деп қабылдауы қажет, ал тәжірибеде тыйым салынған затты анықтау нәтижесі қызметкерлердің өзіне қосымша тексеріс пен жазалау шарасының туындауына себепкер болады. Әрине, бұл жүйенің қалыптасып кетуі мекеме қызметкерлерімен тыйым салынған затты заңсыз алып кірумен байланысты. Алайда бірнеше қызметкердің опасыздығы барлық жүйенің тиімсіздігі деп айтуға болмайды.

Осыған дәлел ретінде Ішкі істер министрі, генерал-полковник М.Ахметжановтың полиция қызметіне енгізген «Integrity check» әдістемесі жоғары нәтижені көрсетті. Нәтиженің негізгі жетістігінің бірі полиция қызметінде сыбайлас жемқорлыққа және қызмет атқару барысында немқұрайлыққа жағдай туғызатын тәуекелді жоюға әсерін берді [5]. Яғни қылмыстық-атқару жүйесі мекеме қызметкерлерін заңсыз әрекетке итермелейтін тәуекелді жою ең

басты мақсаттың бірі болуы қажет. Ал олардың қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінде алдын алуға және қызметкерлердің бойына парасаттылық, әділдік, жауаптылық сезімін күшейтуге «Integrity check» әдістемесі тиісті әсерін беруі мүмкін.

Қылмыстық-атқару жүйесі мекеме қызметкерлері алдында тыйым салынған затпен күресу және алдын алудағы негізгі міндетін орындауға мүмкіндік жасау, олардың нәтижесі жауаптылық емес, ынталандыру сезімімен ұштасуы қажет. Осыған байланысты келесідей ұсыныс береміз:

Ынталандыру — қызметкерлердің мекеме енген тыйым салынған затты анықтап, оларды тиісті алгоритм жүйесі арқылы баяндау нәтижесін бағалауы қажет;

Тиісті жаза — сотталған азаматтардан тәркіленіп алынған тыйым салынған заттың түріне байланысты тәртіптік және қылмыстық жауаптылыққа тартылуын қамтамасыз ету;

«Integrity check» — өзінің тиімділігін дәлелдеген әдістеменің қылмыстық-атқару жүйесіне өткізіп отыру, аталған әдістеме мекеме қызметкерлерінің сотталған азаматтармен, олардың туысымен заңсыз қарым-қатынасқа барып, тыйым салынған затты мекемеге алып кірудің санын төмендетуге ықпалын тигізеді.

Аталған ұсыныс қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінде заңсыз әрекетті, оларды туындататын тәуекелді, жұмыстың тиімді әдісінің қалыптасуын, тыйым салынған заттың мекемеге енбеуін азайтуға және олардан қоғамға жағымсыз әсер беретін қылмыстың төмендеуіне ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Выступление Главы государства на заседании Мажилиса Парламента РК / <https://www.nur.kz/politics/kazakhstan/1950532-opublikovan-polnyy-tekst-vystupleniya-tokaeva-v-mazhilise/> (кіру: 05.04.2023).
2. Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасы жанындағы құқықтық статистика және арнайы есепке алу органдарының порталы <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators/criminal> (кіру: 05.04.2023).
3. Отчет о результатах оперативно-служебной деятельности органов УИС МВД РК за 2021–2022 годы от 05.04.2023 г.
4. Горбань Д.В. Проблемы предупреждения проникновения запрещенных предметов на территорию учреждений уголовно-исполнительной системы и пути их решения / file: // C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD/Downloads/problemey-preduprezhdeniya-proniknoveniya-zapreshennyh-predmetov-na-territoriyu-uchrezhdeniy-ugolovno-ispolnitelnoy-sistemy-i-puti-ih-resheniya%20(1).pdf (кіру: 05.04.2023).
5. Integrity check: как проходит проверка сотрудников полиции / <https://polisia.kz/ru/integrity-check-kak-prohodit-proverka-sotrudnikov-politsii/> (кіру: 05.04.2023).

Токубаев З.С.,

*первый проректор, проректор по науке и стратегическому развитию,
доктор юридических наук, профессор
(Центрально-Казахстанская академия, г. Караганда, Республика Казахстан,
e-mail: zairulla_@mail.ru);*

Кайнар Е.Е.,

*начальник кафедры общеправовых дисциплин,
доктор философии (PhD), подполковник полиции
(e-mail: kainar-1986@mail.ru);*

Калкаманұлы Д.,

*заместитель начальника кафедры административной деятельности ОВД,
доктор философии (PhD), подполковник полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан e-mail: dkalkamanuly@mail.ru)*

**Проникновение запрещенных предметов на территорию учреждений
уголовно-исполнительной системы: проблемы борьбы и профилактики**

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные вопросы, возникающие в процессе борьбы и профилактики проникновения запрещенных веществ в учреждения уголовно-исполнительной системы. Не уделяется должного внимания мерам борьбы с запрещенными веществами, поэтому авторами подняты вопросы о том, что препятствует надлежащему исполнению сотрудниками учреждения своих обязанностей по указанным направлениям. Авторы изучили сравнительные статистические данные, связанные с видами конфискации запрещенных веществ и спецификой видов их доставки в учреждение. В работе поднимаются вопросы негативного воздействия запрещенных веществ не только на уголовно-исполнительную систему, но и на общество в целом из-за мошеннических преступлений с использованием интернет-пространства и средств связи.

Ключевые слова: учреждения уголовно-исполнительной системы, запрещенные вещества, специальный летательный аппарат «дрон», наркотики, психотропные вещества, алкогольные напитки, средства связи, «Integrity check», осужденные, сотрудники учреждения.

Z.S. Tokubayev,

*First Vice-Rector, Vice-Rector for Science and Strategic Development,
Doctor of Law, Professor
(Central-Kazakhstan Academy, the city of Karaganda, Republic of Kazakhstan,
e-mail: zairulla_@mail.ru);*

Y.Y. Kainar,

*Head of the Department of General Legal Disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD), police lieutenant colonel
(e-mail: kainar-1986@mail.ru);*

D. Kalkamanuly,

*Deputy Head of the Department of Administrative Activities in the Department
of Internal Affairs,
Doctor of Philosophy (PhD), police Lieutenant Colonel
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabyrbayev, e-mail: dkalkamanuly@mail.ru)*

**Penetration of prohibited items on the territory of institutions
of the penal system: problems of control and prevention**

Annotation. The article deals with topical issues arising in the process of combating and preventing the penetration of prohibited substances into institutions of the penal system. Due attention is not paid to measures to combat prohibited substances, therefore, the authors raised issues that prevent the proper per-

formance of the institution's employees of their duties in these areas. The authors studied comparative statistical data related to the types of confiscation of prohibited substances and the specifics of the types of their delivery to the institution. The paper raises the issues of the negative impact of prohibited substances not only on the penal system, but also on society as a whole due to fraudulent crimes using the Internet space and means of communication.

Keywords: Institutions of the penal enforcement system, prohibited substances, special aircraft «drone», drugs, psychotropic substances, alcoholic beverages, means of communication, «Integrity check», convicts, employees of the institution.

УДК 343.1

Тугелбаев У.Е.

*преподаватель кафедры уголовного права и криминологии, капитан полиции
(e-mail: kra.ulan.20@gmail.com);*

Дюсенбаева А.К.,

*доцент кафедры уголовного права и криминологии,
доктор философии (PhD), подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: dyusenbaeva.aliya@mail.ru)*

Современная государственная политика Казахстана и совершенствование методов противодействия информационному терроризму

Аннотация. В статье рассматривается понятие «информационный терроризм», представлены основные направления и методы совершенствования государственной политики Казахстана по противодействию информационному терроризму. Авторами определены основные аспекты информационной безопасности, проанализирована нормативно-правовая база Республики Казахстан по противодействию информационному терроризму, сделаны выводы о необходимости повышения эффективности системы противодействия информационному терроризму, даны предложения по совершенствованию действующего законодательства и правовых механизмов, регулирующих отношения в сфере информационной безопасности. Авторы акцентируют внимание на необходимости усиления Казахстаном международного сотрудничества в области борьбы с информационным терроризмом.

Ключевые слова: терроризм, информационный терроризм, информационная политика, интернет, информационная безопасность.

Сегодня терроризм считается одной из наиболее острых социально-политических проблем, которые необходимо решать мировому сообществу. Террористическая деятельность является средством массового информирования, а терроризм — это психологическое оружие массового поражения. Преобладающими тенденциями современного терроризма являются: глобальный характер; видоизменение внутригосударственного терроризма и переход его в межгосударственный; соединение криминального терроризма с политическим и религиозным; усиление возможностей терроризма, связанных с увеличением финансирования, доступом к СМИ, использования возможностей Интернет.

Террористы активно используют в своей преступной деятельности средства массовой коммуникации — телевидение, радио, прессу, социальные сети, блогосферу. Через Интернет пропагандируется незаконная деятельность, организуются террористические акты, осуществляется подготовка к незаконным протестным акциям, вовлекаются новые участники. Изменив тактику своих действий, террористические формирования осуществляют вербовочную деятельность через информационные сети, создают новые и пробуждают «спящие» ячейки, организуют сбор финансовых средств, формируют кибер-подразделения. В результа-

те большинство преступлений террористического и экстремистского направления совершаются с использованием Глобальной сети.

Информационный терроризм следует рассматривать как одно из сложных и опасных явлений современности. Он имеет сложную природу, его возникновение и развитие зависит от геополитических, социально-экономических, культурных факторов. Информационный терроризм приобретает новые угрожающие формы, а его быстрое распространение может стать причиной потери суверенитета, независимости и территориальной целостности отдельного государства [1, 202].

Под информационным терроризмом следует понимать практику воздействия на социальные группы и органы власти, связанные с распространением информации, содержащей угрозы преследований, расправы, убийства, искажения объективной информации, нанесение ущерба международным отношениям, создание напряженности в обществе.

Основной целью информационного терроризма является: пропаганда террористических идей, влияние через средства массовой коммуникации на общественное мнение, выражение несогласия с государственной политикой, демонстрация неэффективности антитеррористической политики государства, привлечение сторонников, увеличение вербовки, привлечение капитала [2].

Одной из важных проблем информационного терроризма является сложность в управлении информационными потоками, большой объем транслируемых сцен жестокости, что способствует формированию в обществе негативной морально-психологической обстановки; недостаточно эффективная борьба с идеологами террора [3, 15].

Согласно статистическим данным Комитета по правовой статистике и специальным учётам Генеральной Прокуратуры в Республике Казахстан наблюдается значительное увеличение террористических преступлений: в 2022 году было зарегистрировано 45 актов терроризма (ст. 255 УК РК), в 2021 – 2, в 2020 – 0. В 2 раза увеличился в 2022 году, по сравнению с 2021 годом, показатель по таким преступлениям, как создание, руководство террористической группой и участие в ее деятельности (ст. 257 УК РК) и вербовка или подготовка либо вооружение лиц в целях организации террористической либо экстремистской деятельности (ст. 259 УК РК) [4].

Совершенствование правовых механизмов регулирования общественных отношений, возникающих в информационной сфере, является приоритетным направлением государственной информационной политики и включает: оценивание эффективности применения действующих законодательных нормативно-правовых актов в информационной сфере и выработку программ их совершенствования; определение правового статуса всех субъектов отношений в информационной сфере и установление их ответственности; создание системы сбора и анализа данных об источниках угроз информационной безопасности; разработку новых составов правонарушений; совершенствование системы подготовки кадров [5, 28].

На законодательном уровне можно выделить две группы мер для обеспечения информационной безопасности. К первой группе следует отнести меры, направленные на создание и поддержание в обществе негативного отношения к информационным нарушениям (глава 7 УК РК «Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи», в которой достаточно полно характеризуются угрозы информационным системам). Закон Республики Казахстан «О доступе к информации», Закон «О персональных данных и их защите», Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстана») позволяют государству охватить все категории субъектов информационных отношений.

Ко второй группе следует отнести нормативные акты, регламентирующие процессы лицензирования и сертификации в области информационной безопасности: Закон Республики Казахстан «Об информатизации», Постановление Правительства «Об утверждении единых

требований в области информационно-коммуникационных технологий и обеспечения информационной безопасности».

Важным аспектом информационной безопасности является международное сотрудничество, которое осуществляется Казахстаном на трех уровнях: глобальном, региональном и двустороннем.

Глобальный уровень — сотрудничество Казахстана в рамках ООН. В качестве примера можно привести Резолюцию 2178 (п. 11), которая призывает государства — члены ООН к сотрудничеству при принятии национальных мер, призванных воспрепятствовать использованию террористами технологий, средств связи и ресурсов для подстрекательства и поддержания террористических актов.

Региональный уровень — сотрудничество Казахстана в рамках таких организаций, как СНГ, ОДКБ, ШОС. Включает перечень мероприятий, направленных на формирование системы обеспечения информационной безопасности в интересах государств — членов ОДКБ, нацелен на совершенствование эффективных механизмов взаимодействия ОДКБ с другими международными органами в сфере обеспечения информационной безопасности, включая СНГ и ШОС. В 2019 г. странами СНГ было подписано Соглашение о взаимодействии и сотрудничестве в сфере информационных технологий [6]. Эти документы конкретизируют обмен информацией и развивают формы взаимодействия по предупреждению, выявлению, пресечению, раскрытию и расследованию преступлений в сфере информационных технологий, в том числе и в сфере терроризма. Внесены изменения и дополнения в Положение об антитеррористическом Центре государств СНГ, направленные на повышение эффективности его деятельности.

Двусторонний — (государства — члены договора). В качестве примера сотрудничества можно привести Положение о рабочей группе при КССБ ОДКБ по вопросам информационной политики и информационной безопасности, направленное на подготовку предложений по противодействию и нейтрализации информационных ресурсов, или операцию ОДКБ «ПРОКСИ» по противодействию преступлениям в сфере информационных технологий. В ходе операции в 2020 году было выявлено более 19 тысяч информационных ресурсов, содержащих идеи терроризма и экстремизма. Деятельность части из них была приостановлена в соответствии с национальными законодательствами, возбужден ряд уголовных дел.

Несмотря на принимаемые меры, существуют недостатки, которые позволяют международным террористам уходить от ответственности. Отсутствие согласованных действий единых международных норм затрудняет борьбу с информационным терроризмом и не позволяет продвинуться в этом направлении.

Международный и отечественный опыт по борьбе с терроризмом доказывает, что для достижения цели необходимо осуществление комплекса законодательных и профилактических мер. Не секрет, что террористы постоянно совершенствуют методы своей деятельности, поэтому необходимо противодействовать им современными методами, основанными на новейших технологиях. Этот вопрос приобретает все более острый характер и требует международного обсуждения и выработки международных правил в сфере использования Всемирной сети. По оценкам международных экспертов, более 90 % иностранных боевиков были завербованы через интернет-сайты террористических организаций. С учетом этого возникает острая необходимость в разработке и внедрении единой системы обмена информацией по отслеживанию, фильтрации и блокировке сайтов террористических группировок, фэйковых новостей, информации, носящей вербовочный характер, и недопущении их размещения в национальных сегментах, при этом очень важно усилить схемы пресечения любых проявлений религиозного радикализма и пропаганды таких идей посредством социальных сетей.

В Республике Казахстан в данном направлении имеются определенные проблемы организационного характера: отсутствие целостности и управления, низкая конкурентоспособность государства, слабый казахстанский контент.

Информационное пространство — это сложная многоуровневая система, целостность которой возможна только в случае четкой координации деятельности всех ее участников, а ответственность за согласованность деятельности полностью лежит на государстве.

Одним из проблемных элементов в Республике Казахстан является существование медиапространства на двух языках: русском и казахском. Соответственно, нарушается принцип целостности, в связи с этим необходимо интегрировать эти два медиапространства путем создания единого контента.

Еще одной проблемой является управление вредоносным контентом. Демократический режим предполагает свободный доступ к информации, однако по данным отчета Freedom House «Freedom of the Net 2018» в рейтинге стран по свободе интернета Казахстан занимает 62 место из 88. Вместе с тем цензура и удаление экстремистского контента не являются эффективными, так как множество существующих программ (VPN и др.) позволяют пользователям посещать запрещенные сайты. В связи с этим более эффективной мерой станет повышение цифровой грамотности, развитие устойчивости к онлайн-экстремистской пропаганде.

Эффективность противодействия угрозе информационного терроризма, профилактика террористических проявлений зависят, в первую очередь, от степени эффективности функционирования общегосударственной системы мер. Действующая в Казахстане система противодействия терроризму предполагает преимущественное использование специальных служб и правоохранительных органов. Однако для эффективного противодействия терроризму необходимо направлять усилия на предупреждение его возникновения и распространения как системного явления, которое представляет угрозу личности, обществу, государству.

В этом направлении необходимо усилить пропагандистскую работу среди всех слоев населения, создать эффективную систему превентивной работы, с демонстрацией последствий преступлений, порожденных информационным терроризмом.

В качестве ключевых направлений противодействия информационному терроризму следует определить следующие: прогнозирование активности информационного терроризма с определением возможных субъектов; привлечение к ответственности не только исполнителей и пособников, но и всех, кто занимается пропагандой и финансированием информационной террористической деятельности; предупреждение и пресечение сходных с информационным терроризмом преступлений; сотрудничество с международными организациями в области предупреждения и пресечения деятельности информационного терроризма.

Реализация этих направлений в области информационного терроризма позволит проводить мониторинг чрезвычайных ситуаций, выстроить эффективную систему быстрого реагирования на возникающие угрозы в информационной сфере. Правовая база информационного терроризма должна совершенствоваться, необходимо разрабатывать новые формы, методы и эффективные стратегии борьбы с ним. Например, внести поправки в ч. 2 ст. 256 УК РК, в части, касающейся пропаганды терроризма или публичных призывов к совершению акта терроризма с использованием не только средств массовой информации или сетей телекоммуникаций, но и электронных информационных ресурсов и информационных систем. В совершенствовании нуждаются составы правонарушений против информатизации и связи, так как они не в полной мере отражают специфику кибератак (Dos- и DDos-атак). Считаем необходимым рассматривать кибератаки как самостоятельную форму общественно опасного деяния, посягающего не только на информационную безопасность, но и имеющего террористическую или экстремистскую направленность.

Казахстану необходимо активнее участвовать в координации антитеррористической деятельности в сфере противодействия информационному терроризму. Следует изучать возмож-

ность обобщения и распространения положительного опыта, задействовать потенциал представителей религиозных и общественных организаций в противодействии идеологии терроризма и экстремизма в Интернете и социальных сетях, а также рассмотреть возможность разработки единых правил информационной безопасности на международных антитеррористических площадках с участием представителей ШОС, ОДКБ, СНГ.

Список использованной литературы:

1. Тугелбаев У.Е. Понятие информационного терроризма // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1 (75). — С. 199–204.
2. Информационный терроризм [Электронный ресурс] <https://slide-share.ru/informacionnij-terrorizm-32766> (дата обращения: 11.02.2023).
3. Шамов М.И. Государственная стратегия и политические технологии предупреждения информационного терроризма в современном российском обществе: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Нижний Новгород, 2007. — 28 с.
4. Статистические данные Комитета по правовой статистике и специальным учётам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан [Электронный ресурс] <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat?lang=ru> (дата обращения: 11.02.2023).
5. Ковлагина А.А. Информационный терроризм: понятие, уголовно-правовые и иные меры противодействия: Автореф.: дис. ... канд. юрид. наук. — Саратов, 2016. — 36с.
6. Закон Республики Казахстан от 9 декабря 2019 года № 277-VI ЗРК. «О ратификации Соглашения о сотрудничестве государств — участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступлениями в сфере информационных технологий» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.12.2019) <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000277/history>

Тугелбаев У.Е.,

қылмыстық құқық және криминология кафедрасының оқытушысы,

полиция капитаны

(e-mail: kra.ulan.20@gmail.com);

Дюсенбаева А.К.,

қылмыстық құқық және криминология кафедрасының доценті,

(PhD) философия докторы, полиция подполковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: dyusenbaeva.aliya@mail.ru)

Қазақстанның қазіргі мемлекеттік саясаты және ақпараттық терроризмге қарсы іс-қимыл әдістерін жетілдіру

Аннотация. Мақалада «ақпараттық терроризм» ұғымы қарастырылады, Қазақстанның ақпараттық терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттік саясатын жетілдірудің негізгі бағыттары мен әдістері ұсынылған. Авторлар ақпараттық қауіпсіздіктің негізгі аспектілерін айқындады, ақпараттық терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық базасын талдады, ақпараттық терроризмге қарсы іс-қимыл жүйесінің тиімділігін арттыру қажеттігі туралы қорытындылар жасады, ақпараттық қауіпсіздік саласындағы алып жүруді реттейтін қолданыстағы заңнаманы және құқықтық тетіктерді жетілдіру жөнінде ұсыныстар берді. Авторлар Қазақстанның ақпараттық терроризмге қарсы күрес саласындағы халықаралық ынтымақтастықты күшейту қажеттігіне назар аударады.

Негізгі сөздер: терроризм, ақпараттық терроризм, ақпараттық саясат, интер-жоқ, Ақпараттық қауіпсіздік.

U.E. Tugelbayev,

*Lecturer of the Department of Criminal Law and Criminology, Police Captain
(e-mail: kpa.ulan.20@gmail.com);*

A.K. Dyussenbayeva,

*Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: dyusenbaeva.aliya@mail.ru)*

**Modern state policy of Kazakhstan and improvement of methods
of countering information terrorism**

Annotation. The article discusses the concept of «information terrorism», presents the main directions and methods of improving the state policy of Kazakhstan on countering information terrorism. The authors identified the main aspects of information security, analyzed the regulatory framework of the Republic of Kazakhstan on countering information terrorism, drew conclusions about the need to improve the effectiveness of the system of countering information terrorism, and made proposals to improve the current legislation and legal mechanisms regulating relations in the field of information security. The authors focus on the need for Kazakhstan to strengthen international cooperation in the field of combating information terrorism.

Keywords: terrorism, information terrorism, information policy, Internet, information security.

ӘОЖ 343.131

Тұрғанов Ә.А.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: omirzak_t@mail.ru)*

Сотқа дейінгі іс жүргізудегі жариялылықтың өнегелік маңызы

Аннотация. Автор ғылыми жұмыста сотқа дейінгі іс жүргізудегі жариялылық қағидасының өнегелік маңыздылығына қатысты сұрақты қарастырады. Қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында жариялылық қағидасын іске асыруда қамтылатын өнегеліктің қажетті белгісіне қатысты сұрақ қарастырылған. Автор: Өнегелілік — қоғамдағы адамның жеке өміріне қажетті ішкі сезімі мен жүріс-тұрысын реттейтін тәртіп, - деп көрсеткен. Сонымен қатар аталған жұмыста арыз берушіге және іс қозғалып отырған адамға қылмыстық ізге түсудің басталуына байланысты құқық пен міндетті түсіндіре отырып хабарланатын болғандықтан, қылмыстық процестік заңын орындау барысында өнегелілік басталымның белгісі анық көрінетіні айтылған.

Негізгі сөздер: өнегелілік, өмір, арыз, реттеу, жария, тоқтату, шешім, қылмыс, шағым, анық, сотқа дейінгі, кеңейту, қаулы.

Қазақстан Республикасында құқықтық мемлекет құру жолында қоғамдық қатынастың моральдық және құқықтық реттелуі әлеуметтік экономикалық өркендеуін жылдамдатуға ерекше талап қойып отыр. Іс жүргізу тәжірибесінде мұндай механизм бірімен-бірі тығыз байланыста болып, қоғамның құқықтық жаңаруы мен өнегелілікке түрткі болады.

Бұл мақалада жариялылықты тек сотта отырысы барысында іске асыруды қарастырып қана қоймай, сонымен қатар жариялылықты шектейтін жағдай мен қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында жариялылық қағидасын іске асыруда қамтылатын өнегеліліктің қажетті белгісін зерттеу маңызды болып табылады.

Қылмыстық іс жүргізу заңының дамуы мен халыққа тиімді болуы — оған қызмет ететін мемлекеттік қызметкердің өзіне тапсырылған міндетті мүлтіксіз, адал, заң аясында әділ және өнегелі атқаруына байланысты. Сондықтан мемлекеттік қызметкерінің беделінің нығаюы, абыройының артуы тек сол қызметкердің өзіне ғана емес, сонымен қатар қылмыстық процестік заңының дамуымен де байланысты болады.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде: «Өнегелілік — жағымды ісімен жұрт ілтипатына ие болушылық, үлгілік», — делінген [1, 654]. Ал орыс тілінің түсіндірме сөздігінде: «Адамның қызметі қоғамға пайдалы болады, егер оның негізінде жоғары өнегелілік бастауы болса», — делінеді [2, 791].

Біздіңше, өнегелілік — қоғамдағы адамның жеке өміріне қажетті ішкі сезімі мен жүріс-тұрысын реттейтін тәртіпке саяды. Демек, қылмыстық іс жүргізудің қылмыстық іс қозғау сатысында қабылданған шешім туралы арыз берушіге және өзіне қатысты іс қозғалып отырған адамға оған қылмыстық ізге түсудің басталуына байланысты құқық пен міндетті түсіндіре отырып хабарланатын болғандықтан, қылмыстық процестік заңын орындау барысында өнегелілік басталымның белгісі анық көрінеді (ҚР ҚПК 181-б. 2-бөлімі). Себебі арызданушы өзінің арызы бойынша қабылданған шешіммен келіспеуіне де болады.

Алайда қылмыстық процестік заңында қылмыстық іс қозғау туралы қаулы шығарылған құжатпен арызданушыны таныстыру міндеттілігі көрсетілген ереженің болмауы қандай да бір мөлшерде өнегеліліктің жетіспеушілігінен. Осы жағдайға байланысты қылмыстық іс қозғау сатысында және сотқа дейінгі іс жүргізу мен анықтау сатысында жариялылық қағида-сын кеңінен іске асыруға маңызды өнегелілік бағыты іс жүргізуге мүдделі қатысушылардың құқығы мен міндетін түсіндіріп және оларға танысу үшін іс құжатын уақытылы берілу қажеттілігі болып табылады.

Осы жағдайға жеке тоқталатын болсақ, күдікті, айыпкер, олардың қорғаушысы, жәбірленуші және оның өкілі, азаматтық талапкер, азаматтық жауапкер және олардың өкілдері, сондай-ақ арызы бойынша іс қозғалған адамның немесе ұйымның қысқартылған қылмыстық іс құжатымен танысуы ҚР ҚПК-нің 289-бабындағы тергеушінің қылмыстық іс тоқтатылғаннан кейінгі іс-әрекетінде көрсетілген.

Осыған байланысты жариялылықты кеңейту туралы ұсынысты осындай тәсілмен іске асыру барысында жеке тұлғалық кепіл күшейтіліп, тергеу сапасы жоғарылап, заң бұзушылыққа жол берілмейді. Сонымен бірге қазіргі уақытта қабылданатын шешімнің салдары мен маңыздылығын түсіндіру арқылы және қылмыстық істі тоқтату туралы қаулы шығарылмай-ақ жәбірленушіні, азаматтық талапкерді, азаматтық жауапкерді немесе олардың өкілін қылмыстық іс құжатымен таныстыру жолы арқылы жариялылықты кеңейту қажеттілігі туындап отыр. Осындай өнегелілік қажеттілікті іске асыру барысында азаматтық талапкер өзінің мүліктік пайдасын уақытылы қорғап, азаматтық сот ісін жүргізудің тәртібінде азаматтық талабын қамтамасыз етуге мүмкіншілік алары анық.

Осы жоғарыда көрсетілген қорытындысына негізінделген ұсыныс пен шешім, қылмыстық сот ісін жүргізудегі жариялылықты реттейтін қазіргі қолданыстағы заңның жетіле түсуіне өз үлесін тигізері сөзсіз деп мынаны ұсынамыз:

- тергеуші мен анықтаушының сотқа дейінгі іс жүргізу немесе анықтау дерегінің жариялануына шектеу қою негізі мен іс жүргізулік тәртібін реттейтін құқықтық ережені толық жетілдіру қажет;
- іс жүргізуге мүдделі қатысушылардың құқығы мен міндетін түсіндіріп және сотқа дейінгі іс жүргізуді аяқтау кезінде іс жүргізуге қатысушыға танысу үшін іс құжатын уақытылы берілуін реттейтін ережені анықтау қажет.

Жоғарыда көрсетілген ұсынысымыз Қазақстан Республикасының қылмыстық сот ісін жүргізудегі жариялылық туралы қылмыстық процестік заңына түсінік беру мен оны дұрыс

қолдану іс жүргізудің кез келген сатысында туындайтын қиындықты жеңуге мүмкіндік береді.

Тергеушінің қызметіне халық жоғары талап қояды. Қылмыстық процестік заңы тергеушіге сотқа дейінгі іс жүргізу барысында, жекелеген тергеу әрекетін жүргізу кезінде іс жүргізуге қатысушы басқа да адаммен тергеушіні оңаша қалдыру арқылы оған үлкен сенім білдірілгені байқалады (жауап алу, беттестіру және т. б. ҚР ҚПК 26-тарау).

Біз жариялылық қағидасына қатысты жүргізген зерттеу жұмысымыздың бірінде: «ҚР ҚПК-нің 201-бабындағы «Сотқа дейінгі тергеп-тексеру дерегі жария етілмеуі тиіс. Олар, егер бұл тергеп-тексеру мүддесіне қайшы келмесе және басқа тұлғаның құқығы мен заңды мүддесін бұзуға байланысты болмаса, прокурордың... деген сөзден кейін «немесе сотқа дейінгі іс жүргізуді жүзеге асыратын адамның рұқсатымен қандай көлемде жария ету мүмкін деп танылса, сол көлемде жария етілуі мүмкін», - деген сөздермен толықтырылуы қажет» [3, 151], — деген пікір білдіргенбіз.

Жариялылық мәселесін және қылмыстық іс бойынша тергеу жүргізуде іске асырылатын әдептілікті кәсіби әдептіліктің бір тұрғысынан қарастырып көреміз. Заңдағы әдептілік сотқа дейінгі тергеп-тексерудің барлық сатысына әсерін тигізуі мүмкін, атап көрсеткенде: тергеушінің өз міндетін іске асыруын қамтиды; оның кәсіби әділдігі мен кәсіби намысын алдын ала анықтайды; іс жүргізудегі басқа да қатысушының іс жүргізулік қызметіне адал ниетпен қарауына өз үлесін тигізеді.

Қылмыстық іс тергеуіндегі басты кейіпкері — тергеуші. Сондықтан біз, ең алдымен, адамның жайын әбден біліп алуға міндеттіміз. Өйткені тергеушінің жайын, оның ішкі бұғып, тұнып жатқан жұмбақ қасиетін егжей-тегжейлі біліп алсақ, тергеудің тылсым сырына көзіміз ашылып, қанығар едік. Ал тергеушінің түпкі тұтқасы — оның адамгершілігі. Адамгершіліктің ғылыми, философиялық анықтамасында әдеп тұр.

Тергеуші көпті көріп, көнекті тоздырса да қатардағы адам секілді өзінің бойындағы туа бітер дарқан даналықты біле бермейді, сезбейді, өйткені өзінің ойын оятпайды. Осы тұрғыдан Ә. Нілібаев былай деп ой түйеді: «Адам түйсігін түрткілеп, ізденбейді. Тіпті осы күнде білгір тұлғаларымыз да осындай ой жетпес, ой жетсе де тіл жетпес өзінің тылсым тереңін түсінбейді. Адам өзін-өзі ұқпайды. Адам өзін-өзі әлі де тереңдеп танымайды. Сол танымның таяздығы себепті адам өзінің осал тұсын түсінбегендіктен, өзінен өзі ұялмайды. Міне, осынау өзін-өзі шектеулік адамды алға қарай бастырмайды» [4, 175].

Тергеуші мен анықтау жүргізетін тұлғаның өз кәсіби міндетін орындау барысында жариялылықты іске асырудағы өнегелілік пен әдептілік бастамасының маңыздылығы, қылмыстық сот ісін жүргізу барысындағы әдептіліктің алдында тұрған міндеттен байқалады.

Осы жағдайға байланысты іс жүргізулік құқық пен өнегелілік басталымды іске асыруда, олардың өзара байланысы анықталады. Себебі тергеушілердің қызметін реттейтін қылмыстық іс жүргізу ережесі тек формальді құқықтық маңыздылығын ғана емес, сонымен қатар адамгершілік мазмұнын қамтиды.

Қазіргі қолданыстағы қылмыстық процестік заңында тек мемлекеттік мәжбүрлеумен қамтылатын ғана емес, сонымен қатар өнегелілікпен әсер ететін ереже де орын алған. Мұндай ереженің қатарына ақтамайтын негіз бойынша қылмыстық істі тоқтатуды жатқызуға болады.

Тәжірибеде өнегелілік түсінігі, қылмыстық іс жүргізудің сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысындағы жариялылық қағидасын қамтамасыз етуге байланысты біздің ұсынысымызбен келісілген. Сондай-ақ қылмыстық іс жүргізудің барлық сатысын қамтитын мазмұндағы жариялылық қағидасын заңға енгізу туралы ұсынысымыз қазіргі заманға лайықты өнегелілік болып табылады. Осы зерттеу жұмысы барысында қылмыстық іс жүргізудегі жариялылықты іске асыру барысында тергеуші мен прокурордың өнегелілік басталымға көп көңіл бөлу қажет екені анықталды.

ҚР ҚПК-нің 286-бабына берілген түсіндірмеде: «Сарапшының қорытындысы немесе оның қорытынды берудің мүмкін еместігі туралы хабары, сондай-ақ сарапшыдан жауап алу хаттамасы сотқа дейінгі тергеп-тексеру аяқталғанға дейін күдіктіге, айыпталушыға, жәбірленушіге не осы Кодекстің 274-бабының бірінші және екінші бөлігінде көрсетілген өзге адамға ұсынылады, олар өз ескертуін ұсынуға, сарапшының түйіні бойынша қарсылығын мәлімдеуге, сарапшыдан жауап алу, қосымша немесе қайталама сараптама, сондай-ақ жаңа сараптама тағайындау туралы өтінішхатын мәлімдеуге құқылы. Мұндай өтінішхат қанағаттандырылған немесе қабылданбаған жағдайда қылмыстық қудалау органы тиісті қаулы шығарады, ол өтінішхатты мәлімдеген адамға одан қолхат алып хабарланады», — делінген.

Осы жоғарыда көрсетілген жағдайға байланысты сараптама тағайындалғаны туралы қаулы немесе оның қорытындысы және сарапшыдан жауап алу туралы хаттама тергеушіге түскен күннен кейін 3 тәулік ішінде күдіктіге, айыпкерге және жәбірленушіге (қажет болған кезде куәға) хабарлануы қажет деп есептейміз. Себебі мұндай өнегелілік тәртіп аталған қылмыстық іс жүргізуге қатысушылардың тағайындалатын сараптама бойынша сарапшыдан бас тартуға, сарапшының алдына қосымша мәселе қоюға немесе бұрын қойылғанын нақтылау туралы өтініш жасауына, ал сараптама қорытындысы бойынша өз ескертпесін ұсынуға, қосымша немесе қайталама сараптама тағайындау, сондай-ақ жаңа сараптама жүргізу туралы өтініш жасауға мүмкіншілік беріп, сотқа дейінгі іс жүргізудің толық, объективті және жан-жақты болуына көмегін тигізеді.

Тәжірибеде осындай өнегелі заң талабының орындалмауы күдіктінің, айыпкердің және жәбірленушінің сарапшыдан бас тарту, қайталап сараптама жүргізу және қосымша сараптама жүргізу сияқты құқығының бұзылуына әкеледі. Тергеушінің осындай әрекеті, дәлірек айтқанда, әрекетсіздігі, ішкі жариялылықтың маңыздылығын төмендетіп, айыпкер мен басқа да қатысушының құқығын заңсыз шектейді. Мұндай жағдайдың аздаған белгісінің өзі әділдікке өз залалын тигізіп, сотқа дейінгі тергеп-тексерудің тәрбиелік мағынасын жоғалтып, оның нәтижесін бұрмалап, сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізетін органның беделін халық алдында түсірері анық. Осыған байланысты тергеудің тек жариялы, яғни ашық және шынайы (жекелеген жағдайды қоспағанда) жүргізілуінде ғана аталған қателік анықталып, сотқа дейінгі тергеп-тексерудің жоғары деңгейде жүргізілуіне кепіл бере аламыз.

Біздің ұсынып отырған шешіміміз мына жағдайға байланысты:

– айыпкер мен оның қорғаушысының тергеуді толықтыру туралы талап тілек білдіруін сотқа дейінгі іс жүргізу органының шешімі мен әрекетіне шағымдану құқығын толық іске асуын қамтамасыз етеді;

– қылмыстық істің тоқтатылғаны туралы айыпкерге ертерек алдын ала ескертіліп, қабылданатын шешімнің құқықтық жағдайы мен маңыздылығы түсіндірілсе, айыпкер ҚР ҚПК-нің 36-бабы 1-бөлігінің негізінде қылмыстық істің тоқтатылуына қарсылық білдіруге толық құқығы болады.

Себебі жариялылықты кеңейту, яғни айыпкер мен оның қорғаушысының және т. б. қатысушылардың қылмыстық іспен танысу кезеңін қылмыстық іс тоқтатылмай тұрып ертерек танысуға ауыстырылуы қажет. Өйткені тоқтатылатын қылмыстық іс бойынша айыпкер қылмыстық іс жүргізудегі басқа да айыпкер сияқты (айыптау хаттамасы жасалмай тұрып айыпкерді іс құжатымен таныстыру), олар тең құқылы болып, істі тоқтату туралы қаулы шығарылмай тұрып іс құжатымен танысуы тиіс.

Осы жоғарыдағының негізінде, қылмыстық істі тоқтату туралы шешім қабылдар алдында, айыпкер мен оның қорғаушысына және т. б. істің ақтамайтын жағдаяты бойынша тоқтатылғаны туралы алдын ала хабарлануы мен оларға істі тоқтату туралы шешім шығарылмас бұрын қылмыстық іс құжатымен танысуға мүмкіншілік беру туралы тергеушінің өнегелілік міндеттемесін, қылмыстық процестік заңына енгізуді орынды деп санаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған Т.Жанұзақов. — Алматы: Дайк-Пресс, 2008. — 654 б.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка. — М., 1986. — 360-б.
3. Тұрғанов Ө.А. Заңмен қорғалатын құпия мәліметтерге қойылатын талаптар // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2023. — № 1 (79). — 151-б.
4. Нілібаев Ө. Қос қағида // Жұлдыз журналы. — 2009. — № 3. — 175 б.

Турганов О.А.,

*старший преподаватель кафедры уголовного права и криминологии,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: omirzak_t@mail.ru)*

Нравственное значение гласности в досудебном производстве

Аннотация. В научной работе автор рассматривает вопросы, касающиеся нравственной значимости принципа гласности в досудебном производстве. Автор уделяет внимание необходимым признакам нравственности, составляющих содержание принципа гласности в ходе досудебного расследования по уголовному делу. Автор отмечает, что нравственность — это порядок, регулирующий внутренние чувства и поведение человека в обществе, необходимые для его личной жизни. В статье подчеркивается, что, поскольку заявитель и лицо, в отношении которого возбуждено дело, извещаются с разъяснением прав и обязанностей, связанных с началом уголовного преследования, в ходе исполнения уголовно-процессуального закона четко видны признаки нравственного наступления.

Ключевые слова: нравственность, жизнь, заявление, урегулирование, публичное, прекращение, решение, преступление, жалоба, явное, досудебное, расширение, постановление.

О.А. Turganov,

*Senior Lecturer of the Department of Criminal Law and Criminology,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: omirzak_t@mail.ru)*

The moral significance of publicity in pre-trial proceedings

Annotation. In his scientific work, the author examines issues concerning the moral significance of the principle of publicity in pre-trial proceedings. The issues concerning the necessary signs of morality contained in the implementation of the principle of publicity during the pre-trial investigation of a criminal case are considered. The author pointed out that morality is an order that regulates the inner feelings and behavior of a person in society, necessary for his personal life. In addition, it is noted in this work that, since the applicant and the person against whom the case is initiated are notified with an explanation of the rights and obligations associated with the initiation of criminal prosecution, signs of a moral offensive are clearly visible during the execution of the criminal procedure law.

Keywords: morality, life, statement, settlement, public, termination, decision, crime, complaint, explicit, pre-trial, extension, resolution.

УДК 342.727

Шоткин Б.Ж.,
ведущий научный сотрудник, советник юстиции
(e-mail: baqyt.shotkin@gmail.com);

Имангалиев Н.К.,
и.о. начальника центра судебной системы и правоохранительных органов
РГП на ПХВ «Институт парламентаризма» УМТО,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор,
старший советник юстиции
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: nurtai_0101@mail.ru)

Становление и развитие уголовной ответственности за массовые беспорядки в Республике Казахстан

Аннотация. В статье исследуются вопросы уголовной ответственности за организацию и участие в массовых беспорядках, а также за призывы к ним. Авторы проводят исторический экскурс возникновения уголовной ответственности за массовые беспорядки, а также ее развития и становления до распада союзного государства. В статье также проводится анализ имплементации норм советского периода сначала в законодательство КазССР, а потом и в законодательство независимого Казахстана. С момента обретения Казахстаном независимости все законодательство стало публиковаться на государственном и русском языках. Вместе с тем в статье УК о массовых беспорядках авторами установлена неаутентичность перевода.

Ключевые слова: массовые беспорядки, погромы, разрушения, поджоги, организатор, участник, уголовная ответственность, аутентичность перевода.

Не изучив этапы возникновения и развития национального законодательства, невозможно узнать причины возникновения ответственности за то или иное преступное деяние. В данной статье предприняты попытки познания эволюции ответственности за организацию и участие в массовых беспорядках, а также за призывы к ним. Это приобретает особую актуальность в период реформ уголовного законодательства.

По мнению отдельных ученых, казахское обычное право не содержало в себе понятия о государственных преступлениях. Это не совсем соответствует действительности. Казахское ханство, как и все государства того периода, не могли оставить без внимания свою безопасность. Так, согласно «Жеті Жарғы» «тот, кто предаст интересы и чаяния тюркских народов, заслуживает смертной казни». Было такое государственное преступление, как «устройство смуты». Мятежников и предателей внутри страны приговаривали к смертной казни [1]. Поскольку после «Жеті Жарғы» не было принято специальных законов, его нормы удовлетворяли потребности того времени и многие положения действовали до начала XX века.

Юристы периода становления советской власти однозначно настаивали на политической подоплеке массовых беспорядков, утверждая, что они использовались как форма классовой борьбы против Советской власти. С точки зрения советских правоведов, массовые беспорядки того времени преследовали дезорганизацию работы государственных органов, подрыв их авторитета, разрушение отдельных объектов, убийство представителей власти и общественных работников, срыв проведения хозяйственно-политических мероприятий Советской власти (продразверстки, коллективизации сельского хозяйства и др.) [2].

Пунктом 2 постановления Всероссийского центрального исполнительного комитета «О введении в действие уголовного кодекса РСФСР» от 1 июня 1922 года с момента вступления его в силу прекратили действие все иные нормы, устанавливающие до момента его введения основания и размер уголовных наказаний, в том числе «Жеті Жарғы».

В Уголовном кодексе 1922 года (далее — УК 1922 года) была введена статья 75, предусматривающая уголовную ответственность за участие в любых массовых беспорядках. К

признакам массовых беспорядков были отнесены: погромы, разрушения путей и средств сообщения, освобождение арестованных, убийства, поджоги, нанесение телесных повреждений, изнасилования и вооруженное сопротивление властям.

При этом санкция статьи предусматривала дифференцированный подход назначения наказаний, начиная от организаторов, руководителей, подстрекателей и участников до прочих вооруженных, невооруженных участников и лиц, не принимавших непосредственного участия в беспорядках и насильственных действиях, но содействовавших участникам беспорядков оказанием им помощи или сокрытием следов преступления и самих преступников и иными действиями.

С учетом объективной стороны организаторы и участники, совершившие убийства, поджоги, нанесение телесных повреждений, изнасилование и вооруженное сопротивление представителям власти, приговаривались к смертной казни с конфискацией имущества. Иные вооруженные участники наказывались лишением свободы на срок от 2 лет с конфискацией имущества либо без таковой, невооруженные участники – лишением свободы на срок от 1 года. Лица, не принимавшие непосредственного участия в беспорядках и насильственных действиях, но оказавшие содействие участникам в сокрытии следов и самих преступников, приговаривались к лишению свободы на срок от 6 месяцев» (п. 4 ст. 75 УК 1922 года) [2].

Статья 77 УК 1922 года предусматривала ответственность за участие в беспорядках, сопряженных с явным неповиновением законным требованиям властей или противодействием их законным требованиям или понуждением их к исполнению явно незаконных требований, если неповиновение выразилось только в отказе прекратить угрожающее безопасности скопление. При этом деяния не должны бытьотягчены противоправными деяниями, перечисленными в статье 75 УК 1922 года.

Постановлением от 25 февраля 1927 года Центральный исполнительный комитет СССР утвердил новое Положение о государственных преступлениях (контрреволюционных и особо для Союза ССР опасных преступлениях против порядка управления) и обязал включить его нормы в уголовные кодексы союзных республик. Статья 16 «Массовые беспорядки» была включена в перечень особо опасных преступлений против порядка управления [3].

Данная статья предусматривала дифференцированную ответственность за организацию, руководство и участие в массовых беспорядках, а также за участие в массовых беспорядках, сопряженных с явным неповиновением законным требованиям представителей власти, принуждением их к исполнению незаконных требований и не отягченных вышеуказанными преступлениями. Эта норма без каких-либо изменений нашла свое отражение в Уголовном кодексе РСФСР 1926 года (ст. 59 УК²). До 1959 года в КазССР применялся УК РСФСР 1926 года.

Закон СССР «Об уголовной ответственности за государственные преступления» от 25 декабря 1958 года значительно сузил состав данного преступления и изложил норму в новой редакции. Были исключена ответственность за неповиновение законным требованиям представителей власти, противодействие исполнению ими своих обязанностей, принуждение их к исполнению незаконных требований. Также исключили ответственность «иных» участников преступления. Ответственность осталась только за организацию массовых беспорядков, сопровождавшихся погромами, разрушениями, поджогами и другими подобными действиями, и для лиц, участвовавших в таких действиях или оказавших вооруженное сопротивление властям [4].

Статья 16 Закона СССР 1958 года нашла отражение в Уголовном кодексе КазССР 1959 года (далее — УК КазССР) в той же редакции. Вместе с тем, в УК КазССР, как и во всех союзных УК, не было ответственности за призывы к массовым беспорядкам.

Согласно Комментариям 1966 года к УК КазССР массовые беспорядки представляли опасность тем, что часто сопровождались совершением погромов, разрушений, поджогов и

других тяжких преступлений и в большинстве случаев приводили к человеческим жертвам, к уничтожению имущества в крупном размере и нарушению нормальной деятельности органов государственного управления.

Под массовыми беспорядками понималось нарушение стихийно собравшейся большой группой лиц – толпой — установленного и охраняемого властью общественного порядка (например, перекрытие движения городского транспорта, воспрепятствование работе органов правопорядка, невыполнение законных требований представителей власти и т. д.) [2].

Массовые беспорядки, указанные в статье 65 УК КазССР, охватывали два вида преступной деятельности:

а) организацию массовых беспорядков, сопровождавшихся погромами, разрушениями, поджогами и другими подобными действиями;

б) активное участие в таких беспорядках непосредственным совершением погромов, разрушений, поджогов или других подобных действий; оказанием вооруженного сопротивления власти.

Организация массовых беспорядков выражалась в вовлечении других лиц в массовые беспорядки, различных призывах к массовым беспорядкам. Отдельные участники, взявшие на себя функции представителей собравшихся, могли стать организаторами беспорядков.

Согласно ст. 65 УК КазССР кроме организаторов уголовную ответственность несли лица, непосредственно совершившие погромы, разрушения, поджоги и другие подобные действия либо оказавшие вооруженное сопротивление власти. Перечень действий, которые могли совершить участники беспорядков, в статье является примерным [5].

Разрушения и поджоги относились к формам уничтожения и повреждения различных строений, железных дорог, мостов, средств связи и другого имущества. Под другими подобными действиями понималось затопление, нарушение электро- и водоснабжения, освобождение заключенных из мест лишения свободы, остановка транспорта, насилия и издевательства над личностью людей и т. п. Под вооруженным сопротивлением власти понималось использование оружия в целях воспрепятствования представителям власти выполнить возложенные на них обязанности. При этом под оружием, использование которого образует понятие вооруженное сопротивление, понималось только огнестрельное и холодное оружие.

Согласно Комментарию 1966 года к УК КазССР мотивы и цели, за исключением только антисоветских целей, не имели при этом значения для квалификации деяния, а лишь могли учитываться при назначении наказаний. При этом авторы комментария акцентировали внимание на том, что если целью отдельных организаторов и участников массовых беспорядков были подрыв или ослабление государственного или общественного строя, их действия квалифицировались как особо опасные государственные преступления.

В первом комментарии к УК КазССР (1966 г.) и во втором, переработанном, издании комментария (1980 г.) авторы однозначно сошлись во мнении, что преступления, совершенные во время и в условиях массовых беспорядков, полностью охватываются статьей 65 и подлежат квалификации по этой статье без ссылки на другие статьи закона. Только особо тяжкие преступления против личности и государственного имущества, за совершение которых может быть назначена смертная казнь, должны были квалифицироваться по соответствующей статье УК КазССР в совокупности со ст. 65.

По мнению А.М. Багмет, неактивное участие в массовых беспорядках при наличии соответствующих признаков влекло ответственность по другим статьям УК, к примеру, за хулиганство или за сопротивление представителю власти. Массовые беспорядки, не сопряженные с погромами, разрушениями, поджогами и другими подобными общественно опасными действиями, должны были рассматриваться как организация или активное участие в групповых действиях, нарушающих общественный порядок.

На основе ретроспективного анализа национального законодательства в части борьбы с массовыми беспорядками можно констатировать, что массовые беспорядки выделялись как иные государственные преступления и относились к одним из наиболее тяжких преступлений.

Законом «О введении в действие Уголовного кодекса Республики Казахстан» от 16 июля 1997 года с 1 января 1998 года УК КазССР утратил свою силу и был введен в действие первый Уголовный кодекс Республики Казахстан.

Статья 241 УК 1997 года предусматривала ответственность за организацию и участие в массовых беспорядках, сопровождавшихся насилием, погромами, поджогами, разрушениями, уничтожением имущества, применением огнестрельного оружия, взрывчатых веществ или взрывных устройств, а также оказанием вооруженного сопротивления представителю власти, а также за призывы к активному неподчинению законным требованиям представителей власти и к массовым беспорядкам, а равно призывы к насилию над гражданами.

Следует отметить, что в редакции статьи 65 УК КазССР как на государственном, так и на русском языках квалифицирующие признаки массовых беспорядков, а именно: погромы, разрушения и поджоги — были изложены во множественном числе [6]. Иными словами, только совершение толпой двух и более погромов, разрушений и поджогов образовывали состав преступления. Однако в редакции УК 1997 года на государственном языке, по мнению авторов, допущены неточности перевода. Так, в редакции абзаца 1 части 1 статьи 241 УК 1997 года на государственном языке такие квалифицирующие признаки, как «қиратумен, өртеумен, бұзумен» указаны в единственном числе, тогда как на русском языке — во множественном, т. е. «погромами, поджогами, разрушениями».

Названные различия имеют существенное значение при квалификации деяний подозреваемых. Совершение единичного погрома, поджога либо разрушения в ходе массовых беспорядков образует состав преступления только при расследовании уголовного дела на государственном языке. При расследовании же уголовного дела на русском языке совершение таких же единичных действий исключает состав преступления. Аналогичная неаутентичность перевода текста статьи «Массовые беспорядки» допущена и в УК 2014 года.

Авторы согласны с мнением доктора юридических наук, профессора Рахметова С.М. о том, что в отдельных случаях изменения и дополнения, вносимые в УК, оказываются бессмысленными или даже носят негативный характер [7].

На основании изложенного, предлагается внести в часть 1 статьи 271 УК на государственном языке соответствующие изменения и изложить ее в следующей редакции:

«272-бап. Жаппай тәртіпсіздік

1. Күш қолданумен, **қирату, өртеу, бұзу әрекетімен**, мүлікті жоюмен, атыс қаруын, жарылғыш затты немесе жарылыс құрылғысын қолданумен, сондай-ақ билік өкіліне қарулы қарсылық көрсетумен ұласқан, оның ішінде шетелдік көзден алынған қаражатты пайдалана отырып жаппай тәртіпсіздікті ұйымдастыру».

Список использованной литературы:

1. Сарсенбаев М.А. Казахское ханство как суверенное государство средневековой эпохи. — Астана, 2012. — С. 130.
2. Багмет А.М. Ретроспективный анализ уголовно-правового противодействия массовым беспорядкам в Российской Федерации // Российский психологический журнал. — 2012. — Т. 9. — № 3.
3. Положение о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо для Союза ССР опасных преступлениях против порядка управления), утверждено постановлением Центрального исполнительного комитета СССР от 25 февраля 1927 года [Электронный ресурс] // URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_3204.htm (дата обращения 22.09.2022)

4. Асабаева А.А. Некоторые конституционно-правовые аспекты становления и развития законодательства об административных правонарушениях в Республике Казахстан в период суверенитета // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 1 (71). — С. 8–14.
5. Комментарий к Уголовному кодексу Казахской ССР. — Алма-Ата. 1966. — С. 208.
6. Қазақ ССР-інің қылмыстық кодексі: 1978 ж. 1 фев. дейінгі өзгертулер мен қосымшалар енгізілген ресми тексті. — Алматы: Қазақстан, 1979. — 61 П.
7. «Модернизация уголовного, уголовно-процессуального и уголовного-исполнительного законодательства в условиях цифровой трансформации общества» Сборник материалов международного круглого стола (19 мая 2022 года). — Косшы: Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан. — 2022. — С. 37.

Шоткин Б.Ж.,

жетекші ғылыми қызметкері, әділет кеңесшісі
(e-mail: baqyt.shotkin@gmail.com);

Иманғалиев Н.Қ.,

Сот жүйесі және құқық қорғау органдары орталығы бастығының м.а.,
МТҚБ «Парламентаризм институты» ШЖҚ РМК,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, аға әділет кеңесшісі
(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасы жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: nurtai_0101@mail.ru)

**Қазақстан Республикасындағы жаппай тәртіпсіздік үшін
қылмыстық жауаптылықтың қалыптасуы мен дамуы**

Аннотация. Мақалада тәртіпсіздікті ұйымдастырғаны және оған қатысканы үшін, сондай-ақ оларды шақырғаны үшін қылмыстық жауапкершілік мәселесі қарастырылады. Авторлар жаппай тәртіпсіздік үшін қылмыстық жауапкершіліктің пайда болуына, сондай-ақ оның дамуы мен одақтас мемлекет ыдырағанға дейін қалыптасуына тарихи шолу жүргізеді. Мақалада кеңестік кезең нормасының алдымен ҚазКСР заңнамасына, содан кейін Тәуелсіз Қазақстан заңнамасына енгізілуіне талдау жасалады. Қазақстан тәуелсіздік алған сәттен бастап барлық заңнама мемлекеттік және орыс тілдерінде жариялана бастады. Сонымен қатар ҚК-нің жаппай тәртіпсіздік туралы мақаласында авторлар аударманың түпнұсқалығын анықтады.

Негізгі сөздер: жаппай тәртіпсіздік, бұзу, қирату, өртеу, ұйымдастырушы, қатысушы, қылмыстық жауаптылық, аударманың түпнұсқалығы.

B.Zh. Shotkin,

leading Researcher, Justice Adviser
(e-mail: baqyt.shotkin@gmail.com);

N.K. Imangaliyev,

Acting Head of the Center of the Judicial System and Law Enforcement Agencies,
RSE on PCV «Institute of Parliamentarism» UMTU,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Senior Adviser of Justice
(Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, Kosshy city, e-mail: nurtai_0101@mail.ru)

**Formation and development of criminal responsibility for mass riots
in the Republic of Kazakhstan**

Annotation. The article examines the issues of criminal liability for organizing and participating in mass riots, as well as for calls to them. The authors conduct a historical digression of the emergence of criminal responsibility for mass riots, as well as its development and formation before the collapse of the Union state. The article also analyzes the implementation of the norms of the Soviet period, first in the

legislation of the Kazakh SSR, and then in the legislation of independent Kazakhstan. Since Kazakhstan gained independence, all legislation has been published in the state and Russian languages. At the same time, in the article of the Criminal Code on mass riots, the authors established the authenticity of the translation.

Keywords: mass riots; pogroms; destruction; arson; organizer, participant, criminal liability, authenticity of the translation.

УДК 343.1

Шукенов Н.С.,

*старший научный сотрудник центра по исследованию проблем следственной деятельности ОВД НИИ, магистр юриспруденции, подполковник полиции
(e-mail: karaganda1286@mail.ru);*

Сейтжанов О.Т.,

*заместитель начальника Академии,
кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: OlzhasSeitzhanov@yandex.ru);*

Айтмаганбетов Д.Д.,

*докторант
(Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: daitmaganbetov@law.gwu.edu)*

К вопросу о ревизии Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан

Аннотация. В настоящей статье рассмотрены предложения проектного офиса при Министерстве юстиции по ревизии Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан. При этом обосновывается ряд замечаний по некоторым предложениям, которые, по мнению авторов, требуют доработки. В частности, считается необоснованным предложение о внедрении нового института «параллельное финансовое расследование», так как производство такого расследования предусмотрено в главе 71 УПК Республики Казахстан. Кроме того, противоречивыми выглядят предложения об унификации форм досудебного расследования, а именно процессуального соглашения и ускоренного досудебного производства в связи с их схожестью. Необходимо учесть, что указанные виды особых производств имеют разные сроки расследования и условия их применения. Вместе с тем, авторами даны рекомендации и предложения по совершенствованию и модернизации Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан.

Ключевые слова: уголовный процесс, следователь (дознатель), прокурор, следственный суд, электронное уголовное дело.

В целях совершенствования и модернизации Уголовно-процессуального кодекса проектным офисом Министерства юстиции проведена большая работа по ревизии УПК. Так, в уголовно-процессуальное законодательство предлагается внедрить новый институт – «параллельное финансовое расследование». Обоснованием данного нововведения выступают рекомендации ФАТФ о противодействии легализации преступных доходов и финансирования терроризма, Конвенция об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности (Страсбург, 8 ноября 1990 г.), а также Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. Наряду с этим предлагается внедрить новый вид досудебного производства [1].

С данным нововведением мы согласиться не можем. Так, рассматриваемый институт уже предусмотрен в главе 71 УПК «Производство о конфискации до вынесения приговора», в нормах которого заложены законодательные резервы для повышения эффективности такого расследования. Поэтому считаем, что нет необходимости введения на уровне законодатель-

ства института «финансовое расследование», а также нового вида досудебного производства [2].

Кроме того, на наш взгляд, противоречивым выглядит и предложение о расширении круга оснований для данного расследования, чтобы не сводить его только к уголовным делам, прекращённым по нереабилитирующим основаниям, или уголовным делам, по которым подозреваемый объявлен в международный розыск. Предлагается такое расследование проводить по всем делам, по которым доказана преступная природа происхождения имущества подозреваемого. Все уголовные дела, не относящиеся к категории прекращённых по нереабилитирующим основаниям, или уголовные дела, по которым подозреваемые объявлены в международный розыск, стоит относить к тем, по которым приняты решения по реабилитирующим основаниям или прекращённым за отсутствием состава преступления. Соответственно, по данным делам не может быть и имущества, которое было бы добыто преступным путём.

Также дискуссионным выглядит предложение о введении изменений в ст. 194 УПК РК о производстве «**обязательного**» досудебного расследования по данным преступлениям. Необходимо это решение оставить на усмотрение начальника следственного отдела, который в случае сложности и невозможности вправе создать следственную группу, следственно-оперативную группу. В частях 2 и 3 ст. 194 УПК РК предусмотрено, в каких случаях возможно создание смешанных оперативно-следственных групп [2].

Необходимо обратить внимание на предложения об исключении ч. 2 ст. 42-1 УПК РК и введении новой редакции данной нормы УПК: *«Лицо, ведущее уголовный процесс, по собственному усмотрению с учетом технических возможностей вправе вести уголовное судопроизводство в электронном формате, о чем выносит мотивированное постановление»*.

Полагаем, что это предложение является достаточно спорным. Так, исключение данной статьи и введение предлагаемой нормы существенно нарушить законные права и интересы участников уголовного процесса со стороны как защиты, так и обвинения. Лицо, ведущее уголовный процесс, будет принимать данное процессуальное решение без учёта мнения участников процесса, и они будут уведомлены уже после принятого решения. На наш взгляд, введение данной нормы создаст бюрократию, т. к. участники процесса будут заявлять ходатайство уже после принятого процессуального решения и проведения некоторых следственных действий, когда данное решение можно было бы принять с учётом мнения стороны защиты и обвинения (поддерживается позиция РКА).

Рассмотрена оптимизация протоколирования процессуальных действий. Предлагается звуко-видеофиксирование хода и результатов процессуальных действий сделать основным способом фиксации; к звуко-, видеозаписи будет прилагаться краткий протокол процессуального действия, фиксирующий основные (значимые для дела) моменты процессуального действия, без описания других обстоятельств. Считаем, что данное предложение является противоречивым. Оптимизация протоколирования процессуальных действий предполагает исключение какого-либо бумажного процессуального документа, т. к. любое процессуальное действие является значимым и фиксирует только основные моменты расследуемого правонарушения. В случае сопровождения проведённого в звуко- видеоформате процессуального действия бумажным кратким протоколом данное процессуальное действие не будет в полной мере считаться окончанным и правовым, к тому же, создаст дополнительную нагрузку на лицо, осуществляющее досудебное расследование.

Межведомственной рабочей группой в связи со схожестью рассмотрен вопрос об унификации соединения особых видов производств – «процессуального соглашения о признании вины» и «ускоренного досудебного расследования» (ст. ст. 612, 613, 190 УПК). При этом обоснованием выступают общие подходы применения, основанные на признании вины, тяжести преступления и согласии с размером причиненного ущерба. Однако мы не можем согласиться с данным предложением. Схожесть некоторых оснований применения указанных

производств не может служить обоснованием для их унификации и соединения в одно производство. Это — два совершенно разных процессуальных института. Главное их отличие — в сроках расследования: ускоренное досудебное расследование оканчивается до 15 суток с момента регистрации преступления в ЕРДР, тогда как процессуальное соглашение может быть заключено на любой стадии досудебного расследования — как на начальной стадии расследования, так и при объявлении квалификации деяния подозреваемого и применении к нему меры пресечения. До этого момента подозреваемый может не признавать вину и не соглашаться с предъявляемым ущербом, как моральным, так и материальным. В случае окончания уголовного дела в порядке УДР подозреваемый вину и причинённый ущерб признает с момента придания ему статуса подозреваемого. Кроме того, решение об ускоренном досудебном расследовании принимает лицо, осуществляющее досудебное расследование. Процессуальное соглашение заключает только прокурор. Немаловажным фактором является наказание, с которым ознакамливается подозреваемый и выражает согласие или отказ в заключении процессуального соглашения [2].

Кроме вышеперечисленных нововведений в рамках аналитического доклада «О результатах деятельности Проектного офиса при Министерстве юстиции по итогам ревизии Уголовного и Уголовно-процессуального кодексов», коллектив НИИ Карагандинской академии МВД Республики Казахстан выдвигает ряд предложений по совершенствованию уголовно-процессуального законодательства. Так, в целях оптимизации норм, регламентирующих порядок уведомления потерпевшего лица и исключения фактов невозможности реализации им своих законных прав и интересов, считаем целесообразным внести изменения и дополнения в пункт 24 ч. 6 ст. 71 УПК Республики Казахстан следующего содержания:

«24) ... безотлагательно уведомляться органом, ведущим уголовный процесс, о принятии процессуальных решений, затрагивающих его права и законные интересы».

Также с целью совершенствования процесса уведомления заинтересованных лиц о принятых процессуальных решениях, на наш взгляд, необходимо проведение качественной работы по синхронизации автоматизированной базы ЕРДР с базами государственной корпорации «Правительство для граждан» и базами Центров обслуживания населения (ЦОН) Республики Казахстан. На сегодня использование номеров сотовых телефонов в Республике Казахстан может осуществляться при обязательной регистрации мобильного устройства, привязанного к индивидуальному идентификационному номеру (ИИН) гражданина или нерезидента Республики Казахстан. Вместе с тем, в базе ЕРДР предусмотрен функционал — SMS-оповещение, позволяющий через мобильную связь и (или) электронную почту направлять текстовые сообщения участникам уголовного процесса для их уведомления либо явки к лицу, ведущему уголовный процесс.

Проведенный анализ норм уголовно-процессуального законодательства показал, что порядок уведомления о принятии большинства процессуальных решений остаётся недостаточно регламентированным. Данное обстоятельство порождает не только недовольство со стороны заинтересованных лиц, но и напрямую является нарушением прав и законных интересов граждан, провозглашенных Конституцией Республики Казахстан, и несоблюдением принципов уголовного процесса. В этой связи сегодня остро стоит вопрос о внесении изменений в уголовно-процессуальное законодательство с целью его совершенствования и сокращения рисков.

Предлагаемые мероприятия позволят своевременно направлять уведомления о принятии процессуальных решений как заявителям, потерпевшим, так и другим заинтересованным лицам.

Предлагается дополнить УПК РК статьей 111-1 («Цифровые доказательства») следующего содержания:

«1. Цифровым доказательством является информация, хранящаяся или передающаяся в цифровой (электронной) форме, добытая в соответствии с положениями настоящего Кодекса, на основании которой орган, осуществляющий досудебное расследование, устанавливают наличие или отсутствие фактов и обстоятельств, подлежащих доказыванию.

2. Цифровые доказательства, полученные путем копирования (воспроизведения) и/или сохранения информации в цифровой (электронной) форме по правилам, установленным этим Кодексом, признаются допустимыми доказательствами в уголовном производстве.

3. Цифровые (электронные) доказательства могут быть в форме вещественных доказательств и документов».

В настоящее время в отечественном законодательстве отсутствует определение термина «электронные доказательства». Конвенция также не содержит такую дефиницию. Однако для того, чтобы имплементировать статьи Конвенции, касающиеся процессуальных мер, следует определить такое понятие. Дать точную формулировку понятию «цифровые доказательства» исследователям в области гуманитарных наук представляется довольно сложной задачей, так как необходимо обладать специальными познаниями в области компьютерной техники. Значение цифровых доказательств в уголовном судопроизводстве становится очевидным. К цифровым доказательствам должны предъявляться более строгие требования, поскольку для их оценки требуются специальные устройства, а также лица, которые обладают познаниями в узкой сфере науки.

Положительное разрешение вопроса о присоединении Республики Казахстан к Европейской конвенции о киберпреступности позволит оперативно получать необходимые сведения и доказательства, что в целом будет способствовать повышению эффективности борьбы с киберпреступностью.

Для реализации положений ст. ст. 16, 17 Конвенции будет целесообразным предусмотреть в УПК РК отдельную правовую норму о введении незамедлительной фиксации информации в цифровой (электронной) форме как меры обеспечения уголовного производства. На наш взгляд, решение данного вопроса видится во введении в Уголовно-процессуальный кодекс РК специальной дефиниции понятия «цифровые (электронные) доказательства».

Вместе с тем, в практической деятельности правоохранительных органов встречаются случаи, когда существует необходимость в незамедлительной фиксации информации в цифровой (электронной) форме до вынесения постановления следственного судьи о выемке, по постановлению прокурора, или постановлением следователя, согласованным с прокурором. Такие случаи, прежде всего, могут возникнуть при необходимости спасения жизни людей и предотвращения совершения тяжкого или особо тяжкого уголовного правонарушения.

В связи с вышеуказанным считаем целесообразным ввести в УПК РК также статью 123-1 («Фиксация электронных доказательств»), предусматривающую незамедлительную фиксацию информации в цифровой (электронной) форме в следующей редакции:

«1. Незамедлительная фиксация информации в цифровой (электронной) форме заключается в неотложном фиксировании на носители информации и последующем хранении компьютерных данных с обеспечением их целостности, (в том числе данных о трафике) операторами и провайдерами телекоммуникаций.

2. Незамедлительная фиксация информации в цифровой (электронной) форме должна осуществляться на основании постановления следственного судьи о выемке.

3. Срок незамедлительной фиксации информации в цифровой (электронной) форме и/или временного ограничения (блокирования) доступа определенного (идентифицированного) информационного ресурса (информационного сервиса), адреса сети Интернет, домена не может превышать 90 дней, с возможностью дальнейшего продления следственным судьей в пределах срока досудебного расследования».

В целях повышения практики применения допроса следственным судьей считаем необходимым расширить перечень оснований его применения, включив в ч. 1 ст. 217 УПК РК, в качестве причин невозможности производства более позднего допроса в ходе досудебного расследования либо судебного заседания:

– «отсутствие постоянного места жительства, ведение аморального образа жизни».

Внесение данного основания позволит исключить последующие допросы неблагонадежных участников уголовного процесса, поиск и доставление которых для производства следственных и судебных действий зачастую вызывают проблемы и не позволяют расследовать (рассматривать) уголовные дела в установленный законом срок;

– «возможность, оказания на лицо давления в целях принуждения к даче заведомо ложных показаний». Данное основание позволит оградить потерпевших и свидетелей от воздействия либо давления в целях принуждения к даче заведомо ложных показаний со стороны виновных лиц, поскольку депонированные показания не подлежат изменению.

Обобщая вышеизложенное, отметим, что рассмотренные изменения и дополнения в уголовно-процессуальное законодательство позволяя сделать шаг вперёд на пути совершенствования и модернизации досудебного производства, обеспечат законные права и интересы граждан, а также не навредят процессуальной самостоятельности органов уголовного преследования.

Список использованной литературы:

1. Материалы межведомственной рабочей группы по ревизии Уголовного и Уголовно-процессуальных кодексов Республики Казахстан. — Астана, 2023.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz>.

Шукенов Н.С.,

*ҒЗИ ІІО тергеу қызметінің проблемаларын зерттеу орталығының
аға ғылыми қызметкері, заңтану магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: karaganda1286@mail.ru);*

Сейтжанов О.Т.,

*Академия бастығының орынбасары,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: OlzhasSeitzhanov@yandex.ru);*

Айтмағанбетов Д.Д.,

докторант

*(Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: daitmaganbetov@law.gwu.edu)*

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексін тексеру мәселесі туралы

Аннотация. Мақалада Әділет министрлігі жанындағы жобалық кеңсенің Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексін тексеру жөніндегі ұсынысы қаралады. Бұл ретте авторлардың пікірінше, пысықтауды талап ететін кейбір ұсыныс бойынша бірқатар ескерту негізделеді. Атап айтқанда, «қатарлас қаржылық тергеу» жаңа институтын енгізу туралы ұсыныс негізсіз болып саналады, өйткені мұндай тергеуді жүргізу Қазақстан Республикасы ҚІЖК-нің 71-тарауында көзделген. Сотқа дейінгі тергеу нысанын, атап айтқанда, олардың ұқсастығына байланысты іс жүргізу келісімі мен сотқа дейінгі жедел іс жүргізуді біріздендіру туралы ұсыныс даулы болып көрінеді. Арнайы өндірістің аталған түрінің тергеудің әртүрлі мерзімі мен оларды қолдану шарты

бар екенін ескеру қажет. Сондай-ақ авторлар Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексін жетілдіру және жаңғырту бойынша бірқатар ұсыныс айтады.

Негізгі сөздер: қылмыстық процесс, тергеуші (анықтаушы), прокурор, тергеу соты, электронды қылмыстық іс.

N.S. Shukenov,

*Senior researcher at the Center for the Study of Investigative Activities
of the Internal Affairs Research Institute, Master of Law, Lieutenant Colonel of the Police
(e-mail: karaganda1286@mail.ru);*

O.T. Seitzhanov,

*Deputy Head of the Academy,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: OlzhasSeitzhanov@yandex.ru)*

D.D. Aitmaganbetov,

*Doctoral student
(Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Republic of Kazakhstan,
e-mail: daitmaganbetov@law.gwu.edu)*

On the issue of revision of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan

Annotation. This article discusses the proposals of the project office under the Ministry of Justice on the revision of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. At the same time, a number of comments on some proposals are justified, which, according to the authors, need to be finalized. In particular, the proposal to introduce a new institution «parallel financial investigation» is considered unfounded, since the production of such an investigation is provided for in Chapter 71 of the CPC of the Republic of Kazakhstan. In addition, the proposals to unify the forms of pre-trial investigation, namely the procedural agreement and accelerated pre-trial proceedings, seem contradictory due to their similarity. It is necessary to take into account that these types of special productions have different terms of investigation and conditions of their application. At the same time, the authors have given a number of recommendations and suggestions for improving and modernizing the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: criminal process, investigator (inquirer), prosecutor, investigative court, electronic criminal case.

УДК 343.97;004

Намысов Е.Д.,

заместитель начальника Академии, полковник полиции

(e-mail: ynamysov@inbox.ru);

Шульгин Е.П.,

начальник кафедры кибербезопасности и информационных технологий,

кандидат юридических наук, майор полиции

(e-mail: shulgin_e@internet.ru);

Абеуов Д.А.,

начальник факультета дополнительного образования,

доктор философии (PhD), полковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: dulatabeuov@mail.ru)

Влияние цифровизации на правоохранительную деятельность в Республике Казахстан

Аннотация. В статье анализируются изменения, происходящие в правоохранительной сфере в связи с внедрением современных информационных технологий. Описываются проблемы, связанные с цифровизацией правоохранительной сферы в Казахстане, такие как недостаточная квалификация сотрудников в области информационных технологий и ограничения в доступе к информации. Проведенным исследованием определено, что цифровизация приводит к более эффективному использованию информации, улучшению качества услуг и процессов, ускорению принятия решений и повышению качества выполнения должностных обязанностей. Она также может привести к изменениям в социальной и экономической сферах, в том числе к изменению требований к профессиональным навыкам. В целом, цифровизация является ключевым фактором развития в нашей современной, высокотехнологичной и информационной эпохе, как следствие, цифровизация положительно влияет на работу правоохранительных органов, улучшая их эффективность и ускоряя процессы расследования преступлений.

Ключевые слова: Республика Казахстан, правоохранительная деятельность, цифровизация, оптимизация, информатизация, досудебное производство.

Цифровизация стала неотъемлемой частью современного общества и затрагивает все его сферы. Она проникает в нашу повседневную жизнь, изменяет привычки и требует от нас адаптации к новым технологиям. Цифровизация в современном обществе необходима для повышения эффективности бизнеса и улучшения качества жизни людей. Современные технологии позволяют быстро и легко обмениваться информацией, проводить онлайн-оплату товаров и услуг, получать образование и работать удаленно. Цифровизация выступает ключевым фактором в развитии экономики и общества в целом. Она способствует повышению эффективности производства, оптимизации бизнес-процессов, а также созданию новых рабочих мест в сфере информационных технологий.

Одной из главных причин цифровизации в Казахстане является необходимость ускорения и оптимизации процессов в различных сферах деятельности. Технологии позволяют автоматизировать многие задачи, что позволяет существенно снизить время и затраты на их выполнение. Кроме того, цифровизация дает возможность эффективнее использовать ресурсы и оптимизировать процессы. Активное внедрение передовых цифровых технологий – признак современного общества [1, 288]. В настоящее время цифровизация полностью проникла в жизнь современного казахстанского общества, создав новую реальность. Она характеризуется тем, что цифровые технологии используются во всех сферах жизни человека, и это стимулирует активное развитие человеческого потенциала, модернизацию экономики, трансформацию государственных и общественных институтов, а также улучшение повседневных условий жизни граждан [2, 14].

Многие страны мира продвигаются вперед и предпринимают свои шаги в цифровом развитии, поэтому Республике Казахстан нужно ускорить свой темп, чтобы идти в ногу с другими странами. Примером этого может служить индекс «e-government». Когда была принята программа «Информационный Казахстан», Республика занимала 38-е место в рейтинге, но была поставлена цель достичь 25-й позиции. Благодаря проделанной работе Казахстан в 2020 г. занял 29-е место в рейтинге, что говорит о правильном направлении движения. Однако необходимо сохранять темп, поскольку и другие страны также работают над своими программами развития в данной области [3, 150].

Являясь многогранным явлением, цифровизация, с одной стороны, позволяет людям получать доступ к информации и услугам в любом месте и в любое время. Многие процессы, которые раньше занимали много времени и требовали личного присутствия, теперь могут быть выполнены «в несколько кликов». Благодаря цифровым технологиям общение стало проще, а удобства, такие как онлайн-покупки и доставка продуктов на дом, стали нормой. С другой стороны, цифровизация также создает новые риски для безопасности и конфиденциальности. Утечки личной информации, кибератаки и мошенничество становятся все более распространенными в сети, что подчеркивает необходимость усиленных мер по защите данных и информации.

В настоящее время правоохранительные органы выполняют множество функций, включая предотвращение и раскрытие преступлений, защиту прав и свобод граждан, обеспечение общественной безопасности и т. д. В связи с этим их деятельность является комплексной и многоаспектной.

Одним из важнейших элементов деятельности правоохранительных органов является сбор и анализ информации о преступлениях и правонарушениях. Это — основа для определения преступного поведения и разработки мер по его предотвращению и пресечению. Эффективность деятельности правоохранительных органов зависит от многих факторов, включая профессиональную подготовку сотрудников, использование современных технологий и методов работы, качество законодательной базы и т. д.

По мнению В.А. Семенцова, цифровые технологии не только способствуют ускорению и упрощению работы, но и являются значимым фактором, способным повысить уровень доверия населения к правоохранительным органам. Они помогают обеспечить защиту закона, поддержание порядка, а также прав и свобод человека благодаря более прозрачной, доступной и удобной для всех форме деятельности [4, 52]. Е.В. Никитин указывает, что новые информационные технологии позволяют обеспечить прозрачность принятия юридических решений и контроль за соблюдением юридической процедуры и прав и законных интересов граждан [5, 58].

Под цифровой правоохранительной деятельностью З.И. Тагиров предлагает понимать модель организации совместных действий различных субъектов государственного управления, направленных на получение общих правоохранительных результатов, дополненная единой сетевой распределенной средой правоохранительной коммуникации и общими цифровыми объектами правоохранительной информации [6, 44]. Цифровизацию можно также рассматривать в качестве выраженного в официальной форме выбора государства и его органов, результат которого направлен на активное воздействие на социальную действительность [7, 75].

В свою очередь, И.В. Горошко прогнозирует, что использование в деятельности правоохранительных органов цифровых технологий в скором будущем приведет к изменению приоритетов в их деятельности, смещая акцент с пресечения, раскрытия и расследования преступлений, а также поиска преступников на проведение профилактических мероприятий. В результате общество значительно сократит издержки, связанные с преступной деятельностью [8, 105].

Проведенный анализ научных изысканий показывает, что в деятельности правоохранительных органов цифровизация является неотъемлемой частью современного развития и становится все более актуальной в силу изменения методов преступного поведения и технологий, используемых преступниками. В связи с этим цифровизация позволяет правоохранительным органам усилить свои возможности в противодействии преступлениям. Цифровизация в деятельности правоохранительных органов охватывает широкий спектр инструментов и технологий, которые включают в себя использование баз данных, систем видеонаблюдения, средств автоматизации и многих других. Использование современных технологий и инструментов помогает правоохранительным органам существенно увеличить эффективность своей деятельности.

Применение цифровых технологий позволяет правоохранительным органам ускорить процесс расследования, повысить точность и достоверность собираемой информации, а также значительно увеличить возможности предотвращения преступлений. Путем использования цифровых технологий правоохранительные органы могут усилить контроль за территориями и общественными местами, а также более эффективно обеспечивать безопасность граждан.

Однако цифровизация представляет и определенные вызовы и риски для правоохранительных органов, связанные с защитой конфиденциальности и персональных данных, а также с техническими проблемами, связанными с обработкой и хранением больших объемов информации.

Проведенный анализ показывает, что цифровизация в деятельности правоохранительных органов является необходимой и актуальной мерой для повышения эффективности работы правоохранительных органов в современных условиях. Для достижения максимальной эффективности использования цифровых технологий необходимо учитывать определенные аспекты. Во-первых, следует проводить постоянную работу по совершенствованию и развитию существующих технологий и инструментов. Во-вторых, необходимо уделять должное внимание обучению и подготовке кадров правоохранительных органов, чтобы они могли эффективно работать с современными технологиями. В-третьих, должное внимание надлежит уделять защите конфиденциальности и персональных данных граждан, а также обеспечению безопасности хранения и обработки больших объемов информации.

Цифровизация в правоохранительной деятельности означает использование цифровых технологий и средств для улучшения и эффективности работы правоохранительных органов. Сущностные признаки цифровизации в правоохранительной деятельности следующие.

1. Автоматизация процессов. Цифровизация позволяет автоматизировать большую часть рутинных операций, таких как поиск информации в базах данных или формирование отчетов. Это помогает значительно сократить время, затрачиваемое на эти операции, и увеличить производительность работы правоохранительных органов.

2. Внедрение цифровых технологий в процесс обнаружения и расследования преступлений. Например, использование камер видеонаблюдения, технологий распознавания лиц и голоса, средств цифровой фотографии и видеозаписи, анализа данных и других технологий для быстрого и точного определения виновных и установления обстоятельств преступлений.

3. Использование цифровых технологий для обеспечения безопасности населения. Это может быть использование систем автоматического оповещения населения в случае угрозы террористических актов, системы быстрого реагирования на чрезвычайные ситуации, обеспечение безопасности на массовых мероприятиях и другие технологии.

4. Развитие электронной формы ведения документации и документооборота. Это позволяет быстро обмениваться информацией между правоохранительными органами, что улучшает качество и скорость работы.

5. Улучшение коммуникации. Цифровизация способствует улучшению коммуникации между правоохранительными органами и другими организациями, такими как суды и государственные учреждения. Это ускоряет процесс принятия решений и повышает эффективность работы.

6. Развитие электронной формы взаимодействия с населением. Например, внедрение электронных сервисов для обращений граждан, платежей и других видов взаимодействия между населением и правоохранительными органами.

7. Использование систем мониторинга и контроля деятельности правоохранительных органов. Например, систем видеонаблюдения для контроля за работой сотрудников, систем электронного контроля за прохождением службы и других технологий.

8. Обеспечение безопасности. Цифровизация включает в себя использование мер безопасности, таких как шифрование данных и системы защиты от взлома. Это помогает защитить конфиденциальность и безопасность персональных данных граждан.

Эти признаки позволяют повысить эффективность и качество работы правоохранительных органов, улучшить безопасность населения и сократить время реакции на преступления и чрезвычайные ситуации. Они также помогают уменьшить количество ошибок, совершаемых в процессе расследования и пресечения преступлений, и обеспечивают более быстрое и точное принятие решений на основе данных и анализа.

Другой важный аспект цифровизации в правоохранительной деятельности — это повышение прозрачности и открытости деятельности. Это достигается через использование открытых баз данных, открытых порталов, электронных сервисов и других средств электронного взаимодействия с населением. Наконец, цифровизация в правоохранительной деятельности также позволяет снизить издержки и улучшить управление ресурсами. Например, сокращение времени на обработку бумажных документов, использование электронных сервисов для управления персоналом и техникой, а также снижение расходов на содержание и обновление информационной инфраструктуры.

Цифровизация в правоохранительной деятельности имеет свои преимущества, такие как повышение эффективности расследований и более быстрое выявление преступлений, но также может иметь и проблемные аспекты.

Один из главных рисков, связанных с цифровизацией в правоохранительной деятельности, — это утечка данных и нарушение конфиденциальности персональных данных граждан. При использовании цифровых технологий, таких как системы распознавания лиц, видеонаблюдение, сбор данных о гражданах, могут возникнуть «уязвимости», которые злоумышленники используют для получения доступа к конфиденциальным данным. Это может привести к серьезным последствиям для граждан, таким как угроза их финансовой безопасности, нарушение конфиденциальности и других личных данных, которые могут быть использованы в целях мошенничества. В случае утечки персональных данных граждане могут потерять доверие к правоохранительным органам и сомневаться в их способности защитить их права и интересы. Кроме того, утечка конфиденциальной информации компрометирует работу правоохранительных органов. Если данные о следствии, доказательствах и свидетелях станут доступными злоумышленникам, это может помешать правоохранительным органам провести эффективное расследование и наказать преступников.

Еще одной проблемой, связанной с цифровизацией в правоохранительной деятельности, является возможность злоупотребления технологиями для проведения массовых наблюдений и контроля за населением. Системы распознавания лиц и другие методы сбора информации о местоположении могут быть использованы для массового наблюдения и контроля за гражданами без их согласия и знания. Это приведет к нарушению права на конфиденциальность, свободу передвижения и личную жизнь. Например, использование систем распознавания лиц может привести к тому, что граждане будут подвергаться постоянному наблюдению без их

согласия. Это — нарушение права на конфиденциальность и личную жизнь, так как системы распознавания лиц могут быть использованы для сбора информации о перемещениях и привычках граждан. Кроме того, массовое наблюдение может привести к профилированию граждан по их политическим взглядам, религиозным убеждениям и другим личным характеристикам, что также нарушает свободу выражения мнения и другие конституционные свободы.

При обеспечении работоспособности правоохранительных органов важно учитывать возможность технических сбоев и системных отказов. Они могут быть связаны с неправильной настройкой оборудования, ошибками в программном обеспечении, отключением электроэнергии и другими причинами. Такие сбои ведут к задержкам в работе правоохранительных органов, что может иметь серьезные последствия для правопорядка и общественной безопасности. Поэтому важно заранее принимать меры для предотвращения возможных сбоев и отказов, например, регулярно проводить техническое обслуживание и проверку оборудования, создавать резервные копии данных и настраивать систему автоматического восстановления после сбоев.

Важно обеспечить надежную защиту от кибератак и киберпреступлений, которые могут стать серьезной угрозой для правоохранительных органов и граждан. Киберпреступники могут попытаться получить доступ к конфиденциальной информации, перехватывать коммуникации и вмешиваться в работу правоохранительных органов [9, 42]. Для защиты от кибератак можно использовать различные технические и организационные меры, такие как установка антивирусного и файрволл-программного обеспечения, создание сложных паролей и их регулярная смена, шифрование данных, ограничение доступа к конфиденциальной информации только на нужных уровнях и другие меры безопасности.

Кроме того, важно обучать сотрудников правоохранительных органов основам кибербезопасности и осуществлять регулярные проверки их знаний в этой области, что позволит снизить вероятность успешной кибератаки и уменьшить ущерб в случае ее возникновения.

Наконец, цифровизация может привести к тому, что полицейские начнут полагаться на технологии и забудут о необходимости использования традиционных методов работы. Следствием этого может стать утрата профессиональных навыков и недостаточное понимание работы правоохранительных органов в целом.

Все эти проблемы могут быть решены путем разработки соответствующих правовых норм и регуляций, а также установления эффективной системы защиты данных и обучения правоохранительных органов использованию новых технологий в соответствии с правилами и нормами.

Таким образом, в настоящее время цифровизация оказывает значительное влияние на правоохранительную деятельность в Республике Казахстан. В связи с быстрым развитием технологий и всеобщим использованием Интернета правоохранительным органам необходимо адаптироваться к изменяющимся условиям и использовать современные технологии для более эффективного решения задач по обеспечению правопорядка и защите прав граждан.

В результате исследования было выявлено, что цифровизация значительно улучшает эффективность работы правоохранительных органов. Автоматизация рабочих процессов позволяет сократить время, затрачиваемое на обработку информации и составление документов. Использование специализированных программ позволит правоохранительным органам получать необходимую информацию в короткие сроки и более точно. Базы данных, содержащие информацию о преступлениях и подозреваемых, помогают правоохранительным органам быстрее идентифицировать преступников и принимать соответствующие меры. Однако цифровизация создает и новые угрозы для правоохранительных органов. Возможность хакерской атаки на компьютерные системы правоохранительных органов может привести к утечке конфиденциальной информации о преступлениях, что создаст угрозу для граждан и может нарушить доверие к правоохранительным органам.

Список использованной литературы:

1. Волкова В.В., Галдина Э.О. Использование цифровых технологий в органах внутренних дел // Современная научная мысль. — 2022. — № 3. — С. 287–291.
2. Сарпеков Р.К. Цифровизация правового пространства // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. — 2020. — № 3 (61). — С. 12–24.
3. Куаналиев А.А. Цифровой Казахстан: миф или реальность? // Социальные и экономические системы. Экономика. — 2021. — № 1. — С. 141–153.
4. Семенцов В.А. Цифровые технологии в отечественном уголовном судопроизводстве // Юридический вестник Кубанского государственного университета. — 2019. — № 1. — С. 52–56.
5. Никитин Е.В. О новых возможностях применения цифровых технологий в правоохранительной деятельности // Правоохранительная деятельность и электронное правосудие. — 2018. — № 4 (19). — С. 55–59.
6. Тагиров З.И. Цифровая оперативная обстановка, цифровое имя человека и сетевая (цифровая) правоохранительная деятельность в отечественной модели цифровой экономики // Вопросы безопасности. — 2018. — № 4. — С. 28–51.
7. Горелова М.Г., Дианова П.С. Управленческие решения: понятие, факторы и риски в условиях цифровизации // Юридические науки, правовое государство и современное законодательство: Сборник статей XV Международ. науч.-практ. конф. — Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение», 2021. — С. 73–77.
8. Горошко И.В. Цифровизация – современный тренд развития правоохранительных органов // Обозреватель — Observer. — 2022. — С. 94–106.
9. Дарменов А.Д., Жолжаксынов Ж.Б. Особенности личности жертвы киберпреступлений в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 3 (77). — С. 42–43.

Намысов Е.Д.,

Академия бастығының орынбасары,

полиция полковнигі

(e-mail: ynamysov@inbox.ru);

Шульгин Е.П.,

киберқауіпсіздік және ақпараттық технологиялар кафедрасының бастығы,

заң ғылымдарының кандидаты, полиция майоры

(e-mail: shulgin_e@internet.ru);

Әбеуов Д.А.,

қосымша білім беру факультетінің бастығы,

(PhD) философия докторы, полиция полковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: dulatabeuov@mail.ru)

Цифрландырудың Қазақстан Республикасындағы құқық қорғау қызметіне әсері

Аннотация. Мақалада заманауи ақпараттық технологияны енгізуге байланысты құқық қорғау саласында болып жатқан өзгеріс талданады. Қазақстандағы құқық қорғау саласын цифрландыруға байланысты ақпараттық технология саласындағы қызметкерлердің біліктілігінің жеткіліксіздігі және ақпаратқа қол жеткізудегі шектеу сияқты проблема сипатталған. Жүргізілген зерттеу арқылы цифрландыру ақпаратты тиімдірек пайдалануға, қызмет пен процестің сапасын жақсартуға, шешім қабылдауды жеделдетуге және лауазымдық міндетті орындау сапасын арттыруға әкелетіні анықталды. Сондай-ақ ол әлеуметтік және экономикалық саладағы өзгеріске, соның ішінде кәсіби дағдыға қойылатын талаптың өзгеруіне әкелуі мүмкін. Жалпы, цифрландыру — біздің заманауи, жоғары технологиялық және ақпараттық дәуірдегі дамудың негізгі факторы, нәтижесінде цифрландыру құқық қорғау органдарының жұмысына оң әсер етеді, олардың тиімділігін жақсартады және қылмысты тергеу процесін жеделдетеді.

Негізгі сөздер: Қазақстан Республикасы, құқық қорғау қызметі, цифрландыру, оңтайландыру, ақпараттандыру, сотқа дейінгі іс жүргізу.

Y.D. Namysov,

*Deputy Head of the Academy, police Colonel
(e-mail: ynamysov@inbox.ru);*

E.P. Shulgin,

*Head of the department of cybersecurity and information technology,
Candidate of Legal Sciences, Police Major
(e-mail: shulgin_e@internet.ru);*

D.A. Abeuov,

*Head of the Faculty of Further Education,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: dulatabeuov@mail.ru)*

The impact of digitalization on law enforcement in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article the changes taking place in the law enforcement sphere in connection with the introduction of modern information technologies are analyzed. It describes the problems associated with the digitalization of the law enforcement sphere in Kazakhstan, such as insufficient qualifications of employees in the field of information technology and restrictions on access to information. The conducted research has determined that digitalization leads to more efficient use of information, improvement of the quality of services and processes, acceleration of decision-making and improvement of the quality of job performance. It can also lead to changes in the social and economic spheres, including changes in the requirements for professional skills. In general, digitalization is a key factor of development in our modern, high-tech and information age, as a result, digitalization has a positive effect on the work of law enforcement agencies, improving their efficiency and speeding up the processes of crime investigation.

Keywords: Republic of Kazakhstan, law enforcement, digitalization, optimization, informatization, pre-trial proceedings.

УДК 343.97;004

Шульгин Е.П.,

*начальник кафедры кибербезопасности и информационных технологий
кандидат юридических наук, майор полиции
(e-mail: shulgin_e@internet.ru);*

Тафинцев П.А.,

*старший преподаватель кафедры кибербезопасности
и информационных технологий, магистр юридических наук, майор полиции,
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: p.tafintsyev@kra.gov.kz);*

Ахметжанов Т.М.,

лаборант

*(Новосибирский государственный технический университет,
г. Новосибирск, Российская Федерация, e-mail: talgat.36456@gmail.com)*

Перспективы использования искусственного интеллекта при расследовании киберпреступлений

Аннотация. Статья посвящена использованию искусственного интеллекта при расследовании киберпреступлений. Киберпреступления стали серьезной угрозой для компаний и частных лиц, и с

каждым годом их количество только растет. Использование возможностей искусственного интеллекта для борьбы с киберпреступлениями становится актуальным инструментом. В статье приводятся основные преимущества применения искусственного интеллекта при расследовании киберпреступлений, такие как повышение скорости обработки и анализа больших объемов данных, выявление скрытых связей и паттернов, а также улучшение качества и точности анализа. Также рассматриваются различные методы применения искусственного интеллекта при расследовании киберпреступлений, такие как использование машинного обучения для выявления аномалий и обнаружения уязвимостей в системах безопасности, анализ сетевого трафика с помощью нейронных сетей, а также использование алгоритмов классификации для идентификации типов киберпреступлений.

Ключевые слова: цифровизация, искусственный интеллект, правоохранительная деятельность, киберпреступления, кибератаки, досудебное производство.

Современное состояние правоохранительных органов в Казахстане в эпоху цифровизации можно охарактеризовать как переход к новому уровню развития. С одной стороны, цифровизация предоставляет новые возможности и инструменты для расследования и предотвращения преступлений, таких как киберпреступления, которые стали все более распространенными в современном мире. С другой стороны, процессы цифровизации также представляют вызовы и проблемы для правоохранительных органов. Сегодня правоохранительным органам в Казахстане необходимо не только бороться с традиционными видами преступлений, но и разрабатывать новые методы и инструменты для расследования и предотвращения киберпреступлений. Для этого необходимы высококвалифицированные специалисты, имеющие глубокие знания в области информационных технологий, кибербезопасности.

Сегодня правоохранительные органы в Казахстане сталкиваются с несколькими вызовами в области цифровизации. Одной из проблем является отсутствие достаточного количества квалифицированных кадров в области кибербезопасности и расследования преступлений с использованием информационных коммуникационных сетей. Также существует проблема устаревших технических средств и программного обеспечения, которые не способны эффективно обнаруживать и предотвращать новые виды киберпреступлений.

Кроме того, существует проблема взаимодействия между правоохранительными органами и другими государственными организациями, такими как телекоммуникационные компании и интернет-провайдеры. Это затрудняет эффективную борьбу с киберпреступностью и создает проблемы совместной работы в области кибербезопасности.

Современный мир стал свидетелем взрывного роста технологий, которые в значительной мере повлияли на общество и структуру социальных взаимоотношений. Вместе с этим, наступил новый этап в истории преступлений — киберпреступления. Киберпреступления рассматриваются как преступные действия, совершаемые в сфере информационных технологий, такие как хакерство, фишинг, мошенничество, нарушение авторских прав и другие.

Преступные действия в сфере информатизации и связи протекают в электронно-цифровой форме, т. е. в искусственной среде вычислительных машин и вычислительных процессов [1, 21]. Так как киберпреступления являются новым явлением, борьба с ними часто оказывается неэффективной, поскольку правоохранительным органам не хватает необходимых инструментов. В последние годы все чаще поднимается вопрос об использовании искусственного интеллекта при расследовании преступлений.

Развитие электронного документооборота и увеличение объема информации создают потребность в быстром и точном анализе большого объема данных, связанных с преступными событиями [2, 7]. Для успешного расследования преступлений необходимо не только собирать данные, но и уметь быстро и качественно анализировать их с помощью современных информационных технологий. Автоматизированные системы анализа данных позволяют быстро и эффективно обрабатывать большие объемы информации и выявлять в ней закономерности и взаимосвязи, что упрощает расследование преступлений и повышает эффектив-

ность деятельности правоохранительных органов, во всем этом большую помощь может оказать искусственный интеллект.

Искусственный интеллект представляет собой совокупность технологий и методов, которые позволяют компьютерным системам анализировать, понимать и принимать решения на основе больших объемов данных. Искусственный интеллект использует алгоритмы и математические модели, чтобы обрабатывать данные и извлекать из них знания. Одной из ключевых черт искусственного интеллекта является возможность машинного обучения, то есть способности системы искусственного интеллекта улучшаться и увеличивать свои возможности на основе опыта.

Для того, чтобы оценить перспективы использования искусственного интеллекта при расследовании преступлений, необходимо провести анализ существующей нормативной правовой базы, чтобы убедиться в наличии соответствующего правового поля для его использования в рамках досудебного производства.

Из содержания закона Республики Казахстан «Об информатизации» следует, что национальная платформа искусственного интеллекта представляет собой технологическую платформу, предназначенную для сбора, обработки, хранения и распространения наборов данных и предоставления услуг в области искусственного интеллекта [3]. При этом в рамках сервисной модели правоохранительных органов в Республике Казахстан внутренние процедуры, делопроизводство, процесс работы с обращениями будут максимально оцифрованы с применением элементов искусственного интеллекта и других передовых аналитических инструментов. В результате сформируется экосистема науки, бизнеса и государства, способствующая комплексному развитию искусственного интеллекта в стране [4]. В рамках развития информационной системы «Төрелік» внедряются технологии RPA и AI в судопроизводстве, а именно: в функционал действующей подсистемы «Судопроизводство» внедряются элементы искусственного интеллекта, так называемые цифровые помощники, предназначенные для обеспечения беспристрастного принятия решений судьями, а также механизмы, поддерживающие возможности по прогнозированию исходов дел [5].

Перечень приоритетных видов деятельности в сфере информационно-коммуникационных технологий включает в себя работы по разработке, внедрению, сопровождению, развитию, модификации или отдельным этапам разработки (исследование, проектирование (конструирование), технические испытания) технологий, устройств и систем искусственного интеллекта, а также воплощение результатов таких работ в жизнь [6].

Согласно данным Accenture в 2030 г. получат распространение технологии «виртуальной фабрики»: самоорганизующиеся и самоподдерживающиеся фабрики, умные услуги. В то же время Gartner прогнозирует, что через десять лет технологии искусственного интеллекта (AI) получат повсеместное распространение [7], как следствие, стадия досудебного производства не останется в стороне.

Анализ нормативных правовых актов Республики Казахстан позволяет сделать вывод о том, что правовое поле для использования некоторых инструментов искусственного интеллекта в ходе досудебного производства фрагментарно сформировано. Тем не менее, для эффективного применения искусственного интеллекта в качестве инструмента расследования киберпреступлений в Казахстане необходимо доработать и улучшить соответствующую нормативную правовую базу, с учетом технических и этических аспектов использования искусственного интеллекта, гарантируя защиту прав граждан и обеспечивая прозрачность и надежность процесса расследования.

Кроме того, стоит учитывать, что использование искусственного интеллекта при расследовании преступлений требует высококвалифицированных специалистов по информационной безопасности, обладающих знаниями и навыками в области программирования, статистики, машинного обучения и других смежных областях. Также необходимо обеспечить со-

ответствующую инфраструктуру и доступ к большим объемам данных для обучения алгоритмов искусственного интеллекта и создания моделей для расследования киберпреступлений. В целом, перспективы использования искусственного интеллекта при расследовании киберпреступлений в Республике Казахстан весьма высоки, но требуют скоординированных усилий государства, бизнеса и научного сообщества.

Органы досудебного производства сосредоточены на оперативном и качественном сборе и закреплении доказательств по уголовному делу, что придает им свою специфику в соответствии с нормами уголовно-процессуального законодательства. Применение искусственного интеллекта и информационных технологий может оказать значительную помощь следователям в данной области. Использование искусственного интеллекта позволит получать необходимую информацию в режиме реального времени, например, быстро устанавливать тождество отпечатков пальцев рук, местоположение участников процесса. Банки данных могут хранить накопленную информацию, что позволяет значительно ускорить получение и обработку данных, построение и проверку версий, поиск и установление подозреваемых и обвиняемых лиц. В данный момент следственные работники не имеют возможности получать и использовать информацию столь оперативно, но в ближайшем будущем это может измениться [8, 127].

Применение информационных технологий в процессе следственной практики позволяет ускорить сбор и анализ доказательств, повысить точность их фиксации и сохранения, а также сократить время, затрачиваемое на их проверку и анализ. Кроме того, современные технологии позволяют собирать доказательства с использованием различных видео-, аудио- и графических материалов, таких как записи разговоров, видеозаписи и фотографии, что обеспечивает более полное и объективное представление о происходящих событиях. Однако необходимо помнить, что процесс доказывания в уголовном деле требует точного соблюдения уголовно-процессуального законодательства, а полученные доказательства должны отвечать определенным требованиям, таким как допустимость и достаточность. Поэтому применение информационных технологий должно быть осуществлено в соответствии с установленными законодательством требованиями.

Авторы полностью разделяют позицию А.М. Кустова о том, что использование искусственного интеллекта может значительно облегчить работу следователей, дознавателей и судей в нескольких направлениях. В частности, это касается изучения юридических документов и материалов уголовного дела, анализа имеющихся доказательств и определения сложности сложившейся ситуации, подготовки информационной базы для проверки доказательств и формирования предложений по алгоритму действий. Более того, использование искусственного интеллекта может также облегчить процесс подготовки обвинительного заключения (акта) или приговора по уголовному делу [9, 123]. Однако важно отметить, что для использования искусственного интеллекта в судебно-следственной практике необходимо соблюдать определенные требования и правила, чтобы гарантировать соответствие результатов работы искусственного интеллекта законодательству и устанавливаемым правилам.

Искусственный интеллект может не только следовать заранее заданному алгоритму, но и выполнять творческие функции, сходны с теми, что выполняет человек. Он способен принимать решения, оценивать риски и работать с неполными данными из криминалистических учетов. Искусственный интеллект также может прогнозировать последствия и реагировать на дополнительную значимую информацию. Это дает возможность использовать искусственный интеллект в различных областях, в том числе в ходе досудебного производства, где необходимо принимать сложные решения на основе различных факторов и данных.

Кроме того, искусственный интеллект позволяет повысить точность и скорость обработки данных, что способствует более оперативному и эффективному выявлению преступных схем, а также усиливает возможности по предупреждению возможных преступлений. Ис-

пользование искусственного интеллекта также помогает улучшить качество работы органов досудебного производства, что существенно повышает достоверность и значимость доказательств в уголовном процессе.

Относительно возможностей искусственного интеллекта при расследовании киберпреступлений следует отметить, что одним из вариантов применения является автоматическое распознавание образов. Это может быть особенно полезно в борьбе с киберпреступлениями, связанными с детской порнографией или другими нарушениями законодательства, связанными с изображениями. Автоматическое распознавание образов позволяет идентифицировать контент, нарушающий законодательство, и помочь правоохранительным органам действовать быстрее и эффективнее.

Другим способом применения искусственного интеллекта при расследовании киберпреступлений является анализ данных. В современном мире собирается огромное количество данных, связанных с киберпреступлениями. Однако их обработка может быть чрезвычайно трудоемкой и неэффективной, особенно если дело имеет масштабы глобальных кибератак. Использование возможностей искусственного интеллекта для анализа данных может значительно ускорить и упростить процесс расследования киберпреступлений. Машинное обучение и анализ данных могут помочь выявлять связи между киберпреступлениями, определять сходные паттерны и оценивать уровень угрозы. Это может помочь правоохранительным органам лучше понимать ситуацию и принимать обоснованные решения.

Следующим примером применения искусственного интеллекта при расследовании киберпреступлений является разработка и использование системы бот-наблюдателей. Это специальные программы, которые могут сканировать Интернет на наличие подозрительной активности и уведомлять правоохранительные органы об этом. Бот-наблюдатели отслеживают тенденции и предсказывают возможные угрозы, помогая правоохранительным органам принимать проактивные меры для предотвращения кибератак.

Таким образом, перспективы использования искусственного интеллекта в расследовании киберпреступлений весьма значительны. Искусственный интеллект позволяет значительно упростить работу органам досудебного производства в части анализа имеющихся доказательств, изучения юридических документов и материалов уголовного дела, а также формирования предложений по программе (алгоритму) действий. Благодаря прогрессу в развитии искусственного интеллекта становится возможным использование новых методов и инструментов в расследовании киберпреступлений, таких как машинное обучение, анализ больших данных, нейросетевые технологии и т. д. Эти методы могут помочь сократить время, затрачиваемое на расследование киберпреступлений, и улучшить качество работы правоохранительных органов. Тем не менее, следует отметить, что использование искусственного интеллекта также представляет определенные риски, связанные с конфиденциальностью и защитой данных. Поэтому, при использовании этих технологий необходимо уделять должное внимание вопросам безопасности и законности их применения.

Таким образом, использование искусственного интеллекта при расследовании киберпреступлений является важным и перспективным направлением развития правоохранительных органов. Эти технологии позволяют существенно улучшить качество расследования киберпреступлений и в целом повысить эффективность работы правоохранительных органов.

Список использованной литературы:

1. Биржанов Б.К. Обстановка совершения преступлений в электронно-цифровой среде // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 1 (71). — С. 20–25.

2. Буглаева Е.А. Перспективы внедрения технологий искусственного интеллекта в деятельность правоохранительных органов по составлению процессуальных документов // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Право. — 2022. — С. 7–12.
3. Об информатизации: Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 г. № 418-V ЗРК // Казахстанская правда. 2015. 26 ноября.
4. Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 г. // Казахстанская правда. 2018. — 20 февр.
5. Об утверждении Концепции развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и цифровой сферы Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2021 г. № 961 // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000961>
6. Об утверждении перечня приоритетных видов деятельности в области информационно-коммуникационных технологий и критериев собственного производства: Приказ Министра цифрового развития, оборонной и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан от 11 апреля 2019 года № 37/НК // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1900018523>.
7. Об утверждении Концепции индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2021–2025 годы: Постановление Правительства Республики Казахстан от 20 декабря 2018 года № 846 // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000846>
8. Палиева О.Н., Серегина Е.В. Значение и целесообразность использования искусственного интеллекта в ходе предварительного расследования // Наука и образование; хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. — 2022. — № 2 (141). — С. 125–129.
9. Кустов А.М. Использование искусственного интеллекта при производстве процессуальных действий // Высокотехнологичное право: генезис и перспективы: Мат-лы III международ. межвуз. науч.-практ. конф. — Красноярск, 2022. — С. 122–128.

Шульгин Е.П.,

*киберқауіпсіздік және ақпараттық технологиялар кафедрасының бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция майоры
(e-mail: shulgin_e@internet.ru);*

Тафинцев П.А.,

*киберқауіпсіздік және ақпараттық технологиялар кафедрасының аға оқытушы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: p.tafintsyev@kpa.gov.kz);*

Ахметжанов Т.М.,

зертханашы

*(Новосибирск мемлекеттік техникалық университеті,
Новосибирск қ., Ресей Федерациясы, e-mail: talgat.36456@gmail.com)*

Киберқылмысты тергеуде жасанды интеллектіні қолдану перспективасы

Аннотация. Мақала киберқылмысты тергеуде жасанды интеллектіні қолдануға бағытталған. Киберқылмыс компания мен жеке адам үшін үлкен қауіпке айналды және жыл сайын олардың саны артып келеді. Киберқылмыспен күресу үшін жасанды интеллект мүмкіндігін пайдалану өзекті құралға айналууда. Мақалада киберқылмысты тергеуде жасанды интеллектіні қолданудың негізгі артықшылығы келтірілген, мысалы, үлкен көлемдегі деректі өңдеу және талдау жылдамдығын арттыру, жасырын байланыс пен заңдылықты анықтау және талдаудың сапасы мен дәлдігін жақсарту. Сондай-ақ киберқылмысты тергеуде жасанды интеллектіні қолданудың әртүрлі әдісі қарастырылады, мысалы, ауытқу мен қауіпсіздік осалдығын анықтау үшін машиналық оқытуды пайдалану, нейрондық желі арқылы желілік трафикті талдау және киберқылмыс түрін анықтау үшін жіктеу алгоритмін пайдалану.

Негізгі сөздер: цифрландыру, жасанды интеллект, құқық қорғау қызметі, киберқылмыс, кибершабуыл, сотқа дейінгі іс жүргізу.

E.P. Shulgin,

Head of the department of cybersecurity and information technology,

Candidate of Legal Sciences, Police Major

(e-mail: shulgin_e@internet.ru);

P.A. Tafintsev,

Senior lecturer of the department of cybersecurity and information technologies,

Master of Law, Police Major

*(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: p.tafintsyev@kpa.gov.kz);*

Akhmetzhanov T.M.,

laboratory assistant

(Novosibirsk State Technical University,

Russian Federation, e-mail: talgat.36456@gmail.com)

Prospects for the use of artificial intelligence in the investigation of cybercrimes

Annotation. The article is devoted to the use of artificial intelligence in the investigation of cybercrimes. Cybercrimes have become a serious threat to companies and individuals, and their number is only growing every year. Using the capabilities of artificial intelligence to combat cybercrime is becoming an urgent tool. The article presents the main advantages of using artificial intelligence in the investigation of cybercrimes, such as increasing the speed of processing and analyzing large amounts of data, identifying hidden connections and patterns, as well as improving the quality and accuracy of analysis. Various methods of using artificial intelligence in the investigation of cybercrimes are also considered, such as the use of machine learning to identify anomalies and detect vulnerabilities in security systems, analysis of network traffic using neural networks, as well as the use of classification algorithms to identify types of cybercrimes.

Keywords: digitalization, artificial intelligence, law enforcement, cybercrime, cyberattacks, pre-trial proceedings.

**КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚТЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН
ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ И
СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВООХРА-
НИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING AND SOCIAL AND
PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT**

УДК 343.85

Ажибаев М.Г.,
ведущий научный сотрудник Межведомственного
научно-исследовательского института,
магистр юридических наук
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: 7171157@prokuror.kz)

Психологическая работа как инструмент предупреждения пыток

Аннотация. Правоохранительная служба имеет специфику и, как следствие, сотрудники испытывают повышенные психологические нагрузки ввиду работы со специфическим контингентом. Особую обеспокоенность вызывают факты пыток. Их применение в правоохранительной деятельности ведет к утрате доверия со стороны граждан к органам правопорядка и снижает эффективность работы по обеспечению законных интересов личности, общества и государства. Проявление агрессии и оказания физического воздействия в отношении подозреваемых, осужденных и других лиц, вовлеченных в орбиту уголовного процесса, нередко является следствием психологической неподготовленности сотрудников. В статье анализируются положения отраслевых нормативных правовых актов, предлагаются соответствующие меры по повышению эффективности психологической работы и использования ее в качестве инструмента предупреждения пыток в правоохранительных органах.

Ключевые слова: правоохранительные органы, сотрудник, подготовка, психологическая работа, предупреждение, пытки, служба, агрессия.

Для успешного осуществления профессиональной деятельности сотруднику правоохранительных органов требуется высокий уровень развития волевых качеств и нервно-психической устойчивости. Его служба ежедневно связана с риском возникновения конфликтных ситуаций, агрессии со стороны граждан и преступных элементов. Необходимо, чтобы сотрудник не позволил себя спровоцировать и сохранял самообладание, мог конструктивно реагировать на любые провокации.

В этой связи особую важность приобретает психологическая подготовка к ежедневной работе сотрудников в условиях стресса. Каждый из них должен быть подготовленным и обученным приемам нейтрализации угроз возникновения конфликта, быстро адаптироваться к различным обстоятельствам, возникающим в процессе службы.

Ввиду специфики работы отдельных подразделений органов внутренних дел и связанной с этим психологической нагрузкой, в первую очередь необходимо осуществлять подготовку сотрудников следственно-оперативных подразделений, участковых и патрульных инспекторов, сотрудников уголовно-исполнительной системы, которыми допускается наибольшее число нарушений прав граждан. Так, согласно статистическим данным с 2018 по 2022 год за совершение пыток осуждены 55 сотрудников правоохранительных органов. При этом все осужденные по ст. 146 Уголовного кодекса Республики Казахстан — сотрудники органов внутренних дел (полиция – 33 и КУИС – 22) [1].

Отдельные ученые полагают, что сотрудники КУИС в большей степени подвержены стрессу и повышенной агрессии, вследствие чего им необходима усиленная психологическая подготовка. Как отметил М.Г. Дебольский, «особо важное значение психологическая подготовка имеет для сотрудников исправительных учреждений, прежде всего, начальников отряда и отдела безопасности, которые непосредственно общаются с осужденными, в том числе в сложной конфликтной ситуации, когда правонарушители демонстративно нарушают режим содержания (например, курят в неположенном месте), отказываются выполнять законные требования администрации, оскорбляют персонал учреждения, провоцируя на спонтанные противоправные действия, пытаются манипулировать поведением сотрудников».

В этой ситуации, помимо принятия предусмотренных законом мер принуждения, безопасности и контроля, важно уметь управлять своими эмоциями и оказывать на осужденных вербальное воздействие с учетом конкретных обстоятельств и личности нарушителя» [2].

Данное мнение ученого верно ввиду высокой латентности пыток.

В ряде стран для подготовки сотрудников правоохранительных органов используются специально разработанные психологические тренинги. В частности, в Австралии при подготовке полицейских используется методика по преодолению конфликтных ситуаций. Она разработана в полицейской школе г. Брисбен, где преподается специальный курс «Отношения между людьми». Основной акцент курса сделан на выработку и приобретение полицейскими навыков, необходимых для общения в повседневной службе. В ходе обучения отрабатываются такие практические ситуации, как ведение диалога с агрессивно настроенными личностями и группами, умение обращаться с умственно отсталыми людьми, лицами, задумавшими самоубийство, составлять протоколы, проводить опросы, улаживать мелкие конфликты, ссоры в семье и другие непредвиденные ситуации, с которыми ежедневно приходится сталкиваться полицейским [3].

Также примечателен опыт США, где психологической подготовке сотрудников уделяется особое внимание. Универсально распространенными являются два вида психологической подготовки: 1) занятия по развитию компетенции в сфере коммуникации и человеческих отношений; 2) занятия по подготовке к противодействию профессиональному стрессу.

Для совершенствования взаимоотношений действующих сотрудников с гражданами проводится психологическое обучение, направленное на приобретение навыков, которые должны помочь полицейскому избежать конфликтов в процессе общения или правильно вести себя в конфликтных ситуациях. Полицейских учат устанавливать контакты с различными группами населения, детьми, женщинами, представителями разных национальностей, общественности и государственных органов, а также средствами массовой информации.

Цель этих двух видов обучения — формирование у полицейских коммуникативных навыков общения, развитие их как личностей, способных решать проблемы с позиций интересов общества, обучение эффективным действиям в агрессивной среде. Занятия включают освоение ими репертуара эффективных тактик и техник профессионального поведения с различными категориями населения, действий в кризисных ситуациях. Полицейских учат манипулировать вербальными и невербальными методами общения таким образом, чтобы улучшить контроль над гражданами и снизить нежелательную эскалацию силы. Особое внимание уделяется умению слушать и технике опроса [4].

Данный зарубежный опыт подготовки сотрудников правоохранительных органов с учетом национальных, культурных и правовых особенностей можно применить в казахстанских условиях. В настоящее время в Казахстане проводится определенная работа в данном направлении.

Согласно разделу 9 «Права человека» Типового учебного и тематических планов первоначальной профессиональной подготовки для лиц, впервые поступающих в ОВД на должности среднего начальствующего состава (утвержден Приложением № 2 к приказу МВД РК

№ 227 от 26 марта 2019 г. «Об утверждении типовых учебных и тематических планов курсов первоначальной подготовки»), по теме «Свобода от пыток и других видов жестокого, бесчеловечного или унижающего человеческого достоинство обращение и наказание» предусмотрено 2 часа занятий (1 час – лекция и 1 час – самостоятельное занятие).

По разделу 2 «Психологическая подготовка» по теме «Психология конфликтных ситуаций, их предупреждение и разрешение в деятельности сотрудников ОВД» предусмотрен 1 час лекции, по 2 часа самостоятельных и практических занятий.

Для рядового и младшего начальствующего состава Типовой учебный и тематический планы (утверждены Приложением № 1 к приказу МВД РК № 227 от 26 марта 2019 года «Об утверждении типовых учебных и тематических планов курсов первоначальной подготовки») предусматривают психологическую подготовку по названной тематике в аналогичном объеме.

По нашему мнению, данный объем подготовки ввиду важности рассматриваемых вопросов полагаем недостаточен.

Слабая психологическая подготовка сотрудников, испытываемые ими моральные нагрузки приводят к различным негативным последствиям, в том числе к использованию недозволенных методов проведения дознания. Для наглядности приведем примеры из судебной практики.

Оперативные сотрудники одного из отделов полиции Карагандинской области длительное время пытали подозреваемого в преступлении с применением специальных средств, вследствие чего ему был причинен тяжкий вред здоровью.

Осужденного одного из учреждений в этой же области за нарушения режима запытали до смерти. За указанные действия осуждены 3 оперативных сотрудника отдела полиции города Б. и 1 сотрудник исправительного учреждения.

Таких примеров в судебной практике большое количество, некоторые факты имели широкий общественный резонанс и негативный отклик со стороны международных правозащитных организаций. Согласно изученным заявлениям потерпевших по делам о пытках, наиболее часто они подвергались физическому и психологическому насилию (удары по различным частям тела руками и ногами, специальными средствами, удушение противогазом и полиэтиленовым пакетом, угрозы причинения физической боли потерпевшему или его близким, лишение их свободы в случае непризнания вины, сексуального насилия, в том числе с применением специальных средств).

Приведенные факты свидетельствуют о том, что психологическая подготовка сотрудников осуществляется не на должном уровне. Мы поддерживаем мнение А.В. Буданова о том, что для многих категорий сотрудников необходимо практическое обучение тактике, методам и приемам обеспечения профессионально-нравственной безопасности, то есть профессионально грамотным действиям в ситуации провокаций, шантажа, психологического прессинга. Это позволит избежать нарушения закона или этических норм и не снизить профессиональной активности [5].

Важно также периодически проводить мероприятия по определению уровня агрессии у сотрудников указанных подразделений, а также кандидатов на службу в соответствующие подразделения.

Согласно пункту 51 приказа и.о. Министра внутренних дел Республики Казахстан от 30 ноября 2022 года № 921 «Об утверждении Правил организации воспитательной, психологической и идеологической работы с личным составом органов внутренних дел» (далее — Правила психологической работы) основной целью психологической работы является мониторинг состояния морально-психологического климата в коллективах, изучение и развитие у сотрудников профессионально важных психологических качеств, поддержание психологиче-

ской устойчивости и готовности к эффективному выполнению оперативно-служебных задач, в том числе в экстремальных условиях.

В соответствии с пунктом 59 этого же приказа диагностика проводится в индивидуальной и групповой формах:

- 1) с личным составом ОВД – один раз в год;
- 2) с сотрудниками, находящимися в «группе психологического наблюдения»;
- 3) с курсантами и слушателями – по прибытии в учебное заведение, включая первичное и последующее изучение;
- 4) при формировании кадрового резерва – перед назначением на вышестоящую должность;
- 5) при закреплении табельного оружия.

Сотрудники с высоким уровнем суицидального риска, имеющие признаки нервно-психической неустойчивости, нарушения адаптации и депрессии, переживающие негативные жизненные события, семейно-бытовые и финансовые трудности, психофизиологические, личностные и другие проблемы, включаются в «группу психологического наблюдения» с занесением в журнал динамического наблюдения по установленной форме.

При этом в Правилах психологической работы не отмечена периодичность диагностики у лиц, находящихся в «группе психологического наблюдения», в том числе установления у них уровня агрессии, садистских наклонностей и т. д. Между тем, в рамках изученных судом уголовных дел установлено, что некоторые методы применения пыток носили садистский характер и были направлены на причинение длительных мучений подозреваемым или осужденным. Полагаем, что этот вопрос требует своей нормативной регламентации в рамках указанных Правил психологической работы.

Далее в Правилах психологической работы отмечено, что сотрудник включается в «группу психологического наблюдения» сроком на шесть месяцев согласно мотивированному рапорту психолога на имя первого руководителя. В случае отсутствия динамики психологического состояния сотрудника срок нахождения в «группе психологического наблюдения» продлевается на три месяца. При отрицательной динамике нахождение в «группе психологического наблюдения» продлевается до шести месяцев.

Наличие положительной динамики у сотрудника является основанием для его исключения из «группы психологического наблюдения» (также по рапорту психолога на имя первого руководителя). Однако какие меры принимаются к лицам без положительной динамики из «группы психологического наблюдения» в течение указанного периода, Приказом не регламентировано. Аналогично не указан срок проведения с ними последующих диагностических мероприятий.

Такой подход, по нашему мнению, создает неопределенность в плане дальнейшей судьбы сотрудника из «группы психологического наблюдения» для принятия решения о его профессиональной пригодности в подразделении, где он проходит службу, а также создает коррупционные риски, фактически оставляя судьбу сотрудника на усмотрение специалиста психолога и/или руководителя. Мы в случае выявления у сотрудника высокого уровня агрессии предлагаем временное отстранение его от текущей сферы деятельности, назначение определенного количества часов работы с психологом.

При этом важной является регулярность проведения диагностики у сотрудников из «группы риска». Вместе с тем полагаем, что ее проведение один раз в год в рамках Правил психологической работы является недостаточным.

Психологическая работа с сотрудниками следственно-оперативных подразделений, участковых и патрульных инспекторов, сотрудников системы исполнения наказаний должна проводиться чаще ввиду специфики их деятельности и возникающих в связи с этим рисков, в том числе их профессионального выгорания. Как справедливо отмечают Е. Старченкова и

Н. Водопьянова, последствия выгорания заключаются в развитии негативных установок по отношению к работе, организации или к себе, в отчуждении от работы и, как следствие, в снижении привлекательности работы в данной организации. «Выгоревшие» работники прибегают к неконструктивным или неэффективным моделям поведения [6, 7].

В этой связи, учитывая сложность прохождения службы в таких подразделениях, для повышения предупредительного эффекта психодиагностики сотрудников предлагаем проводить эту процедуру не реже, чем 1 раз в полгода. При необходимости (например, зарегистрирован факт пыток в подразделении) диагностику целесообразно проводить 1 раз в квартал.

Считаем, что данные пробелы требуют своей нормативной регламентации, так как слабая психологическая работа с личным составом создает риски несвоевременного выявления склонности сотрудника к агрессивному поведению, как следствие, совершения противоправных деяний, в том числе в отношении граждан и подучетного контингента.

Как отмечают некоторые ученые, только конструктивные взаимоотношения полиции и населения позволяют решить многие проблемы, связанные с настроем и желанием граждан оказывать помощь и содействие сотрудникам правоохранительных органов в решении возложенных на них задач [7, 173].

Кроме того, немаловажным является вопрос ответственности психологов за проведение ими соответствующей работы. В пункте 6 статьи 54 Закона «О правоохранительной службе» за состояние морально-психологического климата во вверенных подразделениях несут ответственность сотрудники, занимающие руководящие должности. Как следует из данной нормы, вся ответственность фактически возложена на руководителей, не являющихся специалистами в сфере психодиагностики и выявления признаков повышения агрессии у подчиненных. При этом в каждом территориальном подразделении фактически имеется штатный специалист-психолог, на которого возложена ответственность за организацию психологической работы в подразделении.

В этой связи полагаем, что он также является должностным лицом, наравне с руководителем ответственным за состояние морально-психологического климата в коллективе. Учитывая изложенное, считаем необходимым пересмотреть на законодательном уровне содержание п. 6 ст. 54 Закона «О правоохранительной службе» для установления солидарной ответственности психолога наравне с руководителем подразделения.

Таким образом, психологическая подготовка сотрудников по современным методикам, проведение более частой психодиагностики сотрудников, входящих в «группу риска», позволят на раннем этапе выявить возникновение предпосылок деструктивного поведения у сотрудника, а также будут способствовать предупреждению фактов пыток и жестокого обращения с гражданами.

Список использованной литературы:

1. Данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам [Электронный ресурс] // URL: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 10.01.2023).
2. Дебольский М.Г. Психологические причины нарушений законности сотрудниками правоохранительных органов» [Электронный ресурс] // URL: <https://psy.su/feed/10015/> (дата обращения: 12.01.2023).
3. Психология. Педагогика. Этика / О.В. Афанасьева, В.Ю. Кузнецов, И.П. Левченко и др. / Под ред. проф. Ю.В. Наумкина [Электронный ресурс] // URL: <http://yurpsy.com/files/xrest/9/069.htm> (дата обращения: 12.01.2023).
4. Хрестоматия по юридической психологии. Особенная часть. Психологическая служба в правоохранительных органах / Под ред. А.М. Столяренко [Электронный ресурс] // URL: <http://yurpsy.com/files/xrest/9/069.htm> (дата обращения: 12.01.2023).

5. Буданов А.В. Педагогика профессиональной деятельности сотрудников ОВД [Электронный ресурс] // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogika-professionalnoy-bezopasnosti-sotrudnikov-ovd> (дата обращения: 12.01.2023).

6. Старченкова Е., Водопьянова Н. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. 2-е изд. — СПб.: Питер, 2008. — 258 с.

7. Янбухтин Р.М. Социально-ориентированная модель системы оценки деятельности полиции в современном российском обществе // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 4 (78). — С. 171–175.

Ажибаев М.Г.,

*Ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институтының жетекші ғылыми қызметкері,
заң ғылымдарының магистрі*

*(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасы жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: 7171157@prokuror.kz)*

Психологиялық жұмыс азаптаудың алдын алу құралы ретінде

Аннотация. Құқық қорғау қызметінің өзіндік ерекшелігі бар, нәтижесінде қызметкерлер нақты контингентпен жұмыс істеуге байланысты психологиялық жүктеменің жоғарылауын сезінеді. Азаптау фактісі ерекше алаңдаушылық тудырады. Оларды құқық қорғау қызметінде қолдану азаматтар тарапынан құқықтық тәртіп органына деген сенімнің жоғалуына әкеп соғады және олардың жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің заңды мүддесін қамтамасыз ету бойынша жүргізген жұмысының тиімділігін төмендетеді. Күдіктіге, сотталғанға және қылмыстық процестің орбитасына тартылған басқа адамға қатысты агрессияның және физикалық әсер етудің көрінісі көбінесе қызметкерлердің психологиялық дайындығының салдары болып табылады. Мақалада салалық нормативтік құқықтық актінің ережесі талданады, олардың призмасы арқылы психологиялық жұмыстың тиімділігін арттыру және оны құқық қорғау органында азаптаудың алдын алу құралы ретінде пайдалану бойынша тиісті шара ұсынылады.

Негізгі сөздер: құқық қорғау органы, қызметкер, дайындық, психологиялық жұмыс, ескерту, азаптау, қызмет, агрессия.

M.G. Azhibayev,

*leading scientific officer of the Interdepartmental research institute of the Law Enforcement,
Master of legal Sciences*

*(Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kossy, e-mail: 7171157@prokuror.kz)*

Psychological work as a preventing torture tool

Annotation. The law enforcement service has its own specifics and, as a result, employees experience increased psychological stress due to working with a specific contingent. The facts of torture are of particular concern. Their use in law enforcement activities leads to a loss of confidence on the part of citizens in law enforcement agencies and reduces the effectiveness of their work to ensure the legitimate interests of the individual, society and the state. The manifestation of aggression and physical influence against suspects, convicts and other persons involved in the orbit of the criminal process are often the result of psychological unpreparedness of employees. The article analyzes the provisions of sectoral regulatory legal acts, through the prism of which appropriate measures are proposed to improve the effectiveness of psychological work and use it as an instrument for the prevention of torture in law enforcement agencies.

Keywords: law enforcement agencies, employee, training, psychological work, prevention, torture, service, aggression.

ӘОЖ 343.131

Бижан Н.Р.,
құқықтану және тарих кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты
(Шымкент университеті, Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.,
e-mail: bizhan.72@mail.ru);
Каныбеков А.Ш.,
аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі,
(Орталық Азия инновациялық университеті,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ., e-mail: adilbek.kanybekov072@mail.ru)

Кәсіби заңгерлерді даярлау мәселесі

Аннотация. Авторлар заңгерлерді даярлау мәселесіне жүйелі талдау жасайды. Қоғамдық қатынаста адам мен азаматтардың конституциялық құқығын қамтамасыз етуді жүзеге асыруды ұсынады. Қазіргі уақытта мемлекетіміздің сот жүйесі экономикалық қызмет, кәсіпке толмағандардың ісі және әкімшілік іс саласындағы сот билігін жүзеге асырады. Мақалада сот жүйесінде тәжірибесі бар мамандандырылған заңгерлерді даярлау тетігін білім беру жүйесіне енгізу мүмкіндігі туралы айтылады. Сондай-ақ мамандандырылған заңгерлерді даярлау институтын құру мен дамытудың құқықтық базасын қалыптастыру қарастырылуда, ол білім беру деңгейін, сапасын және елдің ғылыми әлеуетінің қауіпсіздігі мен оны қамтамасыз ету құралына айналуға мүмкіндік береді.

Негізгі сөздер: мамандандырылған заңтанушы, сот жүйесі, құқық қорғау органдары, прокуратура, адвокатура, ақпараттық технология, экономика, кәсіпке толмағандар мен әкімшілік құқық бұзушылық саласы.

Қатпарлы тарихтың қойнауында жатқан мәліметке жүгінсек, кез келген мемлекет қай кезеңде де шырмауықтай шырмаулы даудың түйінін тек мамандардың көмегімен шешіп отырғанын айқындаймыз. Қоғамның өзекті деген сан алуан сұрағына заң аясындағы жауапты да әр саланың маманы болып табылатын заңгерлердің институты туралы көзқарастың мінбесіне мініп, атбасын тарту үшін аталған еңбекке авторлар зерттеу жүргізді. Ислам мемлекеттерінің ата заңы болып табылатын Құранның 21-Әнбия сүресінің 7-аятында да (16-Нахыл 43-аят) білмегендерін Кітап (білім) иелерінен сұрау керек екені туралы айтылады.

Хакім Абайдың 10-қара сөзіндегі ғылымның қоғамдағы орны туралы пікірін негізге ала отырып [1], мамандардың біліктілігін арттыру, олардың қоғам талабына сай келуінің механизмі ғылыммен толықтырылып отыратынына ешкім де шүбә келтірмес. Қоғамдық қатынасты реттеу мәселесінде өзекті болып келетін заманауи мамандандырылған заңгерлердің жаңа моделі туралы ғылымның айтары бар ма? Қоғам дауын дер кезінде шеше ала ма? Жалпы, оны шешуге қауқары жете ме?

ҚР Президентінің 15.10.2021 ж. Қазақстан Республикасы Құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы № 674 Жарлығында жоғары оқу орындарының заңгерлік білім беру сапасын сынай келе, Президентіміз жоғары білім беру бағдарламасын жетілдірудің маңызы зор екенін атап өтеді [2].

Заңтанушы (француз тілінен аударғанда – юриспруденция) — мемлекет қызметіндегі құқықтық ұйымдастырудың ерекше жүйесі түріндегі заңдылықты зерделейтін ғылым ретінде танылады [3]. Республикамыздың жоғары оқу орындарымен дайындалған заңгер мамандық иелерінің жұмыспен қамтылу мәселесі қатаң сынға алынуда. Оның себеп-салдары:

– жоғары оқу орындарының материалдық техникалық базасының заманауи тұрғыға сай болмауы;

– профессор-оқытушы құрамының іс-тәжірибелік біліктілігінің төмендігі;

– практика базасының аздығы;

– олардың арасындағы байланыстың төмендігі болып табылады.

Сонымен қатар қазіргі заңгерлердің жұмыспен қамтылмауын, олардың бәсекеге қабілеттілігі деңгейінің төмендігімен, коммерциялық ұйымның мүддесін қорғай алмауымен, жеке меншік нарық экономикасында тиімсіз, ескірген пәндердің оқытылуымен негіздеуге де болады. ҚР Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына 2014 жылдың 17 қаңтарындағы «Қазақстан жолы — 2050: Ортақ мақсат, ортақ мүдде, ортақ болашақ» атты Жолдауында ескірген немесе сұранысы жоқ ғылым және білім пәндерінен арылу туралы айтылған болатын [4].

АҚШ-тың білім беру жүйесіндегі студент білім беру бағдарламасында мемлекет және құқық теориясы, олардың тарихына қатысты факультативті теориялық-тарихи пәндерін өтпей-ақ, заңгер білім алады [5]. Ал бізде кейбір жоғары оқу орнында әлі де болса Кеңестік социалистік республикалар одағынан қалған ескі мемлекет және құқық теориясы, мемлекет және құқық тарихы, саяси ілімдер тарихы, жалпы мемлекеттердің құқық тарихы пәндерін оқыту жүргізілуде. Заңгерлердің жаңа моделін даярлау үшін аталған пәндерді білім бағдарламасынан алып тастаған абзал.

Кәсіби заңгерлерді даярлаудағы ұсынылатын мерзімінде де ерекшеліктің барын атап өтеміз. Кеңес үкіметі кезеңінде заңгер, ақпараттық технология және экономист мамандықтарын оқытуға, яғни екі мамандықты жеке жеке оқытуға 10 жыл берілетін. Қазір бакалавр бірінші мамандығын игеруге 4, сондай-ақ екінші жоғары біліміне 2 жыл уақыт кетеді. Яғни білім алушы жалпы 6 жыл уақытын бөлуі тиіс, онда да қашықтан оқытылудың пайыздық мөлшерлемесіне байланысты. Ал ұсынылып отырған кәсіби заңгерлерді сала саласымен дайындайтын мерзімге бар-жоғы 4 жыл уақыт кетеді.

Құқықтық мемлекетті құру барысында сот жүйесі алар орнының өзектілігін айқындаған мемлекетіміз 2003 жылдан бастап, эксперимент ретінде қоғамдық қатынасты реттеуде жаңа судьяларды даярлау мәселесін қалыптастырған. Яғни сала-саласымен мамандандырылған экономикалық, кәмелетке толмағандардың ісі мен әкімшілік құқық бұзушылық ісі бойынша судьялардың сот билігін жүзеге асыруы — адам мен азаматтардың конституциялық құқығын қамтамасыз етудің кепілі бола алды. Экономика саласындағы дау-дамайды реттеуші соттарды ашу туралы сұрақтың негізі Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтің 16.01.2001 жылғы № 535 Жарлығынан бастау алған. Яғни бұл — сот үдерісіндегі дұрыс шешімін тауып жатқан мәселенің жауабы. Дегенмен сотқа дейінгі тергеп тексеру кезеңінде процесте ҚР Ішкі істер министрлігінде, прокуратура, басқа да құқық қорғау органында, адвокатура, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалардың қоғамдағы құқығын ақпараттық технология, экономика, кәмелетке толмағандар мен әкімшілік құқық бұзушылық саласында арнайы кәсіби заңгерлермен қамтамасыз ету мәселесі өз кезегінде қарастырылмай отыр. Аталған құқықтанушылардың жаңа моделін даярлау мен қоғамдағы арнайы мамандарға деген сұранысты жоғары оқу орындарының жұмыс берушілермен қамтамасыз етілуі, жауабы табылмаған сұрақтың заң шеңберінде шешіліп, ол бойынша соттың заңды негізделген процесуалдық шешімін шығаруда орасан зор рөл атқарады.

Кәсіби заңгерлердің білім беру бағдарламасындағы төрт траектория бойынша дайындау, Президентіміздің Қазақстан Республикасы Құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасындағы жоғары оқу орындарының заңгерлік білім беру бағдарламасын жетілдіру тапсырмасын орындау мақсатында ұсынылып отыр.

Енді шетел мемлекеттеріндегі тәжірибені талдай кетсек, АҚШ-тың Нью-Йорктегі Джон Джея атындағы Қылмыстық сот төрелігі колледжінде кәмелетке толмағандарға қатысты іс жүргізетін мамандар даярлау қарастырылған.

Париж қаласы Бас прокурорының орынбасары Елизабет Кетлер М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінде 2011 жылдың қараша айында жасаған баяндамасында аталған мемлекетте кәмелетке толмағандар ісі бойынша құқық қорғау органдарында қызмет

атқару үшін, бұл салада кемінде 10 жыл еңбек өтілінің болуы заңда бектілген негізгі талаптың бірі екенін атап өтті.

Сондай-ақ Оңтүстік Корея мемлекетіндегі Сеулдегі Каннам университетінде де мамандар саласы бойынша даярланады.

Аталған шетел мемлекеттеріндегі тәжірибе мамандандырылған заңтанушыларды дайындаудағы іс-шара ұйымдастырудың ұтымды жолдарын қарастыруға бағытталған, негізделген ілім мен іс-тәжірибедегі дағдының үйлесімді жүйесін құруға, олардың нормативтік-құқықтық реттеу базасының қалыптасуына оң ықпал етеді.

Саласы бойынша маман даярлау қоғамдық қатынаста, мемлекеттік органдар, оның ішінде құқық қорғау органы қызметіне оң нәтиже беретінін атап өттіміз. Аталған құқықтанушыларды нарықтық заман талабына сәйкес, бәсекелестікке бейім түрінде қоғам субъектісінің (жоғары оқу орындары, жұмыс берушілер) даярлауы және олардың қызметінің құқықтық үйлестірілуі, құқықтық мемлекет қалыптастыруда өз нәтижесін берері анық. Маман дайындаудағы әртараптандыру еліміздің білім беру жүйесінің ахуалын нақты жақсартуға мүмкіндік туғызады.

Ұсынылып отырған мамандардың жаңа моделін даярлау сот жүйесіндегі, құқық қорғау органы мен жалпы құқықтың кез келген саласында тұлғаның мүддесін қорғай алатын бәсекеге қабілетті, білікті заңгерлердің қатарын толтырады.

Заңтанушылардың осы моделін дайындау мен қоғамдағы арнайы мамандарға деген қажетті сұранысты қамтамасыз ету, оны жүзеге асыруда білім беру бағдарламасын дайындау мен олардың құқықтық мәдениетін қарқынды дамыту, сондай-ақ мемлекеттік, оның ішінде сот, құқық қорғау институтының тұрақты жұмыс жасауы мен қызметінің тиімділігін арттыруға бағытталған.

Қоғамда болып жатқан жағдайға сай саласы бойынша арнайы мамандығымен қызмет атқару еліміз үшін жаңалық емес.

Сыбайлас жемқорлық пен экономикалық қылмысты анықтау, ашу, тергеу және олардың алдын алу Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен Агенттікке тапсырылған болатын [6].

Еліміздегі ювеналдық әділет халықаралық эксперимент ретінде қабылданған іс-шара – кәмелетке толмағандарға қатысты сот жүйесін құрудағы алғашқы қадамның бірі. Балалардың құқығын, бостандығы мен заңды мүддесін жүзеге асыруда сот-құқықтық реформасының маңызды бағытын негізге ала отырып, Қазақстанда кәмелетке толмағандар бойынша мамандандырылған соттар да құрылды.

Президент Жарлығының Кәмелетке толмағандардың ісі жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттар пилоттық жоба ретінде Астана және Алматы қалаларында құрылды [7]. Бұл ҚР Президентінің Қазақстан судьяларының 2005 жылы өткен IV республикалық съезінде елімізде кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі мамандандырылған соттар құру туралы міндетінен бастау алған болатын.

Қазақстан Республикасының 05.07.2008 жылғы заңына сай соттар қылмыстық, азаматтық және әкімшілік істің соттылық санатын айқындады [8].

Сот жүйесіндегі аталағн реформа өз жемісін бергенімен, жоғары оқу орындары бұл салада бағыты бойынша маман даярлау жұмысы жүргізілмей келеді. Оны шешуде еліміздің білім беру жүйесі қоғамның басқа субъектісінің, ортақ жоспарынсыз дербес шешуі мүмкін емес.

Шетел мемлекеттерінің зерделенген тәжірибесінсіз, ғылым және жоғары білім берудегі өкілетті орган, жұмыс беруші, білім алушы мен жоғары оқу орындарының «Мамандандырылған құқықтану» білім беру және «Дуальді оқыту» бағдары туралы ортақ жасалған жоспарынсыз, экономикалық қызмет, ақпараттық технология, кәмелетке толмағандар және

әкімшілік ісі саласы бағытындағы заңгерлердің заманауи жаңа тұлғасын дайындауға қол жеткізу болмайды.

Әлемдік аренадағы мамандандырылған заңтанушылардың мәртебесі ерекше. Өзекті болып табылатын қоғамдық қарым-қатынастағы құқықтық проблеманың шешілуіне орасан зор үлесін қосады. 2021 жылдың қазан айындағы статистикалық мәліметке сүйенсек, сотталғандар саны бойынша еліміз әлемдік рейтингте 223 елдің ішінде 98-орынға тұрақтапты. Республикамыздағы 29403 тұтқындалғанды адам басына шаққанда 100 мың адамға 157 тұтқыннан келген. АҚШ дүниежүзілік рейтингте бірінші орынға (100 мың адамға 629 тұтқын), ал ТМД елдерінің ішінен Түркіменстан екінші орынға (576 тұтқын) ие болған. Қазақстанға қарағанда Беларусь (20-орын, 345 тұтқын) пен Ресейдегі (24-орын, 326 тұтқын) жағдай төмен болған. Әзербайжан 63-ші (210 тұтқын), Молдова 79-ші (181) және Қырғызстан 96-орында (161) болған.

2021 жылдың 9 айлық есебі бойынша Қазақстанда 47400 мың адам қылмыстық құқық бұзушылыққа бой алдырған. 2020 жылғымен салыстырғанда қылмыс жасағандар 17,1 %-ға азайған. Республика өңірінде көшбасшы Алматы облысында 5,6 мың адам 2020 жылмен салыстырғанда 14,2 %-ға, Алматы қаласында 5,4 мың адам 13,3%-ға, сонымен қатар Шығыс Қазақстан облысында 4 мың адам қылмыс жасаған, 22,3 %-ға азайған. Ең аз қылмыстық құқық бұзушылық жасағандар Қызылорда облысында 1200 адам, яғни өткен жылғымен салыстырсақ, 24,3 %-ға аз тіркелген. Құқық бұзушылыққа бой алдырғандардың ішінде бір мыңнан астамы — кәмелетке толмаған жан болса, ал 6,3 мыңы — әйел, 736-ы — оқушы, 1100 мың құқық бұзушы — ТМД азаматы, 135 адам — алыс елдегі шетелдік азамат. Аталған мерзім ішінде жұмыс түрі бойынша 3300-і — жұмысшы, 822 адам — мемлекеттік қызметкер, 639-ы — жеке кәсіпкер, 37,8 мың адам — жұмыссыз жан.

Қылмыс жасағанның ішінде Ішкі істер министрлігінің 276, Ұлттық қауіпсіздік комитетінің 6, прокуратураның 4, Экономикалық тергеу қызметінің 8, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл қызметтің 2, 8 әкім, 5 судья, 1 депутат, сот орындаушысының 6 лауазым иесі болған.

Ақпараттық және байланыс саласындағы қылмыс — жалпы қылмыстың 0,1 %-ы; 2020 жылы 10 қылмыстық құқық бұзушылық жасалғаны, 2021 жылы 6-ы ғана (40 %-ға азайғаны) тіркелген. Ал, шындығында, қоғамдық қатынастағы жасалынып жатқан қылмыс саны осы көрсеткіштен әлдеқайда көп екені мәлім.

Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылық — (жалпы қылмыстың 1,2 %-ы; 2020 ж. — 361, ал 2021 ж. — 559) 54,8 %-ға артқан. Құқық бұзушылықтың ең көп орын алатын саласы ретінде танылатыны меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық бойынша (жалпы қылмыстың 62,8 %-ын көрсеткен) 29 800 адам 2020 жылмен салыстырғанда 19,7 %-ға азайған [9].

Еліміздегі сотталған әйелдің санына тоқталар болсақ, 2000 ж. — 8014, 2001 ж. — 7920, 2002 ж. — 7620, 2003 ж. — 6039, 2004 ж. — 4726, 2005 ж. — 4213, 2006 ж. — 3449, 2007 ж. — 3817, 2008 ж. — 4237, 2009 ж. — 4784, 2010 ж. — 4256, 2011 ж. — 3098, 2012 ж. — 2469, 2013 ж. — 2923, 2014 ж. — 3307, 2015 ж. — 3405, 2016 ж. — 3425, 2017 ж. — 3437, 2018 ж. — 3202, 2019 ж. — 2540, 2020 ж. — 2646, 2021 ж. — 2 949 қылмысқа барған. 2000 жылғы әйелдер арасындағы қылмыстық құқық бұзушылықпен салыстырғанда 2021 жылы 2,7 есе азайғанымен, кейінгі алты жылда әйелдер арасындағы қылмыстылық артып келеді [10].

Заң саласының жоғары білікті мамандары болса да судьяның іс-әрекетінен қателік табылатыны анық. Алайда жоғары тұрған инстанция судьясының көмегімен де ақталып жататын факті кездеседі. Республикамыздың Жоғарғы Соты кассациялық тәртіппен қысқартылған, оның ішінде заңсыз сотталу негізімен 2020 жылы — 23 адамға қатысты қылмыстық істі, 2021 жылдың 10 айында — 34 қылмыстық істі қараған. Бірінші санаттағы, яғни аудандық, қалалық деңгейдегі соттардың процесуалдық шешімімен келіспейтін тұлға өте көп кездеседі.

Мысалы, 2020 ж. төменгі сатыдағы соттың сот актісімен келіспеймін деген 6875 тұлға, 2021 ж. 9 айында 5 813 адам жоғарыдан араша сұрап, арыз жазған [11].

Еліміздегі Стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі Ұлттық статистикалық бюросының ақпаратына сай жоғары оқу орындарындағы білім алып жатқан студенттің жалпы саны – 576 557. Оның ішінде 306 799-ы қыз бала немесе 53,2 %-ы. 2021–2022 оқу жылында студенттердің саны алдыңғы оқу жылымен салыстырғанда 4,6%-ға төмендеген. Бұл оқу жылында барлығы оқуға 152 789 студент қабылданып, жалпы студенттер қатарынан 115 186-сы түрлі себеппен оқудан шығарылып, 153 627-сі оқуын тәмамдаған. Барлық студенттің 83 %-ы күндізгі бөлімде оқыса, 7,6 %-ы қашықтан, 7,3 %-ы сырттай және 2 %-ы кешкі бөлімде білім алған. Мемлекет тарапынан жастарды қолдау ретінде білім беру грантының есебінен 196 084 студент білім алуда, яғни бұл жалпы білім алушының – 34 %, ал ақылы негізде 380 473 студент немесе 66 %-ы оқиды.

Ана тілімізде оқитын студенттің үлесі 64,9 %, ресми тілде – 29,6 % және ағылшын тілінде 5,5 %. 153 627 білікті маман иесі атанған, бұл 2019–2020 оқу жылымен салыстырғанда 8 %-ға (142435 адам) артты. Штаттағы профессорлық-оқытушылық құрамның саны – 36 307 тұлға, оның ішінде қоса атқарушылықпен 6137 оқытушы жұмыс істейді. Ғылыми дәрежесі мынадай: 8,1 %-ы – ғылым докторы, 31,7 %-ы – ғылым кандидаты, 6,3 %-ның профессор атағы және 14,7 %-ның доцент атағы бар. Сондай-ақ бұл статистикалық мәліметті 13 067 магистр академиялық дәрежесі барлар (немесе 36 %), философия докторы (PhD) және бейін бойынша 3079 доктор (немесе 8,8 %) толықтырған.

Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздігі туралы заңының 5-бабына сәйкес еліміздің негізгі ұлттық мүддесінің бірі ретінде қоғам мен азаматтардың әлеуметтік-экономикалық, инновациялық және зияткерлік дамуының қажеттілігіне сәйкес келетін білім берудің деңгейі мен сапасына және елдің ғылыми әлеуетіне қол жеткізу және қолдау болып танылады [12].

Жалпы, білім беру жүйесі — күрделі болғанымен, өз негізінде мемлекеттік қызметтің бір саласы. Жоғары білім беру меншік формасына қарамастан университеттермен жүзеге асырылады. Республикамыздың негізгі ұлттық мүддесін қорғау мақсатында жасалған білім беру бағдарламасының жүзеге асырылғанымен, кейбір жоғары оқу орнындағы білім беру үрдісі өз деңгейінде болмауы ұлттық қауіпсіздіктің қауіп-қатері ретінде қарастырылуда. Нарықтық қоғамда заңды және жеке тұлғаның мүддесін кәсіби деңгейде, еліміздің нормативтік құқықтық актісінде көрсетілген талапқа сай қорғау мәселесі әлі күнге дейін жауабын толық таппаған. Аталған жоғары оқу орындарында қазір мамандар қылмыстық және азаматтық бағытта дайындауда. Алайда ол мамандарды сотқа дейінгі кезеңде де саласы бойынша дайындау – қоғам талабы. Ал қазіргі кезде сот жүйесі өзінің қызметін мамандандырылған, яғни экономикалық қызмет, кәметке толмағандардың және әкімшілік құқық бұзушылық ісі саласына байланысты қалыптастырады.

Сол себепті жеке саладағы институт ретінде білім беру жүйесі, аталған үш бағытта маман даярламағандықтан өзінің дербестігі, ерекше белгісі бар басқа да сала институтымен байланыста болғанымен, сотта жеке, заңды тұлғаның мүддесі өз деңгейінде қоғамның талабына сай қорғай алмайды.

Зантанушыларды ескі модельде, яғни азаматтық және қылмыстық құқық саласында жалпылама даярлау, қоғамның қазіргі мәселесін шешуде қауқарсыз.

Нарықтық қоғамда бәсекеге қабілетті мамандандырылған заңгерлерді дайындау үшін мынадай атқарылатын іс-шара міндеттеледі:

- еліміздегі заңгерлерді дайындау жағдайы (статистикалық мәліметке сүйене отырып);
- білім беру қызметіндегі заңгерлерді дайындауға құқықтық баға беру (бұл саладағы ҚР-ның нормативтік-құқықтық актісін талдау);
- бағыт бойынша кәсіби заңгерлерді дайындаудағы білім беру қызметі мен дамуының нысанын және жұмыс берушілермен қатынасын зерттеу;

- кәсіби заңгерлерді даярлау субъектісінің негізгі міндеті мен функциясын талдау;
- кәсіби заңгерлерді даярлауды нормативтік-құқықтық акт ретінде реттейтін білім беру бағдарламасын дайындау;
- еліміздің негізгі ұлттық мүддесінің бірі ретінде қоғам мен азаматтардың әлеуметтік-экономикалық, инновациялық және зияткерлік дамуының қажеттілігіне сәйкес келетін білім берудің деңгейі мен сапасына және елдің ғылыми әлеуетіне қол жеткізу мен қолдаудағы кәсіби заңгерлер даярлайтын білім беру және дуальді оқыту бағдарламасының маңызын айқындау.

Жоғарыда көрсетілген міндеттің барлығының өзіндік рөлі бар және нәтижеге қол жеткізуде бір-бірімен тығыз байланыста.

Қазіргі кезеңде елімізде құқықтанушы мамандығымен жұмыспен қамтылмағандар ерекше көп кездеседі. Себеп-салдарына: жоғары оқу орындарының материалдық техникалық базасының заманауи талабына сәйкес болмауын, оқу орындарындағы профессорлық-оқытушы құрамының іс-тәжірибелік біліктілігінің төмендігін, практика базасының аздығын, жұмыс берушілер, оқу орны мен студенттердің арасындағы байланыстың жоғары деңгейде болмауын жатқызамыз. Ең бастысы, нарықта бәсекелестікке қабілетті, қоғамда туындап жатқан мәселені шеше алатын маманның саласымен даярланбауында.

Дегенмен елімізде сот билігін жүзеге асыратын судья өз міндеттемесін кәмілетке толмағандарға, экономикалық қызмет саласына және әкімшілік іс жөніне қатысты құзыреттілігін жүзеге асырғанымен, сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысындағы кәсіби заңгерлердің дайындалмауы еліміздің өзекті мәселенің бірі болып қала бермек. Қоғамда ақпараттық және байланыс саласындағы қылмыстың белең алуына да сол ақпараттық технологияны жете меңгерген құқықтанушының жоқтығы сол қылмыстық құқық бұзушылықтың ашылуы, тергелеуі мен алдын алуына да теріс әсер етуде. Осы кемшіліктің орнын толтыру мақсатында ақпараттық технология, экономикалық қызмет саласы, кәмілетке толмағандар және әкімшілік іс бойынша бағытымен мамандандырылған заңтанушыларды дайындауды қамтамасыз ету мен құқықтық реттеуге ерекше назар аударылғаны абзал. Осы шараны жо жоғары оқу орындарындағы білім беру бағдарламасын жаңадан жасау арқылы жүзеге асыруға мүмкіндік бар. Дамыған және қалыптасқан кейбір құқықтық мемлекетте барлық жоғары оқу орнында нысаналы мақсатта бағытымен жоғарыда аталған мамандар дайындалады. Елімізде де ақпараттық технология, экономикалық қызмет саласы, кәмілетке толмағандар және әкімшілік іс бойынша бағыттағы мамандандырылған құқықтанушы дайындауға зор мүмкіндігі бар. ҚР-сы Қылмыстық кодексінің 7-тарауында ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылық қарастырылған.

Сондай-ақ республикамызда жоғарыда атап өткендей, сот жүйесі экономикалық қызмет саласы, кәмілетке толмағандар және әкімшілік іс бойынша сот билігін жүзеге асыруда.

Қазақстан Республикасының Конституциясы елімізде адам құқығын қамтамасыз ететін бірден-бір құжат екені белгілі [13]. Ақпараттық технология, экономикалық қызмет саласы, кәмілетке толмағандар және әкімшілік іс бойынша бағытта мамандарды даярлауда «Кәсіби заңгерлер» білім беру бағдарламасын дайындау – заман талабы. Яғни еліміздің жоғары оқу орындарында модульдік оқыту бағдарламасының ауқымы аталған бағытта түзілгені абзал.

Қазіргі қоғамда тұлғаның ата заңымызда көрсетілген құқығын қамтамасыз ету үшін ақпараттық технология, экономикалық қызмет саласы, кәмілетке толмағандар және әкімшілік іс бойынша бағытта маман дайындау қажет.

Қорыта келе, экономикалық қызмет, ақпараттық технология, кәмілетке толмағандар және әкімшілік іс саласында кәсіби заңгерлерді даярлаудың маңыздылығын ескере отырып, жоғары оқу орындарының қызметін құқықтық реттеу құралына айналатын «Кәсіби заңгерлер» білім беру және дуальді оқыту бағдарламасын дайындау туралы ұсыным айтамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Құнанбаев А. Өлең сөздің патшасы. Халықаралық Абай клубы. — Жидебай, 2006. — 591 б.
2. Қазақстан Республикасы құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы ҚР Президентінің 15.10.2021 ж. № 674 Жарлығы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674>
3. Оксфордская иллюстрированная энциклопедия. Т. 7. Народы и культура. — М.: ИФРА-И, 2002. — С. 335.
4. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына үндеуі. 2014 жылғы 17 қаңтар, Қазақстан жолы — 2050: Ортақ мақсат, ортақ мүдделер, ортақ болашақ // https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakhstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2014-zhylgy-17-kantar
5. Кристофер Осаке. Сравнительное правоведение в схемах: общая и особенная части. — Алматы: Издательский центр КазГЮУ, 1999. — С. 56.
6. ҚР Президентінің 21.04.2005 ж. № 1557 Жарлығымен бекітілген ҚР Экономикалық қылмысқа және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі (қаржы полициясы) туралы Ереже // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U050001557/_history
7. Қазақстан Республикасы Президентінің «Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттарды құру туралы» 23.08.2007 ж. № 385 Жарлығы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U070000385/_links
8. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттар мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 05.07.2008 ж. № 64-IV Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/z080000066>
9. https://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazakstan-sottalgandar-sanyi-boyyinsha-alemdk-reytingte-98-328717/
10. https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=91&slug=-74&cat_id=4&lang=kk
11. <https://egemen.kz/article/281398-sottalghandar-sany-azaydy>
12. Қазақстан Республикасының 2012 ж. 06.01 «ҚР ұлттық қауіпсіздігі туралы» заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000233_
13. Бейсеналиев Б.Н., Сералиева А.М., Каиржанова С.Е. Қылмыскер мен адам саудасының құрбандарының жеке басының криминологиялық ерекшеліктері // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова — 2023. — № 1 (79) — С. 55–60.

Бижан Н.Р.,

*доцент кафедры правоведения и истории, кандидат юридических наук,
(Шымкентский университет, Республика Казахстан, г. Шымкент,
e-mail: bizhan.72@mail.ru);*

Каныбеков А.Ш.,

*старший преподаватель, магистр юридических наук
(Центрально-Азиатский инновационный университет, Республика Казахстан,
г. Шымкент, e-mail: adilbek.kanybekov072@mail.ru)*

Проблемы подготовки профессиональных юристов

Аннотация. Автор подвергает системному анализу проблемы подготовки правоведов. В осуществлении обеспечения конституционных прав человека и граждан в общественных отношениях представлены указанные юристы. В настоящее время судебная система нашего государства осуществляет судебную власть в сфере экономической деятельности, по делам несовершеннолетних и административным делам. В статье речь идет о возможном внедрении в образовательную систему механизма подготовки специализированных правоведов, которое имеет опыт в судебной системе. Также рассматривается формирование правовой базы создания и развития института подготовки специализированных правоведов, которое дает возможность стать инструментом повышения уровня, качества образования и обеспечения безопасности научного потенциала страны.

Ключевые слова: специализированный юрист, судебная система, правоохранительные органы, прокуратура, адвокатура, информационные технологии, экономика, сферы несовершеннолетних и административных правонарушений.

N.R. Bizhan,

*Associate Professor of the Department, Candidate of Legal Sciences
(Shymkent University, the city of Shymkent, Republic of Kazakhstan,
e-mail: bizhan.72@mail.ru);*

A.Sh. Kanybekov,

*Senior Lecturer, Master of Law
(Central Asian Innovative University, the city of Shymkent, Republic of Kazakhstan,
e-mail: adilbek.kanybekov072@mail.ru)*

Problems of training professional lawyers

Annotation. The author subjects the problems of training lawyers to a systematic analysis. These lawyers are represented in the implementation of ensuring the constitutional rights of people and citizens in public relations. Currently, the judicial system of our State exercises judicial power in the field of economic activity, juvenile affairs and administrative cases. The article deals with the possible introduction into the educational system of a mechanism for training specialized lawyers who have experience in the judicial system. The formation of the legal framework for the creation and development of the institute for the training of specialized lawyers is also considered, which makes it possible to become an instrument for improving the level, quality of education and security of the scientific potential of the country and its provision.

Keywords: specialized legal adviser, judicial system, law enforcement agencies, prosecutor's office, advocacy, information technology, economics, juvenile and administrative offenses.

ӘОЖ 34.08

Набиева Е.А.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: nabieva.e@inbox.ru)*

Полиция қызметін кадрлық қамтамасыз ету мәселесі жайында

Аннотация. Мақалада кадрлық қамтамасыз ету және кадр саясаты мәселесін зерттеумен айналысатын ғалымдардың пікірі қарастырылады, «кадр», «кадрлық қамтамасыз ету» терминінің анықтамасы заң және экономикалық ғылым тұрғысынан осы терминді түсінудің әртүрлі тәсілі зерттеледі. Бағдарламалық-мақсатты, ресурстық, жүйелік, функционалдық сияқты кадрлық қамтамасыз етуді зерделеуге осындай тәсілге назар аударылады. Автор заң ғылымында «саясаттың қызметін кадрлық қамтамасыз ету» терминін оны біркелкі түсіндіру және нормативтік құқықтық актіде қолдану мақсатында бекіту қажеттілігі туралы қорытындыға келеді.

Сондай-ақ автор «полиция қызметін кадрлық қамтамасыз ету» анықтамасының өзіндік тұжырымдамасын ұсынады, оның жіктеу белгісін бөліп көрсетеді және оның мақсаты мен міндетін анықтайды.

Негізгі сөздер: кадр, кадрлық қамтамасыз ету, полиция қызметі, заң ғылымы, бағдарламалық-нысаналы тәсіл, ресурстық тәсіл, жүйелік тәсіл, функционалдық тәсіл.

Соңғы жылдары көптеген ғылыми және публицистикалық әдебиет адам қызметінің әртүрлі ғылымы мен саласы контекстінде оны түрлі мағыналық жүктемемен қолдана отырып, «кадрлық қамтамасыз ету» ұғымына жүгінеді. Бірқатар отандық және шетелдік ғалымның зерттеулері кадрмен қамтамасыз етудің теориялық және әдіснамалық негізі мәселесіне

арналған. Көбінесе бұл тұжырымдаманы зерттеумен экономист ғалымдар, ішінара әлеуметтанушылар және HR және басқару саласындағы сарапшылар, аз дәрежеде құқықтанушы заңгерлер айналысқан. Соған қарамастан, заң ғылымы құқық қорғау органы бөлімшелерінің қызметін реттейтін іргелі ғылыми еңбекте де, нормативтік құқықтық актіде де кадрлық қамтамасыз ету ұғымын белсенді қолданады.

Кадрлық қамтамасыз етуді зерттеуге елеулі үлес қосқан ең танымал ғалымның қатарына Яковлев И.Г., Атаманчук Г.В., Шпильберг С., Кибанов А.Я., Волгин Н.А., Коростелев С.М., Белый, Коноплев В.В., Притула В.И., Генкин М.Б., сондай-ақ Лукас Р., Ромер П., Т. Де Марко, Уорнер М, Марцинкевич В.И., Одегов Ю.Г. және т. б жатқызамыз.

Ұсынылған материалда біз осы мәселені зерттеумен айналысатын ғалымдардың энциклопедиялық әдебиеті мен ұстанымын талдадық, «кадрлық қамтамасыз ету» анықтамасын авторлық тұжырымдауға және оның жіктеу белгісін анықтауға тырыстық.

«Үлкен заң энциклопедиясы», «Үлкен экономикалық энциклопедия», «Кадрлардың толық анықтамалығы», құқықтық, экономикалық, сондай-ақ түсіндірме сөздіктер кіретін энциклопедиялық әдебиетке жүргізілген талдау «кадрлық қамтамасыз ету» анықтамасының нақты және біржақты анықтамасының жоқтығын көрсетті.

Сонымен бірге логика заңына сүйене отырып, «кадрлық қамтамасыз ету» ұғымы мағыналық жүктеме бойынша «кадр» және «қамтамасыз ету» сияқты ғылыми категорияны түсінумен байланысты деп болжауға болады.

Ожеговтың түсіндірме сөздігіне сәйкес «кадр» француз тілінен аударғанда – «кез келген кәсіпорын, мекеме, партия немесе кәсіби ұйым қызметкерлерінің негізгі дайындалған құрамы» [1].

Ұқсас анықтама басқа дереккөзде де көрсетілген.

А.С.Голдбергтің ағылшын-орыс энергетикалық сөздігі кадрды жұмыс күші ретінде анықтайды [2], ал бизнес терминінің сөздігі (Академик. ру. 2001 ж.) «кадр — компанияның, фирманың, мекеменің тұрақты қызметкерінің штаттық құрамы» деп түсіндіреді [3].

Әлеуметтану энциклопедиясына сәйкес кадр дегеніміз — мекеме, кәсіпорын, кәсіби және қоғамдық ұйым, халық шаруашылығының барлық саласы мен армия қызметкерінің негізгі штаттық құрамы [4].

Сонымен бірге экономикалық-математикалық сөздікті құрастырушылардың пікірінше, кадр (Personnel) — ұйымның білікті қызметкерінің негізгі (штаттық) құрамы. Кадрдың сипаттамасы: олардың саны, құрамы, құрылымы (кәсібилігі, лауазымы, жасы) [5].

Егер біз заң әдебиеттеріне жүгінетін болсақ, онда жоғарыда аталған дереккөзден «кадр» анықтамасын түсіндірудің негізінен кірме мағынасы бар.

«Ішкі істер органдарының кадры» терминін заңгер ғалымдар кең және тар мағынада түсіндіреді.

Кең мағынада — бұл — ПО-да жұмыс істейтіндердің барлығы, оның ішінде тұрақты және уақытша құрам, сондай-ақ аттестатталған және ерікті жалдамалы тұлғалар.

Тар мағынада — бұл жеке құрам — Ішкі істер органдарының қатардағы және басшы құрамындағы адамдар.

Мысалы, құқық қорғау саласындағы кеңестік және украиндық ғалым А.М. Бандурка, кең мағынада, ішкі істер органдарының кадрына негізгі кәсіп немесе мамандық ретінде тұрақты немесе уақытша ақылы негізде ішкі істер органында, мекемеде, кәсіпорында белгілі бір еңбек функциясын орындайтын, яғни мемлекеттік қызметті өткеретін адамдарды жатқызады. Алайда ол ішкі істер органының аттестатталған жеке құрамы негізгі ұстанымға ие екенін көрсетеді [6].

Г.В. Атаманчук кадрды мемлекеттік қызмет жүйесінде міндетті орындайтын және белгілі бір өкілеттікке ие адамның жиынтығы ретінде түсіндіруді, соның ішінде нақты жағдайда мемлекеттік мәжбүрлеу шарасын қолдануды ұсынады.

Басқа ғалымдар кадрды басқару шешімін ұйымдастыруға және орындауға қатысатын адамдар тобы ретінде анықтауды ұсынады. В.В. Коноплев Ішкі істер органының кадры — қызметкерлердің негізгі штаттық құрамы, яғни ақылы негізде негізгі кәсіп немесе мамандық ретінде тұрақты немесе уақытша белгілі бір еңбек функциясын орындайтын адамдар екенін айтады [6, 3].

С. Әбубәкіров кадрға егжей-тегжейлі анықтама береді, оның пікірінше, ПО кадры — ішкі істер органының немесе бөлімшесінің штат саны шегінде негізгі кәсіпте немесе мамандықта нормативтік қызметтік міндетті орындайтын және осы үшін ақшалай қаражат түріндегі сыйақы алатын адамдар жиынтығы [7].

Қазақстан заңнамасы ішкі істер органының кадры деп «Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары туралы» ҚР Заңының 14-бабында көрсетілген қызметкерлер, әскери қызметшілер және қызметкерлер түсіндіріледі [8].

«Қамтамасыз ету» санатына келетін болсақ, Ожеговтің «қамтамасыз ету» түсіндірме сөздігіне сәйкес бір нәрсені қажетті мөлшерде қамтамасыз ету [1].

Терминдердің экономикалық сөздігі «қамтамасыз етуді» шара мен құралдың жиынтығы, экономикалық процестің қалыпты жүруіне, жоспарланған жоспарды, бағдарламаны, жобаны іске асыруға, экономикалық жүйенің және оның объектісінің тұрақты жұмыс істеуін қолдауға ықпал ететін жағдай жасау ретінде анықтайды... [9].

Даль сөздігінде «қамтамасыз ету», оның ішінде «кімді бір нәрсемен немесе бір жерде қамтамасыз ету; кімге не, қамқорлықты, қорқынышты жою, дұрыс нәрсе беру; барлық қажетті затпен қамтамасыз ету, шығыннан, жетіспеушіліктен, қажеттіліктен, біреуге қауіп төндіретін қауіптен және т. б. қорғау» дегенді білдіреді [10].

Екі ұғымды талдап, біріктіріп, оларды ішкі істер органымен байланыстыра отырып, кадрлық қамтамасыз ету — шара мен құралдың жиынтығы, ішкі істер органын құқық қорғау органының қалыпты жұмыс істеуі үшін қажетті жоғары білікті кадрмен қамтамасыз ету үшін жағдай жасау деген түйін жасаймыз.

Бұл анықтаманың дұрыстығын дәлелдеу үшін осы ғылыми категорияны зерттеуге мамандандырылған ғалымдардың пікірін зерттеу қажет.

Қазіргі уақытта энциклопедиялық дереккөзде «кадрлық қамтамасыз ету» терминінің жалпы қолданыстағы анықтамасы жоқ.

Ретроспективті талдау ғылыми тұжырымдамалық аппаратқа «кадрлық қамтамасыз ету» өрнегін енгізуге қоғам Том де Марко мен Тимоти Листерге қарыздар деп айтуға мүмкіндік береді. «Peopleware: Productive Projects and Teams» атты еңбегінде олар адам факторының проблемасын оның бағдарламалық өнімді әзірлеуге әсері тұрғысынан зерттеді [11]. Бағдарламалық қамтамасыз ету саласындағы сарапшылар ретінде авторлар әзірленіп жатқан бағдарламалық қамтамасыз етудің сипаттамасы оның қандай аппараттық және бағдарламалық қамтамасыз ету үшін жасалғанына да, адам факторына да, яғни оны жасауға қатысатын адамға да байланысты екенін атап өтті.

«Осылайша, «кадрлық қамтамасыз ету» ұғымы есептеу техникасын жанды компонентпен пайдалану процесін қамтамасыз ету процесінің жансыз компонентінің тұжырымдамалық аппаратын біртұтас жүйеге байланыстыратын терминге айналды. Мұндай бірлестік бүгінде классикалық болды» [12].

Барлығына белгілі тәуелсіз энциклопедия, «Википедия» кадрлық қамтамасыз етуге «уақытша немесе тұрақты жұмысшыны жаңадан жалдау үшін компанияның өзінде де, одан тыс жерде де жұмыс күшімен алдын ала қарастырылған қатынасты іздеуге, бағалауға және орнатуға бағытталған іс-шара кешені» ретінде анықтама береді [13].

Сондай-ақ бірқатар шетелдік зерттеуші: Галиахметов Р.Н., Яковлев И.Г., Будзинская О.В., Андренко С., Анисимова Н.Ю., Искандаров Х.Х., Кибанов А.Я., Белый Н.В., Коро-

стелев С.М. және т. б ғалым бұл құбылыстың теориялық негізін зерттеп, ғылыми категорияға объективті анықтама беруге тырысты.

Мысалы, өзінің «мегаполисті кадрмен қамтамасыз ету» еңбегінде әлеуметтану ғылымдарының докторы Яковлев И.Г. «кадрлық қамтамасыз ету» анықтамасына бірнеше басым көзқарасты көрсетеді: бағдарламалық-нысаналы, ресурстық, жүйелік, функционалды.

Олар жиынтық кесте құрды, онда осы мәселені зерттеу тәсілін көрсете отырып, түрлі зерттеуші ұсынған кадрлық қамтамасыз ету анықтамасы келтірілген.

Сонымен, Маркиннің бағдарламалық-нысаналы тәсілінің өкілі И.Г. Яковлевтің пікірінше, «кадрлық қамтамасыз етудің ішкі жүйесі — ұйымдағы басқару жүйесінің бірі, оның негізгі функциясы кадрды іріктеу, дайындау және орналастыру, біліктілікті арттыру және т. б.» [12].

Ресурстық тәсілдің өкілі Роберт Калбертсон кадрды құрамдас бөліктің жиынтығы ретінде қарастырады: кәсіби жарамдылық; біліктілікке сәйкес жұмысты бөлу; жоғарылату; ресурсты кәсіби топ ішінде пропорционалды бөлу; жұмысты біртіндеп қысқарту (сәйкессіздікті жоюмен) [14].

Шпильберг, Яковлев И.Г. зерттеуіне сәйкес функционалдық тәсілдің өкілі бола тұра, «инновацияны кадрмен қамтамасыз ету кейде экономикадағы инновациялық процестің қажеттілігіне сәйкес кадр даярлауды басқару тетігін де, кәсіпорында, ұйымда инновацияны әзірлеуге және енгізуге байланысты персоналды үздіксіз дамытуды да білдіреді» деп санайды [14].

А.Я. Кибановтың көзқарасы тұрғысынан кадрлық қамтамасыз ету қызметкердің қажетті сандық және сапалық құрамын қамтиды [14].

Сонымен қатар кадрлық қамтамасыз ету деп кадр саясаты алға қойған мақсатты, міндет пен принципті іске асыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін белгілі бір әрекет пен процесс түсініледі.

Тарих ғылымдарының докторы В.А. Сулемов кадрлық қамтамасыз етуді, бір тараптан, билік органын белгілі бір билік органының өкілеттігі аясында оларға жүктелген қызметтік міндетті барынша тиімді жүзеге асыра алатын жоғары кәсіби кадрмен қамтамасыз етуге бағытталған ұйымдастырушылық-практикалық қызмет жүйесі арқылы жүзеге асырылатын күрделі және көп қырлы басқару процесі ретінде сипаттайды, ал екінші тараптан, кадрлық қамтамасыз ету мемлекеттік органның кадр құрамының күйін, оның сандық және сапалық сипаттамасын, жинақталу деңгейін көрсетеді.

Бұл кең түсінік пәнаралық сипаттағы анықтаманы тұжырымдау кезінде негіз ретінде алуға болатын кадрмен қамтамасыз етудің мәнін толық көрсетеді.

Кейбір жағдайда зерттеушілер «кадрлық қамтамасыз ету» анықтамасының нақты тұжырымдамасын көрсетпейтінін, сонымен бірге оның мақсаты, міндеті, функциясына және ғылыми категорияның мәні мен мағынасын құрайтын және түсіндіретін басқа элементке жүгінетінін айта кету керек.

Осы ғылыми категорияны зерттей отырып, бұл мәселеде бір көзқарасқа назар аудармауымыз керек, бірақ «кадрлық қамтамасыз ету» анықтамасын, сондай-ақ оның рөлін, мәні мен мағынасын зерттеуге жан-жақты қараған жөн деп санаймыз.

Біздің зерттеу пәніміз құқық қорғау қызметінің жазықтығында болғандықтан, полиция қызметін кадрлық қамтамасыз ету мәселесін зерттеумен айналысатын заңгер ғалымдардың зерттеулерін белгілеу керек.

Мысалы, В.С. Гуславскийдің пікірінше, кадрлық қамтамасыз ету құқық қорғау органын басқару процесінде жүзеге асырылатын ерекше қайталанатын қызмет болып табылады, оның мазмұны органдар мен бөлімшелерді белгілі бір талапқа, адамдар контингентіне сәйкес қажетті, сондай-ақ ол туралы тиісті ақпаратпен қамтамасыз ету, кадрды іріктеудің, орналастырудың, оқытудың, тәрбиелеудің, ынталандырудың, қызмет өткеруді құқықтық реттеудің

ғылыми негізделген әдісін енгізу және құқық қорғау органының жеке құрамына құқықтық қорғауды ұсыну [6].

Бұл тұжырымдама, әрине, құбылыстың мәнін көрсетеді, бірақ біз заңнамалық актіде және арнайы әдебиеттерде қолдануға тым ортақ деп санаймыз. Сонымен қатар ол адам ресурстарын басқарудың және ішкі істер органының персоналын басқарудың басқа компонентінің мәнін көрсетеді. Нәтижесінде — мүмкін болатын әрқелкі оқу, терминді дұрыс түсінбеу және қолдану.

Біздің ойымызша, А.Н. Клочко ұсынған «кадрлық қамтамасыз ету» түсіндірмесін қолдану кезінде ұқсас қиындық болуы мүмкін. Ғалымның пайымдауынша, «Ішкі істер органдарын кадрмен қамтамасыз ету деп ИМ мен оның құрылымдық бөлімшесінің ұйымдық аясында еңбек функциясын іске асыруға белгілі бір талапқа жауап беретін адамдарды тарту арқылы қоғамдық тәртіпті қорғау және қылмысқа қарсы күрес саласындағы басқару жүйесі мен процесін әлеуметтік қамтамасыз ету міндетін орындау, сондай-ақ персоналды басқару бойынша міндетті іске асыруға бағытталған әкімшілік қызметтің функциясы түсінілуі керек» [6].

Біздіңше, неғұрлым оңтайлы анықтаманы В. Коноплев береді, ол ішкі істер органын кадрлық қамтамасыз етудің мақсаты ішкі істер органы мен бөлімшелерін қажетті іскерлік моральдық және кәсіби қасиетке ие кадрмен «персоналмен» қалыптастыру, олардың қызметтік-еңбек қатынасының тұрақтылығын және олардың санының оңтайлы теңгерімділігін қамтамасыз ету деп санаған [6].

Ұсынылған анықтама осы құбылыстың мәнін дәл көрсетеді, қысқа және заң әдебиеттерінде қолдануға жарамды деп санаймыз.

«Полиция қызметін кадрлық қамтамасыз ету» ұғымы қазақстандық заң ғылымында да, Қазақстан Республикасының заңнамасында — ҚР «Құқық қорғау қызметі туралы» Заңында да, құқық қорғау жүйесі бөлімшесінің қызметін реттейтін өзге де нормативтік-құқықтық актілерде де қолданылады. Сондай-ақ, біздің ойымызша, қарастырылып отырған салада шешуді талап ететін ғылыми-практикалық мәселенің бірі болып табылатын анықтаманың нақты тұжырымы жоқ.

Біздіңше, бұл терминді біркелкі түсіндірудің болмауы құбылыстың мәнін дұрыс түсінбеуге және түсінуге және оны заң шығару қызметінде бұрмаланған қолданудың салдары ретінде әкелуі мүмкін.

Сондай-ақ ұғымды ауыстыру, дефиницияға ішкі істер органын басқару санатына тән сипаттаманы қосу ықтималдығы бар. «Алдына қойылған міндетті шешудің тиімділігі елдегі тұжырымдамалық-категориялық аппараттың қаншалықты сапалы жасалғанына байланысты» [15].

Бұл терминді бекіту заң ғылымында кадрлық қамтамасыз ету теориясын дамытуға, сондай-ақ полицияның кадрлық қызметін әкімшілік-құқықтық реттеуді жетілдіруге және ішкі істер органының жүргізіліп жатқан реформасын ғылыми сүйемелдеудің тиімділігін арттыруға ықпал ететін болады.

Қорытындылай келе, кадрлық қамтамасыз ету терминінің әртүрлі түсіндірмесін талдау негізінде «полиция қызметін кадрлық қамтамасыз ету» термині бірнеше компоненттен тұруы керек деген түйін жасауға болады:

1. Полиция құрамының сапалық және сандық көрсеткіші (жоғары тиімді адами капитал).
2. Құқық қорғау функциясын тиімді жүзеге асыру үшін кадр өзегін қалыптастыру процесі.

Осылайша, ПО-ның кадр саясатын іске асыру мәселесін зерттеумен айналысатын бірқатар автордың ұстанымын талдай отырып, біз полиция қызметін кадрлық қамтамасыз етудің авторлық анықтамасын тұжырымдауға тырыстық.

Полиция қызметін кадрлық қамтамасыз ету бізге полиция қызметінде адам ресурсын тиімді басқаруды жүзеге асыру мақсатында ұйымдық-құқықтық норма шығарушылық, білім

беру және өзге де міндетті шешу жолымен қалыптастырылған полиция персоналының сапалық және сандық сипаттамасы ретінде ұсынылады.

Біздің пікірімізше, осы термин анықтамасында «кадрлық қамтамасыз ету» құбылысының мәнін және оның практикалық маңыздылығын көрсететін негізгі компонент бар, бұл оның заң ғылымында да, практикалық қызметте де бәсекеге қабілетті және маңызды болуына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Толковый словарь русского языка С.И. Ожегова, 4 изд., доп. — М., 2001.
2. Гольдберг А.С. Англо-русский энергетический словарь. — М., 2006.
3. Словарь бизнес-терминов, Академик.ру. 2001 года <https://dic.academic.ru/dic.nsf/business/5515>
4. Энциклопедия социологии // <https://dic.academic.ru/dic.nsf/socio/1384/%D0%9A%D0%90%D0%94%D0%A0%D0%AB>
5. Экономико-математический словарь // https://economic_mathematics.academic.ru/1931/%D0%9A%D0%B0%D0%B4%D1%80%D1%8B
6. Андриенко С. Понятие и основные задачи кадрового обеспечения органов внутренних дел. — Кишнев, 2014. — С. 3.
7. Сумина Е.А. Организационное и правовое обеспечение формирования кадров органов внутренних дел Российской Федерации // <http://www.dslib.net/sud-vlast/organizacionnoe-i-pravovoe-obespechenie-formirovaniya-kadrov-organov-vnutrennih-del.html>
8. Об органах внутренних дел Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V ЗРК, с изм. и доп. по сост. на 11.09.2022 г. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000199>
9. Экономический словарь терминов <https://gufo.me/dict/dal/%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5>
10. Толковый словарь Даля // <https://slovardalja.net/word.php?wordid=20509>
11. DeMarco T., Lister T. Peopleware: Productive Projects and Teams. — New York, USA, 1987.
12. Коростелев С.М. Анализ понятия кадрового обеспечения и его значимости в промышленном комплексе региона // Экономические науки. — 2017. — № 3 (148). — С. 44–50.
13. Википедия https://ru.wikipedia.org/wiki/Кадровое_обеспечение
14. Елькина К.В., Пак Г.Ю., Мамонтова Е.О. Теоретические аспекты системы кадрового обеспечения предприятия // Экономические науки. — 2017. — № 3 (148). — С. 48–54.
15. Лазарев В.В. Некоторые актуальные вопросы формирования юридической терминологии // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 3 (73). — С. 141–145.

Набиева Е.А.,

докторант факультета послевузовского образования,

магистр юридических наук, майор полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: nabieva.e@inbox.ru)

К вопросу о кадровом обеспечении деятельности полиции

Аннотация. В статье рассматриваются мнения ученых, занимающихся исследованием вопроса кадрового обеспечения и кадровой политики, исследуются дефиниции «кадры», «кадровое обеспечение», различные подходы к пониманию указанных терминов с позиции юридической и экономической наук. Уделяется внимание таким подходам к изучению кадрового обеспечения, как программно-целевой, ресурсный, системный, функциональный. Автор приходит к выводу о необходимости закрепления в юридической науке термина «кадровое обеспечение деятельности полиции» с целью его единообразной трактовки и использования в нормативно-правовых актах. Также автор предлагает собственную формулировку определения «кадровое обеспечение деятельности полиции», выделяет его классификационные признаки и определяет его цели и задачи.

Ключевые слова: кадры, кадровое обеспечение, деятельность полиции, юридическая наука, программно-целевой подход, ресурсный подход, системный подход, функциональный подход.

Y.A. Nabyeva,
*Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
Master of Law, Police Major
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: nabieva.e@inbox.ru)*

On the issue of police activity staffing

Annotation. The article examines the opinions of scientists engaged in the study of the issue of staffing and personnel policy, explores the definitions of the terms «personnel», «staffing», various approaches to understanding these terms from the standpoint of legal and economic sciences. Attention is paid to such an approach to the study of staffing as program-target, resource, system, functional. The author comes to the conclusion that it is necessary to consolidate the term «personnel support of the activities of the police» in legal science in order to uniformly interpret it and use it in regulatory legal acts. The author also offers his own formulation of the definition of «staffing of police activities», identifies its classification features and defines its goals and objectives.

Keywords: personnel, staffing, police activity, legal science, program-target approach, resource approach, system approach, functional approach.

УДК 378.635.016:811.161.1'221.24

Нестерова В.Е.,
*старший преподаватель кафедры иностранных языков
(Уральский юридический институт МВД России, г. Екатеринбург,
e-mail: karaelan@mail.ru)*

Реализация технологии проблемного обучения на практических занятиях по русскому жестовому языку

Аннотация. Статья посвящена вопросу интеграции технологии проблемного обучения и его элементов в традиционную методику преподавания дисциплины «Основы русского жестового языка». Традиционная методика преподавания РЖЯ в образовательных организациях системы МВД России базируется на репродуктивных и продуктивных упражнениях, способствующих развитию навыков дактилирования, умений построения монологической и диалогической речи на калькирующем и жестовом языке, а также формированию у курсантов и слушателей лексико-грамматических навыков, необходимых для осуществления прямого и обратного перевода. Применение принципа проблемного обучения на практических занятиях будет способствовать активной самостоятельной деятельности обучающихся, направленной на эффективное разрешение проблемных ситуаций, в результате чего происходит творческое овладение профессиональными знаниями, умениями, навыками и развитие когнитивных способностей.

Ключевые слова: русский жестовый язык, проблемное обучение, технология, интеграция, личностно-ориентированный подход, когнитивное развитие, полиция.

В современной системе высшего образования приоритетным становится личностно-ориентированный подход, в рамках которого происходит когнитивное и социальное развитие личности обучающегося, реализуемое в процессе поисково-творческой деятельности как на аудиторных занятиях, так и в ходе самостоятельной подготовки. В связи с этим перед преподавателем встает задача интеграции в традиционную методику преподавания инновационных методов, позволяющих сформировать внутреннюю мотивацию к изучению дисциплины и активизировать познавательную и речемыслительную деятельность обучающихся [1]. Одним из таких методов является технология проблемного обучения, под которой понимается созда-

ние на занятии проблемных ситуаций, требующих от обучающихся активной самостоятельной деятельности по их разрешению, в результате чего и происходит творческое овладение профессиональными знаниями, умениями, навыками и развитие когнитивных способностей. Применить принцип проблемности и ввести элементы проблемного обучения возможно практически на любом занятии, однако проблемные ситуации должны варьироваться в зависимости от целей и задач конкретного этапа обучения.

В современной методике существует несколько классификаций проблемных ситуаций. Так, по уровню проблемности выделяют: ситуации, создаваемые и решаемые преподавателем; ситуации, создаваемые преподавателем, но решаемые обучающимся; самостоятельное создание и решение проблемы обучающимся [2]. Согласно классификации И.А. Зимней проблемные ситуации подразделяются на три уровня: 1) проблемная ситуация создается на известном обучающемуся предмете высказывания, но с использованием неизвестных средств решения проблемы; 2) проблемные ситуации основаны на известных обучающемуся языковых и речевых средствах, а также способах формирования и формулирования мысли для решения неизвестного предмета высказывания с новым смысловым содержанием; 3) обучающиеся создают собственные личностно значимые речемыслительные задачи, направленные на решение новой проблемной ситуации [3].

Согласно одной из общепризнанных классификаций, все проблемные задания можно подразделить на познавательно-поисковые, коммуникативно-поисковые, коммуникативно-ориентированные, лингвистически-поисковые и поисково-игровые [4]. Рассмотрим создание проблемных ситуаций на практических занятиях по дисциплине и модулю «Основы русского жестового языка», исходя из данной классификации.

Познавательно-поисковые задачи можно организовать в процессе изучения темы «Эмоции. Чувства». Так, одной из проблемных задач при изучении и закреплении базовых слов-жестов по теме может стать определение эмоции, которая демонстрируется на изображении (Рис. 1) и показ соответствующего жеста.

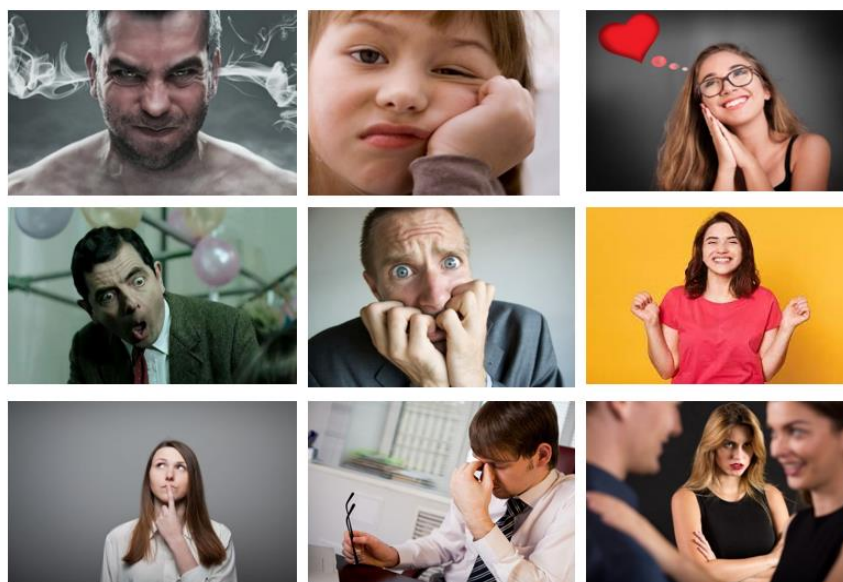

Рис.1. Определение эмоций

Следующем познавательно-поисковым заданием могут выступать ответы на предложенные вопросы с использованием РЖЯ: 1. Какое чувство Вы испытываете, когда у Вас нет денег? 2. Что Вы испытываете, когда едете на машине? 3. Какое чувство Вы испытываете, когда младший брат/сестра Вас не слушается? 4. Что Вы испытываете, когда соседи за стеной

громко разговаривают в 2 часа ночи? 5. Что Вы испытываете, когда влюблены? 6. Какое чувство Вы испытываете, когда попадаете в другой город/страну? 7. Какое чувство Вы испытываете, когда читаете новую книгу?

Рассмотрим организацию проблемных ситуаций в ходе работы над басней И.А. Крылова «Волк и Кот» на РЖЯ [5]. *Коммуникативно-поисковые* проблемные ситуации могут быть представлены следующим заданием: Посмотрите басню «Волк и кот» на РЖЯ. Определите, кто из героев сказал следующую фразу, и заполните таблицу (Табл. 1):

«Ты всем в деревне насолил», «... охотники за ним гнались и гончих стая», «Васенька, мой друг, скажи скорее, кто здесь из мужичков добрее», «К Трофиму? Нет. Боюсь и встретиться я с ним», «... ты слышишь лай собак и страшный звук рогов?», «... да то лишь горе, что все ворота на запоре», «... проси скорей Степана — мужик предобрый он», «Ну, плохо ж!», «Что ты посеял — то и жни».

Таблица 1.

Распределение фраз персонажей по ролям

<i>Рассказчик</i>	<i>Волк</i>	<i>Кот</i>

В качестве *коммуникативно-ориентированных* проблемных ситуаций по РЖЯ можно рассматривать следующие задачи.

Задача 1. Определите истинность или ложность высказывания: 1. Кот посоветовал волку обратиться за помощью к Климу. 2. Волк хотел спрятаться в деревне, потому что за ним гнались охотники. 3. Кот не хотел помочь волку. 4. Все жители деревни были рады помочь волку спастись от охотников. 5. У Демьяна волк украл барана. 6. Степан спрятал волка от собак.

Задача 2. Переведите предложения на РЖЯ: 1. За волком гнались охотники и собаки. 2. Волк попросил помощи у кота. 3. Кот пожалел волка и сказал ему идти к Степану, Демьяну и Трофиму. 4. Волк украл у мужчин барана, ягненка, козленка и теленка. 5. Волк сам был виноват, что ему никто не помог.

Задача 3. Перескажите основное содержание басни в трех предложениях на РЖЯ.

Проблемные задачи *лингвистически-поискового* характера могут быть представлены заданиями на поиск конкретного жеста или словосочетаний при просмотре басни. Так, заданием на первый просмотр может стать задача: Посмотрите басню и скажите, употреблялись ли в ней жесты ДЕДУШКА, ЛЕС, ДЕРЕВНЯ, ЖЕНЩИНА, СПАСАТЬ, БЕДА, ДОМ, ЗАБОР, ДРУГ, ДОБРЫЙ, СВИНЬЯ, ВРАГ, СОБАКА, ЖДАТЬ, ПРОСИТЬ, ВЕСНА, ЗЛИТЬСЯ/СЕРДИТЬСЯ, СЕРЫЙ, БОЯТЬСЯ, УБИВАТЬ, ЗАЩИТА, ВИНА.

Заданием для второго просмотра может выступать поиск жестов по дефинициям. Обучающимся предлагаются дефиниции слов-жестов, по которым им необходимо вычленив употребленные в басне жесты и дать их перевод, например:

1. Обе руки изображают жест «таяния» перед собой, плавно уходя из «конфигурации 5» в «конфигурацию Ж» в разные стороны (ВЕСНА);

2. Обе руки в конфигурации «Н» от подбородка движутся резко вниз (БЕДА);

3. Обе руки в «конфигурации 5», скрестив пальцы, слегка покручивать из стороны в сторону, имитируя ветхий домик (ДЕРЕВНЯ);

4. Рука в «конфигурации А», согнутая в локте, движется несколько раз к талии, ударяя сбоку по ребрам и одновременно прокручивая кулак на себя (ДРУГ);

5. Обе руки в «конфигурации Ч» резко движутся от губ вперед и вниз (ВИНА/ВИНОВАТ);

6. Рука в «конфигурации А» совершает несколько круговых движений в области груди (СЕРДИТЫЙ/ЗЛОЙ);

7. Обе руки в «конфигурации В», обращенные ладонями вверх, резко прикладываются стороной мизинцев с боков под грудную клетку (ЖИТЬ).

Поисково-игровые проблемные ситуации, чаще всего применяемые на начальном этапе обучения дисциплине, направлены на формирование у обучающихся креативности и развитие различных типов мышления [6]. Так, с целью устранения трудностей в процессе просмотра известной басни или сказки на РЖЯ преподаватель жестами может описать главных действующих персонажей (волк, лиса, заяц, петух, бык, медведь, осел и т. д.) и попросить обучающихся перечислить их и догадаться, о какой басне/сказке пойдет речь в видео.

На более позднем этапе обучения по теме «Внешность человека» можно создать слайд с фотографиями известных людей (Рис. 2) и по описанию преподавателя идентифицировать медийную личность, а затем каждому обучающемуся предложить самостоятельно выбрать и описать жестами внешность одной знаменитости (допускается выбор любого человека, а не только из представленных на слайдах) и описать ее с максимальным учетом особенностей внешности, одежды, манеры поведения и характера.

Рис. 2. Идентификация личности

Таким образом, применение проблемного подхода на практических занятиях по дисциплине «ОРЖЯ» будет способствовать повышению мотивации обучающихся к изучению жестового языка, формированию и развитию их когнитивных и творческих способностей, таких как восприятие, прогнозирование, анализ и синтез материала. Интегрирование проблемного обучения и его элементов в традиционную методику преподавания РЖЯ поможет курсантам и слушателям образовательных организаций системы МВД переосмыслить имеющийся у них жизненный опыт, развить умения самостоятельного получения нового знания, а также сформировать навыки выстраивания диалогического общения с инвалидами по слуху посредством дактильного и жестового языка.

Список использованной литературы:

1. Павлова Л.В. Реализация проблемного подхода в обучении иностранным языкам в парадигме новых ФГОС / Л.В. Павлова, Ю.Л. Вторушина, Ю.В. Барышникова // Современные проблемы науки и образования. — 2018. — № 3 [Электронный ресурс]. — URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=27546> (дата обращения: 01.07.2022).
2. Селевко Г.К. Инновационная теория предпрофильного обучения / Г.К. Селевко, О.Ю. Соловьева // Педагогический журнал Башкортостана. — 2009. — № 1 (20). — С. 51–76.
3. Зимняя И.А. Самоконтроль как компонент речевой деятельности и уровни его становления / И.А. Зимняя, И.И. Китросская, К.А. Мичурина // Иностранные языки в школе. — 2012. — № 8. — С. 47–53.
4. Махутова Г.М. Проблемные ситуации в обучении иноязычному общению студентов: Дис. ... канд. пед. наук. — М., 2013. — 184 с.
5. Басни Крылова и рассказы Чехова выпустили на русском жестовом языке [Электронный ресурс]. — URL: <https://www.asi.org.ru/news/2021/06/30/basni-krylova-i-rasskazy-chehova-vypustili-na-yazyke-zhestov/>
6. Цетлин В.С. Реальные ситуации общения на уроке // Иностранные языки в школе. — 2000. — № 3. — С. 24–26.

Нестерова В.Е.,

шет тілдері кафедрасының аға оқытушысы

(Ресей ІІМ Орал заң институты, Екатеринбург қ., Ресей Федерациясы,

e-mail: karaelan@mail.ru)

Орыс ым-ишара тілі бойынша практикалық сабақта проблемалық оқыту технологиясын іске асыру

Аннотация. Мақалада проблемалық оқыту технологиясы мен оның элементін «орыс ым-ишара тілінің негізі» пәнін оқытудың дәстүрлі әдістемесіне біріктіру мәселесіне арналған. Ресей ІІМ жүйесінің білім беру ұйымында қара бидайды оқытудың дәстүрлі әдістемесі дактилдеу дағдысын, калькуляциялық және ым-ишара тілінде монологиялық және диалогтік сөйлеу дағдысын дамытуға, сондай-ақ курсанттар мен тыңдаушыларда тікелей және кері аударманы жүзеге асыру үшін қажетті лексикалық-грамматикалық дағдыны қалыптастыруға ықпал ететін өнімді және нәтижелі жаттығуға негізделген. Практикалық сабақта проблемалық оқыту принципін қолдану проблемалық жағдайды тиімді шешуге бағытталған студенттердің белсенді дербес іс-әрекетіне ықпал етеді, нәтижесінде кәсіби білімді, дағдыны шығармашылық игеру және танымдық қабілетін дамыту жүреді.

Негізгі сөздер: орыс ым-ишара тілі, проблемалық оқыту, технология, интеграция, тұлғаға бағытталған тәсіл, когнитивті даму, полиция.

V.E. Nesterova,

*Senior lecturer of the Department of the foreign languages
(Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia,
Ekaterinburg, e-mail: karaelan@mail.ru)*

Implementation of the Problem-based Teaching Technology in the Russian Sign Language Practical Classes

Annotation. The article is devoted to the issue of integration of the problem-based teaching technology and its elements into the traditional methodology of training the discipline «The Fundamentals of the Russian Sign Language». The traditional methodology of the RSL teaching in educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Russia is based on reproductive and productive exercises that contribute to the development of dactylology skills, the ability of monologue and dialogic speech realization in the tracing and sign language, the formation cadets' lexical and grammatical skills necessary for the im-

plementation of direct and reverse translation as well. The application of the principle of problem-based teaching in practical classes will contribute to the students' active independent activity aimed at effective resolving problem situations, resulting in creative mastery of professional knowledge, skills and development of cognitive abilities.

Keywords: Russian sign language, problem-based teaching, technology, integration, student-centered approach, cognitive development, Police.

УДК 343.98

Пашута Н.Н.,
адъюнкт научно-педагогического факультета,
подполковник милиции
(Академия МВД Республики Беларусь, г. Минск, e-mail: npashuta30@mail.ru)

Понятие и структура криминалистического обеспечения деятельности подразделений уголовного розыска как органа дознания (по материалам Республики Беларусь)

Аннотация. Статья посвящена исследованию теоретических положений такой криминалистической категории, как криминалистическое обеспечение. Автором определены предпосылки, повлиявшие на зарождение указанной категории, отмечены исследователи, внесшие значительный вклад в её развитие. В статье проведен анализ подходов ученых на понятие и структуру криминалистического обеспечения, в результате чего сделан вывод о том, что единство взглядов в научных кругах отсутствует. Данные обстоятельства позволяют отметить, что процесс формирования понятия криминалистического обеспечения на сегодня не закончен. На основании проведенного анализа подходов к определению понятия и структуры данной криминалистической категории предложено авторское определение криминалистического обеспечения деятельности подразделений уголовного розыска как органа дознания.

Ключевые слова: криминалистика, криминалистическое обеспечение, внедрение, уголовный розыск, дознание.

Одним из направлений деятельности органов внутренних дел (далее — ОВД) в целом и уголовного розыска (далее — УР), в частности, является выполнение задач уголовного процесса, изложенных в статье 7 Уголовно-процессуального кодекса Республики Беларусь (далее — УПК). Объясняется это тем, что территориальные ОВД, выступая в качестве органа дознания в уголовном процессе, наряду с оперативно-розыскной осуществляют и уголовно-процессуальную деятельность. В последнем случае они призваны осуществлять:

- прием и рассмотрение заявлений и сообщений о совершенном, совершаемом и готовящемся преступлении;
- проведение проверки по заявлениям или сообщениям о преступлениях против личности (жизни и здоровья, половой неприкосновенности или половой свободы, личной свободы, чести и достоинства граждан, в том числе убийств, тяжких телесных повреждений, изнасилований с покушениями и других), против собственности (разбойных нападений; грабежей; краж личного имущества граждан; краж из жилищ, квартир и частных домов; мошенничеств, вымогательств; поджогов; угонов транспортного средства и других), по розыску исчезнувшего лица и т. д. [1].
- принятие решений по проведенным проверкам в соответствии со статьей 174 УПК;
- производство неотложных следственных и других процессуальных действий по уголовным делам с целью установления и закрепления следов преступления;
- осуществление следственных и иных процессуальных действий по поручениям следователя, а также по указаниям и поручениям прокурора;
- принятие необходимых мер в целях установления похищенного имущества и имущества, которое подлежит или может подлежать аресту в соответствии со статьей 132 УПК.

Согласно статистическим данным, полученным в информационном центре Министерства внутренних дел Республики Беларусь (далее — ИЦ МВД Республики Беларусь), сотрудниками подразделений УР за 2021 г. рассмотрено 40 % от всех зарегистрированных заявлений и сообщений о преступлениях. В 45,9 % случаях по рассмотренным заявлениям или сообщениям о преступлениях принято решение об их передаче по подследственности, в том числе для принятия решения о возбуждении уголовного дела. В иных случаях приняты решения об отказе в возбуждении уголовного дела (51,1 %), а также о прекращении проверки по преступлениям частного обвинения. Данный факт указывает на то, что от качества проведенного сотрудниками УР первоначального разбирательства в дальнейшем будут зависеть перспективы раскрытия и расследования преступления, а соответственно реализация принципа неотвратимости наказания за совершенное преступление.

Отдельно необходимо отметить, что от всех принятых сотрудниками УР решений об отказе в возбуждении уголовного дела в 10 % случаев постановления об отказе в возбуждении уголовного дела отменены прокурором (из которых в 10,3 % случаях в последующем принято решение о возбуждении уголовного дела) для проведения дополнительной проверки, а в некоторых случаях (3,3 %) с одновременным возбуждением уголовного дела.

Отмена прокурором постановления об отказе в возбуждении уголовного дела связана как с появлением новых обстоятельств по заявлению или сообщению о преступлении, так и с неприятием сотрудниками УР надлежащих мер по всестороннему, полному и объективному исследованию обстоятельств, содержащихся в материалах проверки, что препятствует получению достаточности данных, указывающих на признаки преступления.

Анализ правоприменительной практики проведения проверки по заявлению или сообщению о преступлении свидетельствует о том, что проблемные вопросы в указанной деятельности сотрудников подразделений УР с позиций предмета криминалистики связаны с:

- неприменением технико-криминалистических средств, приемов и методов для обнаружения, фиксации и изъятия следов, предметов (объектов), имеющих значение для установления всех обстоятельств проверяемого события (в основном они используются для фотофиксации хода и результатов следственных действий);
- различного рода тактическими аспектами (неправильная оценка ситуаций, складывающихся на момент рассмотрения заявления; поверхностное выдвижение версий и неприятие надлежащих мер по всесторонней, полной и объективной их проверке; отсутствие должного планирования проведения проверки, а также следственных и иных процессуальных действий; ненадлежащее применение тактических приемов при производстве разбирательства в целом, а также следственных и иных процессуальных действий; не в полном объеме проводятся организационно-тактические мероприятия по обеспечению благоприятных условий осуществления следственных и иных процессуальных действий; ненадлежащим образом фиксируются ход и результаты следственных и иных процессуальных действий);
- ненадлежащей криминалистической подготовкой и др.

В этой связи полагаем, что для решения названных проблем в деятельности подразделений УР необходимо совершенствование организационного, правового, методического и научно-технического обеспечения уголовно-процессуальной деятельности. Данные обстоятельства указывают на тот факт, что повышение роли криминалистического обеспечения деятельности ОВД как органа дознания в целом и УР, в частности, позволит в значительной степени повысить качество осуществляемой сотрудниками уголовно-процессуальной деятельности, а соответственно, будет способствовать реализации принципов и решению задач уголовного процесса.

Так, обращаясь к понятию криминалистического обеспечения, можно сказать, что оно формировалось поэтапно и претерпевало изменения в процессе развития предмета криминалистики, научно-технического прогресса и развития общества в целом. Основы указанной

криминалистической категории были заложены В.Г. Коломацким в 70-е годы XX века. Значительный вклад в её развитие внесли: Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, А.Ф. Волынский, В.А. Волынский, Г.А. Голубенко, З.И. Кирсанов, А.Ю. Корчагин, В.П. Лавров, М.Ш. Махтаев, В.А. Образцов, П.Т. Скорченко, В.Ю. Сокол, И.В. Тишутина, А.С. Шаталов, А.В. Шмонин, Н.Г. Шурухнов и др.

В Республике Беларусь исследованию криминалистического обеспечения посвящены работы: Б.В. Асаёнка, И.Р. Веренчикова, Г.И. Грамовича, А.Е. Гучка, А.В. Дешука, Т.Ф. Дмитриевой, Е.И. Климовой, В.М. Логвина, Г.Н. Мухина, А.П. Пацкевича, А.С. Рубиса, В.А. Талалаева, В.Б. Шабанова, М.П. Шруба, Г.А. Шумака, А.В. Яскевича и др.

Зарождение категории «криминалистическое обеспечение» обусловлено, с одной стороны, назревшими трудностями в практике борьбы с преступностью, для разрешения которых требовалось совершенствование форм и методов, а также разработка и реализация оптимальных организационных, правовых, научно-технических мер, а с другой — пониманием учеными-криминалистами того, что возникают новые задачи и, соответственно, нужна разработка новых подходов к их решению. Эта необходимость была также подтверждена проведенным в 1969 г. группой ученых исследованием, по результатам которого сделаны выводы о низкой эффективности научных исследований, несмотря на утверждения в СССР о высоких показателях эффективности науки [1, 34].

Отметим, что вопросы внедрения криминалистических рекомендаций в практическую деятельность до 80-х годов прошлого столетия учеными-криминалистами рассматривались крайне редко, полагая, что данные аспекты должны изучаться иными науками, в частности, наукой управления, но никак не криминалистикой [2, 101].

Одним из первых ученых, предпринявших попытку привлечь внимание криминалистов к указанной проблеме, был А.Я. Гинзбург. В 1974 г. он выделил внедрение криминалистических рекомендаций в практику борьбы с преступностью как частную задачу криминалистики, однако данная позиция в кругах ученых-криминалистов не нашла поддержки [3, 171]. Вместе с тем, с конца 70-х годов прошлого столетия в научной и учебной литературе все-таки стал активно использоваться введенный В.Г. Коломацким термин «криминалистическое обеспечение». Данная криминалистическая категория была призвана обеспечить взаимосвязь криминалистической науки с практической деятельностью по борьбе с преступностью.

Несмотря на многочисленность исследований по вопросам криминалистического обеспечения, единство взглядов в научных кругах на его понятие и структуру отсутствует. Кроме того, зачастую представления о криминалистическом обеспечении не совпадают с идеями, заложенными при внедрении данной категории в криминалистику, а мнения ученых об отношении к предмету этой науки бывают диаметрально противоположными.

По данному поводу ученые отмечают, что в науке криминалистике сложилась тенденция подмены сущности криминалистического обеспечения, которая сводится не к деятельности, связанной с организационными формами и методами внедрения и использования уже разработанных в науке технико- и тактико-криминалистических средств, методов и приемов, а также частных методик расследования отдельных видов преступлений, а собственно, к разработке самих криминалистических рекомендаций по расследованию преступлений [4, 11]; [5, 46–50].

Вопросы криминалистического обеспечения рассматриваются с разных позиций: как тождественные с частной криминалистической методикой понятия; в зависимости от элементов системы криминалистического обеспечения (технико-криминалистическое, тактико-криминалистическое и методико-криминалистическое обеспечение); в зависимости от направления деятельности правоохранительных органов (криминалистическое обеспечение оперативно-розыскной деятельности, предварительного следствия, судебного разбирательства, прокурорского надзора и др.). Помимо деятельности правоохранительных органов, кри-

миналистическое обеспечение используется для разрешения задач гражданского процесса, хозяйственного процесса, экологической безопасности и др. Данный факт свидетельствует не только о признании криминалистического обеспечения как научной категории криминалистики, но и возможности ее использования в других отраслях юридических знаний [6, 27].

Относительно понятия криминалистического обеспечения и его структуры научные взгляды условно можно разделить на два направления (школы): школа В.Г. Коломацкого – Р.С. Белкина и школа А.Ф. Волынского – В.А. Волынского. В рамках идей В.Г. Коломацкого, Р.С. Белкина и их последователей криминалистическое обеспечение рассматривается как разработка и предоставление правоохранительным органам криминалистического арсенала, необходимого для предотвращения, выявления, раскрытия и расследования преступлений. В то же время по мнению представителей данного направления, готовность сотрудников правоохранительных органов к осуществлению криминалистической деятельности может сформироваться только через обучение, получение соответствующего образования, освоение методов и практических навыков работы с криминалистической техникой [7, 185].

Согласно позиции ученых данного направления криминалистическое обеспечение представляет собой систему, в которую включены такие элементы как: криминалистическая наука (либо криминалистические знания), криминалистическое образование и криминалистическая техника. Относительно такого элемента криминалистического обеспечения, как криминалистическая наука, Р.С. Белкин делает вывод о том, что более приемлемым является обозначение данного элемента как «криминалистические знания», так как знания составляют содержание криминалистической науки и представляют собой результат познания его закономерностей, составляющих предмет криминалистики [8, 64]. Выделяя в качестве элемента криминалистическую технику, ученые-криминалисты рассматривали ее как совокупность технических средств, необходимых для реализации криминалистических знаний и полученных в процессе криминалистического образования умений и навыков по обнаружению, собиранию, исследованию и использованию доказательственной информации для раскрытия и расследования преступлений [9, 70].

Иных взглядов на понятие и структуру криминалистического обеспечения придерживаются представители школы А.Ф. Волынского – В.А. Волынского (Г.А. Голубенко, Э.К. Горячев, К.Е. Демин, С.Н. Есин, В.П. Лавров, В.В. Овдиенкова, П.Т. Скорченко, А.Н. Сретенцев, А.М. Черенков, А.С. Шаталов, А.Я. Эрекаев и другие), которые определяют криминалистическое обеспечение как деятельность по формированию условий постоянной готовности к эффективному использованию криминалистических методов, средств и рекомендаций, а также реализацию такой готовности в повседневной практике в целях раскрытия и расследования преступлений.

Определяя структуру криминалистического обеспечения, представители школы А.Ф. Волынского – В.А. Волынского отмечают, что изначально криминалистическое обеспечение канцентрировалось на проблемах повышения эффективности использования криминалистической техники, получивших развитие в рамках технико-криминалистического обеспечения. Вместе с тем, позднее ученые акцентировали внимание на том, что криминалистическое обеспечение касается всех разделов криминалистики, так как в своей повседневной деятельности по раскрытию и расследованию преступлений правоохранительные органы используют не только криминалистическую технику, но и тактические рекомендации по проведению следственных действий, а также методические рекомендации по раскрытию и расследованию отдельных видов и групп преступлений [10, 62]; [11, 20–21].

Мы придерживаемся мнения указанных ученых и считаем, что для успешного раскрытия и расследования преступлений, помимо криминалистических знаний применения криминалистической техники, требуются криминалистические знания и в области тактического и ор-

ганизационно-методического обеспечения. На наш взгляд, данные категории не только не противопоставимы, а наоборот, взаимосвязаны друг с другом.

Таким образом, представители данного направления криминалистического обеспечения представляют в виде таких элементов, как: технико-криминалистическое, тактико-криминалистическое и методико-криминалистическое обеспечение. При этом ученые отмечают, что содержание названных частей криминалистического обеспечения нельзя взаимозаменять с содержанием соответствующих разделов криминалистики, так как это дает повод для дискуссии о состоятельности криминалистического обеспечения как специфического вида деятельности и как самостоятельной научно-прикладной категории [5, 48–49].

Вместе с тем, необходимо отметить, что исследование вопросов криминалистического обеспечения и его элементов представителями школы А.Ф. Волынского – В.А. Волынского осуществляется через критерий готовности, посредством создания правовых, организационных, учебно-методических, научно-технических и иных условий для ее реализации.

Фактически аналогичное мнение о криминалистическом обеспечении высказывают В.М. Логвин и А.П. Пацкевич, которые понимают под ним деятельность сотрудников и подразделений органов внутренних дел, характеризующуюся комплексным решением взаимосвязанных правовых, организационных, материально-технических и учебно-методических задач [12, 4]; [13, 6].

Для создания условий постоянной готовности В.А. Волынский предлагает решение проблемных вопросов, связанных, во-первых, с совершенствованием уголовно-процессуального законодательства и ведомственных нормативных правовых актов (правовых); во-вторых, с совершенствованием организационной структуры экспертно-криминалистических подразделений, форм и методов их деятельности, взаимодействия с иными субъектами (организационных); в-третьих, с повышением уровня технико-криминалистической подготовки субъектов (учебно-методических); в-четвертых, с модернизацией имеющихся и созданием новых технико-криминалистических средств и методов (научно-технических); в-пятых, с улучшением оснащения субъектов, применяющих технико-криминалистические средства и методы (формирование материально-технического обеспечения) [14, 28–29]. По мнению же А.Ф. Волынского, криминалистическое обеспечение реализуется посредством осуществления таких служебных функций криминалистики, как: познавательная, созидательная, образовательная и собственно внедренческая [5, 46–47].

С учетом сказанного полагаем, что основное отличие подходов указанных школ заключается в осуществлении деятельности по реализации условий постоянной готовности правоохранительных органов к использованию криминалистического арсенала в своей повседневной практической деятельности.

Отдельно необходимо отметить, что с позицией о включении таких аспектов «готовности», как: правовое, научное, кадровое, организационное и материально-техническое обеспечение, не соглашались такие ученые, как А.М. Нуждин [15, 65–66], Е.И. Климова [16, 89] и другие, высказывая мнение о том, что такие элементы необходимо отнести к ресурсному обеспечению, и при всей их значимости целесообразно рассматривать в качестве управленческого, организационного обеспечения деятельности по расследованию преступлений либо произвести разделение терминов «общее обеспечение раскрытия и расследования» и «криминалистическое обеспечение расследования преступлений».

В то же время, А.Ф. Волынский на это отвечает, что «... криминалистика обязана сопровождать процесс внедрения предлагаемых ею методов, средств и рекомендаций в следственную практику, способствовать созданию условий их эффективного применения хотя бы потому, что это все является объектом криминалистических исследований» [17, 125].

Предложение ученых связывать криминалистическое обеспечение только с разработкой соответствующих методов, средств и рекомендаций не соотносится с позицией таких ученых,

как Э.К. Горячев, А.В. Сокол [2, 103], М.В. Субботина [18, 75], И.В. Тишутина [11, 11], И.А. Цховребова, В.В. Цховребов [7, 192] и других. По мнению этих авторов, криминалистика, помимо разработки криминалистических методов, приемов и средств раскрытия и расследования преступлений, должна уделять внимание и их внедрению в практическую деятельность. По этой причине учеными предлагается выделить в качестве самостоятельной задачи криминалистики научное обеспечение внедрения в практическую деятельность разрабатываемых ею методов, приемов и средств.

В этой связи, соглашаясь с позицией указанных криминалистов, полагаем, что выделение новой задачи криминалистики позволит привлечь внимание криминалистов к проблеме, требующей комплексного исследования вопросов научного обеспечения внедрения криминалистических рекомендаций в практическую деятельность, что в свою очередь позволит повысить её эффективность.

На первый взгляд, такой подход не соотносится с паспортом специальности 12.00.12 «Криминалистика; судебно-экспертная деятельность; оперативно-розыскная деятельность». Вместе с тем, необходимо сказать, что проблемы в различных сферах жизнедеятельности возникают и существуют вне зависимости от деления науки на специальности, а всегда носят комплексный характер и затрагивают в той или иной степени смежные отрасли знаний [19, 57].

Аналогичная мысль по данному поводу была высказана председателем Высшей аттестационной комиссии Республики Беларусь А.Е. Гучком в интервью изданию «Беларуская Думка», в котором он отметил, что в настоящее время возрастает уровень поставленных задач, в связи с чем предмет исследовательского поля не ограничивается одной специальностью и требует научного поиска на стыке нескольких дисциплин либо привлечения средств и методов иных наук, иногда несмежных [20, 20]. Поэтому, по нашему мнению, изучать и решать проблемы необходимо в комплексе.

Для того чтобы дать определение криминалистического обеспечения деятельности подразделений уголовного розыска, необходимо рассмотреть понятия, составляющие данную категорию. Так, определение «криминалистическое» указывает на связь с наукой криминалистикой, содержание которой составляют криминалистические знания. Слова «обеспечивать, обеспечить» в первом значении означают «снабжать в нужном, достаточном количестве»; во втором значении — «создавать все необходимые условия для осуществления чего-л., делать реально выполнимым» [21, 80].

Вместе с тем, прежде чем, вооружить правоохранительные органы криминалистическими приемами, методами и средствами, позволяющими эффективно и качественно обнаружить, зафиксировать, собрать, исследовать криминалистически значимую информацию и в последующем ее использовать для решения задач уголовного судопроизводства, необходимо пройти этапы создания, освоения, внедрения и применения криминалистических новшеств.

Для увеличения продуктивности системы криминалистического обеспечения опережающими темпами должна развиваться криминалистическая наука. В то же время, разработка криминалистического арсенала без его внедрения и распространения остается лишь научным продуктом, создающим предпосылки для последующей реализации на практике. Важно не только создать криминалистические знания, но и внедрить (предоставить) их для использования в деятельность правоохранительных органов. Данные обстоятельства подтверждаются при изучении значения слова «внедрять» — «вводить, способствовать распространению в быту, в производстве» [22, 304]. В этой связи полагаем, что внедрение можно представить как процесс создания условий для успешного восприятия и использования практикой разработанной криминалистической продукции посредством комплексного решения взаимосвязанных правовых, организационных, научно-технических и учебно-методических аспектов. В

конечном итоге, функционирование и работоспособность системы криминалистического обеспечения будет продуктивной только при условии эффективной работы на каждом этапе.

Принимая во внимание существующие в науке подходы к определению понятия и структуры криминалистического обеспечения, с учетом значения слов «обеспечение, обеспечить» и «внедрять», на наш взгляд, понятие криминалистического обеспечения деятельности подразделений уголовного розыска как органа дознания можно представить как деятельность, характеризующуюся комплексным решением взаимосвязанных правовых, организационных, материально-технических, научных и учебно-методических задач, направленных на формирование условий, позволяющих эффективно и рационально осуществлять обнаружение, фиксацию, изъятие, сохранность, исследование и использование криминалистически значимой информации при проведении проверки по заявлению или сообщению о преступлении, производстве дознания по уголовному делу, а также при осуществлении следственных и иных процессуальных действий по поручению следователя.

В заключение представляется возможным сделать следующие выводы:

- проведенный анализ подходов к определению понятия криминалистического обеспечения позволяет сказать, что процесс формирования содержания этого понятия на сегодняшний день не закончен;
- криминалистическое обеспечение представляет собой сложный многоэтапный процесс, который состоит из следующих этапов: создание арсенала средств борьбы с преступностью, его предоставление, внедрение в правоохранительную деятельность и непосредственно эффективное использование;
- привлечь внимание ученых к проблеме внедрения в практическую деятельность разрабатываемых криминалистикой методов, приемов и средств позволит выделить в качестве самостоятельной задачи криминалистики научного обеспечения внедрения криминалистической продукции;
- криминалистическое обеспечение деятельности подразделений уголовного розыска как органа дознания можно представить как деятельность, характеризующуюся комплексным решением взаимосвязанных правовых, организационных, материально-технических, научных и учебно-методических задач, направленных на формирование условий, позволяющих эффективно и рационально осуществлять обнаружение, фиксацию, изъятие, сохранность, исследование и использование криминалистически значимой информации при проведении проверки по заявлению или сообщению о преступлении, производстве дознания по уголовному делу, а также при осуществлении следственных и иных процессуальных действий по поручению следователя.

Список использованной литературы:

1. Перечень преступлений, подлежащих учету по направлению деятельности УР приводится в приказе МВД Республики Беларусь «О преступлениях, подлежащих учету по направлениям деятельности органов внутренних дел» от 31 марта 2021 года № 92, в редакции приказа от 28 сентября 2022 года № 252.
2. Пенькова О.В. Наукометрические и библиометрические исследования в библиотечной и библиографической теории и практике: Дис. ... канд. пед. наук. — Краснодар, 2002. — 151 л.
3. Сокол В.Ю. К вопросу о понятии криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений // Вестник Краснодарского ун-та МВД России. — 2008. — № 1. — С. 100–105.
4. Белкин Р.С. Курс криминалистики: В 3-х тт. Т. 1: Общая теория криминалистики. — М., 1997. — 404 с.
5. Виноградов А.А. Криминалистическое обеспечение расследования угонов автомобилей: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2018. — 31 с.

6. Волынский А.Ф. Некоторые проблемы реализации социальных функций криминалистики / А.Ф. Волынский, И.В. Тишутина // Вестник Владимирского юридического института. — 2013. — № 3 (12). — С. 46–50.
7. Дешук А.В. Криминалистическое обеспечение расследования хищений в сфере строительства: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2016. — 199 л.
8. Цховребова И.А. Криминалистическое обеспечение расследования преступлений / И.А. Цховребова, В.В. Цховребов // Публичное и частное право. — 2018. — № 3 (39). — С. 184–199.
9. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования: Учебн. для вузов МВД России / Т.В. Аверьянова и др. / Под ред. Т.В. Аверьяновой, Р.С. Белкина. — М.: Новый Юрист, 1997. — 398 с.
10. Криминалистика: Учебн. для вузов МВД: В 3 т. / Т.В. Аверьянова и др. — М.: Академия МВД Российской Федерации, 1995. Т. 1: История, общая и частные теории / Под ред. Р.С. Белкина, В.Г. Коломацкого, И.М. Лузгина. — 279 с.
11. Иванов П.Ю. Порча земли: криминалистическое обеспечение расследования: Дис. ... канд. юрид. наук. — Н. Новгород, 2004. — 173 л.
12. Горячев Э.К. Тактико-криминалистическое обеспечение расследования преступлений / Э.К. Горячев, И.В. Тишутина. — М., 2006. — 128 с.
13. Логвин В.М. Современные возможности криминалистического обеспечения органов уголовного преследования: Лекция. — Минск: Академия МВД Республики Беларусь, 2007. — 56 с.
14. Пацкевич А.П. Криминалистическое обеспечение предварительного расследования. Общая часть: курс лекций. — Минск: Академия МВД, 2011. — 170 с.
15. Волынский В.А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия преступлений. Методологические, организационные, правовые проблемы: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1991. — 212 л.
16. Нуждин А.М. Частная (родовая) криминалистическая теория расследования криминальных банкротств: Монография. — Красноярск, 2006.
17. Климова Е.И. К вопросу о криминалистическом обеспечении расследования преступлений / Е.И. Климова // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики: Сборник статей / Редкол.: Ю.П. Шкаплеров (председ.) [и др.]. — Могилев, 2019. — С. 85–89.
18. Волынский А.Ф. Криминалистическое обеспечение и криминалистическое сопровождение как элементы организации расследования преступлений // Криминалистическое сопровождение расследования преступлений: проблемы и пути их решения: Мат-лы междунаро. науч.-практ. конф., посвященной 110-летию со дня рождения Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, доктора юридических наук, профессора Крылова Ивана Филипповича (Москва, 19 февраля 2016 года). — М.: Академия Следственного комитета Российской Федерации, 2016. — С. 120–126.
19. Субботина М.В. Криминалистические проблемы расследования хищений чужого имущества: Дис. ... д-ра юрид. наук. — Волгоград, 2004. — 421 л.
20. Глушков М.Р. К вопросу о понятии технико-криминалистического обеспечения расследования преступлений // Правда и Закон. — 2021 — № 2 (16). — С. 53–62.
21. Гучок А.Е. Научная работа не должна измеряться объемом написанного // Беларуская думка. — 2022. — № 7. — С. 16–20.
22. Большой академический словарь русского языка / Российская академия наук, Институт лингвистических исследований: В 26 т. Т. 13: О-Опор / Редакторы: Л.И. Балахонова, Л.Е. Кругликова]. — СПб., 2009. — 768 с.

Пашута Н.Н.,
ғылыми-педагогикалық факультетінің адъюнкты,
полиция подполковнигі
(Беларусь Республикасы ІІМ Академиясы, Минск қ., e-mail: npashuta30@mail.ru)

**Анықтау органы ретінде қылмыстық іздестіру бөлімшесінің қызметін
криминалистикалық қамтамасыз ету түсінігі мен құрылымы
(Беларусь Республикасының материалы бойынша)**

Аннотация. Мақала криминалистикалық қолдау сияқты криминалистикалық категорияның теориялық ережесін зерттеуге арналған. Автор осы санаттың пайда болуына әсер еткен алғышартты анықтады, оның дамуына айтарлықтай үлес қосқан зерттеушілер атап өтті. Мақалада ғалымдардың криминалистикалық қолдау тұжырымдамасы мен құрылымы көзқарасына талдау жасалды, нәтижесінде ғылыми ортада көзқарастың бірлігі жоқ деген түйін жасалады. Бұл жағдай криминалистикалық қолдау тұжырымдамасын қалыптастыру процесі бүгінде аяқталмағанын атап өтуге мүмкіндік береді. Осы криминалистикалық категорияның тұжырымдамасы мен құрылымын анықтау тәсілін талдау негізінде анықтау органы ретінде қылмыстық іздестіру бөлімшесінің қызметін криминалистикалық қамтамасыз етудің авторлық анықтамасы ұсынылады.

Негізгі сөздер: криминалистика, криминалистикалық қамтамасыз ету, енгізу, қылмыстық іздестіру, анықтау.

N.N. Pashuta,
Adjunct of the Scientific and Pedagogical Faculty,
Lieutenant Colonel of Militia
(Academy of the Ministry Internal Affairs of the Republic of Belarus, Minsk,
e-mail: npashuta30@mail.ru)

**The concept and structure of forensic support for the activities
of criminal investigation units as a body of inquiry
(based on the materials of the Republic of Belarus)**

Annotation. The article is devoted to the study of the theoretical provisions of such a forensic category as forensic support. The author defines the prerequisites that influenced the origin of this category, and the researchers who made a significant contribution to its development are noted. The article analyzes the approaches of scientists to the concept and structure of forensic support, as a result of which it is concluded that there is no unity of views in scientific circles. These circumstances allow us to note that the process of forming the concept of forensic support is not finished today. Based on the analysis of approaches to the definition of the concept and structure of this criminalistic category, the author's definition of criminalistic support for the activities of the units of the criminal investigation department as an inquiry body is proposed.

Keywords: criminalistics, forensic support, implementation, criminal investigation, inquiry.

A.M. Seraliyeva,

associate professor of the department of Jurisprudence,

Candidate of Legal Sciences

(Abai Kazakh National Pedagogical University,

Almaty c., Republic of Kazakhstan, e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru);

Z.M. Baimagambetova,

senior lecturer of the department of international law,

Doctor of Philosophy (PhD)

(Al-Farabi Kazakh National University, Almaty c., Republic of Kazakhstan,

e-mail: zula_bai@mail.ru);

A.N. Kazyieva,

Senior lecturer of the department of Jurisprudence,

Candidate of Economic Sciences

(Abai Kazakh National Pedagogical University,

Almaty c., Republic of Kazakhstan, e-mail: assel01@mail.ru)

**On the feasibility of introducing the course «digital law»
in the educational programs of higher educational institutions**

Annotation. Based on the conducted research, the authors propose to introduce the course «Digital Law» into the educational programs of higher educational institutions, due to the fact that digitalization, as the main trend of today, penetrates into all spheres of society. In the near future, all legal research in the field of digitalization will be conducted with the help of artificial intelligence, which will bring the work of lawyers to a higher professional level. The purpose of the course is to study the legal regulation of digital data, also it necessary to study the experience of digital in foreign countries.

Keywords: digitalization, law, software products, digital disputes, digital public administration, legal education.

The field of Internet space has been gaining momentum in the last few years. Today the Internet is a part of the life of any person, both in the personal and professional sphere. Most enterprises have long adopted digital circuits and exclusively utilize them in their work. Modern technologies today allow you to perform any actions without leaving home. The possibilities of the Internet environment today are enormous: from making purchases to large transactions. All this is not only an opportunity to simplify their lives for ordinary people but is also a field of activity for committing illegal actions. Most transactions related in one way or another to cash flow funds, as well as the content of the personal data of their rightful owners for their movement, also pass through the Internet space [1, 9].

More than 15 countries of the world are currently implementing national digitalization programs. The leading countries in the digitalization of national economies are China, Singapore, New Zealand, South Korea, and Denmark. China is integrating digital industries with traditional industries in its Internet Plus program, Canada is creating an ICT (Information and Communications Technology) hub in Toronto, Singapore is building a Smart Economy driven by ICT, South Korea is focusing on the development of human capital, entrepreneurship, and dissemination of ICT achievements, while Denmark focuses on the digitalization of the public sector [2].

In the Republic of Kazakhstan, the implementation of the state program is carried out in five key areas: digitalization of economic sectors — the transformation of traditional sectors of the economy of Kazakhstan through the use and implementation of digital technologies; the transition to a digital state — the transformation of approaches to the provision of services and the interaction of the state with citizens and businesses, anticipating needs; Implementation of the digital Silk Road — development of a high-speed and secure infrastructure for the transmission, storage, and pro-

cessing of data, both within the country and to realize the transit potential; development of human capital — transformations covering the creation of the so-called creative society;

the creation of an innovation ecosystem is the creation of conditions for the development of technological entrepreneurship and innovation with stable ties between business, the scientific sphere, and the state [2, 3]. There is already a formed direction of the state on the digitalization of the economy, obtaining public services, etc., and economists have long known the term "digital economy". The widespread intensification of the digital economy development is directly related to services for the provision of online services, online stores, the activities of information sites, and the development of technologies that allow various operations to be carried out online, that is, the digital economy appears as part of the economy, mediated by the Internet in the part that can be formalized into logical schemes and which complements our reality [3]. In the digital economy, the essential factor in production is digital data, the processing of large volumes, and the use of analysis, the result of which can improve the «efficiency of various types of production, technologies, equipment, storage, sale, delivery of goods and services» [4]. As a result of the emergence of a new type of economic activity, the task arose to train personnel for the digital economy. The introduction of digital technologies, the emergence of a digital educational environment, digital tools, and digital traces determine the development of the terminology of digital education. So, following the term «digital economy», other terms related to this type of economic relations, including «digital education», «digital literacy», «digital law», etc., were introduced into wide circulation [4].

Society is also becoming «digitized», as well. And about the law, as the main regulator of all social relations? Here also there are all signs of the transition to the «digit». It would be wrong if the regulated relations themselves went ahead, while the regulator remained in the same positions. Since digitalization is a relatively «new» phenomenon, although it is inevitable, it will still have to be «adapted» to the current realities of our society and state for a relatively long time, therefore, it will remain the object of increased attention among practitioners for a long time. It is crucial that the research of domestic specialists in the area under consideration should be aimed both at studying the experience of other countries (which is primarily being done today), but also, to a greater extent, at the introduction of digitalization in the spheres of society's activities with the obligatory consideration of the specifics and existing problems. That is what caused the relevance of this article [5, 113–114]. An analysis of the literature on digital law shows that there is no unity of views among representatives of legal science. There is also no consistent evidence provided by them about the place of digital law in the system of law, based on which one can definitely claim what type of structural elements of law it should be attributed. On this issue Gorodov Oh.A. derived three main positions [6].

The first position is to recognize the existence of a certain set of rules governing the so-called digital relations, which is not currently a necessary and sufficient condition for the formation of an independent or complex branch of law. According to Tedeev A.A., «digital law is an emerging set of legal norms designed to regulate social relations that are formed in the process of economic and humanitarian (non-economic) use (through digital technologies) of the information environment of global computer networks» [7, 26]. The second position can be represented by the collective opinion of V.S. Belykh and M.A. Egorova: «From the point of view of a systematic approach, digital law today is a complex institution of law that combines legal norms that regulate relations arising in connection with the acquisition, exercise and alienation of digital rights, as well as the use of digital technologies by individuals and legal entities» [8, 40].

The third position seems to continue the tradition of those who deny the existence of branches of law. As rightly noted by V.D. Zorkin, the development of information technologies over the past two decades has led to the formation of a new, so-called digital reality, therefore, «the former legal regulation of various spheres of social life needs significant modernization», «a new law is emerging — «The law of the second modernity», which regulates economic, political and social relations

in the context of the world of numbers, big data, robots, artificial intelligence» [9]. According to Yuzefovich Zh. Yu, digital law is a systemic structure of generally binding rules of conduct that exists in the field of the use of digital technologies and regulates relations arising in connection with the utilization of digital data and/or the use of digital technologies. The regulation system of digital relations should function considering the analysis of problems and features of the implementation of methods for protecting civil rights in the era of digitalization development [10, 40]. Digitalization of various industries and other industries is a catalyst for the growth of economic efficiency indicators [11, 41], respectively, the development of digital law should take place in the following two directions: by forming a set of legal acts regulating digital relations; by introducing norms regulating digital relations in the field of law (information, civil, business, etc.) [12].

The total digitalization of all spheres of life also leads to the risks of unauthorized interference in the economic sphere, as well as the personal life of citizens. This requires taking measures aimed at building an open and secure Internet environment while ensuring the protection of personal data in the digital space. The above updates the research in the field of legal support of the digital environment of trust [13, 21].

The problem of using the achievements of science and technology for criminal purposes is associated with one of the most vital areas of integration processes: the creation of an essentially international and global Internet network that united millions of computers located in different parts of the world. The World Wide Web, which has opened the most possibilities for obtaining and exchanging information, is developing at a very rapid pace. Cybercrime poses the greatest risk to the lives of citizens, businesses, and public administration. In recent months, computer attacks have become especially acute in the light of confrontation and confrontation in the information environment. It is not always possible to resist such cyber attacks, despite all the undertaken measures. So, in mid-September 2022, in its Telegram channel, the Collective Security Treaty Organization announced DDoS attacks and hacking of the official website, which led to a violation of the resource's performance, attempts to make changes to digital data, and their loss [14].

It is necessary to highlight the following factors influencing the growth in the number of cybercrimes.

1. Global computerization of all spheres of society does not increase but reduces the degree of its security.

2. The acceleration of scientific and technological progress increases the likelihood of criminals using purely peaceful technologies as weapons of destruction, and the possibility of their «double» use is often not only unintentional but also not realized by the creators of technology.

3. Terrorism is becoming more and more a special type of information technology. Because, first, terrorists are increasingly using the capabilities of modern information and telecommunication systems for communications and intelligence purposes. Second, today the so-called «cyberterrorism» is becoming a reality. Third, the defining part of terrorist acts aimed at causing material damage and creating a threat to the life and health of people, as well as information and psychological shock, the impact of which on large masses of people creates a favorable environment for achieving terrorist goals [15]. 12 thousand people are exposed to cyberattacks in the world every second, and the damage from cybercrime is more than \$100 billion a year [16].

Also, special attention, confirming the relevance of the study of this issue, is given in the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 407 dated June 30, 2017, which approved the Concept of Cyber Security («Cyber Shield of Kazakhstan») [13]. Therefore, it is necessary to study the course: «Digital Law» in all specialties in higher educational institutions, as it opens up new opportunities for working with a large amount of information.

Considering the objectivity of the digitalization process, as well as the enormous potential for introducing technologies into the legal occupation, it is worth paying attention to the growing importance of legal education, which should provide fundamental cross-sectoral training of profes-

sional personnel. Therefore, it is crucial to constantly update the knowledge offered to students. New approaches are needed in the training of lawyers, allowing future professionals to learn how to correctly formulate a legal position, argue and communicate it publicly, conduct negotiations, and finally, effectively use professional technological tools.

List of used literature:

1. Жолжаксынов Ж.Б., Еспергенова Е.В. Предупреждение уголовных правонарушений, связанных с незаконным оформлением онлайн-кредитов в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 4 (78). — С. 9–13.
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12.12.2017 г. № 827 «Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» (с изм. и доп. по сост. 01.10.2020) (утратило силу) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37168057&pos=5;-108#pos=5;-108 (дата обращения: 17.01.2023).
3. Никулина Т.В., Стариченко Е.Б. Информатизация и цифровизация образования: понятия, технологии, управление // Педагогическое образование в России. — 2018. — № 8. — С. 107–113.
4. Тайсумова Х.В., Саралинова Д.С. Цель цифровизации профессионального образования // Роль цифровой экономики в укреплении экономической безопасности страны: Мат-лы Международ. научно-практич. конф. — Махачкала: АЛЕФ, 2019. — С. 274–278.
5. Золотарев Н.С. Цифровая экономика, цифровое право и государственно-частное партнерство // Цифровые технологии и право: Сборник научных трудов I Международ. науч.-практ. конф. (г. Казань, 23.09.2022) / Под ред. И.Р. Бегишева, Е.А. Громовой, М.В. Залоило, И.А. Филиповой, А.А. Шутовой: В 6 т. Т. 1. — Казань: Познание, 2022. — С. 113–118. EDN: GCUTIC. DOI: http://dx.doi.org/10.21202/978-5-8399-0768-3_2022_1_560
6. Городов О.А. Цифровое право, как подотрасль информационного права // <https://justicemaker.ru/view-article.php?id=7&art=8138> (дата обращения: 17.01.2023).
7. Информационное право: Учебн. для бакалавриата, специалитета и магистратуры / Под ред. М.А. Федотова, А.А. Тедеева и др. — М.: Юрайт, 2019. — 497 с. (автор главы А.А. Тедеев).
8. Цифровое право: Учебн. / Под общ. ред. В.В. Блажеева, М.А. Егоровой. — М.: Проспект, 2020. — 640 с. (авторы параграфа — В.С. Белых, М.А. Егорова).
9. Зорькин В.Д. Право в цифровом мире. Размышление на полях Петербургского международного юридического форума // Российская газета. — 2018. Столичный выпуск № 7578 (115) // URL: <https://rg.ru/2018/05/29/zorkin-zadacha-gosudarstvapriznavat-i-zashchishchat-cifrovye-prava-grazhdan.html>.
10. Юзефович Ж.Ю. Проблема способов защиты гражданских прав в свете развития цифровых правоотношений // Юрист. — 2020. — № 12. — С. 40–45.
11. Ивардава Л.И. Изменение сферы и пределов правового регулирования в условиях цифровой экономики // Безопасность бизнеса. — 2019. — № 1. — С. 39–47.
12. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30.06.2017 г. № 407 «Об утверждении Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстана»)» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407> (дата обращения: 05.12.2022).
13. Камалова Г.Г. Информационно-правовые риски // Цифровые технологии и право: Сборник научных трудов I Международ. науч.-практ. конф. (г. Казань, 23 сентября 2022 г.) / Под ред. И.Р. Бегишева, Е.А. Громовой, М.В. Залоило, И.А. Филиповой, А.А. Шутовой: В 6 т. Т. 1. — Казань: Познание, 2022. — 560 с. EDN: GCUTIC. DOI: http://dx.doi.org/10.21202/978-5-8399-0768-3_2022_1_560
14. В ОДКБ заявили о взломе сайта организации // RT на русском. URL: <https://russian.rt.com/tag/kiber-ataka> (дата обращения: 15.09.2022).
15. Номоконов В.А., Тропина Т.Л. Киберпреступность как новая криминальная угроза // Криминология интернет-пространства. — 2012. — № 1 (24). — С. 45–55.
16. Волеводз А.Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества. — М.: Юрлитинформ, 2002. — 496 с.

Сералиева А.М.,

*құқықтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты,*

*(Абай атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru);*

Баймагамбетова З.М.,

*халықаралық құқық кафедрасының аға оқытушысы, (PhD) философия докторы
(Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: zulabai@mail.ru);*

Казиева А.Н.,

*құқықтану кафедрасының аға оқытушысы,
экономика ғылымдарының кандидаты
(Абай атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: assel01@mail.ru)*

**Жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларына
«Цифрлық құқық» курсын енгізудің орындылығы туралы**

Аннотация. Зерттеу негізінде авторлар жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламасына «цифрлық құқық» курсын енгізуді ұсынады, өйткені цифрландыру бүгінгі негізгі тренді ретінде қоғам өмірінің барлық саласына енеді. Жақын арада цифрландыру саласындағы заңгерлік зерттеулер жасанды интеллект үлесіне айналады, ол заңгерлердің жұмысын жоғары кәсіби деңгейге көтереді, сондай-ақ жоғары оқу орындарының түлектері үшін заңгерлік мансаптың басында бәсекелестікті күшейтеді. Курстың негізгі міндеті сандық ақпаратты құқықтық реттеу, киберқауіпсіздік, компьютерлік құқық бұзушылықтың алдын алу және т. б. мүмкіндігі туралы түсінік қалыптастыру болуы керек.

Негізгі сөздер: цифрландыру, цифрлық құқық, бағдарламалық өнім, цифрлық дау, цифрлық мемлекеттік басқару, заңгерлік білім.

Сералиева А.М.,

*ассоциированный профессор кафедры юриспруденции,
кандидат юридических наук*

*(Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru);*

Баймагамбетова З.М.,

*старший преподаватель кафедры международного права,
доктор философии (PhD)*

*(Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: zula_bai@mail.ru);*

Казиева А.Н.,

*старший преподаватель кафедры юриспруденции,
кандидат экономических наук*

*(Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: assel01@mail.ru)*

**О целесообразности введения курса «цифровое право»
в образовательные программы высших учебных заведений**

Аннотация. На основании исследования авторы предлагают ввести курс «Цифровое право» в образовательные программы высших учебных заведений, так как цифровизация как основной тренд сегодняшнего дня проникает во все сферы жизни общества. В самом ближайшем будущем юридические исследования в области цифровизации станут делом искусственного интеллекта, который выведет работу юристов на более высокий профессиональный уровень, а также усилит

конкуренцию на старте юридической карьеры для выпускников высших учебных заведений. Основной задачей курса должно быть формирование представления о возможностях правового регулирования цифровой информации, кибербезопасности, предупреждении компьютерных правонарушений и т. д. В связи с этим требуется изучение опыта цифрового права зарубежных стран.

Ключевые слова: цифровизация, цифровое право, программные продукты, цифровые споры, цифровое государственное управление, юридическое образование.

УДК 34.09/81'33

Шунякова О.В.,
доцент кафедры иностранных языков,
кандидат филологических наук
(Уральский юридический институт МВД России, г. Екатеринбург,
e-mail: olga.sharkunova@mail.ru

Референциальность речевых моделей в юридическом дискурсе: вопросы теории

Аннотация. Понятие референциальности речевых моделей, функционирующих в юридическом дискурсе, рассматривается автором с позиции его теоретических особенностей. Целью исследования является установление связно-соотносительной природы данного дискурсивно детерминированного лингвистического явления для последующего эффективного употребления в речи сотрудников правоохранительных органов в построении собственного вторичного высказывания в процессе осуществления учебно-профессиональной коммуникации. В статье определяются и представляются дескриптивно параметры связности речевых моделей, описывается их значение и структурные особенности. Статья также нацелена на необходимость репрезентации речевых моделей юридического дискурса, входящего в институциональный дискурс, как структурно-семантической составляющей в предписывающей функции, характерной для профессионального полицейского дискурса с позиции теории.

Ключевые слова: речевые модели, англоязычный юридический дискурс, референциальность, институциональный дискурс.

В настоящий момент явление речевых моделей изучается в языкознании в аспекте лингвистического, лингводидактического, лексического, грамматического, уровневого, а также системного подходов, исследуется состав данного феномена, его роль в институциональном полицейском дискурсе при работе со специальными аутентичными и адаптированными текстами, изучаются их свойства, в т. ч. номинативность, структура. Однако не до конца изученной считаем референциальность речевых моделей (связность и соотнесенность с объектами правовой действительности), следовательно, не до конца изучена связь речевых моделей и явления референтных отношений. Подчеркнем, что определение данной закономерности позволит уточнить теоретическое описание речевых моделей, а также необходимость обращения к речевым моделям как структурно-семантической составляющей юридического дискурса. Корректное понимание референциальности речевых моделей способствует правильному восприятию, усвоению и воспроизведению терминологического аппарата и структуры неадаптированных текстов полицейского дискурса и грамотному построению текстов вторичного высказывания.

Актуальность исследования — изучение референциальности как свойства речевых моделей в институциональном полицейском дискурсе с позиции теории. Проблемой исследования считаем необходимость теоретического описания особенностей функционирования референциальной природы речевых моделей в институциональном полицейском дискурсе как механизма их работы и связно-соотносительного построения. На сегодня данная проблема недостаточно исследована, т. к. связь институционального дискурса и речевых моделей еще мало изучена. Исследование ставит своей целью установление связно-соотносительной природы

дискурсивно детерминированных речевых моделей для последующего эффективного употребления в речи сотрудников правоохранительных органов в построении собственного вторичного высказывания в процессе осуществления учебно-профессиональной коммуникации. Задачи исследования: определить и описать параметры связности речевых моделей в предписывающей функции, их значение и структуру, характерной для профессионального полицейского дискурса с позиции теории. Научная новизна работы состоит в определении параметров связности речевых моделей, их значения и структуры.

Особенности и текстовая интерпретация полицейского дискурса исследовались в аспекте филологии (Е.В. Горбачева, Л.Н. Сидорова, Т.В. Губаева, А.К. Соболева, В.К. Давыденко), юриспруденции (О.Н. Муромцев, В.Д. Карташев, Н.Н. Вопленко, И.А. Грамов, Ю.Г. Ткаченко, А.Ф. Черданцев) через призму структурных возможностей интерпретации речевых структур.

В аспекте создания институционального дискурса речевыми моделями занимались с позиции грамматической связности (Л. С. Выготский, И. Жинкин, А.А. Леонтьев, М.В. Чеканова [9, 77–82], Л.А. Чистович, И. Шлизенгер, Ч. Осгуд, Т.В. Ахутина); с позиции структуры (Н.Д. Арутюнова [1], У.С. Каландаров, Р.А. Эгамов [2, 651–653]); с позиции создания вторичного высказывания на основе первичного текста (И.А. Зимняя, И. Жинкин, В. Пенфильд, М. Халле, А.А. Леонтьев, А.Р. Лурия, Г.Ю. Козловская, Л.С. Цветкова, В. Левелт, Й. Энгелькам, Дж. Кац, Дж. Фодор, Дж. Селфридж, В. Ингве, Н. Джонсон); с связно-номинативной позиции (Н. Хомский, Ю.С. Степанова, Г.А. Золотов, В.Г. Гак, З.Я. Ярцева, Дж. Миллер, И.Р. Гальперин, Т.В. Рябова и др.); с коммуникативно-созидательной (В. Гладров, Е. Которова [3, 27–40],); с позиции институциональной принадлежности и стилистики употребления (Т.В. Шмелева, С.С. Талашманов; И.В. Тубалова, Т.Г. Винокур, М.В. Китайгородская, Кожемякин Е.А. [4, 131–145], Кондратьев П.Б. [5, 67–71], Крапивкина О.А., Непомилов Л.А. [6, 102–105]).

Определимся с теоретическим базисом исследования. Институциональный дискурс, по Е.А. Богачевой [7, 11–17], представлен в т. ч. полицейским и юридическим видами. Актуализация разных типов дискурса происходит в детерминированных условиями правовой действительности коммуникативных ситуациях, связана с проекцией объектов правовой действительности речи в текст, со связью их внутритекстовых принятых либо контекстуальных наименований определенными речевыми моделями и номинативно-терминологическими средствами.

Институциональный полицейский дискурс, по Ю.М. Лотману, М. Фуко, М.М. Бахтину, Н.Д. Арутюновой [1], Т. ван Дейку [8], З.С. Гаррису [9, 1–30], Е.С. Кубряковой [10, 90–93], Е.А. Богачевой [2, 11–17], И.В. Палашевской [10, 535–540], Л.Е. Поповой [11], Л.В. Ступниковой [12, с. 213–220], считаем комплексом знаний и текстов профессионального полицейского и правового характера, существующих в устно, а также зафиксированных в письменной форме, связанных между собой для решения правовых вопросов, имеющих регулятивный и предписывающий характер и соотносённых с правовой действительностью и явлениями социально-правовой и полицейской природы. По И.Д. Зайцевой [13, 36–40], З.С. Гаррису [14, 1–30], данные тексты, включающие номинативные лексические единицы, проецируют объекты правовой реальности, социально-правовые отношения, действия и спектр их возможных последствий, нормы и законодательные акты. Они, будучи связанными с внешними правовыми отношениями и их описаниями, референциальны. Референциальность как качество полицейского дискурса, по Н.Д. Арутюновой, Б. Эбботт, К.С. Доннелану, Ф. Строссону [15, 320–344], показывает отношения объектов правовой действительности, проецируемой на дискурсивную основу посредством типизированных речевых конструкций и входящих в них номинаций-терминов. Выделяем внешнюю и внутреннюю референциаль-

ность правового дискурса, т. е. связь с реальностью правового характера и повторно-номинативную связность самих текстов полицейского дискурса.

Уточним понятие речевых моделей. Речевыми моделями в полицейском дискурсе, согласно мнению И.Д. Зайцевой [5, 36–40], В. Гладрова, Е.Г. Которовой [3, 27–40], У.С. Каландарова, Р.А. Эгамова [6, 651–653], В.Г. Гака, З.Я. Ярцевой, М.В. Чекановой [16, 77–82], считаем институционально, структурно, тематически и стилистически заданные относительно статичные связные языковые референтно-номинативные структуры. Они могут выполнять идентификационную, интродуктивную, референциальную и номинативную [11, 320–344] функции. Они используются для выражения предписаний правового характера с целью совершения правовых действий в рамках общественных отношений, направлены на совершение правовых действий.

Речевые модели позволяют вписать в дискурс номинативные единицы, выполняют связующую функцию, соединяя части текста логически для совершения правовых действий по охране общественного порядка, защите жизни, здоровья и имущества граждан, ведения следственных действий либо совершения иных правовых действий, сопряженных с деятельностью сотрудников полиции, прописанных в федеральных законах об их функционале. То есть, можно говорить о типизации речевых моделей в зависимости от вида полицейского дискурса, а также об их типизации в рамках функциональной направленности.

Эти речевые структуры вписывают в текст необходимые номинативно-лексические единицы, важны с формально-логической позиции, позволяя соединить текст в единую связную и логически понятную структуру. Те или иные речевые модели свойственны определенному виду юридического дискурса. В частности, можно выделить полицейский дискурс (тексты уголовных дел, нормативных актов, законов, регулирующих правовую деятельность сотрудников полиции, документов (в т. ч. рапортов и отчетов), справок и т. д.).

Выделим параметры связности речевых моделей. Их можно условно разделить на внутренние и внешние. К *внешним* мы относим: 1) соотносительность в номинировании объектов полицейского дискурса с объектами юридической действительности и/или их реальными прототипами посредством речевых моделей. Здесь можно выделить прецедентность как аспект референциальности речевых моделей в обозначении объектов юридической действительности как единичных в своем роде либо генерализацию как аспект обозначения целого класса объектов; 2) типизированность структуры описания объекта, которая достигается за счет использования относительно устойчивых структур речевых моделей, характерных для институционального дискурса и его видов. К *внутренним* параметрам можно отнести: 1) директивность наименования и идентифицируемость объекта, т. е. направленность речевых моделей на указание на определённый объект или явление правовой сферы и возможность его отличать от класса подобных; 2) терминологическую обусловленность, т. е. четкое номинирование объектов полицейского дискурса посредством заданных правовыми концептами и правилами их вербально-языковой реализации речевых моделей на уровне слов и словосочетаний; 3) логическое развертывание, которое представляет собой терминологически и грамматически детерминированную систему смыслов речевых моделей на номинативном уровне (слова-термины, словосочетания-термины, устойчивые выражения правового и полицейского дискурса), которую возможно декодировать и интерпретировать.

Опишем самые важные структурные элементы текста, включающие речевые модели. Прежде всего, к ним относим *логические части* любого текста/высказывания: введение с его интродуктивным потенциалом, основную часть как способ семантического развертывания содержания посредством определенных устойчивых выражений, вывод/заключение с его логическими речевыми моделями в обобщающей функции. *Языковыми уровнями* как структурными элементами текста, включающими речевые модели, следует считать лексический (речевые модели, представляющие собой номинации-термины, состоящие из одного или не-

скольких слов, и являющиеся относительно статичными), а также устойчивые типовые речевые модели на уровне предложений, имеющие определенный смысл и функционирующие в определенном наборе контекстов.

Сказанное выше позволяет заключить, что речевые модели априори референциальны, поскольку функционируют в юридическом/полицейском дискурсе. Понимание их связно-соотносительной природы позволяет понимать принципы построения текстов институционального полицейского дискурса (как устного, так и письменного) для эффективного построения вторичного высказывания сотрудников правоохранительных органов в процессе осуществления учебно-профессиональной коммуникации. Знание и корректное оперирование параметрами связности речевых моделей в полицейском дискурсе, четкое понимание их структуры дает включенность обучающегося в профессиональную сферу не только с позиции легкого анализа и, как следствие, запоминания знаний по специальности на иностранном языке, но и знание о том, как строятся учебно-научные и учебно-профессиональные, а также собственно-научные и собственно-профессиональные тексты полицейского дискурса в различных их формах и видах, что позволяет сотруднику полиции не только постоянно совершенствовать свой багаж профессиональных знаний, но и повышать навыки грамотной работы с текстовой информацией на качественно-высоком уровне.

Список использованной литературы:

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. — М., 1990.
2. Каландаров У.С., Эгамов Р.А. Работа с речевыми моделями на занятиях по русскому языку как иностранному // Молодой ученый: международный научный журнал. — 2017. — Ч. VII. — № 3 (137). — С. 651–653.
3. Гладров В., Которова Е.Г. Контрастивное изучение моделей речевого поведения // Жанры речи: международный научный журнал // Саратовский государственный университет. — 2015. — № 2 (12). — С. 27–40.
4. Кожемякин Е.А. Юридический дискурс как культурный феномен: структура и смыслообразование. // Юрислингвистика. — 2011. — № 11. — С. 131–145.
5. Кондратьев П.Б. Лингвопрагматические особенности юридического дискурса (на материале английского языка) // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Филология. Серия: Гуманитарные науки. — 202. — № 1-2. — С. 67–71.
6. Крапивкина О.А, Непомилов Л.А. Юридический дискурс: понятие, функции, свойства // Гуманитарные научные исследования. — 2014. — № 9 (37). — С. 102–105.
7. Богачева Е.А. Юридический дискурс как тип институционального дискурса в английском языке // Язык науки и профессиональная коммуникация. — 2021. — № 3 (4). — С. 11–17.
8. Дейк Т. ван. Язык понимание и коммуникация. Пер.с англ. / Под ред. В.И. Герасимова. — М.: Прогресс, 1989. — 310 с.
9. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е.С. Кубряковой. — М., 1996. — С. 90–93.
10. Палашевская И.В. Функции юридического дискурса и действия его участников // Известия Самарск. научн. центра РАН. — 2010. — Т. 12. — № 5 (2). — С. 535–540.
11. Попова Л.Е. Юридический дискурс как объект интерпретаций (семантичес. и прагматичес. аспект): Дис. ... канд. филол. наук. — Краснодар, 2005. — 166 с.
12. Ступникова Л.В. Сущность и особенности юридического дискурса английского права // Вестник МГЛУ. Серия «Гуманитарные науки». — 2007. — № 519-1. — С. 213–220.
13. Зайцева И.Д. Дискурсивные особенности текстов юридических документов (общая характеристика) // Юрислингвистика. — М., 2010. — С. 36–40.
14. Harris Z.S. Discourse analysis. // Language. — 1952. — No. 28. — P. 1–30.
15. Strawson P.F. On Referring. // Mind. New Series. — 1950. — Vol. 59. — No. 235. — P. 320–344.

16. Чеканова М.В. Модели речевого высказывания // Проблемы современного образования. — 2017. — № 6. — С. 77–82.

Шунякова О.В.,
шет тілдері кафедрасының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
(Ресей ІІМ Орал заң институты, Екатеринбург қ.,
e-mail: olga.sharkunova@mail.ru)

**Құқықтық дискурстағы сөйлеу моделінің анықтамалығы:
теория сұрақтары**

Аннотация. Заңды дискурста жұмыс істейтін сөйлеу моделінің анықтамалық тұжырымдамасын автор өзінің теориялық ерекшелігі тұрғысынан қарастырады. Зерттеудің мақсаты — оқу-кәсіптік коммуникацияны жүзеге асыру процесінде өзінің қайталама мәлімдемесін құруда құқық қорғау органы қызметкерлерінің сөйлеуінде кейіннен тиімді пайдалану үшін осы дискурсивті детерминделген лингвистикалық құбылыстың үйлесімді-салыстырмалы сипатын анықтау. Мақалада сөйлеу моделінің үйлесімділік параметрі анықталады, олардың мәні мен құрылымдық ерекшелігі сипатталады. Сондай-ақ мақала институционалдық дискурста кіретін құқықтық дискурстың сөйлеу моделін теория тұрғысынан кәсіби полиция дискурсына тән нұсқамалық функцияда құрылымдық-семантикалық бірлескен зат ретінде ұсыну қажеттілігіне бағытталған.

Негізгі сөздер: сөйлеу үлгісі, ағылшын тіліндегі құқықтық дискурс, анықтамалық, институционалдық дискурс.

O.V. Shuniakova,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages,
Candidate of Philological Sciences
(Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia,
Yekaterinburg, -mail: olga.sharkunova@mail.ru)

Annotation. The concept of referential speech models functioning in legal discourse is considered by the author from the perspective of its theoretical features. The aim of the study is to establish the coherent and correlative nature of this discursively deterministic linguistic phenomenon for subsequent effective use in the speech of law enforcement officers in the construction of their own secondary utterance in the process of educational and professional communication. The article defines and presents descriptively the parameters of the connectivity of speech models, describes their meaning and structural features. The article is also aimed at the need to represent the speech models of the legal discourse included in the institutional discourse as a structural and semantic component in the prescriptive function characteristic of professional police discourse from the standpoint of theory.

Keywords: speech patterns, English-language legal discourse, referentiality, institutional discourse.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ INTERNATIONAL COOPERATION AND FOREIGN EXPERIENCE

ӘОЖ 343.985 (574)

Касымов Т.Б.,

*магистрант, әділет майоры
(e-mail: timur_kasymov_89@mail.ru);*

Мухамеджанов Е.О.,

*жедел-ізвестіру қызметі кафедрасының бастығы,
(PhD) философия докторы, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: 19erjan_muhamedjan.81@mail.ru);*

Уакасов Д.А.,

*ғалым хатшы, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор,
полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: udosa@inbox.ru)*

Еуропаның дамыған елдерінде қолданылып жатқан пенитенциарлық жүйенің динамикалық қауіпсіздігі: түсінігі және енгізу мәселесі

Аннотация. Мақалада XX ғасырдың аяғынан бастап бірқатар дамыған Еуропа елінің пенитенциарлық мекемесіне енгізілген динамикалық қауіпсіздік тұжырымдамасы талданады. Бұл ұғым Қазақстан Республикасы мен ТМД кейбір елінің пенитенциарлық жүйесіне де біртіндеп енгізілуде. Жалпы алғанда, динамикалық қауіпсіздік посткеңестік елдер үшін роман болып саналса да, аталған тұжырымдама шеңберінде қолданылатын көптеген іс-шара ұзақ уақыт бойы ТМД елдерінде қолданылып келе жатқанын атап өткен жөн. Бірақ динамикалық қауіпсіздікті тиімді пайдалану үшін іс-шара атауын өзгерту немесе оларды латын тілінен қазақ немесе орыс тілдеріне аудару ғана емес, сонымен қатар түзеу мекемесінің жұмысына көзқарасты қайта қарау және персонал және сотталғандармен (тұтқынмен) қарым-қатынаста жаңа тәсіл құру қажет.

Негізгі сөздер: қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесі; ҚАЖ мекемесінің (түрме) қауіпсіздігі; түрмедегі динамикалық қауіпсіздік; физикалық, рәсімдік және динамикалық қауіпсіздік; жедел-ізвестіру және режимдік қызмет; шетел түрмесіндегі жедел қызмет; пенитенциарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің құқықтық негізін жаңғырту; ТМД.

Ауыр және аса ауыр қылмысы үшін сотталғандардың түрме контингентінің үлкен үлес салмағы, сондай-ақ экстремистік идеологияны ұстанушылар қатарынан қамаудағылар санының өсуі, оның ішінде қақтығыс аймағында жауынгерлік тәжірибесі бар адамдар қауіпсіздік қатерін ерте тану мәселесін өзектендіреді.

Бұл ретте қамаудағылармен жұмыс істеудің ең төменгі стандартты ережесін сақтау мәселесі стратегиялық маңызды болып табылады [1]. Қарастырылып отырған мәселені шешудің бір нұсқасы — дамыған Еуропа елдерінде енгізіліп жатқан динамикалық қауіпсіздік тұжырымдамасын негізге алу.

Динамикалық қауіпсіздік (dynamic security) терминін 1985 жылы Ұлыбритания түрмесіндегі XX ғасырдың 70-80-жылдарындағы жаппай толқудың нәтижесінде Ұлыбританияның түрме әкімшілігінің бұрынғы директоры Ян Дунбар енгізген болатын, ол бағынышты қызметтің жұмысына прогрессивті идея енгізу арқылы өте танымал болған.

Оның көзқарасы бойынша, динамикалық қауіпсіздік «қарым-қатынас пен индивидуализмді жоспарланған (және пайдалы) іс-әрекетте біріктіруді білдіреді, егер мекемеде қауіп-

сіздіктің максималды және минималды деңгейі болса, нәтижесінде түрмедегі тәртіп икемді және жақсы жағдайда болады».

Негізгі назар қызметкерлерге және сотталғандарға жеке тұлға ретінде қарауға, сонымен қатар «сотталған персонал» әділ және сыпайы қарым-қатынасқа бағытталуы керек. Бұл физикалық немесе процедуралық шектеу емес. Сотталғандармен қарым-қатынасты дамыту, олардың пайдалы нәрсемен айналысуына жағдай жасау, сенімді және тиімді қарым-қатынас орнату. Аталған іс-шараның нәтижесінде түзеу мекемесінің ішінде «не болып жатқанын білу», яғни жедел жағдайды бақылау әбден мүмкін [2, 233–234].

Іс жүзінде бұл қамаудағылардың қауіпсіздігіне қауіп төндіретін барлық мәселесі туралы өзі айтып беруіне әкеледі және де қызметкерлердің мекемеде пайда болған «ақауды» уақытылы «сезінуге» жол береді.

Еуропалық сарапшылардың ұстанымын талдай отырып, «динамикалық қауіпсіздік» ұғымының көлемі сотталушы мен оның мінез-құлық бағытын және психологиялық, моральдық-этикалық көзқарасын өзгертуге бағытталған сенімді қатынас құру және қолдау болып табылатыны, сондай-ақ мекеменің барлық қызмет түрін қамтитыны туралы шешімге келуге болады.

Осылайша, динамикалық қауіпсіздікті кәсіби этикаға негізделген қамаудағылармен күнделікті қарым-қатынас пен өзара әрекеттесуді сақтау басымдыққа ие жұмыс тұжырымдамасы мен әдісі деп түсінуіміз қажет.

Бұл тұжырымдаманың мақсаты — сотталушыны түсіну және оның мінез-құлқының ықтимал тәуекелін бағалау, сондай-ақ қауіпсіздік пен тәртіпті қамтамасыз ету, оңалтуға ықпал ету және оны босатуға дайындау.

Пенитенциарлық мекемедегі қауіпсіздікті кең мағынада түсіну керек. Динамикалық қауіпсіздіктің бұл түрін терең зерттеп, оны басқа қауіпсіздік түрімен байланыстыруға болады:

а) физикалық-қозғалысты басқаруға және сотталғандардың қашып кетуіне жол бермеуге арналған қоршаған ортаның барлық элементін қамтиды (архитектура және қабырға, қоршау, арық, түрменің периметрі бойынша патрульдік жолақ, бақылау-өткізу пункті, құлып, тор);

ә) рәсімдік-тінту, телефон арқылы сөйлесу мониторингі, есірткіні қолдануға тестілеуді қоса алғанда, қамаудағыларды бақылауды күшейтуге бағытталған шараның мол тізбесінен тұрады;

б) динамикалық-қауіпсіздікке деген қатерді ерте диагностикалау үшін қажетті ақпарат жинауды көздейтін, оның негізінде персоналдың қырағылығын жетілдіруге бағытталған іс-шара.

Посткеңестік кеңістікте украиналық сарапшы И. Яковец динамикалық қауіпсіздікті сотталушымен оң қарым-қатынасты дамытуға, олардың жұмыспен қамтылуына, олармен сенімді қарым-қатынас орнатуға және тиімді қарым-қатынасқа негізделген бас бостандығынан айыру түріндегі қылмыстық жазаны орындау процесін ұйымдастыру тәсілі ретінде анықтайды. Сотталғандарды ұстау орнында болып жатқан процесс туралы персоналдың хабардар болуына әкеледі. Оның ойынша, динамикалық қауіпсіздікті іске асырудың нәтижесінде қызметкерлер мен сотталғандар арасындағы оң қарым-қатынас, байланыс және өзара әрекеттесу, тиісті ақпаратты жинаудағы кәсіби іскерлік, түзеу мекемесіндегі әлеуметтік климатты түсіну мен жақсарту, беріктік пен адалдық, сотталушының жеке жағдайын қабылдау, оң қарым-қатынас және тиімді ақпарат алмасу жүзеге асырылады [3, 180–187].

И. Яковец батыстық теоретиктер осындай қолайлы қатынастың мүмкін болатын шегін қарастырғанын орынды атап өтеді. Сондықтан персонал мүшелері «Достық, бірақ дос емес» қағидасын ұстануы керек, өйткені керісінше жағдайда олардың «қызметтік емес қатынасқа» ауысу қаупі бар. Бұл көбінесе бұрмаланған түрде түсіндіріледі және қарым-қатынастың ми-

нимумын қолдау қажеттілігі ретінде қабылданады. Бұл біздің мекемеде динамикалық қауіпсіздікті орнатуға кедергі болып табылады.

Қарастырылып отырған тұжырымдаманы түсінбеу дәретхана мен душта бейнекамера орнату арқылы «үздіксіз бейнебақылау» жүйесі аясында барынша физикалық және рәсімдік қауіпсіздікті белгілеу ұсынысымен расталады.

Барлық зерттеуші мұндай мазмұнды аталған тұжырымдамаға салмайтынын айта кету керек. Аталған мәселе бойынша зерттелген дереккөз динамикалық қауіпсіздікті анықтауға басқаша көзқарасты көрсетеді. Атап айтқанда, қауіпсіздіктің осы түрін негізгі антагонисті статикалық қауіпсіздік деп аталады. Яғни құқықтық тәртіпті сақтау үшін материалдық-техникалық алғышарт жасайтын қауіпсіздік. Бұл бейнебақылау камерасы, пост, жарықтандыру құрылғысы, қоршау, есікті ашу/құлыптау режимі, күнделікті жұмыс, тексеру, қоңырау шалу және т.б. Бұл қауіпсіздік құралының жиынтығы кез келген жазаны орындау мекемесінде бар және Еуропа елдерінде сотталушымен жұмыс құралы ретінде қарастырылмайды. Құлыптың сенімділігіне қарай түзету процесті бағалау, бұл — есігінде қандай құлып ілулі тұрғанына қарап, иелердің қонақжайлылығы туралы қорытынды жасау сияқты.

Қылмыстық-атқару қызметіне динамикалық қауіпсіздік идеясының енуіне қарамастан, пенитенциарлық ғылым мен практикада оны қабылдауда айтарлықтай инерция байқалады. Белгілі украин ғалымы Т.А. Денисова пенитенциарлық қызметтің әрбір қызметкерінің бас бостандығынан айыру орынында сотталғандардың пенитенциарлық (түрме) субмәдениетінің теріс көрінісінен мемлекетті, қоғамды және адамды сенімді қорғауды қамтамасыз ете алуы үшін олардың практикалық тәжірибесі, адамгершілігі мен адалдығы, әділдігі мен сенімі болуы туралы императивті талапты практикалық іске асыруды қамтамасыз ету қажет екенін атап өтіп, қоғамның жекелеген әлеуметтік тобы мен қабатының одан әрі криминализациялануын тоқтатуға ықпал етті [4].

Қарастырылып отырған тұжырымдаманы басқаша түсінудің мысалы ретінде Қырғыз Республикасының пенитенциарлық мекемесінде қауіпсіздік жүйесін қамтамасыз ету негізін талдауға болады. Бұл құжатта процедуралық және физикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету шарасы өте маңызды болғанымен де, динамикалық (жедел) қауіпсіздіксіз пенитенциарлық мекеменің жалпы қауіпсіздігі тиісті түрде қамтамасыз етілмейтіні атап өтілген, өйткені мекеменің қауіпсіздігі сотталғандармен қарым-қатынасқа түсу арқылы ақпаратқа ие болу арқылы жедел қызметкердің шұғыл жұмысымен тығыз байланысты. Қауіпсіздікті қамтамасыз етудің осы түрі мекемені күзету жөніндегі статикалық шараға қарағанда анағұрлым сапалы сипатқа ие. Қамаудағылармен үнемі өзара әрекеттесу кезінде жедел қызметкер мекемедегі ағымдағы жағдайды қадағалап, қауіпсіздікке нақты қауіп төндіретін әрекет туралы ақпаратты жинап, талдауы керек. Қызметкерлердің сотталғандармен қарым-қатынасын осындай түрде ұйымдастыру, мекемедегі қашу мен басқа да төтенше жағдайдың алдын алуға мүмкіндік береді. Динамикалық (жедел) қауіпсіздіктің артықшылығы бұл алдын ала немесе алдын алу сипатында, өйткені ол қауіпсіздікке төнетін қатерді алғашқы белгісінен бастап анықтауға мүмкіндік береді [5].

Ресейлік зерттеуші А.А. Павленконың ұстанымы да осыған ұқсас, ол сотталғандармен қарым-қатынастың халықаралық стандартын талдау негізінде қауіпсіздіктің қарастырылған физикалық, процедуралық және динамикалық түрін режимдік қауіпсіздіктің құрамдас бөлігі ретінде анықтайды. Бұл ретте А.А. Павленко режимдік қауіпсіздіктің динамикалық құрамдас бөлігін қамаудағылармен өзара іс-қимыл жасайтын, түрмеде не болып жатқанын білетін және қауіпсіздікке төнетін, қатерді ерте сатысында танитын қызметкерлердің қырағылығы ретінде айқындайды [6, 10-15].

Жоғарыда аталған ұстанымды қалыптастыруға шетелдік сарапшылардың қауіпсіздіктің динамикалық құрамдас бөлігі пенитенциарлық жүйенің физикалық қауіпсіздігін қамтамасыз

ету үшін ресурстық шектеуде маңызды рөл атқаруы мүмкін деген ұстанымы ықпал етті [7], бұл Қазақстан мен посткеңестік елдердің көпшілігі үшін өзекті мәселе болып табылады.

Дәл осы тезис еуропалық түрмеде жасырын жұмыстың болуын растайды. Аталмыш тұжырым К.И. Юдаковпен егжей-тегжейлі қарастырылған [8, 4-14].

Сонымен бірге біз көптеген сарапшының қылмыстық жазаның алдында тұрған мақсат пен міндетті әдістемелік қабылдаудың және оларды орындау жөніндегі қызметтің жоғарыда келтірілген авторлық позициясындағы бұрмалану туралы ұстанымымен келісуге болады деп санаймыз. Аталған тезис жазаны орындаудың негізгі міндеті — жазаны орындау мекемесінде құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету және құқық бұзушылық жасалмайтын жағдай жасау болып табылатынын растайды. Бұл ретте сотталған немесе босатылған адамның жағдайы маңызды емес.

Қоғамда және адамдардың санасында жүретін процесс іс жүзінде қылмыстық-атқару қызметінің алдында тұрған мақсат саласындағы әлеуметтік қатынастың даму логикасына әкеледі. Жазаларды орындаудың қолданыстағы жүйесі біртіндеп өзін-өзі жоққа шығарды және қолайсыз бола бастады.

Динамикалық қауіпсіздік мәселесіне оралсақ, әр ел осы қызмет түрін оған қол жетімді мазмұнмен толықтыратынын көрсету қажет. Мысалы, Швецияның қылмыстық-атқару қызметінің қауіпсіздік бөлімінің директоры Пер Вестберг сотталғандармен жұмыс істеудің көп бөлігі осы адамдар туралы ақпарат жинау туралы екенін түсіндіреді. Ол былай дейді: «Біз олардың бұрынғы қылмыстық өміріне, үкіміне, яғни олар не үшін сотталғанына қарап отырмыз. Біз басқа мемлекеттік құрылыммен ақпарат алмасамыз. Бұл радикализмнің бізге келгеннен бергі дәрежесін анықтау туралы. Біз үшін бұл — қауіпсіздіктің басты мәселесі. Тағы бір нәрсе, бұл — адамдар қылмыстық әлем мен қылмыстық өмір салтын бұзуы үшін біз жүргізетін білім беру бағдарламасы».

Швеция түрмелеріндегі тұтқындар деп аталатын клиентпен жұмыс істеудің негізгі элементі, Пер Вестбергтің айтуынша, олармен қызметкерлердің өте тығыз байланысы. Біз адамның мінез-құлқында, өзін қалай ұстауында, сөйлесуінде болып жатқан өзгерісті көре аламыз. Бұл жүйе «динамикалық қауіпсіздік» деп аталады және клиентпен өте тығыз жұмыс істеуді білдіреді. Қызметкерлер күн сайын бөлімшеде клиентпен сөйлесіп, мүмкін болатын өзгерісті түсінеді [9].

Бірақ осы динамикалық қауіпсіздікті қалыптастыру тәсілінің белгісіздігіне қарамастан, біз сотталғанмен өзара әрекеттесудің негізгі оң тәсілін көрсетуге тырысуымыз қажет:

- өзара әрекеттесудің психологиялық және психологиялық-терапевиялық әдісі (ойын, әңгіме, тест, сессия, семинар);

- сотталғанмен достық қарым-қатынас қалыптастыру. Өзара іс-қимылдың бұл түрінде қызметтің мүддесіне зиян келтіретін қызмет қауіпі бар, бірақ тек статикалық қауіпсіздік әдісін қолданған кезде де осындай шығын бар (сотталғандар заңсыз әрекет жасау үшін қызметкерлермен бейресми қатынас пен байланыс қалыптастыратын жағдай және т. б.);

- ойын, спорт, діни және бос уақыт іс-шарасы. Олардың негізгі мақсаты сотталғанды оқып білу, оның бейресми мүддесі мен ұмтылысын анықтау, сонымен қатар тұлғаның психоэмоционалдық жағдайдың тыныш және еркін күйіндегі жағдайын анықтау. Мақсат: сотталғанды басқа (қылмыстық емес) әрекетке тәрбиелеу.

Осы саладағы мәселе, яғни ПО қызметкерлерінің психологиялық қатынас орнату және оны дамыту ерекшелігін Д.А. Уақасов зерттеген [10].

Жоғарыда аталған уәжді ескере отырып, сотталғандар мен пенитенциарлық қызмет қызметкерлері арасында ыңғайлы, сенімді қарым-қатынас орнату үшін пайдаланылатын құрал көптеген елде ұқсас деген қорытынды жасауға болады. Алайда түрлі елдегі пенитенциарлық қызметтің әртүрлі болатыны айқын. Ең алдымен, сотталғанмен тепе-теңдік жұмысының негізгі ережесі бұзылған әкімшілік мәжбүрлеуге аса назар аудармау қажет, сотталушы-

ның теңсіздігі мен осалдығын басып көрсетпеген жөн. Тек осындай жағдайда ғана сотталғанның әкімшілікке қарай қадам басып, ұсынылған ынтымақтастық нысанын қабылдауы немесе кем дегенде оларды сынап көруі мүмкін. Әйтпесе, сотталған адамға қысым көрсетіп, іс-шараның мәжбүрлігін баса көрсеткен кезде, біз сотталған адамның «жабылып қалуына», шынайы ынтымақтастықтан алыстап, тұтастай алғанда, жасалған жағдайға бейімделуі мен сан қилы айла қолдануына тап боламыз. Сондықтан сотталғанмен жұмыс нәзік, күрделі және жауапты міндет болып табылады.

Осылайша, динамикалық қауіпсіздік — нақты анықталған мазмұны жоқ кең ұғым, ол сотталғанмен жұмыс істеудің жеке тәсіліне негізделеді және түзету іс-шарасындағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесінде сотталғандармен сенімді қарым-қатынас орнатуға ауыстыруға ерекше ден қояды. Оның мақсаты — сотталғанды мінез-құлықтың оң үлгісіне қайта бағдарлау, оны қайта бағалау, сотталушының оңтайлы құндылық көзқарасы мен ондағы криминогендік көрініссіз өмір құруға деген ұмтылысын ояту.

ҚАЖ мекемесінің қауіпсіздігін қамтамасыз етудің қолданыстағы жүйесі мен халықаралық стандартқа сай үздік шетелдік тәжірибе арасында үлкен алшақтық әлі де бар. Аталмыш динамикалық қауіпсіздік тұжырымдамасын негізге алу, Нельсон Мандела ережесін сақтау еліміздің ҚАЖ мекемесінің қауіпсіздігін қамтамасыз етудің қолданыстағы парадигмасын ары қарай жетілдіруге мүмкіндік береді деп санаймыз.

Сонымен бірге жоғарыда айтылғандар динамикалық қауіпсіздік теориясын Қазақстан Республикасының ҚАЖ заңнамасында және практикалық қызметінде іске асыру әдіс-тәсілін әзірлеу тұрғысынан ғылыми-теориялық пысықтауды көздейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Минимальные стандартные правила обращения с заключенными: Правила ООН. 30.08.1955. (adilet.zan.kz/rus/docs/O57000000001).
2. *Dinamic Security: The Democratic Therapeutic Community in Prison*/ Edited by Michael Parker. — London: Jessica Kingsley Publishers, 2006 — Б. 288. (books.google.ru/books?id=MsC8mHx2MSwC&hl=ru&source=gbs_navlinks_s).
3. Яковець І.С. Динамічна безпека в установах виконання покарань як основа профілактики правонарушень // Вісник кримінологічної асоціації України, 2015 — № 3 (11).
4. Денисова Т.А. Покарання: кримінально-правовий, криміналогічний та кримінально-виконавчий аналіз: Монографія. — Запорожжя: КПУ, 2007. — Б. 288.
5. Обзор системы обеспечения безопасности в пенитенциарных учреждениях Кыргызской Республики, 2014. — Б. 44. (unodc.org/documents/centralasia/prodocs/Obzor_sistemy_bezopasnosti.pdf).
6. Павленко А.А. Влияние международных стандартов обращения с осужденными на реформирование режима исполнения лишения свободы // Ведомости уголовно-исполнительной системы. — 2013. — № 2.
7. Справочник по работе заключенных из числа воинствующих экстремистов и предупреждению порождающей насилие радикализации в тюрьмах // Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. — Вена: Отделение Организации Объединенных Наций в Вене, 2017. — Б. 156.
8. Биекенов Н.А., Юдаков К.И. Перспективы организационно-правового развития оперативной службы уголовно-исполнительной системы РК // Ғылым — Наука. — 2021. — № 4 (71).
9. Тюремная система в Швеции: профилактика от радикализации и формирования бандгруппировок (<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx.programid=2103&artikel=6099327>).
10. Укасов Д.А. Особенности установления и развития психологических контактов сотрудниками органов внутренних дел // Қазақстанның ғылымы мен өмірі: Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал. — Астана, 2017. — № 3 (46). — Б. 139–143.

Касымов Т.Б.,
магистрант, майор юстиции
(e-mail: timur_kasymov_89@mail.ru);

Мухамеджанов Е.О.,
начальник кафедры оперативно-розыскной деятельности,
доктор философии (PhD), подполковник полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, г. Костанай,
Республика Казахстан e-mail: 19erjan_muhamedjan.81@mail.ru);

Уакасов Д.А.,
ученый секретарь, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор,
подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: udosa@inbox.ru)

Динамическая безопасность пенитенциарной системы, применяемая в развитых странах Европы: понятие и проблемы внедрения

Аннотация. В статье анализируется внедренная в пенитенциарных учреждениях ряда развитых европейских стран с конца XX века концепция динамической безопасности. Данное понятие постепенно внедряется также и в пенитенциарные системы Республики Казахстан и некоторых стран Содружества независимых государств. Несмотря на то, что в целом динамическая безопасность считается новеллой для постсоветских стран, следует отметить, что многие из мероприятий, которые применяются в рамках указанной концепции, уже давно используются в странах СНГ. Но чтобы выгодно использовать динамическую безопасность, необходимо не только менять названия мероприятий или переводить их с латыни на казахский или русский языки, но и пересмотреть взгляды на работу исправительного учреждения и выстроить новые подходы в обращении с персоналом и осужденными (заключенными).

Ключевые слова: уголовно-исполнительная (пенитенциарная) система, безопасность учреждений УИС (тюрем), динамическая безопасность в тюрьмах, физическая, процедурная и динамическая безопасность, оперативно-розыскная и режимная деятельность, оперативные службы в зарубежных тюрьмах, модернизация правовых основ обеспечения пенитенциарной безопасности.

T.B. Kasymov,
Master's student, Major of Justice
(e-mail: timur_kasymov_89@mail.ru);

Y.O. Mukhamedzhanov,
head of the Department of Operational Investigative Activities,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Lieutenant Colonel
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabybayev, e-mail: 19erjan_muhamedjan.81@mail.ru);

D.A. Uakasov,
Academic Secretary, Candidate of Law, Associate Professor, Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: udosa@inbox.ru)

Dynamic Security of the Penitentiary System Used in the Developed Countries of Europe: Concept and Problems of Implementation

Annotation. The article analyzes the concept of dynamic security introduced in penitentiary institutions of a number of developed European countries since the end of the twentieth century. This concept is also gradually being introduced into the penitentiary systems of the Republic of Kazakhstan and some countries of the Commonwealth of Independent States. Despite the fact that, in general, dynamic security is considered a novelty for post-Soviet countries, it should be noted that many of the measures that are applied within the framework of this concept have long been used in the countries of the Commonwealth

of Independent States. But in order to use dynamic security profitably, it is necessary not only to change the names of events or translate them from Latin into Kazakh or Russian, but also to reconsider the views on the work of the correctional institution and build new approaches in the treatment of staff and convicts (prisoners).

Keywords: penitentiary (penal) system; security of penitentiary institutions (prisons); dynamic security in prisons; physical, procedural and dynamic security; operational-search and security activities; operational services in foreign prisons; modernization of the legal framework for ensuring penitentiary security; commonwealth of independent states.

УДК 343.98

Яскевич А.В.,

профессор кафедры экономической безопасности,

кандидат юридических наук, доцент;

Данькова Т.Н.,

адъюнкт научно-педагогического факультета, подполковник милиции

(Академия МВД Республики Беларусь, г. Минск, e-mail: dankova.tatiana.n@gmail.com)

Типичные следственные ситуации, возникающие на первоначальном этапе расследования злоупотребления властью или служебными полномочиями (по законодательству Республики Беларусь)

Аннотация. В статье уделено внимание криминалистической теории следственных ситуаций. Приведено понятие следственной ситуации и имеющиеся в науке ее классификации. Рассмотрены компоненты, влияющие на формирование и развитие следственных ситуаций. Осуществляется типизация следственных ситуаций первоначального этапа расследования злоупотребления властью или служебными полномочиями в зависимости от источников получения информации о противоправной деятельности и сведений о размере вреда, причиненного в результате нее. Приводится характеристика этих ситуаций относительно их благоприятности к достижению желаемой цели расследования и характеру отношений между участниками относительно их конфликтности. Отмечаются факторы, влияющие на динамику типичных следственных ситуаций первоначального этапа расследования злоупотребления властью или служебными полномочиями.

Ключевые слова: следственная ситуация; злоупотребление властью или служебными полномочиями; методика расследования отдельных видов и групп преступлений; первоначальный этап расследования; программирование расследования.

Криминалистическая теория следственных ситуаций более шестидесяти лет исследуется в криминалистической науке. Рекомендации, разработанные на основе проведенных исследований, успешно применяются в практической деятельности правоохранительных органов. Значительный вклад в развитие теории следственных ситуаций внесли: Р.С. Белкин, А.Н. Васильев, Н.А. Возгрин, Т.С. Волчецкая, В.К. Гавло, И.Ф. Герасимов, Л.Я. Драпкин, Д.В. Ким, А.Н. Колесниченко, В.Е. Корноухов, А.Р. Ратинов, А.Г. Филиппов, Н.П. Яблоков и др.

Следственная ситуация представляет собой сложную, многокомпонентную динамическую систему, анализ и оценка которой позволяет лицу, производящему расследование, принять оптимальные и целесообразные решения по делу. На наш взгляд, наиболее удачное определение следственной ситуации предложил Р.С. Белкин, определив ее как «совокупность условий, в которых в данный момент осуществляется расследование, т.е. обстановка, в которой протекает процесс доказывания» [1, 91].

При всем своем многообразии следственные ситуации могут быть классифицированы по различным основаниям: этапу расследования (исходные (первоначальные), промежуточные и конечные); отношению к достижению желаемой цели процесса (благоприятные (простые) и

неблагоприятные (сложные); характеру отношений между участниками (конфликтные и бесконфликтные), по специфичности (типичные и нетипичные (специфические) и др. [2, 157]; [3, 24–25].

Наряду с классификациями следственных ситуаций необходимо отметить компоненты, влияющие на ее формирование и развитие: осведомленность лица, производящего расследование, об обстоятельствах преступления; наличие доказательств о противоправной деятельности и причастности конкретных лиц к ее совершению; психологическое состояние участников расследования и их взаимодействие между собой; осведомленность лица, производящего расследование, о данных, влияющих на выбор тактического решения и приемов отдельных следственных и иных действий; осведомленность подозреваемого (обвиняемого) о ходе и результатах расследования; наличие противодействия со стороны участников расследования; материально-техническая оснащенность лица, производящего расследование, и наличие в его распоряжении сил и средств для наиболее эффективного расследования уголовного дела и др.

С учетом того, что на формирование следственной ситуации влияют различные компоненты, вариативность которых многочисленна, в криминалистической методике следственные ситуации исследуются относительно критерия типичности, то есть наиболее часто повторяющихся ситуаций, складывающихся по определенной категории уголовных дел. Вместе с тем, выбор основания классификации следственных ситуаций относительно типичности не исключает дополнительной (многоуровневой) классификации по иным основаниям (этапу расследования, благоприятности, конфликтности и др.). На наш взгляд, для методики расследования отдельных видов и групп преступлений, в частности, расследования злоупотребления властью или служебными полномочиями, наибольший интерес представляет разработка типичных следственных ситуаций первоначального этапа расследования. Это обусловлено тем, что этот этап расследования, как правило, самый сложный и трудоемкий, под временным аспектом которого нами понимается период с момента возбуждения уголовного дела до принятия решения о признании лица обвиняемым. Иные основания классификации (благоприятность, конфликтность) целесообразно использовать в качестве факультативных, характеризующих типичные следственные ситуации первоначального этапа расследования уголовных дел рассматриваемой категории.

Отметим, что злоупотребление властью или служебными полномочиями представляет собой умышленное, вопреки интересам службы, совершение должностным лицом из корыстной или иной личной заинтересованности действий с использованием своих служебных полномочий, повлекшее причинение ущерба в крупном размере или существенного вреда правам и законным интересам граждан либо государственным или общественным интересам (ст. 424 Уголовного кодекса Республики Беларусь) [4].

Проведенный нами по специально разработанной программе анализ уголовных дел о злоупотреблении властью или служебными полномочиями позволяет выделить следующие типичные следственные ситуации первоначального этапа расследования:

- материалы, послужившие основанием возбуждения уголовного дела, содержат результаты оперативно-розыскной деятельности по документированию противоправных действий; размер вреда, причиненного преступлением, определен;
- материалы, послужившие основанием возбуждения уголовного дела, содержат результаты оперативно-розыскной деятельности по документированию противоправных действий; размер вреда, причиненного преступлением, имеет ориентировочный характер;
- материалы, послужившие основанием возбуждения уголовного дела, содержат результаты деятельности контролирующих органов (Комитета государственного контроля Республики Беларусь, Министерства финансов Республики Беларусь, Министерства по налогам и сборам Республики Беларусь и др.); размер вреда, причиненного преступлением, определен;

– материалы, послужившие основанием возбуждения уголовного дела, получены в ходе расследования иного преступления, как правило, взяточничества либо хищения путем злоупотребления служебными полномочиями; размер вреда, причиненного преступлением, определен.

Первая типичная следственная ситуация является наиболее благоприятной, в большинстве случаев бесконфликтной и наименее сложной в связи с тем, что факт злоупотребления властью или служебными полномочиями проверялся и документировался в ходе осуществления оперативно-розыскной деятельности, а размер вреда, причиненного преступными действиями, определен проверкой финансово-хозяйственной деятельности, экономической экспертизой либо иным путем. Благоприятность ситуации рассматриваемого типа обусловлена информативностью, а именно, наличием в материалах оперативно-розыскной деятельности и материалах доследственной проверки сведений о личности преступника, иных участниках преступной деятельности, способе совершения преступления, следах преступной деятельности, ее последствий и др. Уровень конфликтности во многом будет зависеть от позиции, выбранной должностным лицом, подозреваемым в совершении преступления, однако анализ судебно-следственной практики свидетельствует о наименьшей степени конфликтности рассматриваемой типичной ситуации. Первоначальная криминалистическая задача в указанной ситуации сводится к закреплению доказательств путем проведения следственных и иных процессуальных действий, которые не были проведены в ходе предварительной проверки либо проведены не в полном объеме.

Вторая типичная следственная ситуация возникает тогда, когда материалы, послужившие основанием возбуждения уголовного дела, содержат результаты оперативно-розыскной деятельности по документированию противоправных действий, но размер вреда, причиненного преступлением, имеет ориентировочный характер. Такая ситуация является нейтральной. Это обусловлено тем, что несмотря на наличие в материалах оперативно-розыскной деятельности, как правило, сведений об обстоятельствах преступной деятельности и ее участниках, подлежащий установлению размер вреда имеет ориентировочный характер (например, в материалах доследственной проверки имеется справка-расчет из организации). В этой связи основной криминалистической задачей рассматриваемой ситуации будет являться изъятие документации организации и назначение проверки финансово-хозяйственной деятельности организации, экономической экспертизы либо определение размера вреда иным путем. Задача закреплению доказательств путем проведения следственных и иных действий, которые не были проведены в ходе предварительной проверки либо проведены не в полном объеме, будет являться дополнительной. Отметим, что динамика рассматриваемой типичной следственной ситуации относительно благоприятности и конфликтности будет зависеть от позиции подозреваемого должностного лица, а также его противодействия осуществлению проверки финансово-хозяйственной деятельности и иным процессуальным действиям. В этой ситуации особую значимость приобретает осуществление оперативно-розыскного сопровождения расследования уголовного дела и документирование действий должностного лица по противодействию расследования либо сокрытию следов преступной деятельности.

В третьей типичной следственной ситуации материалы, послужившие основанием возбуждения уголовного дела, содержат результаты деятельности контролирующих органов (Комитета государственного контроля Республики Беларусь, Министерства финансов Республики Беларусь, Министерства по налогам и сборам Республики Беларусь и др.), размер вреда, причиненного преступлением, определен. Такая ситуация также является нейтральной. Это обусловлено сочетанием благоприятного фактора относительно размера последствий преступной деятельности и неблагоприятного фактора относительно отсутствия материалов оперативно-розыскного документирования противоправной деятельности должностного лица. Первоначальная криминалистическая задача рассматриваемой ситуации сводится

к закреплению следов преступной деятельности путем проведения допросов, очных ставок с целью подтверждения преступной деятельности должностного лица и причинно-следственной связи с наступившими последствиями. Необходимо отметить, что в рассматриваемой ситуации особую значимость будет иметь подготовительный этап к проведению указанных следственных действий, так как в ходе проведения проверки финансово-хозяйственной деятельности у должностного лица, иных участников, в отношении которых необходимо проводить следственные действия, уже, как правило, сформирована линия поведения относительно наступивших последствий и в связи с этим будет отсутствовать благоприятный для достижения целей расследования эффект внезапности. Кроме того, в рассматриваемой ситуации весьма существенное значение имеет оперативно-розыскное обеспечение уголовного дела и проведение дополнительных допросов и очных ставок не только по результатам следственных действий, но и по результатам оперативно-розыскной деятельности.

Последней из выделенных нами типичных следственных ситуаций является ситуация, в которой материалы, послужившие основанием возбуждения уголовного дела, получены в ходе расследования иного преступления (как правило, взяточничества либо хищения путем злоупотребления служебными полномочиями). Характеристика относительно благоприятности и конфликтности отмеченной ситуации будет зависеть от обстоятельств, сложившихся в ходе расследования преступления, из которого выделились материалы, послужившие основанием для возбуждения уголовного дела. Однако в большинстве случаев рассматриваемая ситуация является благоприятной в силу наличия информации об обстоятельствах преступной деятельности, размере вреда, причиненного преступлением, и т. д.

Отметим, что дальнейшая динамика типичных следственных ситуаций первоначального этапа расследования злоупотребления властью или служебными полномочиями во многом будет зависеть от объективных и субъективных факторов. Среди объективных факторов наибольшую значимость, по нашему мнению, будут иметь результаты первоначальных следственных действий, среди субъективных — позиция подозреваемого должностного лица относительно факта преступной деятельности. К типичным позициям, занимаемым подозреваемым должностным лицом на первоначальном этапе расследования, можно отнести следующие:

- должностное лицо признает вину относительно преступных действий и возникших последствий и активно сотрудничает со следствием (дает показания об обстоятельствах преступной деятельности, раскаивается в содеянном, не осуществляет противодействие, готово возместить ущерб);

- должностное лицо признает вину относительно преступных действий и возникших последствий, однако не проявляет активности в сотрудничестве (нейтральное поведение) и, как правило, не противодействует расследованию;

- должностное лицо дает показания об обстоятельствах произошедшего, однако не признает своей вины относительно возникших последствий;

- должностное лицо отказывается от дачи показаний;

- позиция должностного лица не установлена (скрывается, болен, принято решение не допрашивать на первоначальном этапе, а сконцентрироваться на сборе источников доказательств, изобличающих преступную деятельность и т. д.).

Таким образом, на первоначальном этапе расследования злоупотребления властью или служебными полномочиями складывается ряд типичных следственных ситуаций, отличающихся между собой источниками получения информации о противоправной деятельности, сведениями о размере вреда, причиненного в ее результате, а также отличающихся благоприятностью к достижению желаемой цели расследования и характеру отношений между участниками относительно их конфликтности.

Сведения о приведенных типичных следственных ситуациях и их характеристика представляют значимость для повышения эффективности деятельности правоохранительных органов в процессе раскрытия и расследования данной категории дел, а в научном плане — для дальнейшего накопления и развития криминалистических знаний.

Список использованной литературы:

1. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. — М.: Юрид. лит., 1988. — 304 с.
2. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: Учеб. пос. — М.: Высш. шк. М-ва охраны обществ. Порядка СССР, 1967. — 290 с
3. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. — Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. — 163 с.; Филиппов А.Г. Проблемы криминалистики. Избранные статьи. — М.: Юрлитинформ, 2007. — 352 с.
4. Уголовный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]: Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь, 09 июля 1999 г., № 275-З: в ред. от 13.05.2022 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. — Минск, 2023.

Яскевич А.В.,

экономикалық қауіпсіздік кафедрасының профессоры,

заң ғылымдарының кандидаты, доцент;

Данькова Т.Н.,

ғылыми-педагогикалық факультеттің адъюнкты, милиция подполковнигі

(Беларусь Республикасы ІІМ Академиясы, Минск қ.,

e-mail: dankova.tatiana.n@gmail.com)

**Билікті немесе қызметтік өкілеттікті теріс пайдалануды тергеудің
бастапқы кезеңінде туындайтын типтік тергеу жағдайы
(Беларусь Республикасының заңнамасы бойынша)**

Аннотация. Мақалада тергеу жағдайының криминалистикалық теориясына назар аударылады. Тергеу жағдайы туралы түсінік пен ғылымда бар оның жіктелуі келтірілген. Тергеу жағдайының қалыптасуы мен дамуына әсер ететін компонент қарастырылады. Билікті немесе қызметтік өкілеттікті теріс пайдалануды тергеудің бастапқы кезеңіндегі тергеу жағдайы заңсыз қызмет туралы ақпарат алу көзіне және оның нәтижесінде келтірілген зиян мөлшері туралы мәліметке байланысты теріледі. Бұл жағдайдың қажетті тергеу мақсатына қол жеткізуге және қатысушылар арасындағы олардың сәйкестігіне қатысты қатынастың сипатына қатысты сипаттамасы келтірілген. Билікті немесе қызметтік өкілеттікті теріс пайдалануды тергеудің бастапқы кезеңіндегі типтік тергеу жағдайының динамикасына әсер ететін фактор атап өтіледі.

Негізгі сөздер: тергеу жағдайы; билікті немесе қызметтік өкілеттікті теріс пайдалану; қылмыстың жекелеген түрі мен тобын тергеу әдістемесі; тергеудің бастапқы кезеңі; тергеуді бағдарламау.

A.V. Yaskevich,

*Professor of the Department of Economic Security,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor;*

T.N. Dankova,

*Adjunct of scientific and pedagogical faculty, lieutenant colonel of Militia
(Academy of the Ministry Internal Affairs of the Republic of Belarus, Minsk,
e-mail: dankova.tatiana.n@gmail.com*

**Typical investigative situations in that arise at the initial stage
of the investigation of abuse of power or official Authorities
(according to the legislation of the Republic of Belarus)**

Annotation. The article focuses on the forensic theory of investigative situations. The concept of an investigative situation and its classifications available in science are given. The components influencing the formation and development of investigative situations are considered. The typification of investigative situations of the initial stage of the investigation of abuse of power or official authority is carried out, depending on the sources of information about illegal activity and information about the amount of damage caused as a result of it. The characteristic of these situations is given regarding their favorability to achieve the desired goal of the investigation and the nature of the relations between the participants regarding their conflict. The factors influencing the dynamics of typical investigative situations of the initial stage of the investigation of abuse of power or official authority are noted.

Keywords: investigative situation; abuse of power or official authority; methods of investigation of certain types and groups of crimes; the initial stage of the investigation; investigation programming.

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS

УДК 343.711

Абенов Р.Т.,

*докторант факультета послевузовского образования, капитан полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: risha13nur.1986@mail.ru);*

Райбаев Д.К.,

*начальник кафедры общеправовых дисциплин,
доктор философии (PhD), майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: doul_zare4ka@mail.ru)*

Социально-демографический портрет личности преступника, совершающего кражи на железнодорожном транспорте в Республике Казахстан

Аннотация. Авторы рассматривают один из важных криминологических аспектов личности преступника на железнодорожном транспорте. Изучая личность преступника в исследуемой сфере, а также разрабатывая средства и методы предупреждения краж, следует обратить внимание на особенности субъекта, совершающего рассматриваемые противозаконные деяния. Правоприменительная практика правоохранительных органов свидетельствует о том, что исследуемый субъект обладает некоторой устойчивой социально-демографической характеристикой. Целесообразность практического значения данного вопроса обусловлена отсутствием отечественного теоретического анализа в изучении личности преступника, совершающего кражи в исследуемой отрасли хозяйствования. Проведенный анализ позволит в дальнейшем выработать действенные меры по выявлению, раскрытию и предупреждению краж на объектах железнодорожного транспорта в Республике Казахстан.

Ключевые слова: личность преступника, кража, железнодорожный транспорт, человек, преступник, удельный вес.

Личность преступника — понятие составное. Оно образовано из социологического и философского понятия «личность» и юридического — «преступник» [1, 121]. Исследуемая личность в криминологии является носителем причин совершения преступлений, и именно поэтому успешное предупреждение краж на объектах железнодорожного транспорта возможно лишь в том случае, когда внимание будет уделено личности преступника. Проблема ее изучения признана в криминологии одной из центральных и наиболее сложных.

Некоторые ученые полагают, что личность преступника по криминологическим характеристикам необходимо отождествлять с «лицами, совершившими преступления». Так, А.Б. Сахаров считал, что «личность преступника — это совокупность социальных и социально-значимых свойств, признаков, связей и отношений, характеризующих лицо, виновно нарушающее уголовный закон, и в сочетании с иными (неличностными) условиями и обстоятельствами влияющих на его антиобщественное поведение» [2, 5]. По мнению Г.А. Аванесова, «личность преступника определяется как личность человека, виновно совершившего общественно опасное деяние, запрещенное законом под угрозой уголовной ответственности» [3, 13].

Интересной, на наш взгляд, является позиция Ю.М. Антоняна, который полагал, что «личность преступника — это совокупность психологических социально значимых негатив-

ных свойств психики человека, развившихся в процессе многообразных и систематических взаимодействий с другими людьми» [4, 74].

В то же время, А.И. Долгова писала: «...под «личностью преступника» следует иметь в виду «социальное лицо» человека, совершившего преступление. И ничего более» [5, 1].

Вместе с тем, Г.М. Резник в своей работе отмечал: «О личности преступника можно говорить лишь применительно к весьма узкому контингенту лиц, для которых совершение преступлений стало основной, ведущей деятельностью» [6, 29]. Мы разделяем мнение ученого, так как личность преступника — это всего лишь научный факт, инструмент, позволяющий углубиться в изучение причин преступного поведения и преступности. Здесь следует подчеркнуть, что наиболее продуктивным представляется определение личности преступника как совокупности отрицательных, криминогенных качеств личности, которые обусловили (или могли обусловить) совершение человеком преступления [7, 432]. Под криминогенными качествами личности понимается комплекс личностных характеристик, обуславливающий более высокую вероятность преступного поведения соответствующих субъектов [8, 286].

Учитывая изложенное, следует полагать, что общепринятое мнение о том, что личность преступника — это лицо, совершившее общественно опасное деяние, не совсем приемлемо для рассмотрения нашего вопроса. Рассматриваемое понятие носит лишь юридический контекст.

Для нас интерес представляет криминологическая характеристика личности преступника. Ведь, по мнению ряда ученых, «... личность преступника — это система черт, которые в своей совокупности характеризуют лицо, совершившее то или иное преступление, различные стороны и проявления его антиобщественного существования и жизненной практики, и которые прямо или косвенно связаны с подобным антиобщественным поведением человека, обуславливают или облегчают совершение преступления, либо помогают понять причины его совершения» [9, 51].

Железнодорожный транспорт является одним из базовых секторов республики, обеспечивающих функционирование и развитие экономики, ее транспортной системы, удовлетворяя тем самым потребности населения в передвижении. Таким образом, уместно отметить мнение тех авторов, которые полагают, что «...многие преступления, совершаемые на данном виде транспорта, имеют ярко выраженную специфику, обусловленную особенностями самого железнодорожного транспорта, что, в свою очередь, затрудняет их выявление, раскрытие и предупреждение» [10, 87]. В этой связи обоснованно и актуально, на наш взгляд, обратить внимание на личностные особенности лица, совершающего кражи в исследуемой отрасли хозяйствования.

На сегодняшний день подходы к изучению личности преступника многообразны и представлены в различных вариациях. Как справедливо отмечал В.Н. Кудрявцев, «изучение и учет криминологических особенностей личности позволит установить отличие преступников от неправоверных выявить факторы, влияющие на совершение преступлений» [11, 156]. Мы разделяем мнение автора, более того, можно с уверенностью сказать, что личность преступника, совершающего тайное хищение на объектах транспорта, в зависимости от места совершения и объекта посягательства имеет криминологические особенности, свойственные только этому типу преступного элемента.

Изучение личности преступника в криминологии представляет собой группу признаков и свойств. Мнения ученых в этом вопросе различны. К примеру, С.Ф. Милуков изучал «личность преступника с точки зрения демографической, психологической и социально-правовой характеристики» [12, 141]. С точки зрения А.И. Долговой, в изучении важны следующие «личностные стороны: социально-демографические и уголовно-правовые признаки, а также социальные проявления в разных сферах жизнедеятельности, нравственные свойства, психологические признаки, физические (биологические) характеристики» [13, 339]. Интересен и

общеизвестен подход Г.А. Аванесова, который предлагал в изучении личности преступника выделять «социально-демографические, нравственно-психологические и уголовно-правовые признаки» [14, 262]. На наш взгляд, представляется практичным и приемлемым мнение А.Б. Сахарова, который предлагал «изучать личность преступника с точки зрения социально-демографического и уголовно-правового подхода» [15, 28].

Многие ученые под социально-демографическими признаками понимают возраст, пол, семейное положение, образовательный уровень, гражданство, наличие или отсутствие постоянного места жительства, материальное положение, род занятий, жилищно-бытовые условия. В этой последовательности и необходимо их рассмотреть. Возраст человека оказывает влияние на его потребности, определяет круг общения и интересы, а также другие аспекты его жизни. Наряду с этим не стоит забывать, что характер уголовных деяний и их направленность также связаны с возрастной категорией лиц, совершающих такого рода деяния. К примеру, пожилой человек в силу своего возраста не может физически посягать на перевозимые в грузовых вагонах товарно-материальные ценности. Именно поэтому, как отмечал А. Кетле, «возраст, несомненно, является причиной, которая наиболее энергично влияет на развитие или смягчение склонности к преступлению. Эта пагубная склонность кажется развивающейся соразмерно с интенсивностью физической силы и страстей человека» [16, 313].

Интересны статистические данные по кражам, совершенным на объектах транспорта Казахстана в период с 2018 по 2022 годы, показывающие, что лицами до 18 лет исследуемые деяния практически не совершаются (1,6 %). Кражи совершают преступники в более зрелом возрасте. Так, субъекты рассматриваемого преступления в возрасте от 18 до 20 лет составляют 5 %; 21-29 лет – 29,2 %; 30-39 лет – 35,3 %; 40-49 лет – 19,3 %; 50-59 лет – 7,7 %; 60 лет и выше – 1,7 % (табл. 1).

Таблица 1

Сведения о возрасте

Год	Всего	14-17 лет, %	18-20 лет, %	21-29 лет, %	30-39 лет, %	40-49 лет, %	50-59 лет, %	60 лет и выше, %
2018	698	1,4	6,6	31	35,5	17,6	6,6	1,1
2019	558	3,2	5	29,7	34,5	19,3	6,4	1,6
2020	409	0,7	4,8	24,7	36,1	21,7	9,3	2,4
2021	445	1,5	3,3	28,6	34,8	20	9,2	2,2
2022	431	0,7	4,4	30,4	35,5	19	8,1	1,8
Общее кол-во	2541	1,6	5	29,2	35,3	19,3	7,7	1,7

Из приведенных данных мы видим, что большинство краж совершаются лицами от 21 до 39 лет. Отмеченное обстоятельство можно связать с окончательным формированием криминальной личности в этом возрасте, а также с чрезмерными запросами в удовлетворении потребительских нужд, что, в свою очередь, вызывает необходимость в быстром обогащении. Лица рассматриваемого возраста осознанно посягают на чужое имущество. Именно на лиц указанной возрастной группы приходится основная доля совершаемых посягательств на перевозимые грузы.

Как ранее нами отмечалось, статистическая информация отражает довольно низкий удельный вес краж, совершенных несовершеннолетними лицами. Вместе с тем, в проведенных ранее исследованиях на территории России этот показатель имеет довольно высокий удельный вес [17, 94].

Материалы правоприменительной практики правоохранительных и судебных органов свидетельствуют о том, что лицами несовершеннолетнего возраста большинство краж совершается в пассажирских поездах, а также на железнодорожных путях. Как правило, несовершеннолетние при совершении краж посягают на «легкодоступные» предметы преступлений. Так, например в 2018 г. гр. Г. в пути следования пригородного пассажирского поезда № 641 «Защита-Зыряновск» на перегоне станции «Тургусун-Зыряновск» похитил дубленку и меховую шапку, принадлежащую гр. Ш. [18].

Следует отметить довольно низкий удельный вес краж грузов, совершенных лицами рассматриваемой возрастной категории. В основном такие кражи совершаются несовершеннолетними в группе лиц. Так, например, в 2018 г. несовершеннолетние гр. С. и Щ., находясь на железнодорожном перроне станции Тобол, незаконно вскрыли продуктовый киоск, откуда похитили продукты питания и денежные средства [19].

По нашему мнению, отсутствие специальных познаний в области железнодорожного перевозочного процесса, недостаточные навыки не позволяют совершать несовершеннолетним кражи с подвижного состава. Таким образом, учитывая следственную практику, можно сделать вывод о том, что несовершеннолетними, во-первых, кражи в пассажирских поездах в основном совершаются в одиночку и, во-вторых, кражи на недвижимых объектах транспорта и железнодорожных путях совершаются в группе лиц по предварительному сговору.

Другим не менее интересным выводом, сделанным нами, является то, что количество преступлений, совершенных мужчинами, всегда преобладает над аналогичным показателем, совершаемом женщинами. Это не противоречит мнению многих авторов других криминологических исследований. Преступления женщин — редко тяжкие, и почти всегда мелкомасштабные. Так, по мнению ряда ученых, «незначительные кражи, например, в магазинах, и нарушения общественного порядка, вроде публичного появления в нетрезвом виде и проституции, являются типичными женскими преступлениями» [20, 217].

В ранее опубликованных диссертационных исследованиях кражи, совершенные мужчинами в нашей стране, составляли 85,4 %, женщинами — 14,6 % [21, 137]. Аналогичный результат о преобладании мужской категории преступников подтверждают статистические данные по кражам на транспорте — 87,4 %, женская категория составляет — 8,5 % (табл. 2).

Таблица 2

Сведения о гражданстве и половой принадлежности

Год	Всего	Гражданство, %			Пол, %	
		РК	СНГ	Иностранцы граждане	Женский	Мужской
2018	698	98,1	1,1	0,1	7,3	92,7
2019	558	97,3	1,8	0,7	8,2	91,8
2020	409	98,2	1,2	0,2	13,4	86,6
2021	445	98,4	1,1	0,2	6,7	93,2
2022	431	97,4	0,7	0	8,3	68,4
Общее кол-во	2541	97,9	1,2	0,2	8,5	87,4

Из уголовной практики следует, что большинство краж на рассматриваемом объекте нашего исследования женщинами совершаются в пассажирских поездах, в зданиях железнодорожных вокзалов и парках. Обстоятельства совершения краж именно в этих местах объясняется просто — большое скопление людей и удобство совершения краж. Часто предметами таких преступных деяний становятся сотовые телефоны, дамские сумочки, портмоне, денежные средства и т. д.

Довольно интересным аспектом является семейное положение преступников, совершающих кражи на транспорте. Здесь следует отметить, что семья является ячейкой общества, ее основу составляет брак, кровное родство и социальные взаимоотношения между ее членами. Кроме того, наличие семейных отношений у преступников оказывает существенное воздействие на криминогенность личности. Вместе с тем, некоторые ученые считают, что «криминогенное влияние со стороны семьи на личность заключается в стихийном и целенаправленном формировании антисоциальных качеств либо несопротивлению в их формировании [22, 86]. В то же время, В.Н. Кудрявцев писал, что «...коэффициент преступности среди не состоявших в браке почти в два раза выше, чем среди состоявших» [11, 156].

Здесь с сожалением следует констатировать, что официальная статистика не отражает указанные данные в общедоступном формате. Тем не менее, изучение материалов уголовных дел показало, что удельный вес краж, совершенных лицами, состоящими в браке, составил 34 %, а холостыми – 56 %.

Следует подчеркнуть долю лиц, состоящих в гражданском браке – 3 %, и лиц, состоявших в браке, но на момент совершения краж находившихся в разводе, – 7 %. Лица, состоящие в браке, в большинстве случаев склонны совершать кражи по месту работы, то есть в рассматриваемой отрасли транспортной инфраструктуры. Следовательно, у остальных категорий нет определенных предпочтений по месту совершения краж.

Проведенное нами исследование показало низкий образовательный уровень исследуемой личности, совершающей тайное хищение на железнодорожном транспорте. Здесь статистические данные отражают лишь лиц с высшим и средним, средне-специальным образованием. В большинстве случаев кражи на транспорте совершаются лицами со средним, средне-специальным образованием – 89,2 %, а с высшим образованием – 7,6 % (табл. 3).

Таблица 3

Сведения об образовании

Год	Высшее, %	Среднее и средне- специальное, %
2018	7,3	88,8
2019	8,6	87,6
2020	7,8	88
2021	6,5	91,9
2022	7,8	90,4
Общее кол-во	7,6	89,2

Из приведенных результатов исследования следует, что уровень образования играет немаловажную роль при формировании криминогенных взглядов рассматриваемой личности. Сказанное предполагает, что личность с высоким образовательным уровнем, как правило, не имеет нравственных предпосылок к совершению хищений, так как приобретенная специальность является мотивацией к трудовой деятельности. Мы разделяем мнение о том, что «образование внедряет относительно устойчивый и в то же время гибкий способ поведения, закрепляет в сознании принципы адекватного реагирования на требования, существующие в обществе, что помогает человеку соизмерять поведение с собственными личными убеждениями и конкретной опциональной ситуацией, выбирать приемлемую линию поведения» [23, 39].

Далее логично отметить, что уровень образования предопределяет последующий род занятия личности. Так, среди лиц, совершивших кражи на транспорте, преобладают безработные – 69,1 %, рабочие – 13,9 %, учащиеся колледжей и вузов – 1,8 % (табл. 4).

Таблица 4

Сведения о роде занятий

Год	Всего	Рабочие, %	Безработные, %	Государственные служащие, %	ИП, %	Учащиеся, %	
						Школ	Колледжей, вузов
2018	698	14,6	66,7	0,8	0,4	0,5	1,7
2019	558	9,3	73,1	0,1	0,1	0,7	3,2
2020	409	13,9	70,1	0	0,7	0,2	1,9
2021	445	16,1	64,9	0	0,4	0	1,5
2022	431	16,4	71,4	0,4	0,4	0,2	0,2
Общее кол-во	2541	13,9	69,1	0,3	0,4	0,4	1,8

Ранее проведенные исследования в нашей стране показали высокий удельный вес безработных, совершивших кражи – 85,3 %, рабочие составляют 7,2 %, учащиеся – 5 % [21, с.141], что не противоречит полученным нами результатам. Данные, полученные нами, показывают, что исследуемое преступление на транспорте, совершаемые безработными, незначительно ниже общереспубликанского показателя, что связано, как представляется, с особенностями рассматриваемой отрасли хозяйствования. Ведь не каждый преступник способен совершать кражи на объектах транспорта.

Таким образом, социально-демографический портрет преступника, совершающего кражи в исследуемой отрасли хозяйствования, выглядит следующим образом: возраст – 20-39 лет; половая принадлежность – мужчины; семейное положение – холост; образование – среднее специальное; трудовая занятость – безработный.

Список использованной литературы:

1. Плетенева Д.А. Криминология: Курс лекций. — Минск: Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2005. — 121 с.
2. Сахаров А.Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел: Лекция. — М., 1984. — С. 5–7.
3. Личность преступника. — М.: Юрид. лит., 1975. — 13 с.
4. Антонян Ю.М. Личность преступника и движущие силы преступного поведения // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Юриспруденция. — 2015. — № 4. — С. 73–81.
5. Долгова А.И. Криминология. — М. Издательство НОРМА, 2003. — 1 с.
6. Резник Г.М. Криминологическая профилактика и социальное планирование // Вопросы борьбы с преступностью. — Вып. 31. — М., 1979. — 29 с.
7. Иншаков С.М. Криминология: Учебн. — М.: Юриспруденция, 2000. — 432 с.
8. Курс советской криминологии. — М., 1985. — 286 с.
9. Долгова А.И., Коробейников Б.Б., Кудрявцев В.М., Панкратов В.В. Понятия советской криминологии. — М., 1985. — 51 с.
10. Садырбеков А.Ж. Особенности расследования преступлений, совершаемых на железнодорожном транспорте // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2017. — № 2. — С. 86–89.
11. Криминология / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Норма, 2009. — 156 с.

12. Мильков С.Ф. Сравнительная криминологическая характеристика корыстных преступников и дифференциация их наказания // Актуальные вопросы обеспечения сохранности социалистической собственности. — Горький, 1983. — С. 141–142.
13. Криминология: Учебн. для вузов / Под общ. ред. А.И. Долговой. — М., 2005. — 339 с.
14. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика: Учебн. для Акад. МВД СССР. — М., 1980. — 262 с.
15. Сахаров А.Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел: Лекция. — М.: МВШМ МВД СССР, 1984. — С. 26–34.
16. Кетле А. Социальная система и законы, ею управляющие. — СПб., 1866. С.90.
17. Фомин В.В. Предупреждение хищений чужого имущества, совершаемых на железнодорожном транспорте: Дис. ... канд. юрид. наук. — Рязань, 2008. — 48 с.
18. Архив Зырянского районного суда ЕРДР № 187464031000008.
19. Архив Костанайской транспортной прокуратуры ЕРДР № 187833031000014.
20. Flowers R.B. Women and Criminality: The Woman as Victim, Offender and Practitioner. — New York, 1987. — 217 p.
21. Кайбжанов М.Ж. Предупреждение краж в Республике Казахстан: Дис.: ... канд. юрид. наук. — М.: РГБ, 2017. — 44 с.
22. Шестаков Д.А. Семейная криминология: семья – конфликт – преступление. — СПб., 1996. — 86 с.
23. Колесников Р.В., Ильяшенко А.Н. Криминологическая характеристика лиц, совершающих угоны и хищения транспортных средств // Вестник Воронежского института МВД России. — 2010. — № 2. — С. 38–46.

Абенов Р.Т.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
полиция капитаны*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: risha13nur.1986@mail.ru);*

Райбаев Д.К.,

*Жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы, (PhD) философия докторы
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: doul_zare4ka@mail.ru)*

Қазақстан Республикасында теміржол көлігінде ұрлық жасаған қылмыскердің жеке басының әлеуметтік-демографиялық портреті

Аннотация. Авторлар теміржол көлігіндегі қылмыскердің жеке басының маңызды криминологиялық аспектісінің бірін қарастырады. Зерттелетін салада қылмыскердің жеке басын зерттей отырып, сондай-ақ ұрлықтың алдын алу құралы мен әдісін дамыта отырып, қарастырылып отырған заңсыз әрекет жасайтын субъектінің ерекшелігіне назар аудару керек. Құқық қорғау органының құқық қолдану практикасы зерттелетін субъектінің қалыптаспаған әлеуметтік-демографиялық сипатқа ие екенін көрсетеді. Бұл мәселенің практикалық маңыздылығының орындылығы зерттелетін шаруашылық саласында ұрлық жасаған қылмыскердің жеке басын зерттеуде отандық теориялық негізінің болмауына байланысты. Жүргізілген талдау болашақта Қазақстан Республикасы теміржол көлігі объектісіндегі ұрлықты анықтау, ашу және алдын алу бойынша пәрменді шара әзірлеуге мүмкіндік береді.

Негізгі сөздер: қылмыскердің жеке басы, ұрлық, теміржол көлігі, адам, қылмыскер, үлес салмағы.

R.T. Abenov,

*doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education, Police Captain
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabybayev, e-mail: risha13nur.1986@mail.ru);*

D.K. Raibayev,

*Head of the Department of General Legal Disciplines, Doctor of Philosophy (PhD)
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: doul_zare4ka@mail.ru)*

Socio-demographic portrait of the personality of a criminal who commits thefts on railway transport in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The authors consider one of the important criminological aspects of the identity of a criminal in railway transport. Studying the identity of the criminal in the field under study, as well as developing means and methods of preventing theft, it is necessary to pay attention to the characteristics of the subject committing the illegal acts in question. The law enforcement practice of law enforcement agencies indicates that the subject under study has some well-established socio-demographic characteristics. The expediency of the practical significance of this issue is due to the lack of domestic theoretical analysis in the study of the identity of the criminal who commits thefts in the studied branch of the economy. The analysis carried out will allow to develop effective measures for the detection, disclosure and prevention of thefts at railway transport facilities in the Republic of Kazakhstan in the future.

Keywords: criminal identity, theft, railway transport, person, criminal, specific gravity.

ӘОЖ 343

Асабаева А.А.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: assabayeva777@mail.ru)*

Қазақстан Республикасы ІІО (полиция) қызметіндегі сервистік моделінің кейбір мәселесі

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасы Ішкі істер (полиция) органдары қызметінің сервистік моделінің негізгі бағыты қарастырылып, шетелдің тәжірибесі зерделеніп, салыстырмалы түрде ұсынылады. Автор қазақстандық полиция қызметіндегі сервистік модельдің мақсаты, міндеті мен миссиясына тоқталды. Сондай-ақ Батыс елдерінде полиция қызметінің сервистік моделі қалай іске асырылғаны, өз тұжырымдамасы ұсынылғаны зерттеледі. Автор қоғам полиция қызметінде маңызды орын алады деп санайды және қазіргі заманғы қызмет көрсету моделінің басты бағыты қоғаммен дұрыс қарым-қатынас орнату болып табылады. Сонымен қатар жұмыста Қазақстан Республикасы полициясының сервистік моделінің басым бағытына баса назар аударылады.

Негізгі сөздер: полиция, Community policing, ішкі істер органдары, сервистік модель, қоғам, қоғамдық қауіпсіздік, қоғамдық тәртіп, элемент, қағидат.

2020 жылдың 1 қыркүйегінде Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына арнаған Жолдауында: «Барлық озық елде полиция институты сервистік модель негізінде дамып келеді. Біз де мұндай үлгіге көшетінімізді мәлімдедік. Бірақ жұмыс барысында аз ғана нәтижеге қол жеткізілді.

«Жұртқа жақын полиция» қағидаты бойынша жергілікті полиция қызметінің мейлінше тұтас реформасын жасау қажеттігі пісіп-жетілді. Осыған орай учаскелік инспектордың рөліне баса мән берілетін болады.

Учаскелік инспектордың мәртебесін заңнама арқылы арттырып, оның өнімді жұмыс істеуіне мол мүмкіндік берген жөн. Ол азаматтар алдында танымал, қол жетімді әрі беделді болуға, солардың құқықтарын қорғауға тиіс» [1], — деп айтқан болатын.

Қазіргі дамыған мемлекеттердің көбі өзін заңды, зайырлы ел деп жариялайды. Адамның өмірі, құқығы мен бостандығын сақтау басты міндет деп біледі. Қазіргі әлемдік құбылыс мемлекеттің сапалы «цифрланған» жаңа күйге өтуіне күш жұмсалуда. Полиция қызметі де талай реформаға ұшыруда. Соның ішінде әлемдік әдіс — халықпен тығыз байланыста болу, Батыстың тілімен Community policing дейді, бұл әдіс әр елде өзінің менталитетіне сәйкес іске асырылып отыр, қалай болса да осы модель жақсы нәтижесін бергенін ғалымдар дәлелдеп отыр. Қазақстанда «полицияның сервистік моделі» термині өзінің мәні бойынша «қоғамдық-бағдарланған полиция» (полицияның басқа мемлекеттік және қоғамдық ұйыммен бірлесіп қауіпсіздік мәселесін анықтау және шешу бойынша жергілікті қауымдастықпен жұмысы) немесе «клиентке бағдарланған полиция» ұғымымен бірдей қолданылады.

Тарихқа көз жүгіртсек, Community policing-ді құрушы – Роберт Пил (Robert Peel). Қоғаммен қарым-қатынас құру маңызды, тарихи дәстүрді өмірге әкелетін әрқашан қоғаммен қарым-қатынасты сақтау, полиция — жұртшылық, ал жұртшылық — полиция, полиция — бұл өз міндетіне бар назарын аударатын жұртшылықтың өкілдері. Бұл қоғамның әл-ауқаты мен өмір сүруі үшін әр азаматқа жүктеледі [2], — деп 1829 жылы полицияның 9 принципін қолданысқа енгізді.

Қоғамдық полицияның тарихының бастауы да жаппай тәртіпсіздік пен халық өздерін қауіпсіз қоғамда өмір сүріп жатқанын сезінбегендіктен болып отыр. Қоғамдық полиция — әділеттілік, ашықтық, қоғамның мәселесін шешуге бағытталған, қоғамның полицияға сенімін арттыруға, қылмыс деңгейін төмендетуге, халықтың игілігіне жұмыс істейтін жүйе деп тану. Батыста, яғни Нью-Йорк мегаполисінде қазіргі онжылдықта қылмыс саны ең төменгі деңгейде болғанымен, қоғаммен қарым-қатынаста үлкен алшақтық бар дейді зерттеушілер. Бұл зерттеулер 1984 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін Нью-Йорк полициясының қоғамдық полиция моделін әлі күнге дейін эволюциясын қарастырып келеді [3].

Community policing — қоғамдастық полицияның қызметін толықтай қабылдауы мен мақұлдауы деп түсінуге болады. Қоғам полицияны «өзіміз» деп қабылдаған кезде полиция қызметінің әлеуметтік тиімділігі артады. Полицияны жазалаушы орган емес, оны дос және көмекші ретінде көру және қабылдау, ал оның жүйесін қоғамға қызмет ету ретінде анықтау — полиция мен халық арасындағы қарым-қатынасты құрудағы басты міндет болып табылады, ал полицияның қызметін бағалаудың негізгі критерийі — қоғамдық пікір.

Шетелде ұзақ жылдар бойы полиция қоғамның қолдауына мұқтаж болды әрі қоғамға сүйенді. Полиция жүйесі ақпарат алуда, сондай-ақ қылмыстың алдын алуда және тергеу жұмысына керекті мәлімет алу үшін қоғамның алатын орны зор деп біледі. Сондай-ақ қоғаммен бірге жасалған іс-қимыл халықтың полицияға деген сенімін арттырады. Азаматтар қоғамдық қауіпсіздікті сақтау өзіне байланысты екенін біледі [4].

Қазақстан Республикасының ІІО (полиция) қызметінде сервистік модель жобасы жаппай қолданысқа енгізіліп жатқаны мәлім. Сервистік модель ұғымына тоқталып кетсек, полицияның сервистік моделі (әрі қарай — ПСМ) бұл идеология полиция қызметінің ұйымдастырушылық стратегиясы азаматтарға сапалы қызмет көрсету және қауіпсіздік мәселесін шешуге бағытталған қоғаммен бірлескен серіктестігі деген түсінікті береді.

Қазақстан полициясы қызметінің сервистік моделінің миссиясы, мақсаты, міндеті қандай?

Миссия дегеніміз — бір нәрсенің (заттың) бар болуының мақсаты мен мәні, оның болуының себебі [5].

Полиция қызметіндегі сервистік моделінің миссиясы туралы айта отырып, «Қазақстанда полицияның сервистік моделін енгізу не үшін қажет?» деген сұраққа жауап беру керек сияқты.

Полиция қызметінің сервистік моделі — қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі әдісінің бір түрі [6]. Яғни полицияның сервистік моделін енгізудің миссиясы немесе мақсаты — қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету; Полиция жұмысын күштік моделінен қауіпсіз және құқықтық қоғам құру үшін құқық қорғау органдарының азаматтармен өзара іс-қимылының сервистік моделіне көшіру [7].

Қоғамдық қауіпсіздік ҚР 2012 жылдың 6 қаңтарындағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» № 527-IV Заңында [8] ұлттық қауіпсіздіктің барлық түрінің маңыздылығы көрсетілген.

Осы Заңның 4-бабының 1-бөлігіне сәйкес қоғамдық қауіпсіздік дегеніміз – қоғамның тұтастығы мен оның тұрақтылығы қамтамасыз етілетін нақты және ықтимал қауіптен азаматтардың өмірін, денсаулығы мен әл-ауқатын, қазақстандық қоғамның рухани-адамгершілік құндылығын және әлеуметтік қамсыздандыру жүйесін қорғау жағдайы айтылған [9].

Жоғарыда айтылғанды қорыта кетсек, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету азаматтардың әл-ауқатына, мемлекеттің әлеуметтік қамсыздандыру жүйесіне және т.б. тікелей әсер етеді.

Қоғамдық қауіпсіздік — қоғамның экономикалық және әлеуметтік өмір салтына, қоғамдық игілік пен меншікті, қоғамдық институт пен ұйымды, ұлттық әдет-ғұрып пен дәстүрді, өмір сүру ортасы, материалдық және рухани құндылықты қамтиды.

Қазақстан полициясы қызметіндегі сервистік моделінің негізгі және басты бағыты да сол — қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудегі мәселені шешу, қоғамдастықпен тығыз байланыста болу. Сервистік модельді енгізу қазақстандық қоғамның экономикалық және әлеуметтік өмір салтына, азаматтардың әл-ауқатының жай-күйіне және олардың өмір сүру сапасына тікелей әсер ететін болады. Қауіпсіз өмір бар жерде, әл-ауқат, экономикалық өсу және өркендеу болады.

Бұл жерде қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі полицияның сервистік моделін енгізу ПО қызметінің қолданыстағы моделін алмастырмайтынын түсіну қажет. Полиция қызметіне сервистік моделін енгізу дәстүрлі модельді толықтырады және жақсартады, полиция қызметінің сапасын арттырады, қоғамдық қауіпсіздік мәселесін шешу кезінде жергілікті қоғамдастықпен, тұрғындармен серіктестікті дамытуға басымдық береді.

Тұтастай алғанда ішкі істер органының, атап айтқанда, қоғамдық бірлестікпен, азаматтармен құқық қорғау міндетін шешуде өзара іс-қимыл жасау нысанының спектрін кеңейту проблемасын өзекті ету объективті сипаттағы бірқатар алғышартқа негізделген. Біріншіден, бұл азаматтық қоғамның қалыптасу тенденциясы туралы. Құқық қорғау органының қызметкерлеріне демократиялық, құқықтық және адамгершілік құндылықтың, құқықтық тәртіпті қорғау мәселесі бойынша ашық, тең құқықтық диалогтің тәжірибесі мен дағдысының тасымалдаушысы болуға, құқық қорғау саласындағы қоғамдық қажеттілікті үнемі іздеуге және қанағаттандыруға қабілетті болуға толық негізделген талап қойылады [9].

Полиция қызметіне сервистік моделін енгізу кезінде ҚР 2014 жылдың 23 сәуіріндегі «Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары туралы» № 199-V Заңында бекітілген Ішкі істер органдарының міндеті өзгеріссіз қалатын болады. Осы заңның 4-бабының 1-бөлігіне сәйкес Қазақстан халқына қызмет етуге арналған ішкі істер органы қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында мынадай міндетті жүзеге асырады:

- 1) құқық бұзушылықтың алдын алу;
- 2) қоғамдық тәртіпті қорғау;
- 3) қылмысқа қарсы күрес;

4) қылмыстық жазаны және өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шарасын, сондай-ақ әкімшілік жазаны орындау [10].

Барлық енгізіліп жатқан жаңа әдіс полиция қызметін жақсарту, жаңарту, қоғамның сұранысын қанағаттандыру, азаматтардың сенімін арттыру мақсатында болып отыр. Сервис моделінің кейбір элементі полиция қызметінің дәстүрлі моделінде бар екенін айта кету керек. Мәселен, елімізде жергілікті полиция қызметін реформалау жалғасуда, учаскелік полиция инспекторының өкілеттігі одан әрі кеңейтілуде.

Полицияның «қадамдық қол жетімділік» қағидасын іске асыру шеңберінде полиция қажет болған жерлерде тұрақты болу әсерін қамтамасыз ету бойынша жұмыс жүргізілуде.

Дамыған елдердің тәжірибесі бойынша қалалардың неғұрлым криминогендік учаскесінде тәулік бойы жұмыс істейтін модульдік полиция бекеті орнатылған [11].

Өңірде, қоғамдық орында және автомагистральда «полиция дабыл түймесі» құрылғысы кезең-кезеңімен қосылып, қызметінің сапасына, тиімділігіне тестілеу жүргізіліп жатыр. Түймені басқан кезде жедел басқару орталығының қызметкерімен дереу байланысуға болады. Сол жерге орнатылған бейнекамераның көмегімен адамның бейнесін түсіру қамтамасыз етілген, ал динамиктер жедел басқару орталығының офицеріне бет-әлпетімен және аудио байланыста болуға мүмкіндігі бар [11].

Полицияның қадамдық қол жетімділігі мен танымалдылық принципін қолданысқа енгізіліп жатқан жаңа технологиялық үдерістен көруге болады. Еліміздің полиция қызметіндегі сервистік моделінің негізгі қағидаты да сол:

Танымалдылық пен қадамдық қол жетімділік, азаматтармен дұрыс қойылған диалог (коммуникация), азаматтардың полицияға жүгіну ыңғайлылығы (инфрақұрылым және технология).

Ашықтық пен есеп беру, қоғамдық бақылау, нақты белгіленген бизнес-процесс пен нұсқау.

Ізгілік пен құрмет — полицейдің мінез-құлық стандарты, адам құқығын сақтау.

Маңыздысы ортақ жауапкершілікті ұмытпауымыз керек, қоғамдық қауіпсіздікті сақтау:

- полицияға ғана емес, басқа да мемлекеттік орган және жалпы халық тұрғылықты жерінде құқықтық тәртіпті сақтауға жауапты;

- полиция, басқа мемлекеттік орган, қоғам тұрақты байланысты сенім мен өзара әрекеттесуді қалыптастыру арқылы қарым-қатынасты тұрақты ете алады;

- қызмет көрсетілетін аумақтың азаматтары қылмыстар мен құқық бұзушылық туралы дереу хабарлауы, көршілеріне бей-жай болмауы, қадағалау, патрульдік топты ұйымдастыруы, қылмыстың алдын алу рәсіміне белсенді қатысу арқылы үлес қосады.

Қорытындылай кеткенде, әлемде сервистік полицияның бірыңғай моделі жоқ, әр елде өзінің менталитеттік ерекшелігіне қарай бұл әдіс әрқалай жүзеге асырылуда, жақсы нәтижесін беріп отыр. Маңыздысы, сервистік моделінің ортақ қағидаты бар. Ол – полицияның қадамдық қол жетімділігі, ізгі ниеті мен көмегі, ашықтығы, есеп беруі. Бұл қоғамның заманауи сұраныстарынан туындап отыр. Ал дәстүрлі полиция қызметінен сервистік полицияның айырмашылығы дәстүрлі полиция қызметінде басты мақсат қылмыспен күресуге бағытталған, тиісінше қылмыс пен құқық бұзушы объектіге айналады, ал айыппұл, қамауға алу және айыптау түріндегі жазалау шарасының саны – көрсеткіш. Осы жүйе полицияны халықтан алшақтатып отыр. Ал сервистік моделінің миссиясы — халықтың қауіпсіздік сезімін қамтамасыз ету және құқық бұзушылықтың алдын алу. Мұндағы басты назар азаматтар мен қауымдастыққа аударылады, ал полиция қызметінің тиімділік көрсеткіші — халықтың полицияға деген сенімі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына жолдауы, 2020 жылы 1 қыркүйек https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek
2. 9 принципов полицейской деятельности Роберта Пиля // Электронный ресурс // (дата обращения 11.01.2023г.) <https://lawenforcementactionpartnership.org/peel-policing-principles/>
3. Bratton W.J. (2015). The NYPD Plan Of Action and the Neighborhood Policing Plan: A Realistic Framework for Connecting Police and Communities. Retrieved from // <http://home.nyc.gov/html/nypd/html/home/POA/pdf/Plan-of-Action.pdf>
4. Лавринович К.И. Общественно ориентированная деятельность полиции – характеристика современного правового государства // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. — 2019. — № 4 (84).
5. Миссия // электронный ресурс (дата обращения 12.12.2022 г.) // <https://www.e-executive.ru/wiki/index.php/%D0%9C%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8F/>
6. Казахстанская модель сервисной полиции: цели, приоритеты и сложности перехода // <https://strategy2050.kz/ru/news/kazakhstanskaya-model-servisnoy-politsii-tseli-prioritety-i-slozhnosti-perekhoda/>
7. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспары, жалпыұлттық басымдық 4, 2-міндет <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636>
8. Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года № 527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31106860&show_di=1
9. Жакенов Қ.Ш., Ибраева А.С. Қазақстан Республикасында құқық бұзушылықтың алдын алуға қатысатын ішкі істер органдарының мен азаматтар өзара іс-қимылы // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 2 (76). — С. 211–217.
10. Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V ЗРК «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000199>
11. Какие новшества МВД внедряет в работу полиции // <https://tengrinews.kz/news/kakie-novshestva-mvd-vnedryaet-v-rabotu-politsii-451339/>

Асабаева А.А.,*докторант факультета послевузовского образования,**магистр юридических наук, майор полиции**(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,**г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: assabayeva 777@mail.ru)***Некоторые вопросы сервисной модели
в деятельности ОВД (полиции) Республики Казахстан**

Аннотация. В статье рассмотрены основные направления сервисной модели деятельности органов внутренних дел (полиции) Республики Казахстан, изучен и сравнительно представлен опыт зарубежных стран. Автор остановилась на целях, задачах и миссии сервисной модели в деятельности казахстанской полиции. Также изучено, как реализована сервисная модель полицейской службы в западных странах, предложена собственная концепция. Автор считает, что общество занимает значимое место в деятельности полиции, и главным направлением современной сервисной модели является построение правильных отношений с обществом. Кроме того, в работе акцентировано внимание на приоритетных направлениях сервисной модели полиции Республики Казахстана.

Ключевые слова: полиция, органы внутренних дел, Community policing, сервисная модель, общество, общественная безопасность, общественный порядок, элементы, принципы.

A.A. Assabayeva,
*Doctoral student, Faculty of Postgraduate Education,
Master of law, Police major
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: assabayeva 777@mail.ru)*

**Some issues of the service model in the activities
of the internal affairs bodies (police) of the Republic of Kazakhstan**

Annotation. The article considers the main directions of the service model of the activity of the internal affairs bodies (police) of the Republic of Kazakhstan, the experience of foreign countries is studied and comparatively presented. The author dwelt on the goals, objectives and mission of the service model in the activities of the Kazakh police. It has also been studied how the service model of the police service is implemented in Western countries, and its own concept has been proposed. The author believes that society occupies a significant place in the activities of the police, and the main direction of the modern service model is to build proper relations with society. In addition, the work focuses on the priority areas of the service model of the police of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: police, internal affairs bodies, Community policing, service model, society, public safety, public order, elements, principles.

УДК 343.13

Гаппасова А.К.,
*докторант факультета послевузовского образования,
магистр юридических наук
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: agappasova@list.ru)*

**Развитие деятельности органов расследования в Республике Казахстан:
исторический аспект**

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению исторического развития деятельности органов расследования в Республике Казахстан и сопоставления их существующих функций с реалиями действующей правоприменительной практики. Проведенный анализ позволил автору прийти к выводу о том, что на протяжении всего периода развития, они воспринимались как органы, осуществляющие уголовное преследование, и представляли собой сторону обвинения. В соответствии с Конституцией Республики Казахстан законным правом осуществления уголовного преследования наделен лишь один орган — прокуратура. При этом, несмотря на реформирование органов досудебного расследования и внедрение новой трехзвенной модели, регламентация в УПК РК понятий «уголовное преследование (обвинение)», «органы (должностные лица) уголовного преследования», «сторона обвинения» остается неизменной, что противоречит основной идее внедрения трёхзвенной модели уголовного судопроизводства в Республике Казахстан.

Ключевые слова: органы расследования, уголовное судопроизводство, предварительное расследование, уголовное преследование, возбуждение уголовного дела, уголовный процессуальный кодекс, досудебное производство, сторона обвинения, реформа, следователь.

Органы предварительного расследования занимают ключевую роль во всем судопроизводстве. Именно от их деятельности во многом зависит итоговое решение органов правосудия, его оценка и принятие во внимание всех обстоятельств, установленных в ходе производства по уголовному делу. Общеизвестно, что всякая структура государственной власти в ходе своей деятельности претерпевала и претерпевает изменения. Органы расследования — не исключение. Следует отметить, что история развития органов расследования в Республике Казахстан имеет особенности. На протяжении многих десятилетий деятельность указанных

органов осуществлялась на основе законодательства РСФСР, СССР, до тех пор, пока республика Казахстан не получила статус суверенного государства.

История развития органов расследования своими корнями уходит в глубокое прошлое и во все времена остается неотъемлемой частью государственного управления. Она представляет интерес, поскольку позволяет проследить процесс формирования правовых норм, их историческую необходимость и потребность в механизме правового регулирования. Не зная прошлого, нельзя понять истинный смысл настоящего и цели будущего.

Построение советской системы судопроизводства было всецело основано на становлении и последующей реорганизации органов следствия, однако одно оставалось неизменным — предотвращение и расследование преступлений.

Стоит отметить, что ведомственная принадлежность следственного аппарата постоянно подвергались изменениям, в частности, примечательным можно назвать первое десятилетие после Октябрьской революции 1917 года, которое полностью сломало систему судопроизводства царской России. Деятельность органов расследования была рассредоточена по различным ведомственным структурам: существовали следственные комиссии при Советах рабочих и солдатских депутатов, Военно-революционных комитетах, революционных трибуналах, следственные судьи, единоличное следствие при судах, отделах юстиции, и т. д. Однако зачастую, помимо уголовного преследования в нынешнем понимании, они осуществляли как судебные, так и административные функции. Отсутствовала четкая дифференциация полномочий внутриструктурных подразделений. Примечательным в этот период является появление в связи с принятием Декрета ВЦИК в 1920 г. института народных следователей [1, 119].

Ситуация существенно изменилась, когда в 1928 году под опеку органов прокуратуры был передан аппарат предварительного следствия. В этот период органы расследования переживают реформенную смуту, обусловленную полной загруженностью органов прокуратуры, нехваткой как временного потенциала, так и административного ресурса. В этой связи предварительное следствие зачастую переходило в руки дознания, что существенно сказывалось на общей картине судопроизводственного процесса. Вплоть до принятия в 1959 году первого Уголовно-процессуального кодекса Казахской ССР ситуация в части зачаточного развития органов расследования сохранялась, однако, с введением в действие УПК право производства предварительного следствия было возложено на органы прокуратуры и государственной безопасности. Позднее, в 1963 году органы охраны общественного порядка также были наделены указанным правом.

В последующие годы среди практикующих юристов и теоретиков разразились бурные дискуссии в части определения ведомственного положения следственного аппарата и его непосредственных функций. Прямое воздействие на органы расследования оказывалось со стороны горрайорганов внутренних дел, которые способствовали развитию нарушения принципа законности при осуществлении предварительного расследования в ходе уголовного судопроизводства. На неэффективность органов расследования не раз указывали сами органы прокуратуры.

В 1988 г. был сделан серьезный шаг на пути к самостоятельности и четкому обозначению органов расследования во всей правовой системе. Так, с принятием резолюции «О правовой реформе» (1988 г.) органы расследования выделялись в самостоятельную, обособленную от органов прокуратуры структуру, что существенно повысило роль следствия в государственной системе, еще более закрепило правовые гарантии в части установления законности и усиления в этой связи прокурорского надзора за осуществлением функций расследования [2, 84]. Таким образом, органы расследования впервые получили некую долю самостоятельности и независимости от органов прокуратуры. Однако законодатель не спешил с резким отделением органов расследования, в связи с чем в ряде территориальных единиц СССР, в частности, в Казахской ССР, данная идея нуждалась в апробации и принятии решения о

собственной эффективности. Тем не менее, проводимый эксперимент не имел ни материальной, ни организационной подоплеки. Под сомнение ставилась и возможность самостоятельного функционирования следственного аппарата при МВД СССР. В связи с полным непринятием правоведами идеи обособления следственного аппарата от органов прокуратуры эксперимент потерпел крах и в 1989 г. был вовсе приостановлен.

В 1990 году на первом Съезде народных депутатов СССР вопрос независимости следственного аппарата вновь был поднят. Верховному Совету СССР было поручено проработать предложения в части выделения следственного комитета как отдельной и независимой структуры [3, 92]. Кроме того, постановлением седьмого Съезда народных депутатов (1991 г.) на совет Министров была возложена задача подготовить и принять закон о Следственном комитете. Однако в связи с распадом СССР это поручение так и осталось невыполненным, а каждое государство, вышедшее из его состава, пошло по своему пути.

Таким образом, Казахстан как суверенное государство был волен принимать решение относительно дальнейшего развития органов расследования. С выходом республики Казахстан из состава СССР был проложен новый путь к серьезным реформам.

В 1995 г. был создан новый вневедомственный правоохранительный орган — Государственный следственный комитет. По замыслу реформаторов, основным назначением Государственного следственного комитета РК было выявление, раскрытие и расследование наиболее опасных преступлений, включая даже самые тяжкие. В составе Государственного следственного комитета было выделено 6 структурных ведомственных подразделений, занимавшихся отдельными категориями преступлений. В ГСК его областные, городские и районные подразделения были непосредственно подчинены центру и не имели двойного подчинения, как территориальные органы МВД.

Аналогов Государственного следственного комитета РК в СНГ не было. ГСК имел как свои преимущества, так и недостатки. Так, в частности, органы следствия и дознания оказались под взаимовлиянием друг друга, а их полномочия не были разделены должным образом, что порождало разногласия в указанных структурах. ГСК было достаточно сильным, оснащенным всеми кадрами, оперативно-розыскными возможностями и службами ведомством. Однако чрезмерная концентрация в подследственности ГСК значительной категории дел, отвлечение сил и средств на расследование несложных и не представляющих большой общественной опасности уголовных дел, а также отсутствие взаимодействия с органами внутренних дел, а иногда и открытое соперничество отрицательно повлияли в целом на эффективность деятельности новой правоохранительной структуры. Итогом такой ошибки и неудачной реорганизации правового поля стало упразднение в 1997 г. Государственного следственного комитета РК [4]. Реформа породила существенные потери в части высококвалифицированных специалистов РК.

Реформы органов предварительного расследования на этом не закончились, и в 2006 г. Постановлением Правительства РК был создан следственный комитет при МВД РК. Структурно органы следствия теперь выглядели следующим образом: были образованы следственный и военно-следственный департаменты, а также отдельный субъект — спецполиция, которая впоследствии была преобразована в следственный департамент при МВД РК [4]. Спустя практически 12 лет конституционный запрет на право ведения прокуратурой расследования уголовных дел был снят. Стоит отметить, что право прокуратуры быть вовлеченной в процесс расследования сохранилось, однако сегодня это дела особой значимости и актуальности.

Принцип рассредоточенности органов расследования по различным ведомствам сохранился и в настоящее время. Такая неопределенность, по сути, в правовой природе органов расследования отрицательно сказывается и на статистических данных расследования и раскрытия преступлений.

Следует отметить, что в соответствии с Приказом Министра внутренних дел Республики Казахстан от 24 декабря 2014 года № 930 [5], расследование осуществляют не только следователи и дознаватели, но и органы дознания. Кроме того, хотелось бы обратить внимание, что, принятие нового УПК РК [6] внесло свои изменения в процесс казахстанского уголовного судопроизводства. Так, в частности, была исключена стадия возбуждения уголовного дела и было введено понятие «досудебное расследование».

Исторический анализ функций органов, осуществляющих досудебное производство, позволил прийти к выводу о том, что на протяжении всего периода развития они воспринимались как органы, осуществляющие уголовное преследование, и представляли собой сторону обвинения.

Несмотря на реформирование органов досудебного расследования и внедрение новой трехзвенной модели, которую озвучил и предложил в обращении от 1 сентября 2020 г. к народу Казахстана Президент Республики Казахстан [7], регламентация ключевых понятий в УПК РК остается неизменной.

Так, следователь, орган дознания, дознаватель, наряду с прокурором, в соответствии с положениями ст. 7 УПК РК являются:

- 1) органами уголовного преследования (п. 23);
- 2) представителями стороны обвинения (п. 2);
- 3) органами, ведущими уголовный процесс (п. 26) [6].

Однако если обратиться к действующему законодательству, в частности, к Конституции РК, то можно отметить, что на сегодня легальным правом осуществления уголовного преследования наделен лишь один орган – прокуратура (ст. 83). То есть, прокуратуре отведена роль единственного органа, наделенного правом от имени государства осуществлять уголовное преследование на всех стадиях уголовного процесса, и только прокуратура в соответствии с Конституцией РК наделена функцией обвинения. Поэтому процесс осуществления прокуратурой уголовного преследования от имени государства предполагает ее активное участие на всех стадиях расследования уголовного дела, а устранение прокурора от непосредственного участия хотя бы в одной из них может поставить под сомнение законность следственных и иных действий [4].

В этой связи, в целях приведения казахстанского уголовно-процессуального законодательства в соответствие с новой реализуемой моделью уголовного процесса и положениями Конституции, видится целесообразным разделение функций расследования и обвинения. Данный вопрос обсуждался казахстанскими процессуалистами задолго до внедрения трёхзвенной модели [8]; [9]; [10], а сегодня приобрёл наибольшую актуальность [11]; [12]. Поэтому считаем, что неверным является отнесение следователя, дознавателя и органов дознания к стороне обвинения.

На основании изложенного, с учетом анализа положений уголовно-процессуального законодательства и специальной литературы по исследуемому вопросу, а также существующего конституционного требования, возникла настоятельная необходимость внесения изменений в положения Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан, регламентирующие понятия «уголовное преследование (обвинение)», «органы (должностные лица) уголовного преследования», «сторона обвинения» и др. Законодательное разделение функций обвинения расследования будет означать, что лицо, осуществляющее досудебное производство по делу, будет выполнять лишь присущие ему задачи и функции, без лишних других, ему не свойственных.

Список использованной литературы:

1. Журсимбаев С.К. Досудебное производство Казахстана // Вестник Университета прокуратуры Российской Федерации. — 2021. — № 1 (81). — С. 118–123.
2. Ряполова Я.П. Начало досудебного расследования: восприятие опыта применения Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: История и право. — 2020. — Т. 10. — № 1. — С. 80–90.
3. Мухитдинов А. Реформирование органов предварительного следствия: от истории к велению времени // Вестник юридических наук. — 2019. — № 3. — С. 88–93.
4. Журсимбаев С.К. Органы расследования Казахстана нуждаются в радикальном реформировании. — 2019. [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37431926&pos=17;45#pos=17;45 (дата обращения 21.10.2022).
5. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 24 декабря 2014 года № 930 «Об определении полномочий по досудебному расследованию уголовных проступков в органах внутренних дел» (с изменениями от 25.12.2015 г.) [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31683443&pos=4;-88#pos=4;-88
6. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04.07.2014 г. // Казахстанская правда. 2014. 10 июля. № 133 (27754). [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>
7. Послание Главы государства народу Казахстана: «Единство народа и системные реформы — прочная основа процветания страны» от 01.09.2020 г. [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g
8. Садваксова А.Т., Кадацкий С.Н. Соотношение понятий «уголовное преследование» и «обвинение», и их значение в досудебном производстве Республики Казахстан // Международный научный журнал «Гылым — Наука» Костанайской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева. — 2019. — № 3 (62). — С. 116–120.
9. Ешпазаров А.А. К Вопросу об уголовном преследовании в свете поправок в основной закон страны // Вестник Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан. — 2017. — № 4. — С. 13–18.
10. Деришев Ю.В., Нурмагамбетов А.С. Реформа досудебного производства по новейшему уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан // Научный вестник Омской академии МВД России. — 2015. — № 3 (58). — С. 26–29.
11. Сейтжанов О.Т., Жусипбекова А.М., Есенғалиева Г.М. Процессуальный статус следователя с учетом внедряемой трехзвенной модели судопроизводства // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021 — № 4 (74). — С. 83–90.
12. Абеуов Д.А., Айтмаганбетов Д.Д., Ладыгина О.А. Трехзвенная модель уголовного процесса как новый институт: опыт и перспективы развития// «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022 — № 3 (77). — С. 4–8.

Гаппасова А.К.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: agappasova@list.ru)*

Қазақстан Республикасындағы тергеу органдарының қызметін дамыту: тарихи аспект

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасындағы тергеу органдары қызметінің тарихи дамуын қарастыруға және олардың қолданыстағы функциясын қолданыстағы қолданбалы практиканың шындығымен салыстыруға арналған. Жүргізілген талдау авторға дамудың барлық кезеңінде олар қылмыстық қудалауды жүзеге асыратын орган ретінде қабылданды және айыптаудың жағы болды деген қорытындыға келді. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес қылмы-

стық қудалауды жүзеге асыруға бір ғана орган — прокуратура заңды құқық береді. Бұл ретте, сотқа дейінгі тергеу органдарын реформалауға және жаңа үш буынды модельді енгізуге қарамастан, ҚР ҚПК-де «қылмыстық қудалау (айыптау)», «қылмыстық қудалау органы (лауазымды тұлғасы)», «айыптау жағы» ұғымын регламенттеу өзгеріссіз қалады, бұл Қазақстан Республикасында қылмыстық сот ісін жүргізудің үш буынды моделін енгізудің негізгі идеясына қайшы келеді.

Негізгі сөздер: тергеу органы, қылмыстық сот ісін жүргізу, алдын ала тергеу, қылмыстық қудалау, қылмыстық іс қозғау, қылмыстық іс жүргізу кодексі, сотқа дейінгі іс жүргізу, айыптау тарабы, реформа, тергеуші.

A.K. Gappasova,

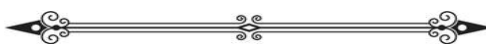
Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov, e-mail: agappasova@list.ru)

Development of investigation bodies in the Republic of Kazakhstan: Historical aspect

Annotation. The article is devoted to the consideration of the historical development of the activities of investigative bodies in the Republic of Kazakhstan and the comparison of their existing functions with the realities of current law enforcement practice. The analysis allowed the author to come to the conclusion that throughout the entire period of development, they were perceived as bodies carrying out criminal prosecution, and represented the prosecution side. In accordance with the Constitution of the Republic of Kazakhstan, only one body, the Prosecutor's Office, has the legal right to carry out criminal prosecution. At the same time, despite the reform of pre-trial investigation bodies and the introduction of a new three-tier model, the regulation in the CPC of the Republic of Kazakhstan of the concepts of «criminal prosecution (prosecution)», «bodies (officials) of criminal prosecution», «prosecution» remains unchanged, which contradicts the main idea of the introduction of a three-tier model of criminal justice in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: investigating authorities, criminal proceedings, preliminary investigation, criminal prosecution, initiation of a criminal case, Code of Criminal Procedure, pre-trial proceedings, prosecution, reform, investigator.

ӘОЖ 34.343.633

Жалмаханов Ж.Ш.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция капитаны*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: zh.zhalmakhanov@kpa.gov.kz)*

Балалар мен ата-ананың қарым-қатынасы және кибербуллинг

Аннотация. Интернет пен әлеуметтік медиа тек студенттер мен студенттер үшін ғана емес, сонымен қатар көптеген ата-ана мен тәрбиешілер үшін күнделікті өмірде балаларымен дұрыс қарым-қатынас орнату мәселесі болып табылады. Мақалада XX ғасырдағы ата-ана мен бала қарым-қатынасының цифрлық кеңістігіне көшу, интернет желісіндегі балалар кибербуллингінің себебі мен салдары, сондай-ақ кибербуллинг жағдайы балаларға келтіретін зиян аспектісі сипатталған. Бұл мәселені зерттеудің мақсаты — кибербуллинг пен ата-ана және балалар арасындағы қарым-қатынастың оңтайлы шешімін табу жолын қарастыру. Ата-ана оқу орындарының қабырғасында және одан тыс жерде, киберкеңістікте құрдастарының балалар мен жасөспірімді қорлауына тап болатын жағдай, сондай-ақ олардың психикалық және орташа қорлауына қарсы тұру туралы шешім сипатталған.

Негізгі сөздер: буллинг, кибербуллинг, ата-ана мен балалар қарым-қатынасы, мектептегі буллинг, мектептегі кибербуллинг, психологиялық әсер ету, кибербуллингке қарсы іс-әрекет, кибербуллингіті алдын алу.

Зерттеушілер балалар мен ата-ана арасындағы қарым-қатынастың сипаты, сондай-ақ ата-ананың кибербуллинг құбылыс ретінде білуі мен түсінуі оның пайда болуында және алдын алуда маңызды рөл атқарады деп санайды [1]. Осыған байланысты балалар мен ата-ана арасындағы қарым-қатынас контекстінде кибербуллингке арналған зерттеу саны артып келеді.

Кибербуллингтің әдеттегі дәстүрлі қорқытудан айырмашылығы, кибербуллинг жағдайында ересектер, атап айтқанда, ата-ана жағдайға және оны шешуге азырақ мүмкіндік алады. Бұл басқалармен қатар, кибербуллинг құрбаны көбінесе ата-анасынан онлайн-қорлау тәжірибесін жасыратындықтан болады [2]. Оның басты себебінің бірі — еріктілікке ұмтылу, өзі ойлаған ересек адам мәртебесін дәлелдеу. Сонымен жасөспірімдер байланыс құралын пайдалану кезінде мәселені өз бетінше шеше білу маңызды дағды деп санайды [3]. Кейбір жасөспірім ата-анасын мәселені шешуге қатыстырмайды, соның ішінде кибербуллинг жағдайына байланысты жағдайда көмек сұрау тек кішкентай балаларға ғана тән деп санайды. Сонымен қатар жәбірленуші өзінің кибербуллинг жағдайына тап болғанын мойындау ата-ананың виртуалды кеңістіктен толық ажыратып, олардың бостандығын, соның ішінде интернетте шектеуге әкеледі деп ойлайды [2]. Интернетке қол жетімділікті жоғалтудан қорқу көбінесе ересектерден көмек сұраудың жағымды әсерінен жақсы деп есептейді. Бұдан басқа жасөспірімге арналған интернет кеңістігі олардың өмірінің маңызды бөлігі болып табылады, оған ересектерді кіргізгісі келмейді [4].

Макри-Ботсари (Makri-Botsari) және Караджианни (Karagianni) грек жасөспіріміндегі кибербуллинг мәселесін зерттей отырып, жасөспірімнің киберагрессивті мінез-құлқының пайда болу қаупі ата-ананың тәрбие стилінің түріне байланысты екенін көрсетті. Киберагрессордың отбасында әміршілдік немесе немқұрайлы тәрбие стилі байқалады. Кибербуллингке қатысу арқылы жасөспірім ата-анасымен қарым-қатынаста жетіспейтін билікке, мойындауға, еркіндікке және өзіне назар аудартуға ұмтылады деген болжам жасалды. Бұл ретте тәрбие стилі мен жәбірленушілік деңгейі арасында байланыс жоқ. Сондай-ақ зерттеушілер демократиялық тәрбие стилі деп аталатын отбасыларда тәрбиеленетін жасөспірім ата-анаға әміршілдік ата-ана стилі бар отбасыларда тәрбиеленетін жасөспірімге қарағанда кибербуллинг жағдайы туралы айтуға бейім екенін атап өтті [1]. Жалпы бірқатар зерттеу кибербуллинг жағдайының генезисін түсіну үшін білім беру стилінің маңыздылығын растайды. Мысалы, агрессор көбінесе өз отбасыларын авторитарлық және ұйымшыл емес деп сипаттайды, ал құрбандар ата-анасын тым көп мүмкіндік береді деп санайды [5]. Мысалы, киберагрессорлық отбасылардың киберқудалаудан тәжірибесі бар отбасылардан айырмашылығы оларда шектегіш ата-ана бақылауы анағұрлым қатаң тәртіп және өз ата-анасымен соғұрлым әлсіз эмоционалдық байланыс тән екені анықталды [6].

Кибербуллинг немесе кибервиктимизацияның пайда болуына әсер етуі мүмкін фактор ретінде зерттеушілер отбасылық қарым-қатынастағы қиындықты, ата-ана мен жасөспірімнің қарым-қатынасындағы қиындықты, ата-ананың баламен қарым-қатынасына қатысуының, сүйіспеншілігінің отбасылық қарым-қатынасын басқарудың төмен деңгейін, қатаң ереже мен балаларды бақылауды атап өтеді [7].

Сонымен қатар зерттеушілер кибербуллинг жағдайында ата-ананың және қатарласының қолдау көрсетуінің айырмашылығын анықтады. Бала кибербуллинг жағдайына түссе, ата-ананың қолдауы құрбандықтың аз деңгейін анықтайды [8]. Сондай-ақ жасөспірім мен олардың ата-анасы арасындағы қалыптасқан онлайн-байланыс жасөспірімнің қатарласымен онлайн-қарым-қатынасындағы ауызша агрессияның төмендеуіне ықпал етеді [9]. Өз кезегінде ата-анаға деген сүйіспеншіліктің төмен деңгейі жасөспірімнің кибербуллинг жағдайына түсу ықтималдылығы жоғары [8]. Жасөспірімнің ата-анасының бала еріктілігін қолдауын қабылдауы мен кибербуллингтің жоқтығы арасындағы жанама байланыс көрсетілген. Ата-ананың жасөспірімнің еріктілігін қолдауы жасөспірімдердің еріктілікке деген қажеттілікке қанағаттануымен оңтайлы байланыста. Осы қажеттілікті қанағаттандыру кезінде жасөспірімдер

басқа адамның эмоциясына жауап берудің жоғары мүмкіндігі туралы хабарлады, бұл өз кезегінде олардың агрессорды заңдастыратын моральдық құндылығы бар адамдарды тану қабілетіне байланысты [10].

Кибербуллингпен күресу. Кибербуллингтің кең таралуы және кез келген адамның осалдығы кибербуллинг онлайн-коммуникациялық тәуекел арасында ерекше орын алатынын және өмірлік қиын жағдайға, әсіресе, балалар мен жасөспірімдердің ұшырайтынын көрсетеді. Кибербуллинг жағдайының теріс әсері көбінесе олардың бейімделу әлеуетінен асып түседі, осыған байланысты оның салдары суицидке дейін баратын қайғылы болуы мүмкін. 2017 жылы жүргізілген Британдық сауалдамаға сәйкес ditchthe Label буллингке қарсы қайырымдылық ұйымы, буллингке ұшырағандардың 26 %-ы суицид туралы ойлады, 25 %-ы өзін құрбан етті, 14 %-ы тамақтанудың бұзылуына ұшырады, 37 %-ы депрессияға ұшырады, 9 %-ы алкогольді немесе есірткіні қолданды [11]. Мұндай нәтиже жасөспірім мен жастардың онлайн-кеңістіктегі жағымсыз, дұшпандық және агрессивті жағдайға ұшырауының алдын алуға бағытталған бағдарламаны, сондай-ақ кибербуллинг жағдайымен күресуге бағытталған бағдарлама әзірлеудің шұғыл қажеттілігін дәлелдейді.

Еурокомиссияның «EUKidsOnlineII» (2010–2011) халықаралық зерттеу жобасы аясында жүргізген «Ресей балалары онлайн» зерттеуінде кибербуллингке ұшыраған жасөспірімнің үштен бірі бұл жағдайды қатты уайымдағаны айтылады. Олар кибербуллингпен түрлі тәсілмен күресуге талпынған. Кибербуллингпен күресудің төрт түрі көрсетілген және сипатталған. Олар: мәселені шешуге бағытталған белсенді стратегия; қиындықтан қашу немесе жоққа шығару секілді бағытталған пассивті стратегия; әлеуметтік қолдауды іздеу; көбінесе өзін-өзі ұстауға және өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған жеке күресу тәсілін білдіретін «басқа» күресу стратегиясы [12].

Интернеттегі тәуекелдің алты түрімен күресу стратегиясын зерттеуде (онлайн қорқыту, сексуалдық кескін, шошытатын кескін, бейтаныс адаммен қарым-қатынас, жыныстық сипаттағы хабарлама мен алмасу, құпиялылықты бұзу) 10-16 жас аралығындағы жасөспірім негізінен белсенді проблемалық-бағдарланған күресу стратегиясын, коммуникативті стратегияны немесе немқұрайлылықты пайдаланатыны көрсетілген. Жасөспірім онлайн буллингпен, сексуалды және шошытатын суретпен бетпе-бет келгенде аулақ болу стратегиясын қолданып, ал бейтаныс адаммен қарым-қатынас жағдайында досы мен құрдасынан әлеуметтік қолдау сұрайды. Деректі сапалы талдау әлеуметтік қолдауды іздеудің және кибербуллингпен күресу үшін белсенді әрекетті (мысалы, әлеуетті агрессорды бұғаттау) және мазмұн тәуекеліне қатысты болдырмау стратегиясын орындаудың тиімділігін көрсетті [13].

2012 жылы халықаралық зерттеушілер тобы кибербуллингке қатысты сол кездегі ең көрнекті 40-қа жуық жұмысты талдады. Нәтиженің бірі кибербуллингті жеңудің тиімді және тиімсіз күресу стратегиясының репертуарын сипаттау болды, олардың арасында мінез-құлық, эмоционалдық және когнитивті әрекет ерекше болды. Шолу авторлары кибербуллингпен күресудің сәттілігін бағалау критерийін бөлуде критерий белгіледі: тиісті зерттеудің фрагменттілігі және олардың әдіснамалық кемшілігі, эмпирикалық дерекпен расталмаған практикалық ұсынысты теріс пайдалану, кибербуллингпен күресу тәсілін нақты өмірде буллингпен күресудің дәстүрлі әдісінен жеткіліксіз саралау, кибербуллингпен күресудің тиімді стратегиясын қалыптастырудағы контекст пен ситуациялық компонентті жеткіліксіз есепке алу [14].

Қарастырылып отырған тақырып контекстінде жоғарыда аталған «өзін-өзі цифрлы құрбан ету» құбылысына тағы бір рет тоқталу маңызды, оны онлайн қауіп-қатермен күресудің бейімделмеген түрі ретінде қарастыруға болады [15]. Өзіне мінез-құлықтың себебі әртүрлі болуы мүмкін: өз уайымына назар аудартуға тырысу, көмекке шақыру, олардың жағдайын реттеу және тәжірибені жеңілдету тәсілі, өзін-өзі жазалау, түйсіктерді ынталандыру, суицид әрекетінің алдын алу және басқаға әсер ету тәсілі. Зерттеу нәтижесі сауалдамаға қатысқан 12-17 жас аралығындағы жасөспірімнің жиырмадан бір бөлігі өзіне цифрлы зиян келтіргенін

көрсетеді [16]. Зерттеулер өзін-өзі құрбан ету мінез-құлқы, депрессия [17] және суицид қаупінің жоғарылауы [18], өзіне-өзі цифрлы зиян келтіру суицид әрекетінен бұрын да болуы мүмкін деп болжауға болады және жасөспірім өз мәселесін осылайша жариялай отырып, кибербуллинг жағдайында оң араласу мен сырттан көмек күтеді [19]. Соңғы зерттеудің бірінің нәтижесі [20] кибервиктимизацияның суицид туралы ойға тікелей әсер ететінін растайды.

Бірқатар зерттеу бірлескен мінез-құлықтағы жас-жыныстық айырмашылықтың болуын көрсетеді. Кибербуллинг және басқа да онлайн-тәуекелмен күресу стратегиясын қолдану жиілігінің динамикасын және сандық белсенділікке байланысты бірлескен репертуардағы өзгерісті, сондай-ақ кибербуллинг өзара әрекеттесу мен қарсыласу тәжірибесін жинақтауды сипаттайды [21]. Жеткіншек жасөспірім әлі де әлеуметтік желідегі онлайн байланысқа белсене қатыспайды, сондықтан олар үшін алаңдату немесе алыстату стратегиясы ересек жасөспірімге қарағанда тиімдірек. Ересек жасөспірім үшін әлеуметтік қолдауға жүгінудің және жеңудің белсенді стратегиясын қолданудың өзектілігі артып келеді, сонымен қатар олар есейген сайын ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану дағдысын жетілдіреді, бұл проблемаға бағытталған күресу стратегиясын қолдануға ықпал етеді [13]. Ұлдар қыздарға қарағанда белсенді күресу стратегиясын қолдануға аз жүгінеді және кибербуллингпен және жыныстық сипаттағы мазмұндық тәуекелмен бетпе-бет келгенде немқұрайлылық танытады. Жас пен жыныстық айырмашылықтан басқа, күресу стратегиясын таңдаудағы артықшылық өткен тәжірибемен, жеке ерекшелігі және дамудың әлеуметтік жағдайымен байланысты [22].

Интернеттегі қауіп-қатермен күресу мәселесі жастар (студенттер) үшін де өзекті, өйткені мектеп жасындағы кибервиктимизация тәжірибесі студенттік кезеңдегі кибервиктимизацияның маңызды қауіп факторы болып табылады [23]. Жастар күрес стратегиясының маңызды репертуарына ие және көбінесе дұшпандық жағдай орын алған ресурстан оқшаулауды немесе қашықтықты пайдаланады, сонымен қатар достарынан көмек сұрайды. Бұғаттау стратегиясын қолдануда құрбандық шалу тәжірибесі бар және мұндай тәжірибесі жоқ студенттер арасындағы айырмашылық сипатталған. Жәбірленуші студенттер бұл стратегияны тиімсіз деп бағалайды, өйткені агрессор өзіне қол жетімді басқа әдіс пен механизмді қолдана отырып, қорлауды жалғастыра алады. Сондай-ақ жәбірленуші студенттер виртуалды қудалау туралы қажетті білімі бар және көмектесе алатын болса, оқытушылардан көмек сұрауға бейім. Бұл студенттердің бұғаттауды кибербуллингпен күресу стратегиясы ретінде қолдануға қарсы мұғалімдерден көмек іздеуді қалайтынын түсіндіруі мүмкін. Кибербуллинг құрбаны болған студенттің үшінші тұлғаға олардың ренжіткенді онлайн-қорлауды жүзеге асыруды сұрап жүгінуі де назар аударуға тұрарлық, бұл кек алуды кибербуллингке қарсы стратегия ретінде қолдануды көрсетеді [24].

Ұсынылған дерек өмірлік қиын жағдай ретінде кибербуллинг оған қатысқанның барлығының психологиялық әл-ауқатына елеулі қауіп төндіретіні туралы сенімді түрде айтуға мүмкіндік береді. Осыған байланысты кибербуллингпен күресуді зерттеуді зерттеудің жеке бағыты ретінде бөлуге болады, оның өзектілігі күмән тудырмайды, ал практикалық маңыздылығы онлайн-тәуекелмен, тұтастай алғанда және кибербуллингпен, атап айтқанда, ең алдымен жасөспірімде тиімді күресу стратегиясының жеткілікті репертуарын қалыптастырудан тұрады.

Агрессияны өмір сүру үшін күрес ретінде түсіну контекстінде оны жүзеге асыру буллинг немесе кибербуллингтен айырмашылығы ашық, тікелей түрде жүреді деп айтуға болады, мұнда қудалау жабық әлеуметтік топта жүреді және оған араласу мүмкін емес [25]. Интернеттегі кеңістіктің ерекшелігі және агрессивті әрекетті жүзеге асырудың құралы ретінде байланыстың электронды формасын қолдану кибербуллингті қорқытудан ажырататын бірқатар ерекшелікті бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Негізгі ретінде мынаны бөліп көрсетуге болады: агрессор мен оның көмекшісі үшін, сондай-ақ белсенді куәгер үшін анонимділік елесі;

интернетке шектеусіз және барлық жерде қол жеткізуге және байланыстың электронды нысанының кең спектрін бір мезгілде пайдалануға байланысты жасалатын агрессивті әрекеттің болжамсыздығы мен төтеншелігі; уақыт пен кеңістіктік шектеудің болмауына байланысты кибербуллингтің қашықтығы мен «тәулік бойы – 24/7»; жүйелі қорқыту әсеріне қол жеткізу үшін тек бір ғана агрессивті әрекет жасаудың жеткіліктілігі; агрессор кибербуллингпен айналысатын куәгер аудиториясының ерікті түрде басқара алады; куәгердің бір-бірінен және жәбірленушіден оқшаулануы, бұл ішінара репликациялайды және психологияда белгілі «куәгер эффектісіне» өзінің ерекшелігін береді; жәбірленушінің зорлық-зомбылық әрекетіне бір-біріне қарсы тұруын анықтайды; рөлдік құрылымдағы инверсия механизмін ынталандыру-агрессор құрбан болады, ал жәбірленуші-шебер агрессор, куәгер жәбірленуші де, агрессор да бола алады; жағдайға қатысушының цифрлы құзыреттілігінің даму деңгейіндегі айырмашылықпен анықталатын онлайн-кеңістіктегі күш теңсіздігі.

Кибербуллинг құбылысының таралуы және оның ақпараттық-коммуникациялық технологияны үздіксіз модернизациялауға байланысты мүмкін болатын өзгерісі зерттеушілер арасындағы терминологиялық келісімге қол жеткізуге және осы тақырып бойынша халықаралық зерттеу ұйымдастыруға тірек бола алатын жалпы теориялық және әдіснамалық негізді әзірлеудің өзектілігін анықтайды. Бұл эмпирикалық деректі сенімді салыстыруға және жүйелеуге, сондай-ақ осы базада кибербуллингке қарсы іс-қимыл мен алдын алудың, онлайн-тәуекелмен күресудің және ақпараттық-коммуникациялық технологияны қауіпсіз пайдаланудың тиімді бағдарламасын әзірлеуге мүмкіндік береді.

Бұл тұрғыдағы маңызды аспект — кибербуллингтің процессуалдық жағын оның динамикасы мен дамуында зерттеу қажеттілігі — кибербуллинг жағдайына қатысушылармен қандай өзгеріс болады, ұзақтығы мен қорлауды жүзеге асыру үшін қолданылатын құрал қалай өзгереді, кибербуллинг жағдайының барлық қатысушысының идеясы мен әрекет ету тәсілі тәжірибе жинақтай отырып қалай өзгереді. Онлайн-кеңістік ұсынатын мүмкіндікті және кибербуллингтің ерекше ерекшелігін ескере отырып, кибербуллингтің рөлдік құрылымын зерттеудің қажеттілігі айқын көрінеді, мұнда тек «агрессорға» және «жәбірленушіге» ғана емес, «хамелеонға», «бақылаушыға», «агрессордың көмекшісіне», «құрбанды қорғаушыға» және рөлдің ықтимал өзгеруіне ерекше назар аударылады және олардың комбинациясының нұсқасы (мысалы, өзін-өзі сандық зақымдау жағдайында).

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны ересек пайдаланушының (ата-ана және басқа да маңызды ересектер) және жасөспірімнің кибербуллинг жағдайын талқылауы кибербуллинг проблемасының бар екеніне назар аудармауға және оның маңыздылығын түсінуге ықпал етуі керек. Кибербуллинг жағдайының барлық әлеуетті қатысушысына ақпараттық-коммуникациялық технологияны пайдалану тәуекелі, олармен күресу және олардың алдын алу мүмкіндігі туралы қарқынды білім беру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. E. Makri-Botsari and G. Karagianni / *Procedia — Social and Behavioral Sciences* 116 (2014) 3241 — 3253
2. Tokunaga R.S. (2010). Following you from home to school: A critical review and synthesis of research on Cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26, 277-287.
3. Juvonen J., & Gross E.F. (2008). Extending the School Grounds?-Bullying Experiences in Cyberspace. *Journal of School Health*, 78, 496-505.
4. Солдатова Г.У., Рассказова Е.И. Безопасность подростков в Интернете: риски, совладание и родительская медиация // *Национальный психологический журнал*. — 2014. — № 3 (15). — С. 39–51. doi: 10.11621/npj.2014.0305

5. Baldry A.C., Farrington D.P. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 10, 17–31. doi:10.1002/ (SICI)1099-1298(200001/02)10:1\17:AID-CASP526[3.0. CO;2-M.
6. Wang J., Iannotti R.J., Nansel T.R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent Health*, 45, 368-375.
7. Baldry A.C., Farrington D.F., Sorrentino A. (2015). «Am I at risk of cyberbullying»? A narrative review and conceptual framework for research on risk of cyberbullying and cybervictimization: The risk and needs assessment approach. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 36–51. doi: 10.1016/j.avb.2015.05.014
8. Elsaesser C., Russell B., Ohannessian C.M., Patton D. (2017). Parenting in a digital age: A review of parents' role in preventing adolescent cyberbullying. *Aggression and Violent Behavior*, 35, 62–72.
9. Appel M., Stiglbauer B., Batinic B., & Holtz P. (2014). Internet use and verbal aggression: The moderating role of parents and peers. *Computers in Human Behavior*, 33, 235–241. doi: 10.1016/j.chb.2014.01.007.
10. Fousiani K., Dimitropoulou P., Michaelides M. (2016) Perceived Parenting and Adolescent Cyber-Bullying: Examining the Intervening Role of Autonomy and Relatedness Need Satisfaction, Empathic Concern and Recognition of Humanness. DOI:10.1007/s10826-016-0401-1
11. <https://www.ditchthelabel.org/research-papers/the-annual-bullying-survey-2017/>
12. Солдатова Г.У., Зотова Е.Ю. Кибербуллинг в школьной среде: трудная онлайн ситуация и способы совладания // Образовательная политика. — 2011. — № 5 (55). — С. 11–22.
13. Vandoninck S., & d'Haenens L. (2015). Children's online coping strategies: Rethinking coping typologies in a risk-specific approach. *Journal of Adolescence*, 45, 225-236.
14. Perren S. (2012). Coping with Cyberbullying: A Systematic Literature Review. Final Report of the COST IS 0801 Working Group 5.
15. Patchin J.W., & Hinduja S. (2015). Measuring cyberbullying: Implications for research. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 69–74.
16. J. Whitlock et al. (2013). Nonsuicidal Self-Injury as a Gateway to Suicide in Young Adults
17. Haw C. (2001). Psychiatric and personality disorder in deliberate self-harm patients. *The British journal of psychiatry: journal of mental science* 178(1):48-54 DOI:10.1192/bjp.178.1.48
18. Patchin J.W., & Hinduja S. (2017). Measuring cyberbullying: Implications for research. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 69–74
19. Iranzo B., Buelga S., Cava M., Ortega-Barón J. (2019). Cyberbullying, Psychosocial Adjustment, and Suicidal Ideation in Adolescence. *Psychosocial Intervention*, 28, 75 — 81. <https://doi.org/10.5093/pi2019a5>
20. <https://yskills.eu/digital-skills-and-online-risks-a-complicated-relationship/>
21. Vandoninck S., & d'Haenens L. (2015). Children's online coping strategies: Rethinking coping typologies in a risk-specific approach. *Journal of Adolescence*, 45, 225-236.
22. Kraft E. and Wang J. (2010) An Exploratory Study of the Cyberbullying and Cyberstalking Experiences and Factors Related to Victimization of Students at a Public Liberal Arts College. *International Journal of Technoethics*, 1, 74-91. <https://doi.org/10.4018/jte.2010100106>
23. Orel A., Campbell M.A. (2015). University students' intentions to report cyberbullying Australian *Journal of Educational and Developmental Psychology* 15:1-12
24. Жалмаханов Ж.Ш. Кибербуллинг қорқытудың бір түрі ретінде: ұғымдар, түрлер, көрініс ерекшеліктері // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2021. — № 4 (74). — С. 165–171.

Жалмаханов Ж.Ш.,
докторант факультета послевузовского образования,
магистр юридических наук, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: zh.zhalmakhanov@kpa.gov.kz)

Отношения детей и родителей и кибербуллинг

Аннотация. Интернет и социальные сети являются проблемой не только для учащихся и студентов, но и для многих родителей и педагогов, чтобы правильно строить отношения со своими детьми в повседневной жизни. В статье описывается переход в XX веке в цифровое пространство отношений родителей и детей, причины и последствия кибербуллинга детей в сети Интернет, а также аспекты вреда, который может нанести детям ситуация кибербуллинга. Цель исследования этой проблемы — рассмотреть способы поиска оптимального решения кибербуллинга и отношений между родителями и детьми. Описаны ситуации, в которых родители сталкиваются с издевательствами над детьми и подростками со стороны сверстников в стенах учебных заведений и за их пределами, в киберпространстве, а также решения противостоять их психическому и среднему издевательству над ними.

Ключевые слова: буллинг, кибербуллинг, отношения родителей и детей, психологическое воздействие, противодействие кибербуллингу, профилактика кибербуллинга.

Zh.Sh. Zhalmakhanov,
*Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
Master of Law, Police Captain
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: zh.zhalmakhanov@kpa.gov.kz)*

The relationship of children and parents and cyberbullying

Annotation. The Internet and social networks are a problem not only for students and students, but also for many parents and teachers to properly build relationships with their children in everyday life. The article describes the transition in the twentieth century to the digital space of relations between parents and children, the causes and consequences of cyberbullying of children on the Internet, as well as aspects of the harm that the situation of cyberbullying can cause to children. The purpose of the study of this problem is to consider ways to find the optimal solution to cyberbullying and the relationship between parents and children. The article describes situations in which parents face bullying of children and adolescents by peers within the walls of educational institutions and beyond, in cyberspace, as well as decisions to resist their mental and average bullying of them.

Keywords: bullying, cyberbullying, parent-child relations, psychological impact, countering cyberbullying, prevention of cyberbullying.

УДК 343.3/.7

Казанаева Л.И.,

магистрант

(e-mail: liliya_kazanaeva@mail.ru);

Рысмагамбетова Г.М.,

*профессор кафедры правовых и финансовых дисциплин,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор*

(e-mail: gulnaramusievna@bk.ru);

Кабжанов А.Т.,

*заведующий кафедрой правовых и финансовых дисциплин,
кандидат юридических наук, профессор*

(Академия «Bolashaq», г. Караганда, Республика Казахстан,

e-mail: tengrianec_9192@mail.ru)

**Уголовная ответственность соучастников преступления:
индивидуализация и дифференциация наказания**

Аннотация. В Республике Казахстан наблюдается тенденция роста количества уголовных правонарушений, совершаемых группой лиц. В статье подробно рассмотрены основные проблемные аспекты назначения наказания за уголовные правонарушения, совершенные в соучастии. Особое внимание уделяется индивидуализации уголовной ответственности и дифференции наказания за правонарушения, совершенные группой лиц. Авторами рассмотрены и проанализированы некоторые материалы из Банка судебных актов, предоставленные Верховным Судом Республики Казахстан, об уголовных правонарушениях, совершенных группой лиц по предварительному сговору. В работе подчеркнута значимость совершенствования института назначения наказания, особенно в отношении уголовных правонарушений, совершенных в соучастии.

Ключевые слова: соучастие в уголовном правонарушении, уголовная ответственность, дифференциация и индивидуализация наказания, проблемные аспекты назначения наказания, формализация назначения наказания, Банк судебных актов, принцип справедливости, гуманизация назначения наказания.

Учение о соучастии — одна из сложнейших тем в современном уголовном праве. Ссылаясь на статистические данные, можно с уверенностью сказать, что в Республике Казахстан наблюдается тенденция роста количества уголовных правонарушений, совершаемых группой лиц. В связи с этим, в настоящее время очень актуально звучит вопрос об индивидуализации и четкой дифференциации уголовной ответственности, поскольку «при совершении преступления несколькими лицами необходимо выяснить, имелся между ними предварительный сговор на совершение преступления, были ли распределены роли, какие действия при совершении преступления выполнены каждым из них, а также иные обстоятельства, на основании которых можно сделать вывод о совершении деяния группой лиц, группой лиц по предварительному сговору или преступной группой, определить форму соучастия каждого из привлеченных к ответственности лиц, индивидуально квалифицировать их действия назначать справедливое наказание» [1, 25]. Таким образом, определение квалифицирующих признаков правонарушения, относящихся к личности правонарушителя, а также индивидуализация ответственности и дифференциации наказания для каждой из форм соучастия представляют собой сложнейшую проблему.

Несмотря на то, что в Уголовном и Уголовно-процессуальном кодексах, Нормативных Постановлениях Верховного Суда Республики Казахстан отражены нормы назначения наказания по некоторым из видов правонарушений, судебское усмотрение имеет главенствующее значение. «...Под судебским усмотрением принято понимать осуществляемый в процессуальной форме специфический аспект правоприменительной деятельности, предполагающий представление суду или иному юрисдикционному органу в случаях, предусмотренных уго-

ловно-правовыми нормами, правомочий по выбору решения в пределах, установленных законом, исходя из принципов права, конкретных обстоятельств совершения преступления, а также основ морали» [2, 402]. Таким образом, при назначении наказания суд правомочен принимать решения и выносить приговор в строгом соответствии с нормами действующего законодательства, с учетом всех известных ему по делу обстоятельств, принимая во внимание также основы морали, неукоснительно соблюдая принцип справедливости, с целью реализации принципа законности. Хотя все же уместно поднять вопрос о формализации назначения наказания или рассмотреть необходимость оптимизации уголовного законодательства по назначению наказания за правонарушения, совершенные в соучастии, с указанием конкретного наказания по каждому из видов соучастия с учетом смягчающих и отягчающих уголовную ответственность и наказание обстоятельств.

В ходе исследования были проанализированы некоторые материалы из Банка судебных актов за 2022 год по уголовным правонарушениям, совершенным группой лиц по предварительному сговору, предоставленные Верховным Судом Республики Казахстан. Всего было вынесено 6 приговоров и 12 постановлений [3]. Правонарушения были квалифицированы по ст. 149 УК РК «Нарушение неприкосновенности жилища – 1 (Районный суд № 2 Бостандыкского района города Алматы); по ст. 188 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее — УК РК) «Кража» – 6 (судебный орган: Северо-Казахстанский областной суд (апелляционная инстанция) – 1; Ерейментауский районный суд Акмолинской области (Общая юрисдикция) – 1; Костанайский областной суд (апелляционная инстанция) – 1; Акмолинский областной суд (апелляционная инстанция) – 1; Районный суд № 2 Бостандыкского района города Алматы – 1; Акмолинский областной суд (апелляционная инстанция) – 1; ст. 189 УК РК «Присвоение или растрата вверенного чужого имущества» – 1 (Суд города Астаны (апелляционная инстанция, 1-ая инстанция в порядке п. 4 ст. 27 ГПК); по ст. 190 УК РК «Мошенничество» – 4 (Районный суд № 2 Бостандыкского района города Алматы – 3; Северо-Казахстанский областной суд (апелляционная инстанция) – 1); ст. 191 УК РК «Грабеж» – 1 (Акмолинский областной суд (апелляционная инстанция); ст. 192 УК РК «Разбой» – 1 (Павлодарский областной суд (апелляционная инстанция); ст. 194 УК РК «Вымогательство» – 1 (Акмолинский областной суд (апелляционная инстанция); ст. 231 УК РК «Изготовление, хранение, перемещение или сбыт поддельных денег или ценных бумаг» – 1 (Западно-Казахстанский областной суд (апелляционная инстанция); ст. 293 УК РК «Хулиганство» – 1 (Акмолинский областной суд (апелляционная инстанция); ст. 366 УК РК «Получение взятки» – 1 (Павлодарский областной суд (апелляционная инстанция) [3].

Из всех вышеперечисленных приговоров и постановлений суда 1 приговор от 22.01.2022 г., вынесенный Районным судом № 2 Бостандыкского района города Алматы, по уголовному делу в отношении гр. Л. по ч. 1 ст. 149 УК РК «Нарушение неприкосновенности жилища» является оправдательным за отсутствием события уголовного правонарушения [3]. Таким образом, в ходе судебного разбирательства невиновность гр. Л. полностью доказана.

Как можно заметить, в 2022 году больше всех судебных актов было вынесено по правонарушениям, предусматривающим наказание по ст. 188 УК РК «Кража»: 3 приговора и 3 постановления [3].

В соответствии с приговором суда № 2 Бостандыкского района г.Алматы от 17.01.2022 г., гр.Е. осужден по ст. 188 ч. 3 п. 3 УК РК и ему назначено наказание в виде 2 лет 6 месяцев ограничения свободы. На основании ст. 3 ч. 3 п. 1, ст. 5 ч. 4 Закона РК «Об амнистии в связи с тридцатилетием Независимости Республики Казахстан» постановлено сократить на 1/3 часть основного наказания и окончательно определить к отбытию 1 год и 8 месяцев ограничения свободы. В соответствии со ст. 44 УК РК неработающему гр. Е. назначен принудительный труд по 100 часов ежегодно, но не более четырех часов в день и установлен пробационный контроль на весь указанный срок [3]. Как можно заметить, при назначении меры наказа-

ния суд учитывает политику гуманизации в назначении наказания, а также руководствуется ст. 52 УК РК.

В соответствии с постановлением апелляционной инстанции г.Костанай от 18.02.2022 г., приговор был оставлен без изменения: гр.Ч. осужден по ст. 188 ч.3 п. 3) УК РК к лишению свободы сроком на 4 года. Приговор был дополнен: «Данное преступление совершено в группе лиц по предварительному сговору». Наказание гр.Ч. ужесточено в связи с тем, что ответственности со ст. 14 ч. 1 УК РК в действиях был признан рецидив преступлений (ранее был осужден по ч. 2 ст. 179 УК РК) [3].

Согласно постановлению апелляционной инстанции от 15.02.2022 г., г. Алматы, гр. В. освобождена от уголовной ответственности на основании ст. 68 ч. 1 УК РК за совершение преступления, предусмотренного ст. 188 ч. 2 п. 1) УК РК [3]. В связи с тем, что подсудимая В. совершила преступление средней степени тяжести, свою вину полностью признала и раскаялась, причиненный ущерб был полностью возмещен, за примирением сторон освобождена от уголовной ответственности.

В соответствии с постановлением апелляционной инстанции г.Кокшетау от 4.05.2022 г. меру наказания гр.Ж. оставить без изменения: осужден по ст. 188 ч. 3 п. 1,3) УК РК к трем годам шести месяцам лишения свободы. На основании ст. 14 ч. 2 УК в его действиях признан опасный рецидив преступлений (ст. 120 ч. 2 п. «б» УК (2006 г.), ст. 179 ч. 2 п. «б», «г», 60 УК (2010 г.); Его соучастник гр. Ж. осужден по ст. 188 ч. 3 п. 1, 3) УК РК к 3 годам 6 месяцам лишения свободы. На основании ст. 14 ч. 1 УК в его действиях признан рецидив преступлений (ст. 179 ч. 2 п. «а», «б», «г» (2013 г.), в части квалификации их действий исключить указание о незаконном проникновении «в жилое, служебное или производственное помещение либо транспортное средство», дополнить указанием о совершении преступления «группой лиц по предварительному сговору» [3]. Наказание соучастникам было ужесточено в связи с тем, что в их действиях был признан опасный рецидив и рецидив преступлений.

Согласно приговору суда города Ерейментау от 13.07.2022 г., гр. Г. признан виновным и осужден по ст. 188 ч. 3 п. 3) УК РК, ему назначено наказание в виде ограничения свободы сроком на 3 года 6 месяцев; гр. Г. признан виновным в совершении уголовного преступления, предусмотренного ст. 188 ч. 3 п. 3) УК РК и было назначено наказание в виде ограничения свободы сроком на 3 года 6 месяцев (согласно ст. 53 УК РК, суд признал в качестве обстоятельства, смягчающего уголовную ответственность, чистосердечное раскаяние подсудимых Г. в содеянном, признание вины, добровольное возмещение имущественного ущерба, заглаживание морального и имущественного вреда, причиненного в результате совершения уголовного правонарушения, активную помощь следствию). Судом дополнительно учтено наличие на иждивении гр. Г. несовершеннолетнего ребенка [3].

В соответствии с постановлением апелляционной инстанции от 09.08.2022 г., г. Петропавловск, при назначении наказания приговор был оставлен без изменений: всем осужденным по ст. 188 ч. 3 УК РК наказание назначено в соответствии с требованиями ст. 52 УК РК, характера и степени тяжести совершенных уголовных правонарушений, относящихся к категории тяжких, личности осужденных, ранее неоднократно судимых: гр.К. – при рецидиве преступлений и двух эпизодах преступлений – в виде 4 лет 6 месяцев лишения свободы (мотивировочная часть приговора дополнена указанием о признании обстоятельства, смягчающую ответственность и наказание осужденного К. – «наличие малолетнего ребенка»); гр.М. – при опасном рецидиве преступлений, трех эпизодах преступлений и совокупности приговоров – в виде 5 лет лишения свободы; гр.Б. – при опасном рецидиве преступлений и одному эпизоду кражи – 4 года лишения свободы; гр. Б. ранее несудимому, признанному виновным в совершении двух эпизодов краж – 4 года ограничения свободы [3]. Наказание соучастникам ужесточено в связи с рецидивом и (или) неоднократно совершенными преступными деяниями.

В ходе исследования мы рассмотрели 4 судебных акта (2 приговора и 1 постановление) суда, касающихся уголовных правонарушений по ст. 190 УК РК «Мошенничество». Как можно заметить, мера наказания по ст. 190 ч. 3 п. 1) – 4 года; ст. 190 ч. 3 пп. 1, 4 – 3 года 6 месяцев; по ст. 190 ч. 3 пп. 1, 4 – 5 лет 6 месяцев; по ст. 190 ч. 4 п. 2) – 6 лет 8 месяцев лишения свободы. В последнем из вышеперечисленных судебных актов, согласно постановлению апелляционной инстанции, был исключен квалифицирующий признак «группой лиц по предварительному сговору», предусмотренный п. 1) ч. 2 ст. 190 УК РК, срок отбывания наказания гр. Н. был оставлен без изменения [3].

По статье 189 УК РК «Присвоение или растрата вверенного чужого имущества» было вынесено одно постановление от 21.04.2022 г., г. Нур-Султан: исключить в действиях гр. Р. и гр. Г. квалифицирующий признак «группой лиц по предварительному сговору», предусмотренный п. 1) ч. 2 ст. 189 УК РК, а также в действиях гр. Р. исключить квалифицирующий признак «в крупном размере», предусмотренный п. 1) ч. 3 ст. 189 УК РК. Назначенное основное наказание (2 года лишения свободы, с пожизненным лишением права занимать должности, предусмотренные в ч. 2 ст. 50 УК РК) в виде лишения свободы изменить на штраф в размере 13 кратного размера похищенного имущества [3]. Итак, у апелляционной инстанции не было оснований считать данное правонарушение совершенным группой лиц по предварительному сговору, в крупном размере, в связи с этим, мера наказания заменена на штраф.

Приговор Степногорского городского суда Акмолинской области от 12.04.2022 года, в отношении гр. Ч. и Х. оставлен без изменения (осуждены по п. 3 ч. 3 ст. 191 УК РК к пяти годам лишения свободы, наказание считать условным. Исключить из мотивировочной части приговора отягчающее обстоятельство — «совершение уголовного правонарушения в составе группы лиц по предварительному сговору») [3]. Наказание осталось прежним.

Согласно постановлению апелляционной инстанции от 23.02.2022 г., г. Павлодар, приговор в отношении граждан И., К., Ш., действовавших в соучастии, заранее распределив свои преступные роли, оставлен без изменения: гр. И. осужден по ст. 434 УК РК (в виде ограничения свободы сроком на 2 года); по ст. 390 ч. 2 УК РК (в виде ограничения свободы сроком на 1 год); по ст. 192 ч. 3 п. 3, 4) УК РК в виде лишения свободы сроком на 7 лет 10 месяцев; по ст. 384 ч. 2 УК РК (в виде привлечения к общественным работам сроком на 60 часов). На основании ст. 58 ч. ч. 1, 3 УК РК, окончательно назначить наказание 7 лет 10 месяцев лишения свободы. Гр. К. осужден по ст. 390 ч. 2 УК РК (в виде ограничения свободы сроком на 1 год); по ст. 192 ч. 3 п. 3, 4) УК РК в виде лишения свободы сроком на 7 лет 2 месяца; На основании ст. 58 ч. ч. 1, 3 УК РК, окончательно назначить наказание 7 лет 2 месяца. Гр. Ш. осужден по ст. 390 ч. 2 УК РК (в виде ограничения свободы сроком на 1 год); по ст. 192 ч. 3 п. 4) УК РК в виде лишения свободы сроком на 7 лет; На основании ст. 58 ч. ч. 1, 3 УК РК, окончательно назначить наказание в виде 7 лет лишения свободы. В деле также фигурировал неизвестный соучастник по имени А., который не был найден, поэтому не привлечен к ответственности [3].

В соответствии с постановлением апелляционной инстанции г. Кокшетау от 6.10.2022 г., приговор в отношении гр. С. дополнен квалификацией действий по п. 2, 3) части 2 статьи 194 УК РК. Мера наказания оставлена без изменения – в виде 4 лет ограничения свободы, назначен принудительный труд (на основании ч. 1 ст. 44 УК РК) [3].

Постановлением суда г. Уральск от 20.04.2022 года мера наказания ранее судимому гр. К. была оставлена без изменения: назначено наказание в виде 5 лет лишения свободы. В мотивировочной части приговора указать квалификацию деяний по ст. 231 ч. 2 п. 1 [3].

Согласно постановлению апелляционной инстанции от 10.08.2022 года в г. Кокшетау приговор в отношении гр. Ж. был изменен: исключить из квалификации уголовного правонарушения гр. Ж. по ст. 293 ч. 3 п. 2) УК РК излишне вмененные квалифицирующие признаки: «с уничтожением чужого имущества», отличающиеся исключительным цинизмом», «по

предварительному сговору». На основании ст. 63 ч. 3 УК РК назначенное наказание по ст. ст. 293 ч. 3 п. 2) УК РК в виде трех лет лишения свободы считать условным [3]. Благодаря пересмотру уголовного дела апелляционной инстанцией и тщательному рассмотрению событий и обстоятельств совершения уголовного правонарушения, приговор суда первой инстанции был изменен.

В соответствии с апелляционным постановлением судебной коллегии по уголовным делам Павлодарского областного суда от 10.02.2022 г., приговор в отношении гр. Ж. и гр. Б. оставлен без изменения (признаны виновными и осуждены по п. 2) ч. 3 ст. 366 УК РК к наказанию в виде лишения свободы сроком на 7 лет 6 месяцев, с пожизненным лишением права занимать должности в органах местного самоуправления, Национальном Банке Республики Казахстан и его ведомствах, уполномоченном органе по регулированию, контролю и надзору финансового рынка и финансовых организациях и субъектах квазигосударственного сектора. Оба лишены специального звания – майор полиции [3]. Как можно заметить, приговор бывших сотрудников полиции по факту получения взятки, действовавших по предварительному сговору, был оставлен без изменения.

Рассмотрев 18 судебных актов по различным видам уголовных правонарушений, трудно не заметить, что большинство из них (12 постановлений) – обжалование приговора, вынесенного судом первой инстанции. Из них – 9 приговоров первой инстанции были оставлены без изменения, 1 постановление – освобождение от уголовной ответственности за примирением сторон, 1 постановление – мера наказания в виде лишения свободы заменена на штраф, 1 постановление – назначенное наказание считать условным.

В качестве результата нашего исследования подчеркнем следующие выводы: 1) в современном уголовном законодательстве и судебной практике очень актуален вопрос об индивидуализации и дифференциации уголовной ответственности и назначении соответствующей меры наказания, особенно, если правонарушение совершено группой лиц по предварительному сговору (в соучастии); 2) формализация наказания позволит в значительной степени оптимизировать весь институт назначения наказания в части дифференциации и индивидуализации уголовной ответственности; 3) при назначении меры уголовного наказания у судьи все-таки должно остаться право на усмотрение; 4) при формализации наказания или пересмотре уголовного законодательства следует уделить особое внимание вопросам гуманизации в назначении наказания.

Итак, назначение уголовного наказания — одна из актуальных проблем современного уголовного права, уголовного процесса и судебной практики, требующая всестороннего рассмотрения и своевременного решения, особенно, если дело касается правонарушений, совершенных группой лиц.

Список использованной литературы:

1. Тессман С.А., Пенчуков Е.В., Сулейманова Г.Ж., Абугалиев К.Н., Шайкенова Д.Т., Бейсеналиев Б.Н., Еспергенова Е.В. Уголовные правонарушения против личности в свете нового уголовного законодательства Республики Казахстан: Учеб. пос. — Караганда: Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, 2016. — 215 с.
2. Малинин В.Б. Балльная система назначения наказания — альтернатива судейскому усмотрению. С. 402–409. Электронный ресурс: https://studref.com/578508/pravo/malinin_ballnaya_sistema_paznacheniya_nakazaniya_alternativa_sudeyskomu_usmotreniyu. (дата обращения: 03.01.2023).
3. Судебный кабинет. Банк судебных актов. Электронный ресурс: <https://office.sud.kz/>. (дата обращения: 05.01.2023).

Казанаева Л.И.,

магистрант

(e-mail: liliya_kazanaeva@mail.ru);

Рысмагамбетова Г.М.,

*құқық және қаржы пәндері кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор*

(e-mail: gulnaramusievna@bk.ru);

Кабжанов А.Т.,

*Құқық және қаржы пәндері кафедрасының меңгерушісі,
заң ғылымдарының кандидаты, профессор
(«Bolashaq» академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: tengrianec_9192@mail.ru)*

**Қылмысқа сыбайлас қатысушылардың қылмыстық жауапкершілігі:
жазаны жекелендіру және дифференциациялау**

Аннотация. Мақалада қатысуда жасалған қылмыстық құқық бұзушылық үшін жаза тағайындаудың негізгі проблемалық аспектісі егжей-тегжейлі қарастырылған. Қылмыстық жауапкершілікті дараландыруға және адамдар тобы жасаған құқық бұзушылық үшін жазаны саралауға ерекше назар аударылады. Авторлар алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаған қылмыстық құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты ұсынған Сот актісі банкінің кейбір материалын қарады және талдады. Жұмыста жаза тағайындау институтын жетілдірудің маңыздылығы атап өтілді, әсіресе қатысуда жасалған қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысты.

Негізгі сөздер: қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысу, қылмыстық жауаптылық, жазаны дифференциациялау және жекелендіру, жаза тағайындаудың проблемалық аспектісі, жаза тағайындауды формалдау, сот актісінің банкі, әділеттілік принципі, жаза тағайындауды ізгілендіру.

L.I. Kazanaeva,

Master's student

(e-mail: liliya_kazanaeva@mail.ru);

G.M. Rysmagambetova,

Professor of Department of Legal and Financial disciplines,

Candidate of Legal Sciences, Associated Professor

(e-mail: gulnaramusievna@bk.ru);

A.T. Kabzhanov,

Head of the chair of legal and financial disciplines,

Candidate of Legal Sciences, Professor

(«Bolashak» Academy, the city of Karaganda, Republic of Kazakhstan,

e-mail: tengrianec_9192@mail.ru)

**Criminal liability of accomplices of a crime:
individualization and differentiation of punishment**

Annotation. In the Republic of Kazakhstan, there is a growing trend in the number of criminal offenses committed by a group of persons. The article discusses in detail the main problematic aspects of sentencing for criminal offenses committed in complicity. Particular attention is paid to the individualization of criminal responsibility and differentiation of punishment for offenses committed by a group of persons. The authors reviewed and analyzed some materials from the Bank of Judicial Acts provided by the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan on criminal offenses committed by a group of persons by prior agreement. The paper emphasizes the importance of improving the institution of sentencing, especially in relation to criminal offenses committed in complicity.

Keywords: complicity in a criminal offence, criminal liability, differentiation and individualization of punishment, problem aspects of determination of punishment, formalization of determination of punishment, Bank of judicial acts, principle of justice, humanization of determination of punishment.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПРАВА И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ
THE PROBLEMS OF LAW AND LAW ENFORCEMENT

Абдрахманов М.К., Майшекина Э.С., Душечкина Е.В.

Правовое развитие института выборности органов местного самоуправления 4

Абеуов Е.Т., Абеуова К.К.

Вопросы профилактики правонарушений среди несовершеннолетних 9

Алибекова А.М.

Сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін қылмыстық жауаптылықтың кейбір аспектісі 14

G.A. Aubakirova, A.R. Bizhanova

Legal protection of minors from cyberbullying..... 20

Байдильдина Р.К.

Виды probation в Республике Казахстан и целесообразность осуществления их деятельности..... 25

Баргаринов А.Р.

Международное сотрудничество правоохранительных органов и специальных служб Республики Казахстан при расследовании транснациональных преступлений экстремистского характера..... 30

Бижан Н.Р., Каныбеков А.Ш.

Айыптау және қорғау тараптарының жарыспалылығы мен тең құқылығы қағидатындағы бәсекеге қабілеттілік мәселесі 35

Ергалимова А.Н., Абайдельдинов Е.М., Уакасов Д.А.

«Мүгедектердің құқықтары туралы» БҰҰ конвенциясына сәйкес Қазақстан Республикасында мүгедек балаларға инклюзивті білім беру құқығын іске асыру мәселесі..... 40

Жамулдинов В.Н., Бураков А.О.

О роли и месте Конституционного суда в Республике Казахстан 45

Жолжаксынов Ж. Б., Ногайбаева А. С.

Противодействие терроризму в Республике Казахстан: проблемы и пути их решения 49

Карпекин А.В., Мишковская В.В., Кошубаев Ж.А.

Совершенствование управленческого процесса в условиях цифровизации органов внутренних дел..... 54

Коцегулов Б.Б., Балгимбеков Д.У.

Актуализации изучения проактивного расследования участия бизнеса в торговле людьми в Казахстане 61

Қабжанов А.Т., Абдижами А.Ж., Абдакимова Д.А.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жетілдіру мәселесі мен перспективасы..... 65

Қаржасова Г.Б., Балгимбеков Д.У., Абиев Е.С.

Интернет желісіндегі алаяқтықпен күрес: теориялық және тәжірибелік мәселесі 73

Нурушев А.Ж., Қалқаманұлы Д.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуді цифрландыру: мәселесі мен болашағы 78

М.В. Rakhimgulova, М.Е. Balgozhina, V.V. Filin

Problems of legislative regulation of judicial procedures with the participation of jurors ... 83

Сайдамарова В.В.

Современные возможности использования ДНК в правоохранительной деятельности при установлении личности человека 89

Салаев А.Б.

Цифровизация в осмотре места происшествия: современный взгляд на уголовное судопроизводство 97

Салкебаев Т.С., Ладыгина О.А., Олейник В.В.

Организационное совершенствование национальной полиции Казахстана: доктринальная модель 103

Сапарғалиев Ж.Н., Кульбаев С.Б.

Киберқылмысты ашудың және тергеудің ерекшелігі 109

Сахарбай А., Губайдуллин Ж.Ж.

Әуе көліктерінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесі 114

Сейтжанов О.Т.

О концепции Кодекса о профилактике правонарушений 119

Сейтжанова Н.К.

Методология толкования оценочных категорий, содержащихся в уголовном законодательстве Республики Казахстан 124

Сердалинов К.М.

Отдельные аспекты криминологического портрета сотрудника, совершившего пытки 130

Стефаненко А.П.

Тактическая операция «допрос»..... 135

Тессман С.А., Еспергенова Е. В., Олейник В.В.

Угроза акта терроризма и ее общественная опасность в рамках самостоятельного состава преступления..... 140

Тоқыбаев З. С., Кайнар Е.Е., Қалқаманұлы Д.

Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелері аумағына тыйым салынған заттың енуі: күресу және алдын алу мәселесі 147

Тугелбаев У.Е., Дюсенбаева А.К.

Современная государственная политика Казахстана и совершенствование методов противодействия информационному терроризму 152

Тұрғанов Ө.А.

Сотқа дейінгі іс жүргізудегі жариялылықтың өнегелік маңызы 157

Шоткин Б.Ж., Имангалиев Н.К.

Становление и развитие уголовной ответственности за массовые беспорядки в Республике Казахстан 162

Шукенов Н.С., Сейтжанов О.Т., Айтмаганбетов Д.Д.

К вопросу о ревизии Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан ... 167

Намысов Е.Д., Шульгин Е.П., Абеуов Д.А.

Влияние цифровизации на правоохранительную деятельность в Республике Казахстан 173

Шульгин Е.П., Тафинцев П.А., Ахметжанов Т.М.

Перспективы использования искусственного интеллекта при расследовании киберпреступлений 179

**КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚТЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН
ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ**

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ
И СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING AND SOCIAL
AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT**

Ажибаев М.Г.

Психологическая работа как инструмент предупреждения пыток 186

Бижан Н.Р., Каныбеков А.Ш.

Кәсіби заңгерлерді даярлау мәселесі 192

Набиева Е.А.

Полиция қызметін кадрлық қамтамасыз ету мәселесі жайында 199

Нестерова В.Е.

Реализация технологии проблемного обучения на практических занятиях по русскому жестовому языку 205

Пашута Н.Н.

Понятие и структура криминалистического обеспечения деятельности подразделений уголовного розыска как органа дознания (по материалам Республики Беларусь)..... 210

A.M. Seraliyeva, Z.M. Baimagambetova, A.N. Kaziyeva

On the feasibility of introducing the course «digital law» in the educational programs of higher educational institutions..... 219

Шунякова О.В.

Референциальность речевых моделей в юридическом дискурсе: вопросы теории 224

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮНТҮМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

INTERNATIONAL COOPERATION AND FOREIGN EXPERIENCE

Касымов Т.Б., Мухамеджанов Е.О., Уакасов Д.А.

Еуропаның дамыған елдерінде қолданылып жатқан пенитенциарлық жүйенің динамикалық қауіпсіздігі: түсінігі және енгізу мәселесі..... 229

Яскевич А.В., Данькова Т.Н.

Типичные следственные ситуации, возникающие на первоначальном этапе расследования злоупотребления властью или служебными полномочиями (по законодательству Республики Беларусь) 235

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS

Абенов Р.Т., Райбаев Д.К.

Социально-демографический портрет личности преступника, совершающего кражи на железнодорожном транспорте в Республике Казахстан..... 241

Асабаева А.А.

Қазақстан Республикасы ІІО (полиция) қызметіндегі сервистік моделінің кейбір мәселесі..... 248

Гаппасова А.К.

Развитие деятельности органов расследования в Республике Казахстан: исторический аспект 253

Жалмаханов Ж.Ш.

Балалар мен ата-ананың қарым-қатынасы және кибербуллинг..... 258

Казаньева Л.И., Рысмагамбетова Г.М., Кабжанов А.Т.

Уголовная ответственность соучастников преступления: индивидуализация и дифференциация наказания..... 265

Қолжазбаны ресімдеу бойынша авторларға арналған нұсқаулық

Басылымға бұрын басқа басылымдарда жарияланбаған құқықтану, құқық қорғау қызметі, қызметкерлерді кәсіби даярлаудың өзекті проблемасы бойынша қазақ, орыс және шет тілдеріндегі мақалалар қабылданады.

Жұмыстың мазмұны ғылыми жаңалық, теориялық және практикалық маңыздылық, логикалық баяндалу талаптарына сай болуы керек. Мақала кіріспе бөлімінен, проблема қоюдан, негізгі бөлімнен, қорытындыдан тұруы тиіс.

Журнал тоқсанына 1 рет жарияланады. Мақалалар келесі мерзімге дейін ұсынылуы тиіс: № 1 журналға 1 қаңтардан 20 қаңтарға дейін, № 2 — 1 сәуірден 20 сәуірге дейін, № 3 — 1 шілдеден 20 тамызға дейін, № 4 — 1 қазаннан 20 қазанға дейін қабылданады.

Басылымға арналған материалдар келесі талаптарды міндетті сақтай отырып, қағаз және электрондық тасымалдағыштарда ұсынылады:

- 1) ЭОЖ (эмбебап ондық жіктеу коды);
- 2) автордың тегі, аты, әкесінің аты, лауазымы, ғылыми дәрежесі, атағы, жұмыс орны, кала, ел атауы — қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 3) автордың электрондық поштасы, пошталық мекенжайы және байланыс телефоны;
- 4) мақала атауы — ортасында бас әріптермен — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 5) зерттеу тақырыбы мен мәнін көрсететін аннотация (80–100 сөз) — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 6) негізгі сөздер (мақаланың мазмұнын сипаттайтын және ақпараттық іздестіру мүмкіндігін қамтамасыз ететін атау септігінде 8-10 сөз немесе сөз тіркесі) — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 7) мәтін Word редакторы, қаріп — Times New Roman, мөлшері — 14;
- 8) беттер саны — 6–8 бет (А4 форматында) аннотацияны санамағанда;
- 9) арақашықтық — біржарым (1,5);
- 10) абзацтық шегініс — 1,25;
- 11) жиектері: сол жақ жиегі — 3 см, оң жақ жиегі — 1 см, жоғарғы және төменгі жиектері — әрқайсысы 2 см;
- 12) мәтін бойынша сілтемелер тік жақшаларда дәйексөз беттерін көрсете отырып жазылады [1, 15]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі-құжаттың соңында, мәтінде пайдалану тәртібі бойынша («Библиографиялық жазба, библиографиялық сипаттама. Жалпы талаптар және құру ережелері» 7.1 – 2003 МС сәйкес ресімделеді).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімін ресімдеу кезінде Академия қызметкерлерінің ғылыми жұмыстарына немесе «Хабаршы — Вестник» журналына сілтемелерді пайдалану ұсынылады.

Жұмысқа мақала талқыланған бөлініс отырысының хаттамасынан үзінді ұсынылады.

Мақаланың мазмұны, мақалада келтірілген нақты мәліметтердің, дәйеккөздердің, дереккөздердің шынайылығы үшін автор дербес жауапты. Редакциялық алқаның ескертулері алынған мақала ескертулер жойылғаннан кейін тек келесі нөмірге қайта қарауға қабылдануы мүмкін.

Мақала редакциялық алқа немесе мақала тақырыбына жақын салада зерттеу жүргізетін мамандар плагиатқа тексеріп, оң рецензия бергеннен кейін басылымға жіберіледі.

Әдеп нормалары мен ережелерді сақтау басылым процесінің барлық қатысушылары: авторлар, рецензенттер, редакциялық алқаның мүшелері және редакция қызметкерлері үшін міндетті.

Редакциялық алқа жариялауға ұсынылған материалдарды іріктеу құқығын өзіне қалдырады. Редакция талаптарға сәйкес келмейтін материалдарды қарастырмайды және жарияламайды.

Журналдың электрондық нұсқасын <https://kpa.gov.kz/> сайтынан көруге болады

Редакцияның мекенжайы: 100009, Қарағанды қ., Ермеков көшесі, 124,

Қазақстан Республикасы ІІМ

Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі

E-mail: oniirir@kpa.gov.kz,

факс: 8(7212) 30-33-92

Руководство для авторов по оформлению рукописи

К изданию принимаются научные статьи на казахском, русском и иностранных языках по актуальным проблемам юриспруденции, правоохранительной деятельности, профессиональной подготовки сотрудников, не публиковавшиеся ранее в других изданиях.

Содержание работы должно удовлетворять требованиям научной новизны, теоретической и практической значимости, логичности изложения. Статья структурно должна включать вводную часть, постановку проблемы, основную часть, выводы.

Журнал издается 1 раз в квартал. Для включения в № 1 журнала рукописи принимаются с 1 января до 20 января, № 2 — с 1 апреля до 20 апреля, № 3 — с 1 июля до 20 августа, № 4 — с 1 октября до 20 октября.

Материалы для опубликования предоставляются на бумажном и электронном носителях с **обязательным соблюдением следующих требований:**

- 1) УДК (код универсальной десятичной классификации);
- 2) фамилия, имя, отчество автора, должность, ученая степень, звание, место работы, название города, страны — **на государственном, русском и английском языках;**
- 3) адрес электронной почты, почтовый адрес и контактный телефон автора;
- 4) название статьи — по центру прописными буквами — **на государственном, русском и английском языках;**
- 5) аннотация (80-100 слов), отражающая тему и предмет исследования, — **на государственном, русском и английском языках;**
- 6) ключевые слова (8-10 слов или словосочетаний в именительном падеже, характеризующих содержание статьи и обеспечивающих возможность информационного поиска) — **на государственном, русском и английском языках;**
- 7) текст в редакторе Word, шрифт TimesNewRoman, кегль 14;
- 8) количество страниц — 6–8 (формат А4), не считая аннотации;
- 9) интервал — полуторный (1,5);
- 10) абзацный отступ — 1,25;
- 11) поля: слева — 3 см, справа — 1 см, верхнее и нижнее — по 2 см;
- 12) сноски — по тексту в квадратных скобках с указанием цитируемых страниц [1, 15]. Список использованной литературы — в конце документа, по порядку использования в тексте (оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1 — 2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления»).

При оформлении перечня использованной литературы рекомендуется использовать ссылки на журнал «Хабаршы — Вестник» или научные работы сотрудников академии.

К работе прилагается выписка из протокола заседания подразделения, на котором обсуждалась статья.

Статья допускается к публикации только после проверки на плагиат и положительной рецензии редакционной коллегии или специалистов, которые ведут исследования в областях, близких к тематике статьи. Статья, на которую получены замечания редколлегии, может быть принята к повторному рассмотрению после устранения замечаний только в следующий номер.

Персональную ответственность за содержание статьи, точность приведенных в ней фактических данных, цитат, источников несет автор.

Соблюдение этических норм и правил обязательно для всех участников процесса публикации: авторов, рецензентов, членов редколлегии, сотрудников редакции.

Редколлегия оставляет за собой право отбора предлагаемых для опубликования материалов. Материалы, не соответствующие требованиям, редакцией не рассматриваются и не публикуются. Редакция не вступает в дискуссию по поводу причин отклонения.

Электронная версия журнала доступна на сайте академии <https://kpa.gov.kz/ru>

Контактная информация

Адрес редакции: 100021, Республика Казахстан,
г. Караганда, ул. Ермакова, 124,
Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы
E-mail: oniirir@kpa.gov.kz, факс: 8(7212) 30-33-92

Authors' guide to the design of a manuscript

Scientific articles in Kazakh, Russian and foreign languages on topical issues of jurisprudence, law enforcement, and professional training of employees that have not been published in other publications are accepted for publication.

The content of the work must meet the requirements of scientific novelty, theoretical and practical significance, and logical presentation. Structurally, the article should include an introductory part, a statement of the problem, the main part, and conclusions.

The magazine is published once a quarter. For inclusion in No. 1 of the journal, manuscripts are accepted from January 1 to January 20, No. 2 — from April 1 to April 20, No. 3 — from July 1 to August 20, No. 4 — from October 1 to October 20.

Materials for publication are provided in paper and electronic media **with the following requirements:**

- 1) UDC (Universal Decimal Classification code);
- 2) the author's surname, first name, patronymic, position, academic degree, title, workplace, city and country — in the state, Russian and English languages;
- 3) the author's email address, mailing address, and contact phone number;
- 4) the title of the article-in the center in capital letters — **in the state, Russian and English languages;**
- 5) abstract (80–100 words), reflecting the topic and subject of the study — **in the state, Russian and English languages;**
- 6) keywords (8-10 words or phrases in the nominative case, describing the content of the article and providing the possibility of information search) — **in the state, Russian and English languages;**
- 7) text in the Word editor, Times New Roman font, size 14;
- 8) number of pages — 6–8 (A4 format), not counting annotations;
- 9) interval — one and a half (1,5);
- 10) paragraph indent — 1,25;
- 11) margins: left — 3 cm, right — 1 cm, top and bottom-2 cm each;
- 12) footnotes — in the text in square brackets indicating the cited pages [1, 15]. The list of references — at the end of the document, according to the order of use in the text (issued in accordance with the state standard 7.1-2003 «Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of compilation»).

When making a list of used literature, it is recommended to use links to the journal «Khabarshi — Vestnik» or scientific works of the academy staff.

The work is accompanied by an extract from the minutes of the meeting of the department at which the article was discussed.

The article is allowed to be published only after checking for plagiarism and a positive review by the editorial board or specialists who conduct research in areas close to the subject of the article. An article on which the editorial board's comments have been received may be accepted for reconsideration after the comments have been eliminated only in the next issue.

The author is personally responsible for the content of the article, the accuracy of the actual data, quotations, and sources given in it.

Compliance with ethical standards and rules is mandatory for all participants in the publication process: authors, reviewers, members of the editorial board, editorial staff.

The Editorial Board reserves the right to select the materials proposed for publication. Materials that do not meet the requirements are not considered and published by the editorial board.

The electronic version of the journal is available on the Academy's website <https://kpa.gov.kz/ru>

Contact information

Editorial office address: 100021, Republic of Kazakhstan,
Karagandy city, Ermekova st, 124,
Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov,
department of organization of research and editorial and publishing work
E-mail: oniirir@kpa.gov.kz,
fax: 8(7212) 30-33-92